

ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИ

ОШИҚНОМА

АЛ ХОРАЗМИЙ НОМЛИ УРГАНЧ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ФИЛОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР МАРКАЗИ

ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИ

ОШИҚНОМА

6 - КИТОБ

МАСЪУЛ МУҲАРРИР:
профессор С.Р.РЎЗИМБОВ

“Хоразм” нашриёти
Урганч- 2013

КБК 82.3 (5Ў)

О-96

Ошиқнома: Хоразм дostonлари: К.6 /масъул мухаррир: С. Рўзимбоев: Ал-Хоразмий номидаги Урганч давлат университети, Филологик тадқиқотлар маркази /масъул мухаррир: С.Р.Рўзимбоев.-Урганч: Хоразм нашриёти, 2013- 271 б

КБК 82.3 (5Ў)

УДК: 821.512.133-3

Рўзимбоев С.Р./масъул мухаррир/

“Ошиқнома” рукни остида 6-китоб бўлиб чиқайтган ушбу мажмуага “Юсуф ва Зулайхо”, “Маликаи Зарнигор”, “Гавхарой”, “Саёд ва Ҳамро” дostonининг озгаки варианти киритилди. Маскур дostonлар ҳам китобхонларнинг эътиборига сазовор бўлади деган умиддамиз.

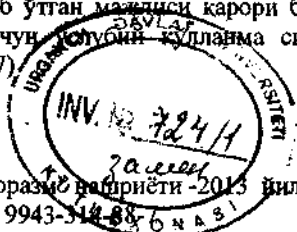
Нашрга тайёрловчилар:

**С.Р.Рўзимбоев, Ҳ.К.Рўзметов, С.М.Сориев, У.Б.Бобожонова,
Б.Қ.Абдуллаева, Н.Бобожонова, М. Х. Жуманиёзова**

Такризчи:

доцент Абдулла Аҳмедов

Ушбу мажмуа УрДУ илмий - услубий кенгашининг 2013 йил 26 апрелда бўлиб ўтган мажлиси қарори билан ўзбек филологияси бўлими талабалари учун услубий қўлланма сифатида нашрга тавсия этилган. (Баённома №7).

© “Хоразм нашриёти - 2013 йил
ISBN 978-9943-344-88-6 НАСИ

© “ОШИҚНОМА”

СЎЗ БОШИ ХАЛҚ ИЖОДИНИНГ НОЁБ ДУРДОНАЛАРИ

Хоразм диёри қадимги маданият ва санъат ўчоқларидан биридир.

Президентимиз Хиванинг 2500 йиллиги муносабати билан сўзлаган нутқида бу ўлка ҳақида: "...Хоразм ноёб маданият, нафис санъат, юксак маърифат, турмушнинг доно фалсафаси ва инсонпарварлик ғоялари билан йўғрилган адабиёт ва шеърят маскани, дунёвий илм ўчоқларидан бири"¹, деган эди.

Бу ўлкада қадимдан давом этиб келаётган мумтоз адабиёт, профессионал мусиқа санъати бахшичилиги ва халқачилиги анъаналари, улар репертуаридаги ноёб дostonлар, эртақлар, қўшиқлар ҳамда бошқа турли фольклор асарлари юқоридаги фикрни тўла исботлайди.

Маълумки, дostonчилик анъаналари мусиқа санъати билан узвий боғлиқдир.

"Мусиқа маданиятимизнинг минг йилликлар билан сарҳисоб этилувчи тарихи хилма-хил ва бой манбаларда ёритилган. Улар икки асосий тоифага мансуб. Биринчи-археологлар томонидан кашф қилинган ашёвий далиллар, назарий ва тарихий рисолалар, одобномелар, шеърят ва мусиқа аҳлининг ҳаёти ва ижодига оид тазкиралар ҳамда бошқа соҳаларга тегишли ёзма манбалар. Иккинчиси-жонли мусиқий анъаналар, улар ҳақида халқ орасидаги фикр ва мулоҳазалар. Оғзаки ва ёзма манбалар орасида узвий боғланиш мавжуд. Улар бир-бирини тўлдириб, мусиқа маданиятининг умумий манзараларини тўлароқ тасаввур этишга имкон очади"².

Хоразмда мусиқа маданиятининг тарихий илдиэлари жуда қадимийлик касб этади. "Эрамининг I асридан IV асригача Хоразм давлатининг пойтахти бўлган Тупроққалъада қурилган сарой деворларига ишланган расмлар орасида мева терувчи аёллар, ярим яланғоч рақсга тушаётган аёл, айниқса арфа чалаётган аёл ва қўш ногора чалаётган эркак тасвири характерлидир"³. Демак, мусиқа санъати, мусиқа асбоблари Хоразмда эраминдан олдинги пайтларданок ривожланиб келган. Айниқса X-XI асрларга келиб, Хоразм шоҳ саройида машшоқлар, созанда ва гўяндалар

¹ Каримов И.А. Хиванинг 2500 йиллиги муносабати билан сўзлаган нутқ. // "Урганч университети" газетаси, 1997 йил, 20 октябр.

² Матёкубов О. Рисола хусусида (сўз боши) // Мулла Бейжон Раҳмон ўғли, Мухаммад Юсуф Девонзода. Хоразм мусиқа тарихиси. –Т.: "Ёзувчи", 1998. –Б.4.

³ Исмаилов С. Қадимги Хоразм қалъалари. –Т.: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. –Б.48.

жуда кўп бўлган. “Хоразм пойтахти Кўхна Урганч шаҳридаги маъмур ва обод замонларда Чингизхон ҳарб қилмасдан илгари бу шаҳарда соқин бўлган одамларнинг аксарияти мусикийни ўзларина бир хунар ва касб иттиҳос қилгонлар. Муниги орқасида ўз оилаларининг ўнгишиклари-ни таъмин этгандурлар. Ҳатто мазкур асарларнинг муболага билан кўрсатганларига караганда ёлғиз Кўхна Урганч шаҳрида дутор созина эшак (харрак) йўниб сотиб ўнгишикларини шул хунарлари бирла ўтқарадургон кишиларнинг миқдори бир мингга етишади”⁴.

Ушбу маълумотлар ривоятга ўхшаб кўринсада, унинг замирида қандай бўлса ҳам ҳаёт ҳақиқати ётади.

Юқорида қайд қилганимиз арфа чалаётган аёл суврати ҳам мусика асбобларининг Хоразмда пайдо бўлиш тарихининг жуда қадимийлигидан дарак беради.

Фитрат ўзининг ўзбек-мумтоз мусикасига оид рисоласида шундай ёзади: “Ёзувчиси маълум бўлмаган бир “мусикий тарихча”сида рубобнинг султон Муҳаммадшоҳ томонидан Хоразмда пайдо бўлгани ёзилади. Бу китобни кўрганим кун мен ҳам шунга ишонган эдим. Бирок йиғирманчи йилларда Ҳиндистондан келтирганим “Соранг” исмли бир чолғунинг рубобга жуда ўхшашлиги мени шоширган эди. Сўнгралари кўлимга тушган Дарвеш Алийнинг “Рисолайи мусикий”сида бу чолғунинг Балхда ясалгани, Муҳаммад Хоразмшоҳ замонида Хоразмда ривож топгани кўрсатилади”⁵.

Дарҳақиқат, рубобнинг Хоразмда X асрлардаёқ фаол чолғу асбоби сифатида тарқалгани айтиш ҳақиқатдир. Чунки, рубоб анча қадимий чолғу асбоби бўлиб Форобийнинг “Мусика ҳақида катта китоб” асарида унга таъриф берилган⁶.

Бундан ташқари, И.Тимофеевнинг “Бируний” монографиясида қайд қилинишича, 1009 йилда Абу-л-Аббос Маъмур саройида бўлган баъзда хонандалар рубоб жўрлигида Шўҳид Балхий ва Рўдакий газалларини ашула қилиб куйлаганлар⁷. Шунингдек, ушбу монографияда чанг, най ва кўгирчокбозлик санъати ҳақида ҳам маълумот берилди.

Шажараси Хоразмдан бўлган Жалолиддин Румий (XIII) ўз шеърларини рубоб жўрлигида куйлаб юрган.

“Мусикий, суякли рубоб Жалолиддинга фақат акли биланмас, балки бутун жисми билан оламга, одамларга бирикиб, ўзини сохиб қудрат, Тангрига тенг инсони Комил деб хис этишга ёрдам берди”⁸.

⁴ Мулла Бекқон Раҳмон ўғли. Муҳаммад Юсуф Девонзода. Хоразм мусикий тарихчаси, 7-бет.

⁵ Фитрат. Ўзбек классик мусикаси ва унинг тарихи. -Т.: “Фан”, 1993. -Б.29.

⁶ Форобий. Рисолалар. -Т.: “Фан”, 1975. -Б. 61.

⁷ Тимофеев И. Бируний. -М.: “Молодая гвардия”, 1986. -С. 167.

⁸ Фитрат. Жалолиддин Румий. -Т.: Гулном номидаги адабиёт ва санъат нашрияти. 1986. -Б.58.

Рубоб дуторга нисбатан анча мураккаб чолғу асбобларидан саналади. Шу сабабли унинг пайдо бўлган жойида мусика илми юксак даражада камол топган бўлиши керак. Бундай жойлардан бири эса Хоразм эди.

Бинобарин, макомларнинг асл макони ҳам Хоразм бўлган⁹. Бундай олиб караганда тарона, сувора (асп рос) каби ибораларнинг илдизлари ҳам “Авесто” даврининг урф, одатларига бориб тақалади¹⁰.

Фитрат бу асбобнинг Хоразмда пайдо бўлганига шубҳа билан қарайди. Унинг бу шубҳасига ҳам шубҳа билдириш мумкин бўлган анча далиллар мавжуд. Шубҳаларнинг асосли бўлиши учун тарихий жараёнларга бир-назар солайлик. Искандар Зулқарнайн, “Авесто” китобини Юнонистонга жўнатган пайтида бундан норози бўлган Хоразм подшоси Фаразман 500 нафар содиқ аскарларни уларнинг изидан юборади. Аскарлар Туркиядаги Ван кўли яқинидан ўтадиган тор дарада юнон аскарларини қувиб етиб, жангда енгиб, “Авесто” китобини қўлга киритиб, улар Искандарнинг оёғи тегмайдиган юртга-Ҳиндистоннинг Бомбей шаҳрига борадилар ва шу шаҳарда яшаб қоладилар. Ўзларини порслар деб атайдиган бу хоразмликлар ҳозирги кунда 250 мингдан кўпроқ бўлиб, Бомбей шаҳрида алоҳида қавм бўлиб яшамокдалар¹¹.

Уларнинг битта таникли вакили, машҳур кино режиссёр Раҷ Капур ўтган асрнинг 70-йилларида Тошкентга келганида ўз аждодларининг Хоразмдан эканлигини фахр билан тилга олган эди.

Ушбу тарихий ҳодисалар замирига назар солинса, Хоразмдаги айрим чолғу асбоблари, рақс санъати ўша кишилар орқали Ҳиндистонга етиб борган бўлиши эҳтимолдан узоқ эмас. Хоразм мусикаси, рақслари билан ҳинд мусикаси ва рақсларининг ўхшашлиги боиси ҳам шу ҳодиса билан боғлиқдир балки. Балки рубоб ҳам ўша “Авесто” ҳимоячилари билан ҳинд элига бориб “Соранг”га айлангандир.

Энди Балх масаласига келсак, бу шаҳарда санъат ва адабиётнинг тараққий қилгани тарихдан маълум. Ўз шеърларини рубоб жўрлигида қуйлаб юрган Жалолиддин Румийнинг ҳам ўша шаҳарда туғилганлиги бежиз эмас.

Ғазнавийлар давлати ҳукмронликни қўлга олгандан кейин бу шаҳарда ҳунармандчилик тараққий қилиб шарқнинг нуфузли шаҳарларидан бирига айланди¹².

Маълумки, 1017 йилда Маҳмуд Ғазнавий Хоразмни бўйсундириб, маъмунийлар давлатини тугатди. Хоразмдан Ғазнага қўплаб ҳунарманд-

⁹ Матёҳубов О. Макомот, 49-бет.

¹⁰ Ўша жойда, 37-бет.

¹¹ Исмонлов С. Қадимги Хоразм калъалари, 28-бет.

¹² Ўзбек энциклопедияси, II том. –Т.: “Ўзбек энциклопедияси”, 1972. –Б. 54.

лар, олимлар ва бошқа асирларни олиб кетди. Буларнинг орасида Абу Райҳон Беруний ҳам бор эди¹³. Бу асирларнинг бир қисми Ғазнада ўрнашган бўлса, бир қисми Балх шаҳридаги хунармандчилик, санъат ва маданиятни юксалтиришга хизмат қилади. Хоразмшоҳлар даврида Кўхна Урганчда тараккий топган санъат намойндаларининг чолғу асбобларининг, хусусан рубобнинг Ғазнага, Балхга олиб кетилмаганлигига ким ҳам қафолат беради. Рубоб Хоразмдан Балхга олиб кетилганми ёки аксинча ҳолат юз берганми, буни исботлаш ниҳоятда мураккаб масала. Бу муаммони китобхон фикрига ҳавола қиламиз.

Шу жойда яна бир нарсага аниқлик киритиб ўтиш лозим бўлади. Хоразмшоҳлар саройида машҳур бўлган рубоб қандай шаклда бўлган. Буни Фитрат ўзининг юкорида қайд қилинган китобида шундай тасвирлайди: “Бу чолғунинг гавдасини тўрт асос қисмга бўлмак мумкиндир: корин, кўкрак, бўйин, бош корин, кўкрак ҳам бўйин қисмларининг учаласи бир бўлак тут ёғочидан “қазма” йўли билан ясаладир. Рубобнинг қорни бир-бирига боғланмиш икки чуқур идишга ўхшайдир... Ичакдан ясалган беш тори борким, йўғонликда фарқлидир. Бундан бошқа ўн иккита “тор ости” торлари бор. Чолғучи рубоб чалганда буларни чиртмай-дир, буларнинг хизмати асл торларга чертиш таъсири билан титраб, асл тор товушига ўзларининг мунгли, титрак товушларини қўшмоқдир”¹⁴.

Фитратнинг Дарвеш Алий китоби асосида таъриф қилаётган чолғу асбобини Комил Аваз қўш қоринли рубоб (тор) деб, тўғри номлайди¹⁵. Демак, бу асбоб ўша даврдаёқ Хоразмшоҳлар саройида ишлатилаётган экан. Халқ орасида тор атамаси кам ишлатилади. Бу атамани кўпроқ профессионал мусикашунослар ишлатса, халқ орасида рубоб деганда тор тушунилади. Албатта ўша даврдаги рубоб (тор) ҳозирги шаклидан муайян даражада фарқ қилган.

Амударё қирғоқларида жойлашган Айритомда олиб борилган қазилма ишлари натижасида эрамининг биринчи асрларига оид маданий ёдгорликлар орасида “Кўшқосали” чолғу асбоби акс этган ёдгорликнинг топилгани бу чолғу асбобининг бизнинг худудларда қадимдан мавжуд эканини тўла исбот қилади. (Қурбонов Р. Санъатнинг сирли олами. “Санъатнома” -1 т. Тошкент, Ғофур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2011. – Б. 12)

Яна бир нарсага эътиборни жалб қилиш лозим. Маълумки, ҳар қандай мусика асбоби бир томони билан уни яратган халқнинг дини ва урф-одатига бориб боғланади.

¹³ Бирузи и гуманитарные науки. Т.: «Фан», 1972. –С. 34.

¹⁴ Фитрат. Ўзбек классик мусикаси ва унинг тарихи, 29-бет.

¹⁵ Комил Аваз. Ибрат маъзил. Т.: Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. –Б.32. (303)

Бухоролик тадқиқотчиларнинг таъкидлашларича, қашқар рубобидаги шохлар рамзий жihatдан хитойликлар динининг қадимги урф-одатларидаги маданий-мифологик тасвирга алоқадордир¹⁶.

Хоразмда яратилган қўшқоринли рубобнинг яратилиш тарихи хусусида ҳам ривоятлар бор. Бу ривоятларнинг биттаси Нух пайғамбар фаолияти билан алоқага эга.

Тўфон натижасида Нух кемаси узок сузиб охири баланд бир тепаликка келиб тўхтади. Аммо куруқлик кўринмайди. Охири Сом ибн Нух оққуш билан кабутарни учиради. Улар узокдан “қувок”, “қувок” дея овоз чиқаришади. Сузиб борсалар куруқ ер экан. “Қувок” сўзидан “Хивок” номи пайдо бўлган экан.

Шу сабабдан ҳам Хива Сом ибн Нух томонидан отасининг кемасига ўхшатиб қурилган экан¹⁷.

Таникли дostonчи, Хоразмнинг етакчи бахшиси Бола бахши Қурбонназар Абдуллаевнинг ҳикоя қилишича, зардуштийликка эътиқод қилинган даврларда “жон, тана гир” куйини чалиш учун чолғу асбоби ясашга киришилган ва кўп изланишлар натижасида Хоразм қўшқоринли рубоби яратилган. Дастан у қайик шаклида бўлган. Кейинчалик, учлари бир-бирига тегиб турган иккита қайикча шаклини олган. Торлари икки қават бўлиб, юқорисидагилари ичакдан, пастдагилари соф олтиндан ишланган экан.

Нух қайиғи билан алоқадор нарсалар Хоразмда анчани ташқил этади. Жумладан, Хоразм эркаклари киядиган папақлар ҳам қайик шаклида бўлган. Бу бош кийими ўтган асрнинг 70-йилларигача истеъмолда бўлди.

Бизнинг санъат, чолғу асбоблари ҳақида батафсилроқ фикр юритишимизга сабаб бўлган нарса Хоразм дostonчилиқ анъаналарининг тарихий илдизларини ёритишдир. Юксак санъат тараққиётига дoston қуйлаш анъаналарининг таъсири қатта эканлигини унутмаслик керак.

Бола бахши биз билан суҳбатда бахшичилик анъаналари, дoston қуйлаш саъати ҳақида гапириб яна бир нарсани таъкидлаган эди. Унинг фикрига қараганда дoston қуйлаш санъати Хоразмшоҳлар давридаёқ юксак даражага кўтарилган. У пайтларда бахшиларни гўяндaлар деб аташган. Ўша пайтдаёқ дoston қуйлашда қўшқоринли рубоб етакчилиқ қилган.

Чунки, Хоразмдаги ширвоний услубда қуйланадиган дoston муסיқалари шиддатли ва тантановор бўлиб, уни рўёбга чиқаришда дutorнинг кучи етмайди. Рубобнинг такомиллашган тури бўлган торнинг

¹⁶ Саядий С.Б., Қаюмов И.Ф. Қашқар рубоби қисқача тарихидан. // Санъат йўналишларида ёшларни маънавий-ахлоқий-тарбиялаш: изланиш, очим ва истиқболлар мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. –Бухоро, 2013. –Б.38-40.

¹⁷ Худоберганов К. Хива дунёдаги энг қўхна қалъа. –Т.: 2012. –Б. 9-10.(346)

XX асрда бахшилар томонидан дoston чолғу ансамблига олиб кирилиши бу фикрни тасдиқлайди.

Факат Хоразмдагина бахшилар ансамбли шаклланиб узоқ асрлар давомнда халққа маънавий элик бериб келган. Бу ансамблда тор, доира, ғиж-жак, буламон иштирок қилган. Албатта тордан бурун бахшиларнинг дутор ва рубобдан фойдаланганлигини инкор қилиш кийин. XX асрларга келиб тор, дутор, гармон бир-бирини алмаштириб юрган. Масалан, Бола бахши торда, Қодир созчи гармонда, Турсун бахши дуторда куй чалиб дoston ижро этишган. Дарвоқе, торни хонанда сифатида ilk маротаба сахнага олиб чиққан киши ҳам хоразмлик Комилжон Отаниёзовдир.

Бахши ансамбли юксак тараққий қилган санъат натижасида рўёбга чиқади. Қадимдан тараққий қилиб келган санъат ўчоғи эса Хоразмдир.

Хоразм халқи шундай талант ва маҳоратга эгаки, у истаган бир халқнинг кўшигини ўша халқнинг хонандаси куйлагандек куйлай олади. Истаган бир халқ рақсини ўша халқ ижрочисидан қолишмайдиган даражада маромига етказиб ўйнайди.

Аmmo ҳеч бир халқ Хоразмча кўшиқ ва рақсини хоразмликлар даражасида ижро қила билмайди.

Хоразм дostonчилигида дostonдағи ҳар бир шеърини парча махсус куй билан ижро этилади. Битта дoston камида 15-20 нома воситасида куйланади. Ҳар бир куй ўз номи билан айтилади. Дostonлар таркибида эса мураббаъ, ғазал, маснавий, мухаммас, мусаддас, мустазод, ҳатто туюқлар ҳам кўзга ташланади. Бу жанрларнинг дostonларга кириб келиши ҳам профессионал санъат ривожини билан узвий боғлиқдир.

Ўзбекистоннинг бошқа минтақаларида эса факат бахшининг ўзи дўмбира (аслида танбур, танбура сўздан олинган) жўрлигида дoston куйлайди.

Хоразм минтақасида дostonларни қироат билан ўқиб эшиттирадиган ёки оғзаки равишда гармон жўрлигида куйлайдиган яна бир ижрочилар борки уларни воҳада халфалар деб юритишди.

Хоразм воҳасида халфачилик анъаналари қадимдан бошлаб кенг оммалашган. Ҳозирги кунда халфа деганда дастлаб тўйларда хизмат қиладиган, гармон чалиб ашула айтадиган аёл ва унинг ёнидаги доирачи билан раққосадан иборат кичик ансамбл тушинилади. Колаверса, тўй ва азаларда диний ва дунёвий китобларни қироат билан ўқийдиган аёл ҳам халфа деб юритилади. Республикамининг бошқа минтақаларида учрамайдиган бу анъана хусусида кўпгина тадқиқотлар эълон қилинган¹⁸.

¹⁸ Қаранг: Қобулниёзов Ж. Хоразм халқ кўшиқлари. –Т.: Фан, 1965. –Б.23-27; Жалолов Т. Ўзбек шоирлари. I китоб. –Т.: Ф. Фулом номи адабиёт ва санъат нашриёти, 1970. –Б.239-241; Қиличев Т. Хоразм халқ театри. –Т.: Ф. Фулом номи адабиёт ва санъат нашриёти, 1988. –Б.114-124; Мирзаев Т. Халқ бахшиларининг эпик репертуари. –Т.: Фан, 1979; Абдуллаев Х. Сўз сехри. –Т.: ТДПУ нашриёти, 2005. –Б.4-11; Рўзимбоев С. Халқ дostonлари ва халфалар ижоди // Адабий мерос. –Т.: Қўлэмалар институтини нашриёти, 1984. –Б. 9-13; Яна ўша. Ожиза. –Т.: 2003. –Б.3-8; Яна ўша. Анаш халфа. –Т.: Миллий кутубхона нашриёти, 2006. –Б.3-6; Яна ўша. Хоразм дostonлари. –Т.: "Фан", 1985. –Б.27-33; Жуманиёзов О. Халфа // Илм сарчашмалари. Урганч, 2002, №4. –Б.71-72; Ражабова Х. Аёл бахшилар ҳам буладими? // "Маърифат" газетаси, 2002 йил, 2-феврал ва бошқалар.

Ушбу эълон қилинган тадқиқотларнинг аксарияти бир-бирини так-
рорлайди. Айримларида эса тўла кўчирмакашлик яққол кўзга ташланади.
2012 йилда Хивада чоп этилган китоб бунга мисол бўла олади. Халфалар
ҳақида гап кетганда асосан Хоним халфа, Ожиза ва Анаш халфалар кўп-
рок тилга олинади. Уларнинг соз чалиб дoston кўшиқлари ва термалар иж-
ро қилганликлари ва ўзларининг ҳам шеър тўқиганликларига урғу бери-
лади.

Юқорида таъкидлаганимиз тўй ва аза маросимларида хизмат қила-
диган халфа аёллар эса тадқиқот доирасидан ташқарида қолиб келмоқда.
Улар аза маросимларида “Иброҳим Адҳам”, “Бобо Равшан”, “Қул хўжа
Аҳмад” каби дostonларни ярим куйлаш оҳангида кироат билан ўқиб кел-
ганлар. Тўй маросимларида эса “Ошиқ Ғариб”, “Ошиқ Албанд”, “Асли-
Карам”, “Тохир Зухра” каби ишқий дostonларни мухлисларга ёқимли
овозда ярим куйлаш оҳангида ўқиб эшиттирганлар. 1862 йилда Хоразмга
келган Ҳерман Вамбери бу тонфа халфаларни тинглаган ва мазкур ижро
анъанаси уларга Эрондан ўтган бўлса керак, дея таъкидлайди¹⁹.

Х.Вамберининг бу фикрига тўла қўшилиш мумкин эмас. Чунки бу
анъананинг тарихи узок ўтмишга бориб тақалади. Чунки, ибтидоий давр-
нинг воқал мусикаси ритм ва речитативдан иборат бўлган. Куй эса анча
кейинроқ пайдо бўлади²⁰. Бундан уч минг йиллар олдин хотин-қиз халфа-
лар “Авесто” “Тоҳ”ларини худди ўша ярим куйлаш (речитатив) оҳангида
ўқиб эшиттиришган:

*“Тоҳ”ни кироат қилиб,
Аслида ишонмаган
Ўзин имонда санаб,
Лекин “Тоҳ” куйламаган
На халажу на хотин
Менга эҳсон қилмасин²¹.*

“Авесто” таржимони М.Исҳоқовнинг таъкидлашича, “Тоҳ”-Зардушт
бадиҳа йўли билан яратган даъват сўзлари. “Авесто”нинг “Ясна” китобида
17 та “тоҳ” кўшиқ сақланган. Уларни ёд ўқиш ўта савобли хисобланган²².
“Тоҳ”ларни ёддан ўқийдиган хотин-халажлар ўша даврдаёқ “Қалпа” номи
билан юритилган²³. Албатта бу атама минглаб йиллар ўтиши билан фоне-
тик ўзгаришга учраган ва “халфа” шаклига кирган.

¹⁹ Вамбери Х. Чигатой тили дарслиги. –Лейпциг, 1867. –Б.33-34.

²⁰ Косвен М.О.Ибтидоий маданият тарихидан очерклар. –Т.: “Фан”. 1960. –Б.180. (240)

²¹ Авесто, Яшт китоби. –Т.: “Шарк”, 2001. –Б. 28.

²² Ўша манба, ўша саҳифа.

²³ Абдуллаев Х. Сўз сеҳри. –Т.: ТДПУ нашриёти, 2005. –Б.6.

“Халфа” атамаси ҳақида турли қарашлар мавжуд. О.Жуманиёзов ушбу атамани арабча “халифа” сўзидан келиб чиққан деган фикрни билдиради²⁴. Ҳ.Абдуллаев эса биз юқорида тилга олган ишида бу фикрни катъиян рад қилади. Бизнинг фикримиз “халфа” атамасининг арабча “халифа”га бевосита алоқаси йўқ. Бирок, бу атаманинг семантик доираси анча кенг бўлиб, шариат қондаларини яхши биладиган, ўқимишли одам, мактабдор домланинг ёрдамчиси, хунар-касб ўрганувчи шогирдлар бошлиғи каби маънолари ҳам бор²⁵. Ушбу нуқтаи назардан қараганда бу атама раҳбар, йўлбошчи тушун-чаларини ҳам ўзида мужассамлаштирган. Туркман халқи орасида мураббийларни ҳозирда ҳам халифа деб юритишади²⁶.

Араб тилига бу атама ўзлашма сўз сифатида санскрит тилидан ўтиб, раҳбар маъносига ишлатилган бўлиши мумкин. Санскрит эса хоразмийлар учун бобо тил ҳисобланади.

Хоразмда ҳозирда ишлатиладиган “халфа” атамасининг ўқимишли аёл, устоз маънолари ҳам бор. Шу жиҳатдан олганда, О.Жуманиёзовнинг фикрида озми-кўпми ҳақиқат элементлари мавжуд.

Бинобарин, халфачиликдаги устозлик-шогирдлик аъёналарининг тарихи ниҳоятда қадимийдир.

Агарда инсоният тарихига разм солсак, кишилар ибтидоий ҳаёт давридаёқ маънавий озикқа эҳтиёж сезганлар. Диннинг пайдо бўлиши ана шу маънавий эҳтиёжнинг қондирилишида дастлабки омиллардан бири бўлди. “Ибодат қўшиқ айтиш эҳтиёжини рўёбга чиқарган бўлса, маросимлар шеърятнинг пайдо бўлишини, инонч ва ситинишлар эса рақс санъатининг юзага келишини тақозо этди”²⁷.

Демак, шеърятнинг пайдо бўлиши ва қўшиқларнинг қуйланишида ибодат ва маросимларнинг роли катта.

“Авесто” “гоҳ” ларининг қуйланиши ҳам ўша омиллар билан узвий боғлиқдир.

Кўпгина қўшиқларнинг ва рақсларнинг диний маросимлар билан чамбарчас алоқадорлиги ушбу фикрни тасдиқлайди. Ўтган асрнинг 90-йилларида машҳур санъаткор Бола бахши-Қурбонназар Абдуллаев биз билан суҳбатда қизиқ бир нарсани ҳикоя қилиб берган эди.

Ҳозирда “жоку-жоку” сўзларини айтиб ўйналадиган рақс бор. Бу рақс бахшининг айтишича, XXI аср бошларигача меҳржон байрами маросимида ижро этилган. Ундаги “жоку” сўзи аслида “Аё Ку” дир. Яъни бу

²⁴ Жуманиёзов О. Халфа // Илим сарчашмалари. Урганч, 2002, №4. –Б.71-72.

²⁵ Ўзбек тилининг изоҳли лугати, 5 жилдлик, 4-жилд. –Т.: “Ўзбек миллий энциклопедияси”, 2008. –Б.381.

²⁶ Халфа (методик журнал). Ашгабат, 2003. –Б.2.

²⁷ Колеж Н., Ранке И., Ратцел Ф. История человечества (до исторический период) Санкт—Петербург, 2003. –С.78.

сўз “Эй куёш” деган маънога эга “Ку” сўзи ҳозирда “Кун” шаклида куёш маъносини билдиради. “Аё”-эй, деган мурожаат сўзидир, Бу сўз халқ орасида қўлёзма тарзда оммавийлашган дostonларда мурожаат сифатида жуда кўп ишлатилади:

*Аё шоҳим, эшит ушбу жавобим...*²⁸

*Аё жоним, бу сўзларга қулоқ сол...*²⁹

Демак, бу кўшиқ зардуштийлик динига алоқадор куёшга мурожаат тарзида ижро этиладиган ритуал (маросим) тарзидаги ашула ва рақснинг қорнишиқ кўринишидир. Исломи дини пайдо бўлгандан кейин бу рақсдаги “Аё Ку” бирикмаси “Ёху” тарзида дарвешлар репертуарига ўтиб, яна диний ритуал сифатида истифода этилган. Бу сўзнинг “жоқу” шакли кейинги даврлар маҳсули бўлиб, унинг “ж” ловчи ўзбеклар талаффузига мослашувининг натижасидир. Бу кўшиқ ҳозирги санъаткорлар репертуарига халфалардан ўтганлигини ҳисобга олсак, масала янада ойдинлашади.

Яна шу нарсани ҳам таъкидлаш зарурки, рақсдаги ҳар бир тактда икки қўл осмонга кўтарилиб “жоқу” сўзи икки –уч марта такрорланади. Ушбу ҳаракат дастлаб куёшга илтижо қилишга қаратилган. Исломи дини пайдо бўлгандан кейин осмонга-Оллоҳга мурожаат қилиш, илтижо қилишга мослаштирилган. Дарвешларнинг зикрга тушиб “Ёху”лаб қўлларини осмонга кўтаришлари ҳам ўша маъно билан боғлиқ. Хоразмда тарқалган “чиппиро далли”, “зумлок” рақслари ҳам ритуал характерига эга. Бу масала алоҳида тадқиқотни тақозо этади. Дарвоқе, халфачиликнинг дастлабки шаклланиши дин ва маросим билан боғланади. “Авесто” “тоҳ”ларини, Куръон оятларини кироат билан, кўшиқ оҳангида тингловчига етказиш анъаналари сал ўзгаришга учраган ҳолда ҳозиргача халфалар воситчилигида барҳаёт сақланиб келмоқда.

Халфачилик анъаналари Хоразмшоҳлар даврига келиб, созанда халфаларга ажралиб чиққан бўлиши мумкин. Чунки бу даврда Хоразмшоҳлар саройида созанда ва хонандалар, раққос ва раққосалар, масҳарабозлар, қўғирчоқбозлар, дорбозлар, ҳатто профессионал йиғловчиларгача бўлган. Мусиқа асбобларидан: дутор, рубоб, чанг, най, руд жуда омма-лашган³⁰. Демак, санъат, маданият юксак даражада ривожланган. Афсуски, бу ривожланишни Чингиз босқини ер билан яқсон қилган. Халфалар ижрочилиги ҳақида бирорта манба сақланиб қолмаган. Шу сабабли биз фақат Хоним халфа Саидамат кизининг 1895 йилдан бошлаб гармон ча-

²⁸ Ошиқнома, 4-китоб. –Урганч. “Хоразм”, 2009. –Б.43.

²⁹ Ўша китоб. –Б.59.

³⁰ Бу ҳақда қараг: Тимофеев И. Бируни. Москва. «Молодая гвардия» 1986. 41,42, 88, 107,167,198-бетлар.

либ, созанда халфа сифатида танилгани ҳақида аниқ маълумотга эгамиз³¹. Хоним халфа ҳам илгари донра жўрлигида, ликув (ликоб), пиёла жаранги жўрлигида кўшиқ куйлаган.

Руслар Хива хонлигини босиб олгандан кейин Янгиарикқа кўчиб келган немислар таъсирида Хивага гармон, фотоаппарат, киноаппарат, патефон каби маданий моллар кириб кела бошлаган. Созгармоннинг санъат оламига кириб келиши халфачиликнинг ривожланишига юксак ижобий таъсир қилди. Ўша даврларда фаолият кўрсатган йигирмадан ошиқ талантли халфалар ҳақида маълумотлар мавжуд³². Бу халфалар орасида элга машҳур бўлган Ожиза-Онабиби Отажонова, Онажон Собирова (Анаш халфа) каби талант эгалари бор. Бу иккала халфа Хоним халфанинг шогирдлари бўлиб, аynи пайтда шоирлик қобилиятига ҳам эга бўлишган. Шунингдек, “Ошиқ Ғариб”, “Ошиқ Албанд”, “Ошиқ Маҳмуд”, “Асли Карам” каби ишқий-романик дostonларни ҳам маромига етказиб куйлаганлар. Хоним халфадан Ҳоди Зариф 1930 йилда “Асли Карам” дostonини ёзиб олган³³.

Хулоса қилиб айтганда, халфачиликнинг дастлабки босқичи ибодат ва маросимлар билан қоришиқ ҳолда ёддан ўқиш тарзида шаклланган. Кўшиқ, шеърят ва рақс билан синкретик тарзда бирлашган бу санъат асрлар оша такомиллашиб келган. Ҳозирги маълумотларга қараганда XIX асрнинг ўрталаридан бошлаб, халфалар репертуарига дунёвий дostonлар кириб кела бошлаган. Аср охиридан бошлаб созанда, дostonчи халфалар фаолият кўрсатиб бошлайди. XX асрнинг 30-йилларидан эътиборан ҳозирги ансамбли созанда халфалар фаолияти оммавийлаша бошлайди. (Бу тоифа халфалар балки Хоразмшоҳлар даврида шаклланган бўлиши ҳам эҳтимолдан холи эмас). Созанда халфа сифатида танилган дастлабки санъаткорлардан бири Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Сорахон Оллабергановадир. Қироат билан диний ва дунёвий дostonлар ўқийдиган саводхон-қиссахон халфалар ҳам ўз йўналиши бўйича тўй ва азаларда хизмат қилишда давом этишади. Хоразмда қиссахон-қироатхон халфалар кўп бўлган. Буларга Ниёзжон Мусаева, Сўна Эшиматова, Розия Оллаёрова ва бошқаларни киритиш мумкин³².

Халфачиликдаги бу икки йўналиш ҳозирги даврда ҳам ўз фаолиятини давом эттирмоқда.

Биз ушбу мажмуамизга учта дostonни киритдик. Бу дostonларда ҳам юқоридаги жанрларнинг аксарияти мавжуд. Бу дostonлар орасида “Юсуф ва Зулайҳо” дostonи анча мураккаб эканлигини ҳисобга олиб, мазкур дoston ҳақида куйидаги мақолани ҳам илова этишни лозим топдик.

³¹ Юсупов Ю. Хоразм шоирлари. —Т.: “Адабиёт ва санъат”, 1967. —Б.115.

³² Қўличев Г. Хоразм халқ театри. —Т.: “Адабиёт ва санъат”, 1988. —Б.117.

³³ Қаранг: Ошиқнома, 4-китоб, 345-347-бетлар.

³² Қаранг: Ошиқнома, 4-китоб, 353-354-бетлар.

“ЮСУФ ВА ЗУЛАЙХО” СЮЖЕТИНИНГ ЁЗМА ВА ОҒЗАКИ АДАБИЁТДАГИ ТАЛҚИНИ

“Юсуф ва Зулайхо” ҳақидаги қиссаларнинг юзага келиши жуда қадимий тарихга эга. Бу қиссага замин бўлган турли афсона ва ривоятларнинг пайдо бўлиши эса эрамыздан олдинги даврларга тўғри келади. Улар қайта ишланган ҳолда дастлаб яҳудийларнинг муқаддас китоби “Таврот”-га киритилган. Ўз навбатида ушбу сюжет ислом динининг муқаддас китоби “Қуръони карим”дан ҳам ўрин олган бўлиб, “Юсуф” сурасини ташкил этади ва унда 111 оят жамланган¹.

Х.Г. Кўрўглининг таъкидлашига кўра, ушбу сюжетдаги Юсуф “биографияси” “Авесто”даги Сиёвуш образи билан боғланиб кетади².

“Юсуф ва Зулайхо” қиссаси кейинчалик бадий адабиётга ўтиб, қайта ишланиб, ривожланиб, такомиллашиб борди. Дастлаб бу сюжет араб оламида Абулмуайян Балхий ва Бахтиёрий каби ёзувчилар ижодида кўзга ташланади.

Форсий адабиётда бу қисса асосида илк бора асар ёзиб машҳурлик қозонган шоир Фирдавсийдир. Бироқ рус олими Л.И.Климович ушбу асарни Фирдавсий номига нисбат берилишига шубҳа билан қарайди³.

XI асрда яшаган бухоролик шоир Шаҳобиддин Амъакнинг ҳам “Юсуф ва Зулайхо” достонини ёзганлиги ҳақида маълумотлар бор. Аммо бу асар бизгача етиб келмаган.

1233 йилда шоир Али Туркий ўғуз туркийсида “Қиссаи Юсуф” достонини яратади. Мазкур шоир яҳудий-араб сюжетини янги гоя, мотив ва образлар билан бойитиб, асарга этнографик, маиший тафсилотларни қўшиб, унга туркий колорит бериб асарнинг оригинал туркий версиясини яратди, шоир уни халқ шеърляти услубида ёзган. Ушбу асарни ёзишда у XI асрда яшаган А.Ансорий асарига таянган⁴.

Бурхонуддин Рабғузийнинг “Қиссаси Рабғузий” асарида ҳам бу сюжет насрий тарзда ўз ифодасини топган⁵.

Хатто Абу Али ибн Сино ҳам бу афсоналарга қўл уриб “Юсуф қиссаси”ни яратган.

Бинобарин, бу қисса форсий ва туркий шоирларнинг эътиборини ўзига жалб қилган. Турк шоирлари Ш.Ҳамза (XIII аср), С.Фақик (XIII аср) Х.Ҳамдий (XV аср), озарбайжон шоири Қ. Дарир (XIV аср), А.Жомий,

¹ “Қуръони карим” - Тошкент: «Тошкент ислом университети», 2001. – Б. 235-248-бетлар.

² Коротлы Х.Г. Взаимосвязи эпоса народов Средней Азии, Ирана и Азербайджана. –М.: Наука, 1983. – С 336.

³ Климович Л.И. Книга о коране. –М.: Политиздат, 1988. – С. 284.

⁴ Хисамов Н.Ш. Поэма “Жиса-и Юсуф” Қул Али и задачи сопоставительного изучения тюркских версий сюжета Юсуфа. // Вопросы советской тюркологии. –Ашхабад, Ўлм, 1988. –С. 43-47.

⁵ Рабғузий Носруддин Бурхонуддин. Қиссаси Рабғузий. –Т.: “Ёзувчи”, 1990. –Б. 99-167.

Қ.Хиравий (XVII аср), Ҳозик, Хиромий, мулла Юсуф Ёрқандий ва бошқа адиблар шулар жумласидандир.

“Юсуф ва Зулайҳо” дostonи ҳақида тадқиқот олиб борган Ҳилола Сафарова ва Гелди Назаровларнинг таъкидлашларига қараганда V-XX асрлар давомида “Юсуф ва Зулайҳо” сюжети асосида 17 тилда 130 дан ошқ асар ёзилган. Шулардан элликтаси форс, ўттиз иккитаси турк, етти-таси ўзбек, олтитаси араб, олтитаси озарбайжон ва бошқа тилларда ёзилган. Ҳатто бу сюжетга немис, латиш ижодкорлари ҳам мурожаат этишган.

“Юсуф ва Зулайҳо” нинг бизгача кўпгина кўлэзма нусхалари етиб келган. Унинг Абурайҳон Беруний номли Шарқшунослик институтида тўртта, А.Навоий номли Адабиёт музейида битта, Самарқандда иккита кўлэзма нусхаси мавжуд. Шунингдек, унинг кўлэзма нусхалари Туркия, Лондон, Париж кутубхоналарида ҳам сақланади. Фақат туркий тилларда ёзилган кўлэзмаларнинг сони етмишга яқинлашади⁶. Бизгача етиб келган кўлэзмаларнинг энг мукамал нусхаларидан бири Дурбек номига нисбат берилади. Аммо фанда бу асарнинг Дурбекка алоқаси йўқлиги ҳақида турли мунозаралар мавжуд. Бироқ, асар ўша муаллиф номи остида нашр этилган⁷. Дурбек деган шоир ўтганлиги ҳақида ҳеч бир асарда ёки таъкирларда маълумот берилмаган. Аммо асар ҳақида ёзилган барча тадқиқотларда Дурбек номи қайд этилган⁸.

Ҳатто рус тилида нашр этилган “Юсуф ва Зулайҳо”нинг муаллифи ҳам Дурбек номи остида берилган. (Дурбек. Юсуф и Зулейха. –М.: “Худ. Лит”, 1987. С.Северцев таржимаси).

Асарнинг А. Навоий ижодига нисбатан бериллиши ҳам нотўғридир. Шундай қилиб, дostonнинг муаллифи ҳозиргача номаълум бўлиб келмоқда. Дostonнинг ёзилиш тарихи эса кўлэзмада аниқ қайд қилинган:

*“Зод” эди тарих тақди “ҳе” ю “дол”,
Муддати ҳижратдин ўтуб моҳусол.*

Байт таркибидаги “зод” (800), “ҳе” (8), “дол” (4) харфларидан ҳосил бўлган сонларни қўшсак, 812 рақами келиб чиқади. Демак, дoston 812 хижрий йилда ёзиб тугалланган. Бу сон милодий йил ҳисобида 1409 йил бўлиб чиқади. Бинобарин, асар ким томонидан ёзилган бўлса ҳам у ўзбек халқининг буюк маънавий меросидир.

Асарнинг композицион тузилиши ва мазмун тубандагича:

⁶ Дурбек и его поэма “Юсуф и Зулейха” // Дурбек. “Юсуф и Зулейха”.-М.: “Худлит”, 1987. С. 5-10.

⁷ Дурбек, “Юсуф ва Зулайҳо”, -Т.: “Адабиёт ва санъат”, 1959.

⁸ Бертелс Е.Э. Узбекский поэт Дурбек и его поэма об Иосифе Прекрасного. “Дар”. -Т.: 1944; Ҳайдаров С. Дурбек. Дурбек ижодига хотин-қизлар образи. ТошДУ илмий асарлари, №202. -Т.: 1962; Маллаев Н.Ўзбек адабиёти тарихи, 1-қитоб. -Т.: 1965. Сафарова Ҳ, Ҳазрати Юсуф-ғўзаллик тасмолли. -Т.: Ислам университети нашриёти, 2003. ва бошқалар.

1. Достоннинг ёзилиш сабаби ва воқеа ўрни. Канъон шаҳрида Ёқуб пайгамбар оиласида Юсуфнинг дунёга келиши. Унинг туш кўриб, отасига баён қилиши, буни пинҳона эшитган ўн нафар акаларининг хиёнат йўлига киришлари.

2. Юсуфни акаларининг чўлга олиб кетишлари. Уни дастлаб кудукка ташлашлари ва кейинчалик 20 дирхамга сотиб юборишлари. Юсуфнинг куйлагини эчкининг қонига бўяб, уни бўри еб кетди, деб отасини ишонтиришга уринишлари. Ёқубнинг бўри билан сўзлашиши, бўрининг Юсуфни емаганлиги ҳақида оғтичиши.

3. Юсуфнинг савдогар Малик томонидан Мисрга олиб келиниши.

Магриб подшоҳи қизи Зулайхонинг тушида Юсуфни кўриб севиб қолиши, уни излаб Мисрга келиб тасодифан бошқа бировга турмушга чиқиши ва адашганидан пушаймон қилиши. Юсуфни қул бозорида кўриб, топганидан севинчга тўлиши ва оиласига қул сифатида сотиб олишга эрини кўндирishi. Юсуфни ўзига жалб қилиш учун ҳаракат этиши.

4. Зулайхонинг Юсуфга севги изҳор этиши, севгиси рад этилгач, уни мажбурлаб ўзига оғдириш режасини тузиши. Бу режа амалга ошмагач, унга тухмат қилиши. Юсуфнинг зиндонбанд қилиниши.

5. Зиндонга шохнинг соқийси ва нонвойининг келтирилиши. Уларнинг туш кўришлари. Тушнинг Юсуф томонидан таъбир қилиниши ва бу таъбирнинг ўз исботини топиши. Шу орада Миср шохининг туш кўриши. Уни ҳеч ким таъбир қила олмай Юсуфга муурожаат этилиши.

6. Юсуфнинг Миср элида қурғоқчилик бўлишини башорат этиши. Шох тушининг ўша ҳодисага боғлиқ эканини таъбир қилиши. Миср шохининг уни зиндондан чиқариб, тахтини инъом қилиши.

7. Юсуфнинг тахтга ўтириб оқилона иш тутганлиги сабабли Миср аҳолисини ҳалокатдан сақлаб қолиши. Бу орада Зулайхонинг тул қолиб, кўзи ожиз бўлиши, унинг Юсуф олдида чиқиб арз қилиши. Учинчи бор учрашганда Юсуфнинг мурувват кўргазishi ва Зулайхони яна ёшлигига қайтариши.

8. Ниҳоят Юсуф ва Зулайхонинг 40 кеча —кундуз тўй бериб, бир-бирининг висолига етишлари. Улардан икки ўғилнинг туғилиши.

9. Канъон вилоятида ҳам қурғоқчилик бўлиб, очликнинг бошланиши. Юсуфнинг акаларининг Мисрга ғалла излаб келишлари. Юсуфнинг уларга ўзини билдирмай ғалла бериб уйларига жўнатиши. Акаси Шамбунни гаровга олиб қолиши.

10. Отасининг Юсуфга мактуб йўллаши. Ибн-Яминнинг Юсуф ҳузурига келиб, акаси билан танишиши. Уни Юсуфнинг ўғрилик баҳонасида олиб қолиб, акаларини жўнатиб юбориши. Акалари яна қайтиб келганда уларга акаларининг Юсуфни Малик савдогарга сотганликлари ҳақидаги тилхатини кўрсатиши.

11. Сўзловчи жом воситасида Юсуфнинг акалари қилмишини фош этиши. Уларнинг айбини тан олдириши ва тавба қилдириши.

12. Юсуфнинг отаси сотиб юборган, чўри аёлдан туғилган акаси Баширни топиб, отаси хузурига юбориши. Унинг билан отасининг Юсуф хузурига келиши. Баширнинг онаси билан дийдор кўришиши. Юсуфнинг куйлагини кўзига суртиб, Ёкуб кўзининг очилиши. Ниҳоят ота-болаларнинг бирга учрашиши, барча сирнинг аён бўлиши, ўзаро ярашиб, мурод-мақсадларига етишишлари.

“Юсуф ва Зулайҳо” дostonи воқеалари асосан шулардан иборат. Албатта воқеалар силсиласида майда деталлар жуда кўп. Уларнинг аксариятида мифологик хусусиятлар кўзга ташланади.

Жомнинг тилга кириши, Ёкубнинг бўри билан сўзлашиши, бешикдаги боланинг гувоҳлик бериши, турли туш билан алоқадор лавҳалар бунга мисол бўла олади.

“Юсуф ва Зулайҳо” сюжетини Хоразм минтақасида оммавийлаштирган истеъдодли шоир Нурмуҳаммад Андалибдир. У илк маротаба ушбу сюжетни халқ дostonлари услубида наср ва назмда ёзиб ўз мухлисларига тақдим этди⁹.

1959 йилда нашр қилинган дoston сюжети билан Андалиб дostonининг сюжети ўртасида жиддий фарқ кўринмайди. Бу деган сўз иккала асар ҳам бир хил деган маънони келтириб чиқармайди. Андалиб дostonидаги наср намуналари ва шеърини парчалар бадий-эстетик жиҳатдан юксак даражада ишланган бадий нутқ ҳосилаларидир. Ижодкор насрий баёнда вазини нутқдан мохирона фойдалана олган: “Бир гард пайдо бўлди. Гард ичида санжоқ-санжоқ, байдок-байдок, фарда-фарда, туғи асоба, дабдаба, Хуршиди ховар, моҳи анвар, оламга сарвар, шон-шавкат, фаришта сифат, нури хидоят, тилида минг зикри сано, ишқида тамом халойиқ оху вовайло”... (Кўрсатилган асар, 242-бет.)

Дostonнинг назм қисмида газал, мураббаъ, мухаммас, мустазод каби жанрлардан фойдаланилган. Айниқса мустазодларнинг гўзал намуналари эътиборни тортади.

*Ёкуб наби менам санго бир турфа хабар бор,
Жоннинг эмасму?*

*Отики Юсуф, жумла жаҳон анго харидор,
Ул жонинг эмасму?*

*Юз нола билан нома ёзиб сизга юборди,
Кўрган ситамидин.*

*Арз айлади, ёд айласин ул пири кўҳан сол,
Дармонинг эмасму? (Ўша асар, 180-бет.)*

⁹ Андалып. Ашгабат. «Туркмевистан», 1991. –Б.125-246.

Андалиб асарида дostonнинг якунланиши бутунлай бошқача тарзда берилган. Ундаги финал “Лайли ва Мажнун” никига ўхшаб кетади. Унда баёи қилинишича, Юсуф ўлимини олдиндан сезади. Зулайҳо билан хайрлашиб, жон таслим қилади. Зулайҳо ўзининг икки кўзини ўйиб олиб, битасини тобутнинг бошига, иккинчисини оёғига кўяди. Юсуфнинг ёнидан ўзига ҳам макбара қурдириб, худодан ўлим тилайди. Унинг илтижоси қабул қилиниб, жони қабз қилинади. Икки севишган қалб охиратда ҳам, бирга дафн қилинадилар.

Қадимдан келаётган турли афсона ва ривоятлар асосида ёзма адабиётда яхлит бир сюжет асосида асар ёзиш анъанасининг тарихи анча узокдир.

Фирдавсий, Навоий, Жомий, Фузулий, Андалиб ва бошқа кўплаб ижодкорларнинг турли асарлари фикримизни тасдиқлай олади. Энг муҳими шуки, бу асарлар сюжети қайтадан халқ ижодига ўтиб, ўша асарларнинг халқ вариантлари пайдо бўла бошлаган. “Лайли ва Мажнун”, “Фарход ва Ширин” каби асарлар бунга мисол бўла олади.

Ўз навбатида “Юсуф ва Зулайҳо” дostonи ҳақида ҳам ўша фикрни айтиш мумкин. Туркман олими Б.А.Қарриевнинг таъкидлашича, туркман фольклорида Андалиб дostonидан алоҳида равишда тарқалган “Юсуф ва Зулайҳо” дostonи ҳам мавжуд¹⁰.

Шундай эълан, “Юсуф ва Зулайҳо” дostonининг халқ варианты Хоразмда ҳам бўлиши керак, деган фикр бизда узок йиллардан бери яшаб келаётган эди.

Машхур халфа шоира Ожиза репертуаридаги “Юсуф ва Зулайҳо” дostonига тегишли қўшиқларнинг борлиги ҳам ушбу тахминни тасдиқлар эди.

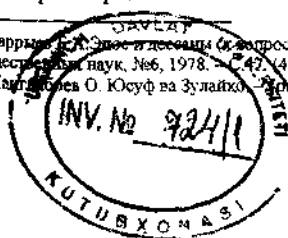
Нихоят 2010 йилда дostonнинг битта ёзма нусхаси қўлимизга тушди. Бу қўлёзма “Юсуф ва Зулайҳо”нинг халқ орасида тарқалган вариантларининг биттасидир.

2011 йилда “Юсуф ва Зулайҳо”нинг Ортикбой Манглибоев муаллифлигида битта варианты эълон этилди¹¹. Аммо бу асарни маълум бир муаллифга нисбат бериш муаммо туғдиради. Чунки, бу вариантнинг услуби ва асосий моҳияти бизнинг қўлимиздаги нусхага деярлик мос келади. Қолаверса унинг услуби ҳам халқ дostonлариникидан фарқ қилмайди.

Бизнинг қўлимиздаги нусхани бир вақтлари Шовот туманининг Каткишлюғида яшаган Ниёзжон халфа Мусаева кироат билан ўқиб, оммавийлаштириб юрган.

¹⁰ Қарриев Б.А. Эпос ва дostonи (сўзлову об их взаимосвязи). // Известия АН Туркменистана. Серия общественые науки. №6, 1978. — С. 47. (45-52)

¹¹ Манглибоев О. Юсуф ва Зулайҳо. — Ҳоразм, “Хоразм”, 2011.

Бу нусхани О.Манглибоев вариантига қиёслаганда мазмун жиҳатидан фарқ сезилмайди. Аммо Ниёзжон халфага тегишли нусхада шеърӣй қисмнинг салмоғи анча ошиқдир.

О.Манглибоев вариантыда мураббаълардан ташқари 3 ғазал, 2 мухаммас ишлатилиб, жами мисралар сони 626 тани ташкил этади.

Ниёзжон халфа нусхаси ҳам 2011 йилда нашр этилди¹². Унинг таркибида 4 ғазал, 2 мухаммас бўлиб, шеърларнинг қолганлари мураббаъ шаклида берилган. Улардаги мисралар сони 794 тадан иборат.

Ушбу мажмуада эълон қилинаётган йиғма вариантда 226 та мураббаъ, 3 мухаммас, 5 ғазал, 1 мустахзот ишлатилган бўлиб 1050 мисрани ўз ичига олади.

Мукамаллик жиҳатидан Ниёзжон халфа варианты устунликка эга бўлгани сабабли таҳлил объекти учун ўша нашри танлашни лозим топдик.

Асар анъанавий сюжет асосига қурилган. Аммо 1959 йилги нашр ва Андалиб асаридаги мазмундан муайян даражада фарқ қилади. Биринчидан, сюжет ихчамлаштирилган. Мифологик лавҳалар қискартирилган. Иккинчидан, асар таркибидаги шеърӣй қисм деярлик бошқача ишланган. Фақат ундаги иккита шеър Андалиб асаридаги шеърлар билан мос келади. Битта шеър достоннинг қорақалпоқ версиясидаги шеърга жуда ҳамоханг. Ушбу ўхшашликлар достон сюжетининг Хоразм минтақасида турлича қайта ишловлар билан қадимдан бери халқ орасида оммавийлашиб келаётганидан дарак беради.

1959 йилги нашр, Андалиб асари ва биз таҳлил қилаётган учта асарда ҳам Ёқуб, хотини Роҳила, Зулайхонинг отаси Таймушшоҳ, Миср Азизи, Малик савдогар, Ибн Ямин каби исмлар сал ўзгариш билан умумийлик касб этади. Достоннинг насрий қисми бадиий жиҳатдан анча мукамал. Достон кўчирилганда эски ўзбек тилидан ҳозирги адабий тилга мослаштирилган. Фақат асар бошида “Аммо ровиёни ахбор, ноқилони осор, хушочинони достони бўстон, андоғ ривоят қулирларким”... тарзидаги бошланма ўзгаришсиз қолдирилган. Шунингдек, матн таркибида: сўзона, ғамгусор, алмудом, суду савдо, мағфират, чехраи ол, мустажоб, нуридийда, шайтони лаъин, алқасосу мин ал ҳақ каби форсий, арабий сўз ва изофалар, эски ўзбек тилига хос “қанда”, “қутқарурсен”, “қилурсен” каби ифода шакллари сақланиб қолган. Достон лексикасида Хоразм лаҳжасига оид “Хўстор” (ҳомий), “Тўпор” (тўда), “Каж” (қайсар), “Салгин” (таъсир), “Оға” (ака) сингари сўзлар ҳам тез-тез учраб туради. Достон матнида табиат тасвири ва уни образ руҳиятига боғлиқ ҳолда баён этилган

¹² Ошиқнома. Урганч, “Хоразм”, 2011. –Б.141-184. (нашрга тайёрловчилар: С.Р. Рўзимбоев, С.М. Сориев, И.О.Исмонлов, М.Жамметова)

уринлар кўп: “Тун кора чодирини осмону фалакка ёпганда, само юлдузлари тун пардасини тешиб ўз жамолини кўз-кўз қилганда, бутун борлиқда осойишталик ҳукм сурганда Зулайхо беҳол тўшагига чўзилди” (150-бет.)

Кўпгина ўринларда сажъ усулига мурожаат этилган: “...севги дарди гулдек юзини сўлдириб, ақли хушини олдириб, мажolini толдириб кўйди”. (154-бет.)

Достоннинг назм қисмида бадий етук, ғоявий ўткир мисралар учрайди:

*Иллат излаганга берасан иллат,
Ҳикмат излаганга берасан ҳикмат,
Ҳақ йўлдан юрганни сақлаб саломат,
Муаммога тўла сирли дунёсан. (174-бет.)*

Мисраларда ажойиб ташбеҳлар берилиб, улардаги танланган сўзлар **китоб**хонда завқ-шавқ уйғотади:

*Манглийида ой балқийди,
Юзида кўёш қалқийди,
Недир дилимни юлқийди,
Юрагимда шиқ уйғотди. (149-бет.)*

Асар таркибига кирган ғазал ва мухаммаслар арузнинг ўйноқи баҳрларида битилган:

*Биродарлар ажсал доми айирди шоҳ суворимни,
Фалак жабри яна бузди, бузилган рўзворимни.*

Ғазал мафойилун рукнининг айнан тўрт марта такрорланишидан тузилганлиги учун хазажи мусаммани солимга тўғри келади.

Бинобарин, достоннинг халқ варианты бадий жиҳатдан ҳар томонлама мукамаллик касб этади. Унда ёзма ва оғзаки бадий нутқнинг ўзаро уйғунлашганлиги сезилади.

Достонга Дурбекка нисбатан берилган вариантнинг таъсирига кўра Андалиб варианты билан қорақалпоқ версиясининг таъсири юксакроқдир. Бир сўз билан айтганда ушбу асарда сеvgи-садоқат, инсоф ва диёнат, меҳнат ва машаққат, иймон ва эътиқод, кечиримлилик ва бағри кенглик, она ватан, ота-она хурмати каби эзгу ғоялар омухталашган ҳолда ўз ифодасини топган.

Достонни тадқиқ қилиш халқимизнинг ақл-заковатининг нақадар юксак эканлигини яна бир бор исботлай олади.

С.Р.Рўзимбоев,
филология фанлари доктори, профессор.

ЮСУФ ВА ЗУЛАЙХО

Аммо ровиёни ахбор, нокилони осор, хушо чинони достони бўстон, андоғ ривоят килурларким, қадим замонда, араб томонда Нух пайғамбарнинг ўнинчи авлоди бўлмиш Иброҳим пайғамбар дунёга келди. Иброҳим пайғамбарнинг Сора исмли хотинидан Исҳоқ пайғамбар туғилди.

Исҳоқ пайғамбар туғилганда Иброҳим пайғамбар юз ёшда, Сора тўксон ёшда эди. Исҳоқ пайғамбар Ёқуб исмли ўғил кўрди. Ёқуб пайғамбар онасининг қариндошларидан Роҳила исмли қизга уйланди. Роҳила чиройли, гўзал, дарҳол киши эътиборини тортадиган мафтункор аёл эди. Лекин ундан фарзанд бўлмади. Бир куни Роҳила Ёқуб пайғамбарга: -Мени деб фарзандсиз ўтманг, бошка аёлга уйланинг, -деди.

Ёқуб пайғамбар Роҳиланинг устига учта хотин олди. Улардан ўнта ўғил битта киз кўрди. Роҳила эса бепарзанд ўтиб бораётганидан жуда хафа эди. У ўзини хилват жойга олиб Худодан фарзанд тилаб илтижо килди. Бир куни Роҳила туш кўрди. Тушида бир оқ соқолли, сариқ тўнли нуруний чол Роҳилага шундай деди: -Эй Роҳила, кўп хасрат қилаверма, илтижоларинг Худога етди. Сен ҳам фарзандли бўласан, сенинг фарзандинг барокатли бўлади. Ундан пайғамбар, солиҳ инсонлар, мамлакат султонлари туғилади. Насли насабинг бутун ер юзига ёйлади,-деди. Роҳила уйқудан кушдек енгил бўлиб қувониб уйғонди. Кўрган тушини эрига батафсил сўзлаб берди. Ёқуб пайғамбар ҳам жуда хурсанд бўлди. Ойдан ой, кундан кун ўтиб Роҳила ҳомиладор бўлди. Тўққиз ой тўққиз кун ўтиб, солиҳ фарзанд туғилди. Унинг ҳусни-жамоли қоронғи уйни мунаввар қилур эрди. Елкасида пайғамбарлик нишони бор эди.

Қошлари қуюқ, кўзлари қулиб турган, тям қора, жингалак сочлари қошига тушиб турган фарзандга Юсуф деб исм қўйдилар. Ёқубнинг Юсуфга туғилганиданок меҳри ўзгача зиёда бўлди. Шундай гўзал, чиройли, солиҳ фарзандни ато этган Худога шукроналар айтди. Қўйлар сўйиб садақа килди. Ёқуб пайғамбар фарзандини қўлига олиб уни шундай таъриф этди:

*Пешонанда балқир ойнинг жамоли,
Қутлуғ қадам, нури дийдам, хуш келдинг.
Кўзларинг барқ урар қуёш жилоли,
Қутлуғ қадам, нури дийдам хуш келдинг.*

*Қора сочинг мушқу-анбар таратар,
Юзингда офтобнинг нури акс этар,
Лабларинг ақиқдай ҳаёт бахш этар,
Қутлуғ қадам, нури дийдам хуш келдинг.*

*Баҳодир жуссали, йўлбарс биласли,
Ёмонликдан узоқ, тоза юракли.
Нигоҳлари сокин, сулув суратли,
Қутлуғ қадам, нури дийдам хуш келдинг.*

*Пешонанг, балқир Ҳақнинг нишонч,
Иброҳим Исҳоқнинг дини шаймони,
Вужудингда оқар Ёқубнинг қони,
Қутлуғ қадам, нури дийдам хуш келдинг.*

*Ёқуб дер, бошинга -тилло сочайин,
Сенга қўйлар сўйиб садқа қилайин,
Эл-элатни йиғиб тўйлар берайин,
Қутлуғ қадам, нури дийдам хуш келдинг.*

Ёқуб пайғамбар ва унинг болалари мол чорвачилиги билан кун кечирар эрдилар. Шунинг учун ҳам улар чорва молларини боқиш учун бир жойдан иккинчи жойга доимо кўчиб юрар эдилар. Ёқуб пайғамбар Байтилдан Эфротга кўчиб бораётган эди. Йўлда бирдан Роҳилани тўлғоқ тутиб, туғиши яқинлашиб жуда кийналди. Ниҳоят иккинчи фарзандининг туғилиши Роҳилани ўлим ёқасига олиб келди. У жони чикай, жони чикай деганда ўғил туғди. Бола туғилиши билан она бу дучё билан хайрлашди. Отаси боланинг исмини Бенямин деб қўйди. Иложсиз ҳолда Роҳилани шу ерга дафн қилдилар. Ёқуб пайғамбар Роҳиланинг қабри устига ёдгорлик бунёд қилди. Қабр ҳозиргача “Раҳила макбараси” деб атаб келинаётир.

Онаси вафот қилганда Юсуф уч ёшда эди. Уни аммаси ўз тарбиясига олди. Аммаси Юсуфни жону дилидан яхши кўрарди. Юсуф олти ёшга кирганда аммаси ҳам казо қилди. Ёқуб пайғамбар Юсуфни уйига олиб келади. У Юсуфга жуда меҳрибон бўлиб уни ҳеч қилга ишонмас, ёнидан узоққа юбормас эди. Кунлардан бир кун: Юсуф туш кўрди. Тушида куёш ва ой ҳамда ўн бир юлдуз унинг атрофида сажда қилаётган экан, ўн икки яшар Юсуф ўша тушини отасига баён қилиб шундай таъриф қилди:

*Саҳарда туш кўрдим; куёш билан ой,
Таъзимда турдилар қошимда менинг.
Ёнларида ўн бир юлдуз чарақлаб,
Таъзимда турдилар қошимда менинг.*

*Саҳрони тўлдириб қўй-қўзи юрар,
Қўйлар атрофида назма-соз қилар,
Хуру –малойиклар кузатиб турар,
Гуё ҳаммалари тошимда менинг.*

*Уйқудан уйғондим бўлиб баркамол,
Танам қушдек ўзин сезарди хушҳол,
Тонг отмоқда эди кўрсатиб жамол,
Ёруғлик турганди бошимда менинг.*

*Бедорликда беҳол бўлиб ўйлаيمان,
Бу не ҳол сирини билобилимдйман,
Юсуф дер, таъбирни сиздан сўрайман,
Таъбир айтинг туриб қошимда менинг.*

Юсуфнинг бу сўзларини тинглаб отаси айтдики¹, Эй дилбандим, ажойиб туш кўрибсан, тушинг муборак бўлсин. Келгусида мартабанг баланд бўлар. Ўн бир юлдуз-ўн бир оға-инингдир, қуёш ва ой эса мен ва онангдир.

Шундай улуғ, сеҳрли туш кўришни ато этга¹ Парвардигори олам сени пайгамбарлик учун танлар, ҳамда сенга барча тушларнинг таъбирини билувчи башоратчи илмини берар. Лекин бу тушингни асло бошқаларга, ҳатто оға-иниларингга ҳам айта кўрма. Токи улар шайтоннинг гулғуласи билан сенга қарши бирон хийла-найранг қилмасинлар. Чунки инсон қалбидан шайтон ҳам ўзим олган ۋ ҳаммаша қилган ۋчққ очик дўшмандир, деб ўғлига насиҳат бериб, бир сўз айта берди:

*Ўн бир юлдуз, ўн бир оға-инингдир,
Кўрган тушинг болам, муборак бўлсин!
Ой ва қуёш отанг билан онангдир,
Кўрган тушинг болам, муборак бўлсин!*

*Ҳақ таоло назарини солибди,
Пайгамбар нишонин сенга берибди,
Таъбирчилик илмин ато этибди,
Кўрган тушинг болам, муборак бўлсин!*

*Бир кун келиб болам султон бўларсан,
Ҳимоянга элу халқни оларсан,
Қардош уруғларинг бошин силарсан,
Кўрган тушинг болам, муборак бўлсин!*

*Сенинг истақболинг болам, буюкдир,
Эл ичида номинг мудом суюкдур,
Ҳасадгўйлар кўриб бағри куюкдур,
Болам, кўрган тушинг муборак бўлсин!*

*Ёзгитингда эзгу ишлар бор бўлсин,
Яратганнинг ўзи мададкор бўлсин,
Бобонг Иброҳимнинг руҳи ёр бўлсин,
Кўрган тушинг болам, муборақ бўлсин!*

*Туш таъбирин айтма, яхши-ёмона,
Ёмондан азият етар бу жона,
Ёқуб дер, сирингни сақла пинҳона,
Кўрган тушинг болам, муборақ бўлсин!*

Юсуф билан отаси ўртасидаги суҳбатни Ёқуб пайғамбарнинг бошқа ўғиллари пинҳона эшитиб турардилар. Қалбларида қора ният илдиз отган, ҳасад ўтидан ўртаниб турган ўғай оғалари ўзаро маслаҳат қилдиларки, биз кўпчилик бўлсак ҳам Юсуф биздан кўра отамизга суюқлироқдир, отасидан қандай йўл билан бўлса-да, уни айирмасак бўлмайди. Юсуф бор экан, отамизнинг меҳрини тўла қозона олмаймиз. Юсуфни йўқ қилишимиз ёки бирон бир чоҳга олиб бориб ташламоғимиз керак, деган хулосага келдилар. Отасининг олдига бориб, Юсуфни ўзлари билан чорвани боқишга юборишни ўтиниб сўрадилар.

Отаси Юсуфни ёлғиз қолдирсангиз бўрилар хужум қилиб уни нобуд қилар, юбормасман,-деди. Шунда Юсуфнинг ўғай оғалари : Эй ота, не сабабдан Юсуфни бизга ишонмайсиз. Ахир биз унинг биродарлари, холис яхши кўрувчиларимизку. Агар биз ғафлатда қолиб уни бўри еб кетса, шакшубҳасиз биз жазога лойиқдурмиз,-дедилар.

Юсуфнинг ўзи ҳам биродарларим билан саҳрони бир томоша қилиб келай,-деб отасига юзланиб бир сўз айтди:

*Ижозат берсангиз қаъбам,
Бир иш тушди ҳаёлима.
Тушибдур боз ичра шабнам,
Менинг фасли баҳорима.*

*Қафасда булбулдур шайдо,
Дилда шодлик бўлур пайдо,
Бошимга тушар минг савдо,
Етиб қадди камолима.*

*Душманларим ўта ёнсин,
Рақиблар ваъодадин тонсин,
Минг-минглаб ташналар қонсин,
Ичиб оби зилолима.*

*Юсуф бечорага фурсат,
Отажоним беринг рухсат,
Огаларим менга улфат,
Хабардор бўлса ҳолима.*

Ёқуб алайҳиссалом ноилж Юсуфнинг кетишига рухсат берди. Аммо Ёқуб алайҳиссалом Юсуфга рухсат қиларида қилди-ю, кўнгли гашиги кучаяверди. Дилини турли ташвишлар, гул-гулалар коплади. Ақли шошиб, ҳуши қочиб, турли хаёлларга берилиб, ўгли билан хайрлашиб, бир сўз айтди:

*Кўзим нури хўш, бор энди,
Қолмади ҳеч ихтиёрим.
Жудалиқдан дилим ёнди,
Эшит энди оҳу зорим.*

*Сендан ўзга бу жоним йўқ,
Хаста дурман, омоним йўқ,
Келарсан деб гумоним йўқ,
Тез етшигил гулу зорим.*

*Билмам не савдолар бўлув
Ажаб можаролар бўлув,
Бошда юз завголлар бўлув,
Шул сабабдан йўқ қарорим.*

*Холи қўйдинг тоза боғи,
Қайдан оларман сўроғи,
Юрагимга солдинг доғи,
Ҳижрон солма Бируборим.*

*Ёқуб айтар, болам, хўш, бор,
Йўлингда кўзим интизор,
Оллоҳим бўлсин сенга ёр,
Тез қайтиб, кўргил дийдорим.*

Қабих ниятлари амалга ошганидан ҳасадгўй оға-инилар хурсанд бўлиб, сахрога жўнаб кетдилар. Ўгай огалари Юсуфни сахрога олиб чиқиб аввало ўлар ҳолатда қатқакладилар. Шунда уларнинг каттаси Юсуфни ўлдирманглар, қудукка ташланглар. Қудукда ўзи ўлиб кетар ёки уни бирон-бир қарвон эгалари олиб кетиб қул қилиб сотиб юборар, биз эса одам ўлдириш гуноҳидан қориг бўлармиз, -деди. Бу маслаҳат ака-укаларга маъқул келиб Юсуфни қарвон ўтадиган йўлнинг устидаги қудук томон судрадилар. Юсуф шунда биродарларига ёлвориб, зор-зор йиғлаб бир сўз деди:

Ҳаммамиз ҳам бир отанинг фарзанди,
Ёш жонимга жабр қилманг, оғалар.
Шайтони лаиннинг ишини қилиб,
Ёш умримни хазон қилманг, оғалар.

Отамизга берган сўзни унутманг,
Мотамимда отам бағрин қон этманг,
Мунофиқ тамгасин дилларга туртманг,
Мени ер қаърига отманг, оғалар.

Холисона сизга хизмат қилайин,
Мудом дардингизга дармон бўлайин,
Оғалар сиз билан мен ҳам юрайин,
Ёш умримни хазон қилманг, оғалар.

Пойингизга азиз бошим кўярман,
Эзгуликни Худо учун тиларман,
Қудуққа ташламанг, нобуд бўларман,
Мени ер қаърига отманг, оғалар.

Алқасосу минал ҳақни унутманг,
Шайтони лаиннинг йўлини тутманг,
Ёмонликни қилиб, яхшилик кутманг,
Ёш умримни хазон қилманг, оғалар.

Оғаларим, бугун жаллод бўлмангиз,
Юсуф айтур, судраб, қийнаб урмангиз,
Қанотимни болта солиб қирқмангиз,
Ёш умримни хазон қилманг, оғалар.

Юсуф зори –гирён бўлиб, катта акасидан мадад тилаб, унга ёлбориб,
кўзида ёш, бағрида тош унга илтижо қилиб бир сўз айтди:

Кўзим нури, улуе оғам,
Балога мубтало қилма!
Отам бошига юз минг гам,
Солиб бахтин қаро қилма!

Менинг ҳолимга раҳм этгил,
Отам фарёдига етгил,
Гуноҳим бўлса, сен ўтгил,
Менга бунча жафо қилма!

*Мен ҳам Ҳақнинг қулидурман,
Отамнинг булбулидурман,
Ҳам жони, ҳам дилидурман,
Бу ишларни раво қилма!*

*Фалак урди манго шабхун,
Йиқилди бошимга гардун,
Оталик ҳақини бугун,
Огажоним, адо қилма!*

*Юсуф бечорадур ҳайрон,
Отамни айламанг гирён,
Огажон бошинга қурбон,
Мени бундай гадо қилма!*

Юсуф қанча ялинмасин барибир оғаларининг кўнгли юшмади. Катта акаси ҳам унга шафқат қилмади. Юсуфга раҳм-шафқат қилмасдан “Сен тирик бўлсанг бизга фароғат йўк”-деб қуйлагини ечиб олиб, уни чохнинг таги замнига итариб юбордилар. Бир кўйни сўйиб, Юсуфнинг қуйлагини қонига бўядилар ва кечга яқин уйга қайтдилар.

Оғаларига Юсуфни ишониб-ишонмай кўшиб юборган Ёқуб алайҳиссалом бир шумликни сезгандай юрагига гулгула тушиб кун пешиндан оққанда болаларининг йўлига кўз тикиб ўтирди. Узоқдан болалари кўринди. Санаб қараса ўн нафар, шубҳаланиб қараса, уларнинг бошлари эгик, кўзларида ёш, ораларида Юсуф йўк эди.

Ёқуб алайҳиссалом Юсуфни сўраб, болаларига қараб, кўзида ёш, бағрида тош бир сўз айтди:

*Орангизда кўринмайдими Юсуфжон,
Нури дийдам Юсуфжонга не бўлди?
Юсуфсиз бу ҳаёт мен учун зиндон,
Кўрар кўзим Юсуфжонга не бўлди?*

*Дилимда бир ёмон ҳислар кезганди,
Бахтсиз ҳодисани дилим сезганди,
Ёмон уйлар кўнглим уйин бузганди,
Нури дийдам Юсуфжонга не бўлди?*

*Эрта билан ўн бир бўлиб кетдингиз,
Кечга яқин бир кам бўлиб қайтдингиз,
Укангиз Юсуфни қайда йўйтдингиз,
Сўзлар сўзим Юсуфжонга не бўлди?*

*Бўрилар тўдаси хужум қилдимми?
Юсуфжонга бирор қор-қол бўлдимми?
Ғунчаликда гўлгун юзи сўлдими?
Меҳрибоним Юсуфжонга не бўлди?*

*Бошингиз эгикдир, кўзингизда ёш,
Бу аҳволингизга беролмам бардош,
Яратганнинг ўзи сирни қилгай фош,
Мададқорим Юсуфжонга не бўлди?*

*Ёқубнинг қаноти синди, қайрилди,
Тириклайин Юсуф мендан айрилди,
Бахтим қаро бўлиб белим майрилди,
Сўзлангизлар Юсуфжонга не бўлди?*

Ўзаро маслаҳат олган шум-туёқ оғайнилар, чуқур қайғуга ботгандек бўлиб, йиғлаб отасига шундай дедилар: -Эй ота, бизлар Юсуфни нарсаларимиз олдида қолдириб кетган эдик, қайтиб келсак бўри еб кетибди. Мана бу Юсуфнинг кўйлаги нарсаларимиз яқинида қонга бўялиб ётган экан. Гапларимиз рост бўлса ҳам барибир бизларга ишонмайсиз, деб йиғини кучайтиравердилар.

Ёқуб алайҳис салом болаларига айтди; -сизларга хавойи нафсларинг бирон ёмон ишни чиройли қилиб кўрсатган. Дилингизни шайтоний ҳис эгаллаган, ҳасад ўти олишиб, бутун тани баданингизни ўраб олган. Ҳасад-ҳасратга йўллар, бахилилик баднафсликка бошлар, деганлар. Эмди менинг ишим айрилиқ мусибатига Оллоҳдан мадад тилаб сабр-тоқат қилмоқдир, - деди ва Худога нолиш қилиб бир сўз деди:

*Оллоҳим сендан тиларман,
Мени бундай зор айлама.
Юсуфни кўрмай ўларман,
Мани бундай хор айлама.*

*Менинг Юсуфимни бергил,
Ё бу омонатинг олгил,
Илтижомни қабул этгил,
Ҳижрони дилхор айлама.*

*Етказгил менга кўзимни,
Равшан айлагил кўзимни,
Эгам эшитгил сўзимни,
Зулмга дучор айлама.*

*Юсуфни сақла ҳар қайда,
Ҷуду қиру биебонда,
Юрагим юзминг армонда,
Мени бунча хор айлама.*

*Икки юзи гул Юсуфим,
Двози булбул Юсуфим,
Қоқили сунбул Юсуфим,
Ҳижронда бемор айлама.*

*Дардима дармон Юсуфим,
Кўзлари мастон Юсуфим,
Йиғлатмагил қон Юсуфим,
Ёқубни гирён айлама.*

Худо сақласа бало йўқ, деганларидек, Юсуфнинг тақдири ўлимгача бормади.

Яратганнинг иродаси бирлан қудукнинг ичида, сувнинг устида тахт пайдо бўлди. Юсуф қудукнинг ичида тахт устида уч кун оч-наҳор яшади, уни Тангри ўз нуридан тўйдирди. Баногоҳ Мисрга бораётган қарвон ушбу қудук бошида тўхтади, сув олиш учун қудукка челақ туширдилар Юсуф челаққа осилиб чиқди. Савдогар Юсуфга боқиб, бир қалқиб тушди. Қараса шердай хайбатли, ажлардай суратли, йўлбарсдай қувватли, кўзлари сеҳрли, боқишлари меҳрли, фариштасифат, хуш таъъат бир йигит унга маъюсона табассум қилиб турибди. Қарвоннинг бошлиғи Молик савдогар Юсуфни ўзи билан бирга Мисрга олиб кетди.

Қадим замонда Мағриб томонда Таймус деган подшоҳлик қилар эди. Шохнинг адолатли иш юритишидан мамлақати обод, халқи ундан шод эди. Таймуснинг Зулайҳо исмли бир қизи бор эди. Гўзалликда мамлақатда, неки мамлақатда офтоб нур сочилиб турган замин юзида ундан гўзалроқ, ундан фусункор, ундан мафтункор киз йўқ эди. У шохнинг якка-ю ягона қизи бўлиб, Таймус ўз қизига жону-дили билан меҳр кўйганди. Зулайҳонинг алоҳида кўшики, боғи, кўплаб қанзақлари бор эди.

Зулайҳонинг онасини тўлғоқ тутганда унга доялик қилган, унинг киндигини кесган, сўнгра уни тарбиялаб, илму одобдан сабоқ бериб келаятган меҳрибон энагаси бор эди.

Зулайҳо бир куни туш кўрди. Тушида қадди қомаги келишган, гўзалликда тенги йўқ, ширин мулоқотли йигит билан ҳамсухбат бўлди.

Унинг нурли кўзи, ширин сўзи, алидай қомаги, суҳсурдай сумбати, оқилона боқиши, кўрган кишига ёқини, сўзга ҳасислиги, озгина маъюслиги Зулайҳони ўзига мафтун қилиб кўйди. Зулайҳо бу йигитни бутун бориғи билан севиб қолди.

Севги хижрони кизил гулдек юзини сўлдирди, қалбини ҳасратга тўлдирди, ишқ дарди дилидан жой олди. У ўзини узлатга олиб оху-нола-лар қилди. Зулайҳода бундай ўзгаришни сезган энагаси ундан ҳол сўраб бир ғазал айтди:

*Дилимга боғланган гўзал дилбандим,
Не сабабдан ҳолинг паришон бўлди?
Нимадан хунобсан, асалим, қандим,
Не сабабдан ҳолинг паришон бўлди?*

*Гўдакликдан боқдим, камолга етдинг,
Кун қошимда, тунда бағримда етдинг,
Бугун сиринг мендан пинҳона тутдинг,
Не сабабдан ҳолинг паришон бўлди?*

*Болдай ширин эди ҳар айтган сўзинг,
Бирор номаҳрамга тушдимми кўзинг,
Сўлгин кўринмоқда офтобдек юзинг,
Не сабабдан ҳолинг паришон бўлди?*

*Дев ё пари сенинг ақлинг олдимми?
Ё биров қалбингга оташ солдимми?
Ҳижрон дарди билан юзинг сўлдимми?
Не сабабдан ҳолинг паришон бўлди?*

*Дуоларнинг кучин ишга солайин,
Не лозим қошингда бажо қилайин,
Дев, парини дийданг узра йиқайин,
Не сабабдан ҳолинг паришон бўлди?*

*Дардинг айт знанга, дармон бўларман,
Истаган нарсангни тайёр қиларман,
Бор ҳунарим бугун ишга соларман,
Не сабабдан ҳолинг паришон бўлди?*

Зулайҳо энагасининг меҳрибонликларини кўриб, унга меҳри ошиб, қалби тўлиб-тошиб у ёқ-бу ёққа караниб, зарбофга ўраниб, товусдай тараниб, ичи ғамга тўлиб, ранги гулдай сўлиб энагасига дардини тўкиб солди:

*Тушимда бир йиғит кўрдим,
Нигоҳи танни титратди,
Олиб қўлдан ихтиёрим,
Дилда бир тугён уйғотди.*

*Кириб келди даргоҳима,
Келиб ўлтирди ёнима,
Парво қилмади ҳолима,
Бир офатижон титратди.*

*Манглайида ой балқийди,
Юзида қуёш қалқийди,
Надир дилимни юлқийди,
Юрагимда ишқ уйғотди.*

*Ўзидир сарви қоматли,
Қадди баҳодир савлатли,
Сахий қалб, ўқтам ҳимматли,
Хаёлим паршон этди.*

*Дийдорига тўёлмадим,
Узоқ суҳбат қуролмадим,
Манзилни билолмадим,
Ҳижрони дилни йиғлатди.*

*Сўзлари бирам мулоийм,
Кулиб турар кўзи доим,
Насиб айлағай Худоийм,
Дилбар мани мафтун этди.*

*Боқишлари дардга дармон,
Зулайҳо дер, чекдим армон,
Ҳақ қўшишга бергай фармон,
Дилда ишқ уйғотиб кетди.*

Энагаси Зулайҳодан бу сўзни эшитиб: -эй кизим, тушга дев ва парилар кириб ўзларини чиройли йигит қилиб кўрсатадилар. Уларнинг иши доим одам фарзандига гул-гула солиш, таҳдид қилишдир. Агар тушингда кўринган йигит одам фарзанди бўлса, шакл шамойилини ўзгартирмасдан яна тушингга киради. Мабодо ўша йигитни яна тушингда кўрсанг, исмини, насабини, манзилини сўрагил. Иншоллоҳ тақдиринг ўнгланиб, бахтли бўлиб кетарсан. Шу гаплардан кейин энагаси дуолар ўқиб Зулайҳонни тинчлантирди, тутаткилар тутатди. Дев, пари энди оромингни бузолмайди, деб тасалли берди. Лекин Зулайҳо тушида кўрган йигитни телбаларча севиб қолди. Севги дарди унинг гулдек юзини сўлдириб, алифдек қаддини эгиб қўйди. Ногоҳонда қалбини асир қилган мукад-

дас ишк оғушида сархуш бўлган Зулайхо маъюс мискин бўлиб, қалби севги изтиробига тўлиб, дилидаги пинхоний кечинмаларини бир-бир баён қилди:

*Ажойиб нозанин кўрдим, насибам бўлса ёрим бор.
Юрагимни тиги ишқи пора қилди оху-зорим бор.*

*Хуру жаннат рашик этадур гулгун оразини кўргач,
Томоша қилгали, сайрон этарга гулу зорим бор.*

*Юзин кўргузиб, бошимга солди турфа савдоларни,
Сабру қарорим олди, кеча-кундуз интизорим бор.*

*Кечибман жону дилдан кўрмагунча ҳусни раъносин,
Йитирдим кўз очиб юмгунча, бир соҳибқироним бор.*

*Муҳаббат ўтидин ёнди дилу жоним мусулмонлар,
Мени айб айламанг йигласам то ихтиёрим бор.*

*Азалдан соқийлар сунди шароби ишқни жомидин,
Ичиб сархуш ўлиб, ёру диёримдин гузорим бор.*

*Тегиб ишқ оташин, ёндирди, айб этманг Зулайҳони,
Умиди васлидин андоғ, яна фасли баҳорим бор.*

Зулайхонинг бу ҳолатидан отасини вокиф қилдилар. Таймус подшоҳ Зулайҳони сўлғин, ғамли аҳволда кўриб, қизига ачинди.

-Эй ёлғиз кизим, кўрар кўзим, ширин сўзим, сочлари кундузим, кўзлари юлдузим, лаблари қирмизим, қалбимнинг қувончи, дилимнинг суянчи, уйимнинг гули, боғимнинг булбули, бошингга не савдолар тушди, деб сўради. Аммо Зулайхонинг жавоб беришга ҳам ҳоли бўлмади. Шундан сўнг подшоҳ етук табибларни, азайимхонларни йиғиб, қизининг дардига даво топишни уларга топширди. Қун кетидан қунлар, ой кетидан ойлар ўтди. Табиблар ҳам, азайимхонлар ҳам Зулайхонинг дардига чора топа билмадилар. Шохга айтдиларки; қизингиз ишқ дардига чалинган, севги, муҳаббат дардига ёрнинг висолдан ўзга чора топилмас, дедилар. Таймус Зулайхога айтди: Қизим, тушингда кўрган йигитни топмок учун йигит кийимини кийиб, яқин қанизақларингдан уч-тўрттасига ҳам йигит кийимини кийгизиб, ботир кўриқчилардан олиб, мамлакат бўйлаб саёҳатга чик, одамлар орасидан севган йигитингни топсанг сени ўша йигитга берурман, хазинамдаги бойликнинг ярмини ҳам қўшиб топширурман. Ўз бахтингни ўзинг излаб топ, -деб қизига оқ фотиҳа бериб, мамлакат бўйлаб

саёҳатга жўнатди. Зулайхо бутун мамлакатни айланиб чикди. Лекин тушида кўрган йигитни тополмай ғамгин бўлиб яна изига қайтди.

Хонасига кириб ойнага бокиб, кўздан ёши окиб бир мухаммас ўкиди:

*Эй менинг кўнглимни олган, гулузорим қайдасан,
Бўйи шамшодим, ғаризодим, нигорим қайдасан,
Гулшани бозимда гулбарги баҳорим қайдасан,
Ҳасратингда зор бўлдим шоҳсуборим қайдасан,
Эй менинг кўнглимни олган навбаҳорим қайдасан?*

*Жонинга қурбон бўлай руҳи равоним сендадур,
Ақли ҳушим, ихтиёрим, балки жоним сендадур,
Баҳти умрим ҳам ҳаёти жовидоним сендадур,
Шамъи шабистониму балки хону моним сендадур,
Эй менинг кўнглимни олган навбаҳорим қайдасан?*

*Дарди ишқим беадад, мен яна кўнгли харош,
Раҳм қил ҳолим кўриб, эй сен манго бағри тош,
Шамъи рухсоринга ошиқдир қамар бирла кўёш,
Не балодур хаста жонимда ёнар гурлаб оташ,
Эй менинг кўнглимни олган долазорим қайдасан?*

*Ҳасратингда инглабон дунё бўлибдур тор қафас,
Ғам-аламда бўлмагай мендек гадо ҳеч битта кас,
Оҳинг чексам, нолишимдан туташарлар хорухас,
Раҳм қилгил ҳолима, қошимга келгил бир нафас,
Эй менинг қонимдаги орамижоним қайдасан?*

*Хоҳи зулмат, хоҳи шаб, кўкка етмиш нолишим,
Сендан ўзга йўқ менинг арзим айтарга бир кишим,
Минг балоларга гирифтордир менинг мунгли бошим,
Абри найсондек жаҳонни тўлдирибдур кўз ёшим,
Зулайҳонинг кераги ғамгусорим қайдасан?*

Тун қора чодирини осмону –фалакка ёйганда, само юлдузлари тун пардасини тешиб ўз жамолинч кўз-кўз қилганда, бутун борликда осойишталик ҳукм сурганда Зулайхо беҳол тўшагига чўзилди. Кўзлари уйқуга илинар-илинмас нигоҳида яна ўша йигит пайдо бўлди. –Зулайхо йигитга салом бериб, таъвозе қилди. Йигит Зулайҳони қўлларидан ушлаб, мафтун-

кор чехрасини томоша қилди. Йигит қўлларининг тафти, сеҳрли нигоҳи
Зулайхонинг баданини жунбишга келтирди. Зулайҳо йигитни қайта йўқо-
тиб қўйишдан ҳадиксираб, унинг қўлларидан маҳкам ушлаб, кимлигини,
манзил-маконини сўраб бир ғазал айтди:

*Ўзинг кимсан, қайси ерда маконинг,
Кулар юзли йигит, қайдин бўлурсан?
Султон бўлсанг қайда тахту-равонинг,
Давлатли султоним, қайдин бўлурсан?*

*Насли насабингни билай, баён эт,
Мушуқларим номинг айтиб осон эт,
Манзиллингни излаб топай аён эт,
Кўнглим олган йигит, қайдин бўлурсан?*

*Хусни-жамолиннга кўнглим боғланди,
Шодликларим ҳасрат-ғамга айланди,
Оёғимга олтин занжир чўлганди,
Хушим олган йигит, қайдин бўлурсан?*

*Хусни –жамолиннга кўзим тушибдир,
Оғушинга кўнгли қуши шошибдир,
Манзилинг тополмай ақлим чошибдир,
Ақлим олган, йигит, қайдин бўлурсан?*

*Оҳу-нолам кўриб Маъжнун дедилар,
Ишиқ дардига билмай таъхис қўйдилар,
Оёғимга тилло занжир солдилар,
Дард берган дилбарим қайдин бўлурсан?*

*Кўнглимни олдингу бўлмадинг дилдор,
Бедорликда ҳолим сўрмадинг бир бор,
Канизакинг бўлай гар қилмасанг ёр,
Шафқатсиз дилдорим қайдин бўлурсан?*

*Ошиқ деган шунча қайсар бўлурму?
Зулайҳосин ҳижрон ичра кўюрму?
Дилда ишиқ ёнмаса кўзлар ёнурму?
Кўнглим олган йигит қайдин бўлурсан?*

Юсуф кўрдик, Зулайхо ишк дардида ўзини олдириб қўйибди. Гоҳ хушига келса, гоҳ хушидан айрилибдир. Гулдек юзлари сўлгин, сарадек комати эгилган, чарос кўзларидан, нам киприklarидан тушаётган кўз ёшлари юзини юварди. Юсуф севган ёрини бу ахволда кўриб юраги ачинди. Зулайхога бўлган меҳри янада жўш урди. Зулайхога узр айтиб, меҳрибонлигини кўрсатиб уни чин юракдан севиб колганлигини айтиб дилидагини бир-бир баён этди:

*Қурбонинг бўлайин гул юзли ёрим,
Мафтун қилди шахло кўзларинг сени.
Кўзимнинг нурисан, дилда армоним,
Мафтун қилди кулар юзларинг сени.*

*Миср азизиман, Миср маконим,
Сени деб оқади томирда қоним,
Мен гўё бир танман, сен эса жоним,
Дилга тугён солди сўзларинг сени.*

*Бошдаги жиганга гавҳар бўлайин,
Дардинг олиб сенга дармон берайин,
Насиб қилса бирга даврон сурайин,
Мафтун қилди ишва, нозларинг сени.*

*Икки ўрим сочинг тиззанга тушган,
Қошга ўсма, кўзга сурма ярашган,
Висолингни насиб қилгай Яратган,
Мафтун қилди нозик белларинг сени.*

*Севар ёрим кулар юзинг сўлмасин,
Душман кулиб, дўстлар хуноб бўлмасин,
Сур давронни дилда армон қолмасин,
Мафтун қилди бошдан оёгинг сени.*

*Мен Юсуфман, сен унинг армонисан,
Ошиқларнинг жисми билан жонисан,
Оламда ягона бир жононасан,
Тизга тушар узун талларинг сени.*

Зулайхо Юсуфдан бу сўзларни эшитиб шоду-хуррам бўлди. Гўзал ва шинам боғда ошиқу-маъшуқ ширин суҳбат қурдилар. Осмон ўпар дарахт-

лар, қийғос очилган гуллар, ариқларда сокин оқаётган тиник сувлар, кушларнинг чуғурлаши, булбулларнинг сайраши шавқ ва завқ берарди. Меҳр тўла кўзлар учрашганда дил тугёнга, бадан жунбишга келарди. Узок-яқиндан келаётган хўрозларнинг қичкириғидан Зулайҳо кўзини очди. Хижрон ғамининг юкини кўтара олмай ёстикка бош қўйган Зулайҳо бугун хушёр бўлиб уйғонди.

Севги —мухаббатда шундай хосият борки, у кишини латофатли, назокатли ва хушёр қилади. Шу билан бирга мухаббат эгаси дунёга бепарво қарамайди. Уни ишқ зарпечакдай чирмаб олади. Канизлар кўрдикки, Зулайҳонинг ахволида яхши томонга ўзгариш бор. Энагаси Зулайҳонинг шодлигини кўриб хурсанд бўлди. Хурсандчилик хабарини Таймусга етказдилар. Таймус хурсанд бўлиб, Зулайҳони олдириб, ундан хол-ахвол сўради. Зулайҳо отасига, энагасига тушида кўрган воқеани сўзлаб берди. Зулайҳо отасига юзланиб; мени ишқида ёндириб, хижрон азобига ташлаган йигит иккинчи бора тушимга кириб номи Азиз Миср бўлиб, макони Мисрда эканлигини айтди, деди.

-Эй ота, Азизимни топмагунча, унинг висолига етмагунча оромим йўқдир, -деди ва қалбидаги тўлиб —тошиб турган тугённи отасига баён қилди:

*Мақсудли кўнгила ичра бир офатижсон келди,
Киприқлари ханжардай қошлари камон келди.*

*Неча йиллар йиғлатиб жисмим тўла қон келди,
Ошқора, тинҳон юриб ёрим бул замон келди.*

*Жонимда фароғат йўқ, улсиз менга роҳат йўқ,
Ҳеч ўзга қаноат йўқ, чин руҳи аён келди.*

*Ҳам дардимдур ҳам дармон, жонимдур анга қурбон,
Ўлдирса недур фармон ул шоҳи жаҳон келди.*

*Ишқинда ёкиб доим йўлинда гирифторман,
Ўлгунча харидорман чин нури аён келди.*

*Анинг қадди жамоли куйдирди Зулайҳони,
Шон-шавкатли, обрўли, давлатли меҳмон келди.*

Таймус шоҳ Миср мамлакатига одам юбориб; уларга Миср мамлакатидан Азиз Миср исмли одамни топиб, насл-насабини аниқлаб келишни топширди. Таймуснинг элчилари Миср мамлакатининг турли гўшаларида бўлдилар.

Кўплаб одамлар билан суҳбатлашиб мулоқот қилдилар. Ниҳоят Азиз Миср Миср шаҳрининг ҳокими эканлигини аниқлаб, ҳокимнинг даргоҳига бордилар Азиз Миср Таймуснинг элчиларини қабул қилиб меҳмоннавозлик қилиб, ҳурматларини жойига қўйди. Меҳмонлар билан суҳбат қуриб, уларнинг фикрларини билди. Келганларга совға саломлар бериб мамлакатига кузатиб қўйди. Подшоҳнинг одамлари Таймусга хушхабар олиб келиб, кўрган билганларини сўзлар бердилар. Таймус Зулайхони воқеадан хабардор қилиб уни Мисрга юбориш тараддудини кўрди. Таймус шох Зулайхога совға-саломлар бериб, энагаси раҳбарлигида бир канча канизлар ҳамроҳлигида Азиз Мисрнинг олдига юборди. Азиз Миср катта тантана ва шодлик билан Зулайхони ўз никоҳига олди. Зулайхо Азиз Мисрни кўргач, бирдан шодликлари ғамга айланди. Бошига бир челақ совуқ сув қуйгандай сесканди. Азиз Миср Зулайхонинг тушида кўрган йигити эмас эди. Зулайхода қайғу аламларини ичига ютиб, тақдирга тан беришдан ўзга чора қолмади. Зулайхо энагасига Азиз Миср тушида кўрган гўзал йигит эмаслигини айтиб дардини шундай баён қилди:

*Тақдири азалнинг ўйинларидан,
Бегонага юзим тушди, онажон.
Кўнглим олган йигит қолиб қайлардан,
Бегонага кўзим тушди, онажон.*

*Тушида кўрган йигит ёшигина эди,
Сўзлари мулойим, бўшигина эди,
Шахло кўзли, қалам қошигина эди,
Ўзга эрга кўзим тушди, онажон.*

*Оғушига тортди кекса мўйсафид,
Азиз Мисрман деб у қилди таҳдид,
Қалбимни тарк этди чехраш хуршид,
Кўзларимдан уйқу қочди, онажон.*

*Отамдан, онамдан, элдан жудоман,
Мусофирман, бугун энди гадоман,
Ўзга ерда ёрни излаб адоман,
Хушим боиларимдан учди, онажон.*

*Кўйнимда бир ёру кўнглимда бир ёр,
Кўйнимдаги ёрдан эрурман безор,
Кўнглимдаги ёрим йиғлатди зор-зор,
Кундан-кунга дардим ошди, онажон.*

*Зулайхо дер, ёрим излаб келгандим,
Чимилдиққа ўйнаб-кулиб қиргандим,
Бегона тўшакда гамга чулгандим,
Мени дарду армон қучди, онажон.*

Зулайхо кўзидан маржон-маржон ёш тўкиб энагасининг кўксига бош кўйди. Бир вақтлари тоғ охуларидек зийрак, хушчақчақ, қайғу ва ғамдан йирок, очилиб сочилиб юрган Зулайхони ёрнинг хижрони, адашиш алами, севги дарди гулдек юзини сўлдириб, бўларини бўлдириб, ақл-хуштини олдириб, мажолини толдириб кўйди. Энагаси Зулайхога сабр-токат тилаб, кўнглини кўтариб бир қанча насихатлар қилди:

*Сабр қилгин болам, ўзга чора йўқ,
Сабр қилсанг муродинга етарсан.
Сабр сўнги олтин кўнглинг бўлсин тўқ,
Бахтинг кулиб бир кун яйраб кетарсан.*

*Дардинга давони Оллоҳдан тила,
Хар дардининг давоси борлигин ўйла,
Бардошли бўл доим бардошдан сўйла,
Сабр қилсанг муродинга етарсан.*

*Бугдойни тупроққа қориб кетдилар,
Ҳосилини униб чиққач, кутдилар,
Хирмонига сабр қилиб етдилар,
Сабр қилсанг муродинга етарсан.*

*Яратган бандасин синаб кўради,
Гоҳ йиғлатиб, гоҳо қийнаб кўради,
Ўзи берган дардни ўзи олади,
Сабр қилгин, муродинга етарсан.*

*Болам уқиб олгин энаганг сўзин,
Баданга кирмайди тикан беизн,
Иншолло кўрарсан севганинг юзин,
Ғам, ҳасрат йўқолиб яйраб кетарсан.*

Зулайхо ҳақидаги баёни шу ерда тўхтатиб эндиги сўзни Юсуфнинг аҳволдан эшитинг. Шом мамлакатидан чиққан савдогарлар қарвонни етти кеча-етти кундуз йўл юриб, озгина эмас мўл юриб, неча тоғу чўл ошиб, неча юрту эл ошиб, кунлардан бир кун Нил дарёсининг бўйига етиб келгач

дами тинчини олмок учун дарё бўйида тўхтадилар. Молик Юсуфга дарёда чўмилиб, орасталаниб чиқишни айтди. Юсуф Нил дарёсида чўмилиб, сафар губорларидан орасталаниб, офтобдек балкиб, ҳилолдек калкиб дарёдан чикди. Молик Юсуфни кимматбаҳо кимхоб зардўз либослар билан кийинтириб. Тахти равонга ўтказиб Миср бозорига олиб борди. Йўлда Юсуфнинг қадди қоматини кўрган одамлар, қизлар, жувонлар тахтиравонга эргашиб Юсуфнинг хусни-жамолини томоша қилиб бордилар.

Юсуф Миср бозорига етганда унинг орқасидан эргашган одамлар сони кўпайгандан кўпайиб, катта оломонга айланди.

Зулайхонинг кўнглида қандайдир завк-шавк пайдо бўлди. У ғам-андухларни унутиш учун сахрога сайр этгани чикди. Зулайхо сахрода бир неча кун сайру томоша қилди, бироқ ғам-андухдан холи бўлмади. Тахтиравонга ўтириб-яна уйи томон равона бўлди. Келаётиб кул бозорига йиғилган катта оломонга кўзи тушди. Зулайхо одамлардан: “Бу не оломон”, деб сўради. Шунда бир жувон Шом мамлакатидан келган савдогарлар Каънон вилоятидан келтирилган кулни ким ошди савдосига кўйганларини айтди. Зулайхо канизларига бозор томон олиб боришни буюрди. Бир вақт Зулайхо киркин қизи билан, гулгун юзи билан, бир-бирининг изи билан, қанча жоду кўзи билан, ширин –ширин сўзи билан бозорга кириб кета берди. Зулайхонинг ўнг ёғида кирк битта, чап ёғида кирк битта, жами саксон иккита кокили бор. Бир ёғини тилла сувга, бир ёғини симин сувга ботирган, тараб-тараб тонг елига қотирган. Кўзлари жовдираб, зулфлари шовдираб, зулфининг жилоси юзига уриб, юзининг жилоси зулфига уриб, завку шавкка тўлиб, яшин тушгандай бўлиб, қумрию тўрғайлар унинг жамолига ошуфта шайдо бўлиб, у билан бирга учиб бораётир. Оломон бир Зулайхонинг чехрасига бокиб ором олса, бир Юсуфнинг чехрасига бокиб ором олаётир. Гуё бир қуёш учта бўлиб нур таратаётгандек Миср бозори нурга тўлгандек бўлди.

Зулайхо қараса, катта шохсупага қўйилган тахтнинг устида бир йиғит турибди. Ёқасига зар қайилган кўркам атлас либос кийган, белига олтин камар такқан, қопқора сочлари жингалак-жингалак бўлиб елкасига тушган, қадди қомати келишган, гўзалликда тенгсиз.

Тушида кўрган йиғитни аниқ-тиниқ таниди. Унинг “мен Юсуфман”, деган сўзлари эсига тушди. Миср Азиз унинг лақаби эканини англаб етди ва адашганига иқрор бўлиб, канизларига қараб бир абёт ўқиди:

*Қизлар, эшитинг сўзимни,
Шу келган Юсуфа мангзар.
Мен йўқотибман ўзимни,
Шу йиғит Юсуфа мангзар.*

*Келар кун билан чақиниб,
Яхши син этинг боқиниб,
Сийналарга ўт ёқиниб,
Шу келган Юсуфга мангзар.*

*Ҳақ саноси тилиндадир,
Зар камари белиндадир,
Ишқ оташи дилиндадир,
Шу йигит Юсуфга мангзар.*

*Овозаси элни тутган,
Кўрганлар ақлини йитган,
Ёши ўттизлардан ўтган,
Шу келган Юсуфга мангзар.*

*Зулайҳо дер, шукр Ҳаққа,
Кўзим тинди боқа-боқа,
Мани мунча ёқа-ёқа,
Шу келган Юсуфга мангзар.*

Бу сўзларни айтиб тамом қилганидан кейин Зулайҳо тушида кўрган йигитга кўзи тушиб, ҳушидан кетиб йиқилди. Канизлари беҳуш Зулайҳони уйига олиб келдилар. Энагаси Зулайҳони ҳушига келтириш учун гоҳ дам солар, гоҳ юзига гулоб сувин сепар, гоҳ сийлаб-сийпалар эди.

Зулайҳо кўзини очса, ўз уйида ётибди. Энагаси унинг атрофида парвона. Зулайҳо энагасига юзланиб: эй она, кул қилиб сотилаётган одам менинг тушимда кўрган йигит бўлади; -деб яна бир бор дил дардини баён этди:

*Гузалик мулкининг султони бўлган,
Тушига кирган йигит шу йигит эди.
Ўзини кул қилиб бозорга солган,
Мени мафтун қилган шу йигит эди.*

*Нигоҳлари жисму-жоним титратди,
Ҳижронлари қалбу дилим ўйнатди,
Ёрни кўриб ҳушим бошимдан кетди,
Ҳушим олган жонон шу йигит эди.*

*Тушларимда кулиб изимга боққан,
Бедорликда ҳижрон ўтига ёққан,
Юрагимга севги дардини таққан,
Мени севган йигит шу йигит эди.*

*Ўзин гулом қилиб сотмоқда ёрим,
Ёрни кўриб ортди оҳ ила зорим,
Уни кўрмагунча бўлмас қарорим,
Кўнглим олган йигит шу йигит эди.*

*Бир чорасин топинг қўлдан кетмасин,
Ёрим ўзгаларга насиб этмасин,
Дард ва алам билан умрим ўтмасин,
Излаган севгилим шу йигит эди.*

*Зулайҳо дер энди топдим ёримни,
Яратган эшитди оху зоримни,
Анга сарф этайин ҳарна боримни,
Юсуфи Канъоним шу йигит эди.*

Энагаси Зулайҳонинг сўзларини тинглагач, унинг чекаётган дарди ва аламларини англаб етди. Зулайҳога панд-насихат килди. Бу сирни бирор киши, ҳеч ким билмасин, чеккан изтиробларингни Яратганнинг ўзи билиб турибди. Тақдир такозоси билан севганингни сенга дучор қилибди. Сабр –токат килсанг иншоолло кайғуларинг барҳам топиб, бахтли –саодатли кунларга етарсан, деди. Энага:

-Эрингни кул бозорига олиб бор, ўша ғуломни сотиб олишга унда, - деди. Зулайҳо бу маслаҳатдан сўнг эри Азиз билан Юсуф сотилаётган бозорга борди. Миср шаҳрининг ҳокими кўрдик, пахлавон жуссали, арслон билакчи, ақли доно, ҳусни барно бургут боқишли, одамга юзи ёқишли нуруна порлаб турган мафтункор йигит кул бозорида бутун бир оломонни ўзига маҳлиё қилиб турибди.

Миср ҳокими савдогардан айтилган баҳога Юсуфни сотиб олди. Хотини Зулайҳога уни яхшилаб жойлаштиришни, парвариш қилишни, агарда унинг фойдаси тегиб қолса ўзларига фарзанд қилиб олишни топширди. Юсуф бир чохдан қутилиб, иккинчи балога дучор бўлди. Энди тутқунлик, қулликка маҳкум бўлди.

Юсуф келгандан кейин Миср шаҳрининг ҳокими Азизнинг ишлари ҳарқачонгидан ҳам яхшиланиб кетди. Юсуф қайси бир ишга қўл урмасин у иш баракали бўлди. Юсуфдан кўнгли тўқ бўлган Азиз оилала уни иш

бошқарувчи қилиб тайинлади. Зулайҳо Юсуфнинг иззат-хурматини жойига қўяр, унинг билан ширин мулоқотлар қилар, яхши муомалада бўлар эди. Юсуф ҳам айрилиқ азобини ҳисобга олмаганда эркин, озод одамлардан ҳам яхшироқ ҳаёт кечирарди. Зулайҳо севган ёри билан ҳамдам бўлиб жамолини томоша қилиб хижрон азобларини ортда қолдириб, бахтиёр қунларга етиб, Яратганга шукроналар айтиб бир абёт ўқиди:

*Тилакларим етиб етти самога,
Дардлар кетиб жонимга дармон келди.
Гўё шохлик етди гариб гадога,
Ғамли қунлар ўтиб ҳур замон келди.*

*Қунларим ўтарди оҳу-зор билан,
Дийдорлашдим кўнглим севган ёр билан,
Тушимда учрашган вафодор билан,
Излаган дилбарим соғ-омон келди.*

*Шукурким ёримни кўрдим саломат,
Бўғзимда турганди жоним омонат,
Ёримга етишдим чекиб ривъат,
Жисмимга жон, дилмимга иймон келди.*

*Пойларига поёндозлар ёзарман,
Бўйларини зар ишакдан безарман,
Дилим очиб, ёр кўнглини ёзарман,
Давлатли давроним, ёр омон келди.*

*Зулайҳо дер, раҳматим кўп Худога,
Мурувватлар қилди, мендек гадога,
Ёр йўлида жисму жоним садога,
Бугун яна, жисмим ичра жон келди.*

Зулайҳо Юсуф билан суҳбатлашиб ўтирар экан, унинг эл-юртини, насл-насабини суриштирди. Юсуф Шом мамлакатининг Қанъон вилоятидан Ёқуб пайғамбарнинг ўғли эканлигини, ўтай оғалари уни йўқ қилиш учун чоҳга ташлагани каби бошидан ўтган барча воқеала. ни тўла гапириб берди. Зулайҳо эса бу воқеаларни эринмасдан тинглади.

Зулайҳонинг кечалари уйқуси кочиб, кундузи ороми йўқолиб ўтириш, туришида ҳаловат қолмади. Номаълум бир дард унинг юрагини эза бошлади. Зулайҳо ҳисоблаб кўрса бу фароғатсиз кун Юсуфнинг чоҳга ташланган қунига тўғри келади. Зулайҳо буни эслаб ғамгин бўлди. Бирок Юсуфнинг соғ-омонлигини кўриб ўзини хушхол сездди.

Ишк, севги тоза, беғубор кўнгилда бўлади. Баднафс одамнинг дилида иймон бўлмаганидек, унинг дилида ишк ҳам бўлмайди. Ҳақиқий севги эгилади, лекин синмайди. Кўзлар учрашса, кўнгил яйрайди.

Ишк шундай сеҳрга эгаки, икки дилни кўзга кўринмас ҳавоин кўп-рчк оркали бир-бирига боғлайди. Шу боисдан маъшуканинг кайғу ва қувончларини ошиқнинг юраги сезиб туради. Ҳамма дардга даво топилади, лекин севгига даво топилмайди.

Маъшук қандай ҳолга тушса, ошиқ ҳам ўзи сезмаган ҳолда ё кўнгли гаш бўлади, ё шоду-хуррам бўлади. Шу боисдан Юсуфнинг ранжу-аламларининг сояси Зулайхонинг дилига тушган эди. Зулайҳо ҳам бошидан кечирган ишк азобларини Юсуфга батафсил сўзлаб берди. Кўнглидаги барча изтиробларни бир-бир баён қилди.

Юсуф кўрдик, Зулайхонинг кўрган ранж-аламлари ўзиникидан ҳам зиёда экан. Ишк инсонни ҳам ўтга солади, ҳам ўтдан олади. Юсуф ҳасадгўй оғалари дастидан азоб чеккан бўлса, Зулайҳо ишк азобини чеккан. Ишк ханжари ўлимдан ёмон эканлиги маълум. Тақдир тақозоси билан икки элнинг икки фарзанди Миор мамлакатида дийдор кўришишди.

Зулайҳо Юсуфнинг қўлидан тутиб, гамзаю ишва нозу карашмалар билан дил розини изҳор қилди; кўрайлик не деди:

*Тушда кўриб жамолингни ошиқи девонаман,
Бунчалар бепарводирсан ишқингда сўзонаман.
Пешонингда ой балқийди, чехрангда нури жаҳон,
Жон берувчи кўзларингнинг шавқидин мастонаман.*

*Башар ичра йўқ эрур сен каби барно йигит,
Васлинга етмоқ учун юртаро гирёнаман.
Ақлу ҳуш учди бошимдин сени кўргандан бери,
Бегонага шайдо бўлиб, дўстларга бегонаман.*

*Сен бўлмасанг умрим хазон, ҳам қоронғу бу жаҳон,
Шам чирогимсан ўзинг ёр мен сенга парвонаман.
Қалб сирини сенга айтар бу гамғусор Зулайҳо,
Сенга кўзим тушса магар доимо мастонаман.*

Зулайҳо ишк розини изҳор қилиб, Юсуфнинг бўйнига қўл ташламоқчи бўлди. Шунда Юсуф Зулайҳодан тисарилиб: эй Зулайҳо, эринг менга онлада иш юритиш ихтиёрини берди. Сенинг инъомингни бермади. Андиша билан иш қилгин, тагин ё сени, ё мени бошимга хумбузда ёнган хотиннинг кунни тушмасин. Зулайҳо деди; баён қил, хотин не сабабдан хумбузда ёнган экан?

Юсуф деди: бир савдогарнинг яккаю ягона ўгли бор экан. Ўгли йигит етганда отасининг ёши анчага бориб, кексайиб қолибди. Ўглига савдо хунарини ўргатмоқ мақсадида қўлига юз тилло бериб, рўзғор харажати-ни қилиб кел, деб бозорга жўнатибди.

Бозор дарвозасининг олдида бир кекса одам “Бир нақл бор, юз тиллога бераман”-деб ўтирибди. Йигит юз тиллони ҳалиги одамга берибди. У эса “Туз еган жойингга хиёнат қилма”-деган нақлни айтибди.

Савдогарнинг ўгли бозордан қайтиб келибди. Отаси ундан бозор харажатларини сўраса, ўгли юкоридаги воқеани баён қилибди.. Отаси ўглининг бу ишидан рози бўлиб, сотиб олган нақлга доимо амал қил, дебди. Ўглига яна юз тилло бериб бозорга жўнатибди. Ҳалиги одам яна дарвоза олдида “Бир нақл бор, юз тиллога сотаман”-деб ўтирибди. Йигит унга, илгариги менга сотган нақлими?-дебди. Ҳалиги одам эса, йўқ бу бошқа нақл, дебди. Йигит юз тилло берибди. Ҳалиги одам “Пишиб турган ошни ташлаб кетма”-дебди. Ўгли отасига бу гал ҳам ҳалиги одамнинг “Пишиб турган ошни ташлаб кетма”-деган нақли учун юз тилло берганлигини айтибди. Отаси ўглининг бу ишидан ҳам рози бўлиб, сотиб олган нақлга ҳар доимо амал қил, дебди. Вақти етиб йигитнинг отаси вафот этибди. Йигит ёлғиз қолибди. Отасининг бой, бадавлат бир дўсти бор экан. У йигитни уйига олиб бориб, тарбия қила бошлабди, жуда фариштали, келишган йигит экан. Бойнинг эса ёш, чиройли хотини бўлиб, йигитни ёктириб қолибди. Ёш хотин эри йўқ пайтида йигитни уйига киргизиб, унинг билан қовушишни илтижо қилибди. Йигит “Туз еган жойингга хиёнат қилма”-деган нақлга амал қилиб, хотиннинг илтимосини рад қилибди.

Аламзада бўлган хотин эри келгач, унга йигит устидан шикоят қилиб: сиз олиб келган йигит хиёнат қилди. Йўқлигингизда ётоғимга кириб мени зўрламоқчи бўлди. Дод солган эдим, кочиб кетди. Уни жазола-масангиз бўлмайди, -дебди. Бой хумбузчини чақириб бугун тушда хумбузга борган одамни оташхонага тикиб юбор,-дебди.

Хотин бу гапни эшитиб турган эди. Хумбузчи кетгандан сўнг, бой йигитни чақириб, туш вақтида хумбузчиларнинг ишларини кўриб келиш-ни буюрибди. Йигит туш пайти хумбуз томон бораётган экан, йўлда бир дўсти йўлиқиб чой ичиб кет,-деб йигитни уйига таклиф этибди. Йигит ноннинг тузини тотиб дарҳол ўрнидан турмоқчи эди, дўсти товоқда ош кўтариб қиради ва йигитга таомни бирга ейишни таклиф қилади.

“Пишиб турган ошни ташлаб кетма”-деган ўғит ёдига тушиб, йигит ўтириб овқатланади. Бу пайтда аламзада ёш хотин йигитни хумбузда ёнганини кўраман, деган мақсадда хумбуз томонга боради. Хумбузчи хотинни дод-войига карамай хумбузнинг оташхонасига тикиб юборади.

Шом пайти бой йигитни кўриб қолиб хайрон бўлибди. У хумбузчини чақириб, нега айтганимни бажармадинг, -дебди. Хумбузчи, айтганингизни бажардим, тушда хотинингиз борди, уни оташхонага тикиб юбордим, -дебди. Бой хайрон бўлиб йигитни чақиради ва хотини билан бўлган воқеани айтиб, ўлимдан қандай омон қолганлигини сўрайди. Йигит бошидан кечирган барча воқеани айтиб беради. Мана кўраясанми, сенинг харакатинг ҳам бой хотинининг харакатига ўхшайди. Ҳар қандай қабих ишни Худо жазосиз қолдир- аydi. Мен Худойимдан кўрмаман, - деди Юсуф. Зулайхо ниятига етолмай хуноб бўлиб қолди. Юсуф чўпонлардан хабар олиш учун чўлга жўнаб кетди. Чўлда ёлғиз кетаётиб, Худого илтижо қилиб бир муножот айтди:

*Туз еган жойимга қандоқ иккилик айлай Худо,
Бу гуноҳдин ўзинг асра, қилма иймондин жудо.*

*Кўлимда ихтиёрим йўқ қул эрурман қулингга,
Инсоф бергин ул бекамга сенга қилгум иштижо.*

*Озодликдин маҳрумдурман кетарга ихтиёрим йўқ,
Айтганимни қилурсан, деб зуғум қилур катхудо.*

*Ўзинг қўлласанг бало йўқ, қўлламасанг чора йўқ,
Барча ишларга қодирсан расво айлама Худо.*

*Не азобинг бўлса тортай қабих ишдин асрагин,
Жонимни олсанг олу мен бўлай сендин ризо.*

*Мусофирман ҳам гуломман, сендин ўзга ҳўстор йўқ,
Мададқорим ўзингдурсан ишим ўнглаб қўйгин худо.*

*Сабрдин яхшиси йўқ, бу йўлда сабр айлаин,
Юсуф айтур, ишим ўзинг айлаюб қўйгин жобажо.*

Уйдаги гап кўчага чиқмасдан қолмайди. Миср Азизнинг хонадонида Юсуф билан Зулайхо ўртасида бўлиб ўтаётган савдолар аста-секин элга оғоза бўла бошлади. Бу ишқ можароси ҳақида турли миш-мишлар авж олди.

Миср хотинлари Зулайхо ўз қулига ошиғу беқарор бўлиб қолибди деб турли гийбатлар тарқатишди. Зулайхо қулини ёқтирибди, қули эс Зулайхони ёқтирмабди; Зулайхо қулига нозу —қарашмалар қилармиш қули бунга парво қилмасмиш, Зулайхо эҳтирос билан қулига тикилса,

кули кўзларини олиб қочармиш. Зулайхо кули ишқида ёниб-қуйиб оху-нолалар чекса, кули унинг устидан кулармиш,-каби таъна-маломатлар Зулай-хонинг кулоғига тез-тез эшитила бошлади. Зулайхо бу таъна-маломатлардан қутилиш чораларини излаб, ўтиришма ташкил қилиб, Мисрнинг энг гўзал аёлларини бу йиғилишга таклиф этди. Хонани шундай безатдики, унда ейимлигу, ичимликларни санаб адо қилиб бўлмас эди. Миср аёллар ўзларига оро бериб, ўтиришмага ташриф буюрдилар. Хонанда, раққоса ва нозанилар наъма соз қилиб, раққосалар товусдек хиром айлаб, мажлис аҳлини хушнуд қилдилар. Знофат ниҳоясига яқинлашганда Зулайхо аёлларга юзланиб деди; эй азизлар, Миср гўзаллари “Зулайхо кулига ошиғ бўлибди, аёл ҳам шундай паст кетарми”, деб менга таъна ва маломат тошларини отдингизлар, ошиқлик бошга тушганда билинади. Агар у сарви қомат, фаришта сифат йигитни кўрганингизда хушингиз бошингиздан учиб, йўлингиздан адашиб, аклингиз чошиб менга қилган таъна-маълوماتларингиз қулгили эканлигини англаб пушаймон бўлар эдингиз.

Аёллар бир овоздан: кулингни биз ҳам кўрайлик, сен таърифлаганча бормикан, дедилар. Зулайхо деди: Қўларингизга пичоқ ва лимон олурсиз. Юсуф кириб келганда лимон тўғрашга машғул бўларсиз. Бу менинг шартим.

Аёллар шартга рози бўлдилар. Зулайхо Юсуфни мажлисга таклиф қилди. Юсуф бунга рози бўлмади. Шунда Зулайхо Юсуфга илтимос қилиб деди: Эй Юсуф, сенинг ишқингда хотинларнинг маломатига қолдим, улар бошимга тухмат тошларини отдилар. Бу маломатлардан мени сен қутқарурсан, сендан ялиниб сўрайман. Ўзингга янада оро бериб, шоҳона либосларингни кийиб меҳмонлар хузурига киргин. Юсуф ниҳоят рози бўлиб, Зулайхо айтганидек қиёфада хонага кириб келди. Юсуфнинг хусни-жамоли мунаввар хонани янада чараклатиб юборди. Аёллар одам фарзанди ҳам бу даражада зебо бўлурми, бу малойиклардан ҳам чиройлику, дедилар. Аёллар кўзларини Юсуфдан узолмай унинг хусни-жамолига мафтун бўлиб қолдилар.

Зулайхо аёлларга лимонларни кесинг,-деди. Миср гўзаллари хушларини йўқотиб, лимон ўрнига бармоқларини кесиб қўйдилар. Зулайхо аёллар аҳволига кулиб, бир абёт айтди, қани эштайлик, не деди:

*Ақлу-хушингизни олган шу гўзал,
Дилимда ушалмас армоним менинг.
Мени бу қуйларга солган шу гўзал,
Қарашлари жонга дармоним менинг.*

*Муҳаббат дилларга ёлқинин сочса,
Ажабмас кишига сирларин очса,
Не қилай севганим бағримдан қочса,
Севгим сезмас қайсар сарбоним менинг.*

*Тилингизни менга ханжар қилдингиз,
Азиз бошим маломатга қўйдингиз,
Нега энди тилини тилилаб қолдингиз,
Билсангиз шу дилбар армоним менинг.*

*Ақлу-ҳушингизни гуломим олди,
Лимон қолиб бармогингиз тўғралди,
Дастурхоним қора қонга бўялди,
Мафтункор гўзалдир гуломим менинг.*

*Ёрнинг ишқи дилим ром қилиб олди,
Зеболиги мени шу куйга солди,
Тунларим, кунларим беором бўлди,
Орамимни олди гуломим менинг.*

Алғараз бу хангомалардан кейин Миср гўзаллари Зулайхонинг олдида изза бўлиб, Юсуфнинг офтобдек балқиб турган хусну-жамолидан дилларига ўт тушиб уйларига тарқалдилар. Шу баҳонада Зулайҳо Юсуфнинг висолига эришмоқ ниятида қатъий қарорга келиб, Юсуфнинг қўлидан ушлаб ичкари хонага етаклади. Ва кетидан эшикларни бир-бирдан занжирлаб борди.

Еттинчи хонага кирганда тўхтадилар. Хонага юмшоқ каравотлар қўйилган, тувакларда гуллар ўстирилган, тўрт деворига гўзал кизлар ва ёмғинларнинг жуфт-жуфт бўлиб турган, боққан кишида хирсий туғён уйғотадиган жозибали расмларни чизилган, Юсуф қайси томонга боқмасин кўзи жозибали расмларга тушарди. Юсуф эшик томон айланган эди, сиймобдек бадани куйлагини ичидан кўзга ташланиб турган Зулайҳо унинг бўйнидан кучоклаб олиб тўшағига ўтказди. Титраган овоз билан Юсуф ялиниб дардини бир-бир баён қилди, эшитинг, не деди:

*Ою йиллар ҳижронингда ўртандим,
Сиру-асроримни билсанг не бўлди.
Бугун дийдорингни кўриб шодландим,
Ҳалим сўраб кўнглим олсанг не бўлди.*

*Ишқинг вужудимга солди залаён,
Истигноларингга фидо бўлсин эсон,
Васлингга етишмоқ дилдаги армон,
Ёрга кучогингни очсанг не бўлди.*

*Дудогларинг узра дудов қўяйин,
Гулгун яногиндан бўса олайин,
Қўлларим белингга камар қилайин,
Нозик белларимдан кучсанг не бўлди.*

*Сен обу-ҳаётсан, мен сувга чанқоқ,
Сувингни чанқоқдан аяма бу чоқ,
Талабимни қондир бўлсангчи тезроқ,
Жонингни жонимга қотсанг не бўлди.*

*Бу хилватхонадан чиқашни унут,
Баданим оташгоҳ дилда ёнар ўт,
Кучогингга олиб тўшагимга ўт,
Муродимни ҳосил қилсанг не бўлди.*

*Дардларимга бугун яқун ясарман,
Висолингга шитоб билан етарман,
То қовушмагунча қўйиб юборман,
Ёрни огушинга олсанг не бўлди.*

*Зулайҳо дер, бўлдим ишқингда банда,
Мурувват айлашни қилмагил қанда,
Менинг ихтиёрим сандадур санда,
Илтижомни қабул қилсанг не бўлди.*

Юсуф сездики, Зулайҳонинг қарори қатъий. Унинг қалбидаги туғённи осойишта ҳолатга қайтариш, жунбишга келган қалб ҳазоратини пасайтириш, телбага айланган ишқ девонасини аслий ҳолатига келтириш бир зумлик ишқий хирсени жиловлаш, поклик ҳамда орасталикка эришиш ва бу ишратхонадан қандай қутилиб чиқиш чорасини ўйлашни зиммасига олиш ҳамда Зулайҳони бу ниятидан қайтариш мақсадида шунда³³ қарорга келди, қалбидаги фикрларни баён қилди:

*Хиёнат айласам эринг Азизга,
Шак-шубҳасиз кишан солар қўлимга.
Тузогингдин бўшат, берилма ҳисга,
Мени севсанг йўлламагин ўлимга.*

Сен билан бўлганнинг йўқдир армони,
Ишқда ёнган дилнинг сенсан дармони,
Бироқ қабих ишга йўллама мени,
Эшигинг оч, тузоқ кўйма йўлимга.

Зино қилганларкинг жазоси ёмон,
Хар икки дунёда топмайди омон,
Гуноҳ ишга мени ундама жонон,
Эшигинг оч, тузоқ кўйма йўлимга.

Айтганингни қилсам ифратим кетар,
Беҳаёнинг дилин иймон тарк этар,
Иймонсиз бандалар дўзахга ўтар,
Эшигинг оч, шафқат қилгин қулинг.

Шайтоннинг йўлига юрмагин эркам,
Шаҳвоний ҳирсингга ҳай бергин бекам,
Дардингга малҳамни кутмагин бу дам,
Эшигинг оч, тузоқ кўйма йўлимга.

Бўлурлар бу ишдан бир куни огоҳ,
Ўзингни қўлга ол, сабр қил, эй моҳ,
Олдимизда турар туби йўқ бир чоҳ,
Мени десанг, элтма бевақт ўлимга.

Юсуф айтур, сенга эй сарви қомат,
Сабр қилсанг охир топарсан роҳат,
Бесабр бошига ёзади офат,
Эшигинг оч, тузоқ кўйма йўлимга.

Зулайхо Юсуфнинг бу илтижолари-ю, ўғитларига парво қилмади. Эй севгилим, сенинг висолингга етмоқ учун ою- йиллар хижронингда азоб чекдим. Тасаввур қилгин, сен бир оқиб турган дарёсан, мен дарёнинг қирғоғида қолган сувга чанқок бандаман. Чанқок банданинг сувдан бошқа истаги бўлмас. Сен ёниб турган бир шамсан, мен эса парвонаман. Шам парвонанинг қанотларини куйдирса ҳам, танасини ёкса ҳам доим парвона шамга интилади.

Юсуф деди: -Эринг хўжам, ўзинг бекамсан, ёмон кунларда химоянгизга олдингиз, устимга кийим, ошу-нон бердингиз. Ойлада иззат-хурматимни жойига қўйиб, мусофир қулга улуғ мартабалар бердингиз.

Сенинг билан айшу-ишрат қилсам эринг Азиз ҳам, яратган Худо ҳам бизни кечирмайди. Қиёматда не деб жавоб берурмиз.

Нақадар жозибали мафтункор жонон эканингни қуриб турибман, муҳаббат жисмингда ғалаён кўзгатганини ҳам сезиб турибман лекин не илож. Сен билан қовушсам эринг ҳамда Худонинг ғазабидан қўрқаман.

Ўтган аждодларим ҳалол ва пок инсонлар бўлиб яшаганлар, уларга иснод келтиришдан оро қиламан. Мени қўйиб юбор. Парвардигорим ҳамма нарсани хоҳ махфий, хоҳ ошқора бўлсин қуриб, билиб турувчидир. Илти-жоларинг оллоҳ даргоҳида қабул бўлса, бир сабаб билан охир-оқибат висолга етармиз. Худонинг ўзи ишларни чиройли қилиб бажарувчидир. Зулайҳо титроқ товушда деди: сабр-тоқат қилишга мутлақо бардошим етмайди. Мен бир қуруқ танаман, жоним сенинг кўксингда, танам жонингга етмагунча энди бир дақиқа ҳам сабр қило билмасман, деб Юсуфнинг белидан кучоклаб ўзини тўшакка ташлади. Юмшоқ бадан, ҳароратли тан бир бирига чирмашиб кетди. Юсуф ҳуштини йиғиб олиб, Зулайҳонинг кучоғидан отилиб чиқиб, эшик томонга югурди.

Эшикларнинг занжирини бир мушт уриш билан парчалаб ташқари томон интилди. Зулайҳо қўрдик, Юсуф қочиб боряпти. Юсуфнинг изидан қувиб, охириги эшикда орқасидан етиб қуйлагидан ушлади. Юсуф қуйлагининг бир парчасини Зулайҳонинг қўлида қолдириб, ўзи ташқарига чиқди.

Эшик олдида ногоҳ Азизга учрашди. Азиз қараб қўрдик, Юсуф нимадандир кучли хаяжонда, унинг безовталигини суринштирган эди. Юсуф сир бой бермасдан “Тинчлик” деб қўйди. Азиз недандир шубҳаланиб Юсуфнинг қўлидан ушлаб ичкарига олиб кирди. Зулайҳо: Юсуф Азизга бор гапни айтиб қўйган, деб ўйлаб, Юсуфнинг устидан Азизга шикоят қилиб, ўз сирини ўзи ошқора етиб воқеани бошқача баён қилишга киришди:

*Уйқуда ётардим оромим бузди,
Нияти ёмондир йўқот, бу қўлни.
Нозик баданимга қўлларин чўзди,
Нияти бузуқдир йўқот, бу қўлни.*

*Ўғрилардек тисиб тўшакка ўтди,
Аста қуйлагимнинг этагин тутди,
Ногоҳон баданим сесканиб кетди,
Нияти бузуқдир йўқот, бу қўлни.*

*Бедор бўлиб ногоҳ дод-фарёд солдим,
Эшикка югурди изидан бордим,
Етиб қуйлагидан бир парча олдим,
Нияти бузуқдир йўқот, бу қўлни.*

*Бу қулга ошиқча эътибор қилдинг,
Қалби пок инсонми экан деб билдинг,
Ошиқча ишондинг, бағримни тилдинг,
Нияти ёмондур, йўқот бу қулни.*

*Банди зиндон айла, жазосин олсин,
Зулайҳо кимлигин зиндонда билсин,
Бу иш ўзгаларга ҳам ибрат бўлсин,
Нияти бузуқдир йўқот, бу қулни.*

Азиз Зулайҳодан бу сўзларни эшитиб, йўлбарслай қаҳри келиб, шондай заҳри келиб, аждардай ишкириб, филдай ишкириб, ақли учиб, қуши қочиб, кўзлари бўзрайиб, ранги сарғайиб, туғлари тўнини тешиб, нетарин билмай пешонасини қашиб фиғони фалакка чиқиб кетди. Юсуфни онкўрликда айблаб бир сўз айта берди:

*Қул эмас, болам деб ардоқлар эдим,
Орзуларим бугун барбод айладинг.
Қабиҳ ишларингдан аламда қолдим,
Яхшиликка ёмон жавоб айладинг.*

*Қўтара билмадинг иззат-ҳурматни,
Ошкор қилдинг дилда ётган иллатни.
Бўйинингга осибсан тавқи лаънатни,
Бадном бўлиб бизни ҳуноб айладинг.*

*Сени Зулайҳога топширган эдим,
Хизматингда бўлсин канизлар дедим,
Ўз мулкимни сенга ихтиёр этдим,
Яхшиликка ёмон жавоб айладинг.*

*Азиз айтур, банди зиндон этурман,
Бошингга юз турли зулм солурман,
Азоблаб-азоблаб қасдим олурман,
Яхшиликка ёмон жавоб айладинг.*

Юсуф бу қадар ноҳақ ҳақоратларни эшитиб, виждон азобида қийналиб, тухмат ўтида ёниб Азизга айтдики; кўз билан кўриб, кулоқ билан эшитиб, қўл билан тутиб ҳукм чиқар. Азиз айтдики; бу нима деганинг? Юсуф деди; Бу шундай деганимки, одамни гуноҳкор қилиш учун уни кўз

билан кўрмоғинг, сўзларини кулоқ билан эшитмоғинг, гуноҳ иш устида қўл билан тутмоғинг керак. Сенда бу далиллардан бирортаси ҳам йўқ. Менга исботсиз-далилсиз ҳақорат сўзларини ёғдирмоқдасан.

“Кишининг қўли билан ўт эшарма”, деган гап бор. Зулайхонинг сўзи билан мени бўҳтон лойига булғадинг, мен бунга лойиқ эмасман. Иймоним пок, Худонинг олдида юзим ёруғ, -деб бу мухаммасни ўкиди:

*Оллоҳ ўзи қилмаса, агар қулини расво,
Иймонга соя солмас, хуруж қилса ҳам иғво,
Шайтон сўзига кириб амал қилмадим асло,
Тақдир ёзгитидандир ҳар неки чиқса гавго,
Нафсимга қул эмасман шукур алҳамдулилло.*

*Одам отадан бўён тинчиган эмас дунё,
Агар нафсинг тиймасанг бошга ёғишур савдо,
Худо сақласа бало сақламаса йўқ чора,
Бандасини қилмаган икки оламда расво,
Нафсимга қул эмасман шукур алҳамдулилло.*

*Бу дунёнинг дардлари Одам отадан қолган,
Ҳаромийлар дастидан ер юзини сув олган,
Ҳақни билмаган Намрўд Ҳатилни ўтга солган,
Иймони пок Иброҳим оловдан омон қолган,
Нафсимга қул эмасман шукур алҳамдулилло.*

*Омонатга ҳеч қачон мен хиёнат қилмадим,
Оқлаб едим тузимни тузликқа туфурмадим,
Иймоним покдир менинг, эгри йўлга юрмадим,
Емонларнинг дастидан мудом роҳат кўрмадим,
Нафсимга қул эмасман шукур алҳамдулилло.*

*Севган қулига ишқни ато айлади Худо,
Ишқ тулиган юракларда бўлди иймон мусаффо,
Ошиг дардига ёрнинг висоли бўлди даво,
Алмудом Юсуфни деб ишқда ёнди Зулайхо,
Нафсимга қул эмасман шукур алҳамдулилло.*

Зулайхо Юсуфнинг сўзларини эшитиб, мардона зурини кўриб айниқса “Севган қулига ишқни ато айлади Худо алмудом Юсуфни, деб ишқда ёнди Зулайхо” деган сўзларидан таъсирланиб беайб Юсуфни айб-

дор қилаётганидан пушаймон қилиб ўзини ерга ташлаб зор-зор йиғлади, бағрини тиглади, кўзидаги ёш дилида тош бўлиб тугилди. Ўзини ўзи қийнади, ёнган юраги ўйнади.

Азиз Зулайхоннинг бундай йиғлаганини Юсуфни унга қилган хўрлик ва зўрлигидан деб ўйлаб Юсуфнинг сўзларига ишонмай унга нисбатан газаби янада ошди. Шу пайт қизик ахвол рўй берди. Бешикда ётган чақалок Зулайхоннинг амакисоғчаси Оллохнинг иродаси билан тилга кириб гувоҳлик бериб дедик, “Агар унинг куйлаги олд томондан йиртилган бўлса Зулайхоннинг гапи ростдир ва Юсуф ёлғончилардандир. Агар орка томонидан йиртилган бўлса у ҳолда Зулайхоннинг гапи ёлғондир ва Юсуф ростгўйлардан бўлур”. Азиз Юсуфнинг кўйлагининг орка томонидан йиртилганини кўргач: эй Зулайҳо, бу иш сенинг макр-хийлаларингдандир. Қилган гуноҳингга тавба қил. Чунки сен адашган кимсалардан бўлдинг, деди.

Бу сўзларни эшитгандан кейин Зулайхоннинг юзидан қони қочди, кўзларини катта-катта очди, пешонаси тиришди, юзлари буришди. Айбдор болалардек қулишини ҳам билмади, йиғлашга эса ҳоли келмади. Судралганча ичкари уйга интилди. Уйга кириб, гандирақлаб юриб ўзини ўринга ташлади, яна йиғини бошлади. Узоқ ётди, ўй-хаёлга ботди. Гуноҳқорлигини сезиб, ҳаётдан безиб, бу сўзларни айтди:

*Кўёш юзлим, ширин сўзлим,
Бу ишимга пушаймонман.
Қамар юзлим, қаро кўзлим,
Бўлган ишга пушаймонман.*

*Фидо бўлсин ширин жоним,
Санго эй моҳи Канъоним,
Сенсан дилдаги армоним,
Бу ишимга пушаймонман.*

*Юрак-бағрим кабоб бўлди,
Ҳолим энди хароб бўлди,
Ичганларим зардоб бўлди,
Бу ишимга пушаймонман.*

*Зулайҳо дер, Юсуфжоним,
Қуяр менинг устухоним,
Сенинг васлингдур армоним,
Бу ишларга пушаймонман.*

Тангри таоло ўзининг маъсум пайгамбари Юсуфни маъсум бир гўдак тили билан оқлади. Азиз эса Юсуфга бу гаплар бости-бости бўлиб, унутилиб кетгунча сени зиндонда саклаб турурман, - деб уни зиндонбанд қилишга буйруқ берди. Юсуф зиндонбанд бўлди.

Юсуф зиндонга тушганига бир томондан суйинса бир томондан куюнар эди. Суюнишига сабаб, Зулайхонинг гуноҳ ишга ундаб қилаётган зуғумидан қутилиб иймонини саломат саклаб қолгани бўлса, куюнишига сабаб ота-она, қариндошларининг меҳрига зор бўлиб, озод бошини кул қилиб, дардини айтарга дўст тополмай, ноҳақ айблар оламида зиндонга тушган эди. Яратган Оллоҳдан бошқа ҳимоячиси бўлмаган Юсуф гамгин бўлиб Яратгандан шафқат сўраб, унга илтижо қилиб зиндонда ўтириб бир муножот айтди:

*Йўқдан бор айлаган яратган Эгам,
Бу завгодан бошим озод қил, мени.
Азоб берар менга ноҳақлик, ситам,
Шафқат айлаб дарддан озод қил, мени.*

*Онам дийдорини ҳаргиз билмадим,
Тенг-тушларим билан ўйнаб кулмадим,
Отам хизматини адо қилмадим,
Ҳижрон азобидан озод қил, мени.*

*Акаларим ёмон ният этдилар,
Уриб, судраб чоҳ тағига отдилар,
Озод бошим банда қилиб сотдилар,
Шафқат айлаб бошим озод қил, мени.*

*Тўғри ишим ногоҳ хатога дўнди,
Тўхмат азобидан жигарим ёнди,
Ноҳақлик қад ростлаб, ҳақиқат синди,
Шафқат айлаб ҳимояннга ол, мени.*

*Хато қилсам иймон дилни тарк этар,
Тўғрилиқдан дилга озорлар етар,
Бирор хўстори йўқ қўлимдан тутар,
Ёраб ўзинг ҳимояннга ол, мени.*

*Яхшилардан асло ёмонлик чиқмас,
Ақли бор ёмондан яхшилик кутмас,
Маломат завгоси бошимдан кетмас,
Шафқат айлаб ҳимояннга ол, мени.*

*Акалар кўлида хасу хор бўлдим,
Волидам дийдорин кўрмай зор бўлдим,
Юсуф дер, маломат бирла ёр бўлдим,
Ё раб, ўзинг ҳимоянга ол, мени.*

Юсуф зиндонга ташлангандан кейин Зулайхонинг бир дарди икки бўлди. Авваллари истаган вақтда Юсуф дийдорини кўриб, ўзига тасалли бериб юрарди. Энди бу имкониятдан ҳам жудо бўлиб, айрилик дардида ранглари сўлиб, суврати бутун, сийрати тутун бўлиб, ўзини узлатга олиб азобдан хориб-толиб зор-зор йиглаб, бағрини тиглаб шундай бир мухаммас ўқиди:

*Ишиқинг дилимга жо бўлди жонажоним ўртадинг,
Ҳижрон азобига ташлаб жисми жоним ўртадинг.
Ғурбатда ғариб эрурман хонумоним ўртадинг,
Ишиқинг тиғи тилди бағрим оқди қоним ўртадинг,
Парво қилмай аҳволимга меҳрибоним ўртадинг.*

*То абад ҳусну-жамолинг кўрмагай эрдим қошки,
Кўрган билан сенга кўнгиш кўймагай эрдим қошки,
Кўйингда сарғардон бўлиб юрмагай эрдим қошки,
Ёрга етмоқ илинжида бўлмайгай эрдим қошки,
Муҳаббатим рад этиб, номехрибоним ўртадинг.*

*Умид билан васлинг сари юриб бошлаган эрдим,
Висолингга етай деб ёр кўлин ушлаган эдим,
Вафодорим дебон сени, кўнглим хушлаган эрдим,
Жамолингга меҳр билан нигоҳ ташлаган эрдим,
Умидларим сароб бўлди, жонажоним ўртадинг.*

*Мен йиғламай ким йиғласин дилдоримдан айрилдим,
Булбулам нола қилурман гулзоримдан айрилдим,
Суду-саводдан қалибман, бозоримдан айрилдим,
Во дариз энди бугун дил торимдан айрилдим,
Ҳижрон азобига ташлаб меҳрибоним ўртадинг.*

*Айласам оҳу фигон бўлсин Худо ёрим менинг,
То ҳаётман сен эурсан дилдаги торим менинг,
Мен ғарибга қил назар, васлингга дил зорим менинг
Оташи ишқ ўртади, қалбда ёнар норим менинг
Ўтларга солдинг мени, хону моним ўртадинг.*

*Мен Зулайҳодек эларо сарсон бўлмагай ҳеч ким,
Севган ёрига етолмай ҳайрон бўлмагай ҳеч ким,
Шафқатсиз ёрнинг ишқида дoston бўлмагай ҳеч ким,
Менинг армонларим янглиз армон қилмагай ҳеч ким,
Дардларимга парво қилмай хону моним ўрталинг.*

Бу мухаммасни ўқигандан кейин Зулайҳо канизларидан икkitасини олиб, Юсуфнинг ёдини қалбига солиб, гуноҳини ювиш учун тўғри зиндон томонга юриш этди. Бу мудхиш масканга келиб, Зулайҳо зиндонбонга эҳсонлар бериб, зиндонда ётган Юсуфни яхши парвариш қилишни топширди. Юсуф ўзининг ишбилармонлиги билан зиндон бошлигининг ҳам кўнглини топди, унга яқин бўлиб қолди.

Зиндон бошлиғи камокдаги барча маҳбусларни Юсуфнинг қарамоғига берди. Энди у ердаги ҳамма ишларни Юсуф бошқарар эди. Юсуф зиндонбоннинг ишончини қозонгани учун зиндонда ташқарига ҳам чиқар, аммо шу ҳудуддан узоқлашмас эди.

Кунлардан бир кун Канъон шаҳридан бир қарвон Мисрга дохил бўлди. Қарвон йўли зиндон устидан ўтар эди. Шу ерга келганда бир туя ер тепиниб, туриб қолди. Қарвонбоши ҳарчанд ҳаракат қилди юрмади. Шу пайт уларга Юсуфнинг кўзи тушди. Қарвонбошидан хабар сўради. У киши Канъон шаҳридан келаятганини айтиб Юсуфдан сўради:

-Сени мен бир кўргандайман, асли қаердансан?

-Мен Канъонданман, Ёқуб набининг ўглиман. Икки суҳбатдош бир-бирига анграйганча боқиб қолдилар. Қарвонбоши узоқ Миср шаҳрида элдошини кўриб севинса, Юсуф ҳам элдошини кўрганидан севинар эди. Қарвонбоши яна сўради:

-Сени ўлган деб эшитган эдик, қандай қилиб бу ерларга келиб қолдинг?

Юсуф ўз элдоши бўлганидан, қолаверса зиндонбанд бўлганидан отасига хабар бериш мақсадида бошидан ўтганларни қарвонбошига ҳикоя қилиб берди. Қарвонбоши бу хабарни Ёқуб набига етказишчи ваъда бериб, туяни ҳайдашга ундади. Туя юриб кетди. Қарвонбоши узоқ вақтлар йўл юриб, йўл юрсада мўл юриб Канъон шаҳрига етиб келди. Ёқуб набининг эшиги олдида туриб бир абёт айтди.

*Ёқуб наби мендин санго бир турфа хабар бор,
Жононинг эмасму?
Отики Юсуф, жумла-жаҳон анга харидор,
Ул жонинг эмасму?
Юз нола била нома ёзиб сизга юбарди,*

*Кўрган ситаминдин.
Арз айлади, ёд айласин, ул тири кўҳан зот,
Дартонинг эмасму?
Кўрдим юзининг шуъласидур хуришиди ховар,
Рашикинда фиғондур
Найлай не қилай банда ўзи шикқа гирифтор.*

*Ҳайронинг эмасму?
Ҳар лаҳза салом отама деб, телмуриб қолди,
Куйди ҳамма олим.
Ёндирмиш ани дарду фироғинг шоҳи дилдор,
Армонинг эмасму?
Гардиши фалак жабридин ул айро тушуб дур,
Дар нолаи афгон,
Шому саҳар ёдинг ила бўлеуси бедор,
Ризвонинг эмасму?
Қосид келтуриб Юсуф учун Ёқубга нома,
Ул шаҳри мисрдин
Ташиқарида фиғон этди ким кўрсалар агар,
Вайронинг эмасму?*

Ёқуб алайҳиссалом ғамдан букилиб кўзи кўр бўлиб қолган эди. Болаларини чақирди.

-Эй болалар, бу келган кишини тингланглар, Юсуф хақида сўз айтаётир. Сизлар уни ўлди, деган эдингизлар, -деди.

Юсуфнинг акалари жон хавлида келиб у қарвонбошини тингладилар ва уни ёлғончи, фирибгарликда айблаб, ура-ура қувиб юбордилар. Ёқуб алайҳиссалом яна ғам-алам гирдобида ўз ёғига ўзи қоврилиб қолаверди.

Энди бу гап ўз жойида тўхтаб турсин. Хабарни яна Юсуфнинг ахволидан эшитинг.

Кунлардан бир кун Миср подшосининг соқийси ва новвойи ҳам подшоҳга қарши жиноий ишда айбланиб камокка тушди. Юсуф камокхонада улар билан бирга эди.

Миср подшосининг соқийси билан новвойи бир муддат камокда ётганларидан кейин бир кечанинг ўзида иккаласи ҳам туш кўрди. Тушларининг таъбири нима бўлишини билолмай ғамгин бўлиб ўтирдилар. Юсуф уларни бу ахволда кўриб ғамгинлигининг сабабини сўраган эди. Улар: Биз туш кўрдик, тушни таъбир қиладиган киши тополмадик, -дедилар. Юсуф уларга: тушнинг таъбирлари Худодан эмасми? Менга тушларингизни айтиб берингларчи таъбирлашга бир урниб кўрай, -деди.

Бош соқий тушини Юсуфга хикоя қилди: Тушимда бир туп узум кўрдим, ундаги учта новдада узум бор эди. Новдаларда шингил-шингил узумлар пишиб турибди. Мен узумлардан шарбат тайёрлаб хожамга соқийлик қилаяпман,-деди.

Юсуф тушнинг таъбирини йўриб деди: Уч новда –уч кун. Уч кундан кейин камокдан озод бўларсан. Подшоҳ мартабангни баланд қилур. Аввалгидек яна подшоҳнинг соқийси бўларсан, -деди.

Бош новвой ҳам тушини Юсуфга айтиб таъбирини сўради:

-Бошим устида учта сават бор эди. Уларнинг иккитасида нон, юқоридаги учинчи саватда подшоҳга тайёрланган овқат бор эди. Уларни подшоҳга олиб бораётган эдим, учинчи саватдаги овқатни кушлар чўқиб еб кетди-деди.

Юсуф тушнинг таъбирини шундай йўрди: Уч сават-уч кун. Уч кундан кейин подшоҳ сени дорга остиради. Кушлар келиб танангдан гўштингни чўқиб ейдилар,-деди. Уч кундан кейин бош соқий ва бош новвой зиндондан озод бўлдилар. Юсуф бош соқийга қараб, мени эслаб тур, деб илтимос қилиб бир сўз деди:

*Озод бўлиб кетар бўлсанг бош соқий,
Гуноҳсиз гуноҳкор дўстни унутма.
Бизга бу кунларни солмиш илоҳий,
Зиндондаги ҳамкор дўстни унутма.*

*Гурбатда ғариблик дарди ўртади,
Мусофирнинг доди кимга етади,
Ноҳақликнинг зулми жоним ўртади,
Гуноҳсиз гуноҳкор дўстни унутма.*

*Ғарибликда кулфат ёғди бошимга,
Ҳеч ким парво қилмас кўзда ёшимга,
Тухмат тоши заҳар қўшиди ошимга,
Гуноҳсиз гуноҳкор дўстни унутма.*

*Шам жисмини ёқиб ёғду сочади,
Ноҳақ дарддан жисм жондан қочади,
Ҳақиқат юзини қачон очади,
Гуноҳсиз гуноҳкор дўстни унутма.*

*Бундан кетиб шоҳ олдига етарсан,
Илгиндан султонга шароб тутарсан,
Пайти келса мени эслаб ўтарсан,
Гуноҳсиз гуноҳкор дўстни унутма.*

*Юсуф айтар, банди бўлдим бу замон,
Яратганнинг ўзи бергуси омон,
Ноҳақликдан азоб чеккан кўп ёмон,
Ноҳақ азоб чеккан дўстни унутма.*

Шундай қилиб, бош соқий ва новвой уч кундан сўнг зиндонни тарк этиб, яна саройда ўз ишларини давом эттирдилар. Орадан уч кун ўтгандан кейин подшоҳ ўзининг туғилган кунини нишонлаш учун барча мулозимларига зиёфат ташкил қилди. Зиёфатга бош соқий билан бош новвойни ҳам таклиф этди.

Подшо бош соқийни ўз мансабига қайтарди. У олдингидан ҳам хурматлироқ бўлиб, ўз ишини давом қилдирди.

Бош новвой эса яна айбдор топилиб Юсуф таъбир қилганидек дорга осилди.

Бош соқий ўз мансабига ўтиргандан кейин Юсуфни эсдан чиқарди. У ҳақда подшоҳга сўз очмади. Юсуф эса узок йиллар зиндонда қолиб кетди. Орадан икки йил ўтгач, подшоҳ бир туш кўрди. Нил дарёсининг бўйида ўтлаб юрган еттита семиз сигирга подшоҳнинг кўзи тушди. Шу пайт еттита ориқ, кўримсиз сигир пайдо бўлиб, еттита семиз сигирни еб юборди. Воқеа содир бўлган жойнинг нарироғида еттита яшил, бўлиқ бошоқ ўсиб турарди ва яна шу ерда еттита қовжираган бошоқ ҳам ўсиб турарди.

Подшоҳ уйқудан уйғонгач, кўрган тушини эслаб анча вақт гапга бўлиб ўтирди. Кейин аъёнларини чақириб уларга тушини айтиб, туш таъбирини сўради.

Аъёнлар: бу олоқ-чолоқ тушлар экан биз тушингизни таъбир қила олмаймиз, узримизни қабул қилинг, -дедилар. Бу аъёнлар орасида бош соқий ҳам бор эди. Бош соқийнинг эсига бирдан зиндондаги ётган Юсуф келди. Бош соқий подшоҳга юзланиб деди: Зиндонда Юсуф исмли бир иброний ётибди. У тушнинг таъбирини тўғри айта олади. Бош новвой билан зиндонда ётганимизда Юсуф биз билан бирга эди. Биз туш кўрдик. Тушимизни Юсуфга айтган эдик, у таъбирлаб берди. Унинг башорат қилганидек мен ўз вазифамга қайтдим, новвой эса дорга осилди. Бу воқеа худди Юсуф таъбирлаганидек бўлди. Буюрсангиз тушингизни Юсуфга таъбирлатиб келаман. Шунда подшоҳ деди: таъбирчининг сўзини ўзганинг оғзидан эшитгандан кўра, ўзининг оғзидан эшитган яхши. Подшоҳ Юсуфни зиндондан олиб келиш учун одам юборди. Бу одамлар Юсуф ҳузурига келганидан кейин Юсуф ўзининг гуноҳсизлигини исботлашга қулай пайт келганини англади. Барча бўлиб ўтган воқеаларни подшоҳга етказиш учун унинг юборган одамларига шундай илтимос қилди: подшоҳ-

нинг олдига қайтиб бориб, унга Зулайхонинг зиёфатида ўз қўлларини кесган аёллар ҳақида айтишлар. Парвардигорим уларнинг макрларини билгувчидир. Шояд менинг бегуноҳ эканлигимни, шаҳар ҳокими йўқлигида унга хиёнат қилмаганлигимни, Оллоҳ ҳеч қачон хоинлар ишини ўнгламаслигини мамлакат шоҳи ҳам билиб олсин.

Элчилар подшоҳга Юсуфнинг илтимосини айтдилар. Подшоҳ Зулайҳо ва унинг зиёфатида бўлган аёлларни хузурига чорлади. Улар билан сўзлашиб, дастлаб аёлларга шундай мурожаат қилди:

—Юсуфни йўлдан урмоқчи бўлган вақтингизда у ҳам сизларга мойиллик кўрсатганмиди? Аёллар айтдилар: Оллоҳ сақласин! Бизлар ундан бирон ёмонликни сезмаганмиз. Подшоҳ сўнг Зулайходан тўғри сўзлашни талаб қилди.

Зулайҳо деди: Мана энди ҳақиқат тантана қилди. Уни мен йўлдан урмоқчи бўлган эдим. У шак —шубҳасиз ростгўй инсондир. Бу суҳбатдан кейин подшоҳ Юсуфни зиндондан чиқаришга буйруқ берди. Юсуфни зиндондан озод қилиб, унга тоза либослар кийгизиб подшоҳнинг хузурига олиб келдилар. Подшоҳ Юсуфга ёнидан жой берди. Кўрган тушини баён қилиб шундай деди: Мен тушимда Нил дарёси бўйида турган эканман. Дарёдан еттита семиз сигир чиқиб қиёқзорда ўтлай бошлади. Шундан кейин дарёдан яна еттита орик сигир чиқиб, халиги еттита семиз сигирни еб қўйди. Шундан сўнг уйғониб кетдим. Кўзим яна уйқуга илинган эди. Яна туш кўрдим. Тушимда еттита тўлик ва яшил бошқони кўрдим. Унинг кетидан еттита қовжираган бошоқ чиқиб, халиги етти тўлик, яшил бошқони еб қўйди.

Юсуф тушнинг таъбирини шундай баён қилди: икки туш ҳам бир хил маънони билдиради:

Еттита яхши сигир —етти йил.

Етти яшил бошоқ—етти йил.

Бу етти йилда Миср мамлақатида деҳқончиликда ҳосил мўл бўлиб, фаровонлик бўлади. Етти орик сигир—етти йил. Етти қовжираган бошоқ ҳам—етти йил. Етти йил фаровонликдан кейин, етти йил қурғоқчилик ва қаҳатчилик бўлади.

Тушнинг подшоҳга икки марта намоён бўлиши шуни билдирадими, бу ишнинг бўлиши муқаррардир. Худо бунга кечиктирмай амалга оширади. Эй олампаҳоқ, ақли, доно, тadbиркор бир одамни Миср юртига раис қилиб қўймоқ лозим. Раис мўл —қўлчилик йилларида олинган донларнинг бир қисмини мамлакат омборларида сақласин, кейинги қаҳатчилик йилларида захира қилиб қўйилган озиқ овқат ва ғалладан оқилона фойдалансин.

Шундай қилинса, мамлакат аҳолиси қаҳатчилик йилларидан эсон-омон, тўқ ва фаровон ўтади. Бу гап подшоҳ ва унинг амалдорларига маъқул бўлди. Подшоҳ Юсуфга: Худо буларнинг ҳаммасини сенга маълум қилган экан. Сендан ақлироқ ва донорок одамни топиш қийин. Бу ишни сенга топшираман. Миср элига раис бўласан мамлакат халқи сенинг амрингга қараб иш тутайди, деди ва подшоҳ бармоғидаги узугини Юсуфнинг бармоғига тақди. Шоҳонинг либослар қийдирди. Юсуфнинг Миср мамлакатига раис бўлиб тайинланганлигини халққа маълум қилиб жар чакиртди. Юсуф бу пайтда ўттиз ёшга кирган эди. Кечагина ўзида эрки бўлмаган, қуллик азобини, зиндон азоб-уқубатини тортган, ғурбатда ғариблик дардини чеккан Юсуф бугун Миср мамлакатининг ҳокими. Дунёнинг бундай қалтис ишларидан хайратланган Юсуф шундай бир ғазал ўқиди:

*Ҳавонинг ҳаёлини шайтонга бериб,
Одамни жаннатдан қувган дунёсан.
Қобилнинг нафсини кўйига солиб,
Ҳобилнинг жонини олган дунёсан.*

*Ернинг кўрки эрур кўёш билан ой,
Жонзотлар басми этар заминга чирой,
Барча коинотни яратди Ҳудой,
Кечали-кундузли булган дунёсан.*

*Нух қавмини тўфон ичра ўтқазиб,
Иброҳимни ўтдан омон қутқазиб,
Ҳалилни қўлига болта тутқазиб,
Бутларни чил-парчин қилган дунёсан.*

*Бир ёгингда ҳаёт тантана қилар,
Бир ёгингда ажсал соясин солар,
Фарзанд ота-она ҳажрида қуяр,
Ҳар кимни ҳар ёна отган дунёсан.*

*Бўлмайдиган ишни баъзан бўлдириб,
Кимнидир йиғлатиб, кимни қулдириб,
Ҳадонинг бошига тожени кийдириб,
Султонни девона қилган дунёсан.*

*Иллат излаганга берасан иллат,
Ҳикмат излаганга берасан ҳикмат,
Ҳақ йўлдан юрганни сақлаб саломат,
Сирли муаммога тўлган дунёсан.*

*Қора кунлар бугун бошимдан кетди,
Бахт — иқбол тахтига оёғим етди,
Ғанимлар бош эгиб пойимдан ўтди,
Алғов далговларга макон дунёсан.*

*Юсуфнинг бошига кўнди бахт қуши,
Бунга сабаб бўлди подшонинг туши,
Барчаси яратган Оллоҳнинг иши,
Бири ҳақу бири ёлгон дунёсан.*

Юсуф Миср вилоятига раис бўлгандан сўнг ишбилармонлик ва тадбиркорлик натижасида ўлкада етти фаровонлик йили бошланиб, деҳқончиликдан мўл ҳосил олинди. Юсуф бу даврда кейинги йилларда келадиган қаҳатчилик даври йиллари учун ғалла ва озик-овқатларни йиғиб шаҳар омборларида сақлаб қўя бошлади. Сал ўтмай етти фаровонлик йили тугаб, қаҳатчилик йиллари бошланди. Ёмғир ёғмади, сув камчил бўлди, кургоқчилик ўз ишини кўргазди. Ҳосилдор ерлар сувсизликдан яхши ҳосил бермади. Ниҳоллар, экин-тиқин қовжираб қолди. Барча ўлкаларда очарчилик бошланди. Қаҳатчилик офати сабабли одамлар очликдан нобуд бўла бошлади. Шундай бир даврда Мисрда ғалла, дон сероб бўлиб, озик-овқат мўл эди. Юсуфнинг буйруғи билан халққа дон тарқатиларди. Бошқа давлат савдогарлари эса Мисрга келиб дон сотиб олиб кета бошладди.

Бир куни Мисрда ғалла борлигини эшитган Ёқуб алайҳиссалом болаларини йиғиб шундай деди:

— Мисрда ғалла мўл экан, савдогарлар бориб у ердан ғалла, озик-овқат келтираюпти. Сизлар ҳам Мисрга бориб дон олиб келинглар. Бўлмаса очликдан нобуд бўламиз.

Ёқуб алайҳиссалом Юсуфнинг укаси Беняминни ёнида олиб қолиб, ўнта ўглини ғалла олиб келиш учун Мисрга юборди. Канъон ўлкасидан чиққан қарвон узоқ масофани босиб Мисрга етиб келди. Юсуфнинг акалари Миср вилояти раисининг хузурига кириш учун руҳсат олишди. Улар Юсуфнинг олдига кириб бошлари ерга теккунча эгилиб таъзим қилдилар. Юсуф акаларини таниди. Бирок акалари уни танимадилар.

Акалари унинг олдида бош эгиб турар экан, Юсуфнинг ҳаёлидан кўр-

ган туши, отасининг насихати, оғаларининг Юсуфни уриб, судраб чоғга ташлаганлари бир — бир ўтди. Бироқ туғишган акаларининг дийдорларини кўриб барибир ичидан кувонди. Бошга оғир кунлар тушганда мард Худодан, номард йўлдошидан кўради, деганларидек, Юсуф бошидан ўтказган оғир кунларини Худонинг иродаси туфайли рўй берганини англаб етарди. Юсуф акаларини танимасликка олиб, уларни саволга тутди:

-Қаердан келдингизлар?

-Биз Канъон ўлкасидан дон, озиқ-овқат сотиб олгани келдик.

- Сизлар савдогар эмас, балки айғокчиларга ўхшайсиз мамлакатнинг сирларини билиб олиш учун келгансизлар.

-Биз ҳаммамиз бир кишининг фарзандларимиз, айғокчи эмасмиз, дон озиқ-овқат сотиб олгани келганмиз. Қаршингизда турган бандалар ўн икки оға-инимиз. Кичик укамиз отамизнинг ёнида қолган. Бошқа бири эса ғойиб бўлган.

-Сўзингизга ишонч ҳосил қилиш учун сизлар синовдан ўтасизлар. Сизлардан бирингизни қамоққа оламиз. Қолганларингиз оилангизга донни олиб борасиз, токи улар очликдан ҳалок бўлмасинлар.

Укангизни олиб келгандан кейин сўзларингизга ишонаман, қамоқдаги биродарингиз ҳам озод бўлади. Шундай қилмасангиз менга рўбарў бўлманглар. Юсуф иш юритувчисига акаларининг қопларини ғаллага тўлдириб беришни, берган кумуш тангаларини ҳам қоплари ичига солиб кўйишни топширди.

Юсуфнинг акалари қопларини туяларга юклаб Канъонга жўнаб кетдилар. Ёқуб алайҳиссаломнинг болалари етиб келгач, отасига бўлган воқеани айтиб бердилар. Улар қопларини очиб ичида дон сотиб олиш учун берилган кумуш тангаларини топиб олдилар ва ҳайратга тушдилар.

Бу сирнинг тағига етолмай Миср ҳокими ўта саҳий киши экан, деб ўйладилар. Акалари Юсуфнинг бирга туғишган укаси Беняминни ҳам олиб иккинчи марта дон олиш учун яна Мисрга бордилар. Юсуф туғишган укасини кўриб, уни қўлидан тутиб ўз хонасига олиб кирди ва ўзини таништирди: Мен аканг Юсуфман, сени кўрганымдан хурсандман, лекин бу сирни ҳозирча оғаларингга айтмай тур, - деди.

Юсуф иш бошқарувчисига Беняминнинг юки орасига ўзининг тилло жомини солиб кўйишни айтди. Бенямин юklarини ортиб йўлга чиққач, подшоҳнинг одамлари карвонни тўхтатиб, подшоҳнинг тилло жомини йўқолганлигини айтиб уларни тинтув қилдилар. Тилло жом Беняминни юкининг орасидан топилди. Мамлакатнинг қонунига асосан Бенямин қул қилиб Мисрда олиб қолинди.

Юсуфнинг оғалари унинг олдига келиб: укамиз Беняминни қул қилсангиз бизларни ҳам қул қилиб олиб қолинг. Бизлар Беняминсиз отамиз-

нинг олдига боролмаймиз. Отамизга Бениминни соғ-омон олиб келишга ваъда бериб қасам ичганмиз. Бениминни ташлаб борсак, отамиз бу оғир жудоликка чидалмай халок бўлади. Юсуф ога-иниларининг бундай забун холатда кўргач тоқат килолмасдан деди:

-Ёш пайтингизда Юсуфнинг бошига қандай кулфат солганларингизни эслайсизларми? Улар бу гапдан кейин бирдан хушёр тортдилар ва шубҳаланиб. -Сең Юсуфмисан, -деб сўрадилар

-Ҳа, мен Юсуфман, бу эса биродарим. Оллоҳга шукроналар бўлсинким, шунча йил айрилиқдан кейин биз яна дийдор кўришдик.

Юсуфнинг акалари унинг оёғига бош кўйиб кечирим сўрадилар.

Юсуф деди: мен сизларни кечирдим, бу ишларнинг бари Худонинг иродаси билан бўлган. Энди оталаринг олдига қайтинглар ва мана бу кўйлагимни отамга беринглар.

Ёқуб алайҳиссаломнинг болалари дон ва кўп озик-овқатлар билан оталарининг олдига етиб келдилар. Юсуфнинг куйлагини бердилар. Ёқуб алайҳиссалом Юсуфнинг кўйлагини кўлига олар экан, бу матодан Юсуфнинг бўйи таралаяпти, -деб юз-кўзларига суртган эди, кўр бўлиб қолган кўзларига нур келиб ёруғ оламни кўрди.

Ёқуб алайҳиссалом бу мўъжизадан ҳайратга тушиб, Юсуфнинг ҳаёт эканлигини қалби сезиб, болаларидан Юсуфни сўраб бир абёт айтди:

*Орамбахидур менга Юсуфнинг бўйи,
Хабар беринг Юсуф болам омонми?
Бошимдан кетмасди ҳаёли, ўйи,
Хабар беринг нуридийдам омонми?*

*Бир парча матони юзимга суртдим,
Шу матода Юсуф бўйин ҳис этдим,
Бу на сирдир ёруғ жаҳонга етдим,
Кўзим нури, азиз болам омонми?*

*Ғаму ҳасратларим бошимдан кетди,
Сўқир кўзларимга равшанлик етди,
Балким болам Юсуф қаромат этди,
Хабар беринг нури дийдам омонми?*

*Нури дийдам жондан азиз кўрардим,
Эрқаланиб келса бошин силардим,
Ақл-идроқига қойил қолардим,
Юрак кўрим, меҳрибоним омонми?*

*Юсуф кетиб забун бўлди аҳволим,
Сабр қилмоқ билан бўлди қарорим,
Сабрли қул мурод топар ҳар доим,
Хабар беринг болам Юсуф омонми?*

*Биринг кўзим, биринг қошим, керагим,
Юсуф эрур ҳаётимда тирагим,
Ёқуб дер, эрурсиз танда юрагим,
Хабар беринг болам Юсуф омонми?*

Ёқуб наби сўзини тамом қилгандан сўнг унинг фарзандлари оталарининг қалб изтиробларини тинглаб ниҳоятда таъсирландилар ва ўзларининг айбдорликларини яна бир бор ҳис этдилар. Улар оталари олдида тиз чўкиб унга шундай дедилар: аввало бизларни кечиринг, қолаверса бизларнинг гуноҳларимизни мағфират қилишни Оллоҳдан сўранг. Бизлар хато қилгувчи бандалардан бўлдик. Ўғлингиз, укамиз Юсуф соғу-саломат. Ҳозир у Миср мамлакатининг раиси. Сизнинг омонлигингизни тилаб кўлингиздаги кўйлагини бериб юборди. Олиб келган ғалла озиқ-овқатларимизни эса совға қилди. Шунингдек, бутун қавмингиз билан Мисрға келишингизни илтимос қилиб юборди. Ёқуб алайҳиссалом айтди: Сизларга мен Оллоҳнинг меҳрибон, раҳмли эканлиги ҳақида сизлар билмайдиган нарсаларни билурман, демаганмидим. Албатта Парвардигоримдан сизларни мағфират қилмоғини сўрайман. Шундан кейин Ёқуб алайҳиссалом Юсуфнинг ҳаётлиги ҳақидаги хушxabардан беҳад шод бўлиб, Оллоҳ таолога шуқуроналар айтди. Ўзининг аҳли-оила, қариндош уруғларини тўплаб, етмиш нафар уруғи билан, чорвасини ҳайдаб Миср томонга йўл олдилар. Юсуф ҳам Миср шаҳрининг четига чодирлар қуриб уларнинг йўлларига интизор бўлиб турди. Бир вақт сарҳадини кўз илғамайдиган чўлда от уловли одамлар тўп-тўп бўлиб кела бошладилар. Уларнинг олдида кўш ўрқачли туя устига қурилган кажавада оқ соқолли нуроний чол-Ёқуб алайҳиссалом ўтирар эди. Юсуф отасининг олдига пешвоз чиқиш учун пиёда йўлга тушди. Отаси ҳам туядан ерга тушди. Бир-бирининг дийдорига зор бўлган ота-бола кучоқ очиб бир-бирини бағирларига босдилар. Юсуф отаси ва биродарларини саройга олиб келди. У отасини ўзининг тахтига чиқарди. Юсуфнинг отаси ва оға-инилари кўлларини кўксига қўйиб унга тавозеъ қилдилар.

Йиллар кетидан йиллар ўтиб Юсуфнинг кўрган тушининг таъбири Оллоҳнинг продаси билан рўёбга чиқди.

Энди икки оғиз сўзни Зулайхонинг аҳволидан эшитинг. Юсуф зиндондан қутилиб чиқиб, Миср подшоҳининг ишончини қозониб, улуг

мартабага эришиб, Миср мамлакатига раислик қилиб, халқ фаровонлиги йўлида ишга берилиб кетиб, Зулайхони эсга олишга фурсат бўлмади. Бу вақтда Азиз вафот қилиб, Зулайҳо бева қолди. Зулайҳо бир томондан Азизнинг мотамида ўртанса, иккинчи томонда кўнглининг тубида ҳамиша нур сочиб турган юлдуз ишки билан ҳаёл сурарди. Ранги гулдай сўлиб, тириклайин ўлиб, кўрар кўзидан, сўйлар сўзидан адашиб, дарди бошидан ошиб, Юсуф ишқида тўлғониб, мотам либосига чулғаниб, кўзида ёш, бағрида тош, ўзини узлатга олиб ўз дарди билан бўлиб, мунгли бир ғазал ўкиди:

*Биродарлар, ажсал доми айирди шоҳсуворимни,
Фалак жабри яна бузди, бузилган рўзгоримни.*

*Қора кун соясин солди, гурбатда қолган бошимга,
Дилдан тинҳона йиғларман ким тинглар оху-зоримни.*

*Гурбатда гариб эрурман, яқин бир дўсти-ёрим йўқ,
Тақдири азал ёзгити, йироқ қилди диёримни.*

*Қаршимда мавж урар дарё, бироқ сувга ташнадурман,
Фалак меҳрига зор қилди суюкли ул дилдоримни.*

*Сиртим бутун ичим тутун, ҳолимни сўрамайди ҳеч ким,
Ҳижрон ели хазон қилди, гул фаслида баҳоримни.*

*Ишқнинг ҳарорати дилни, кабобдек жижванак қилди,
Пасайтирмас бирор чора дилимда ёнган норимни.*

*Ўз ёғида ўзи ёнган дарди кўп Зулайҳодурман,
Аё Тангри раҳм айлаюб манго баҳи этгил ёримни.*

Ой кетидан ойлар, йил кетидан йиллар ўта бошлади. Зулайхонинг ёшига ёш кўшилди. Азизнинг мотамида, Юсуфнинг ҳижрониди куйган Зулайҳо олтин тақинчоқларини ҳам ташлади. Ўзини лоҳас сезиб, ҳаётдан безиб, ғам юки қаддини дол, тилини лол қилиб, ҳеч ким билан сўзлашмай ҳам қўйди. Бора-бора атлас либосларини ҳам ечиб, оддий матодан кийиниб олди. Шамол тинч денгизда тўлқин ҳосил қилганидек, ҳижроннинг ҳасратли дарди Зулайхонинг ойдек юзига соясини солиб ажинлар пайдо қилди.

Юсуф сиймоси кўз олдига келса ширин хотиралардан кўнгли тўлиб, хурсанд бўлиб, ажиб бир хушхольяк бошланиб, севинчдан кўзлари ёшла-

ниб, дилида эзгу туйғулар уйғониб, ишк дардида ёниб ўзини йўқотиб кўяр эди. Ушалмаган муқаддас севгининг ўчмас дард-ғами остида аста-секин қора сочига оқ оралади, сарвдек комати ёйдек эгилди. Куёш билан чак-чаклашадиган кўзларида нур камайди. Бирок куёш жаҳонни ёритганидек Юсуфнинг ишқи Зулайхонинг ички дунёсини ёритиб, тобора мусаффо-лаштириб, уни яшашга даъват қилиб турар эди.

Юсуф ҳақида сўз очган, хушхабар айтган ҳар бир кишига садақа, совға-салом ато қилар эди. Бутун илтижоларини бут олдиға бориб тўқиб-солар эди. Бугун ҳам бир умр сизиниб келган бут олдиға бориб, ундан дардларига даво сўраб илтижо қилди:

*Бир умр қаршингда бош эгиб келдим,
Ночор аҳволимни англагил, санам.
Пойингга бош қўйиб ибодат қилдим,
Илтижоларимни тинглагил, санам.*

*Жондек ардоқлардим жисму-жамолинг,
Бугун кўрсат кучу-қудрат, камолинг,
Муяссар қил менга бахту-иқболинг,
Илтижоларимни тинглагил, санам!*

*Юсуфнинг ишқида адо бўлдим мен,
Очилган гул эдим, бевақт сўлдим мен,
Боримдан айрилиб тирик ўлдим мен,
Юсуф армонимдур ишқи бил, санам!*

*Юздан чирой кетди, кўздан нур кетди,
Қора сочларимга оқлик ҳам етди,
Орзу-армон билан умр ҳам ўтди,
Орзу-армонларим қабул қил, санам!*

*Зулайхонинг сирини сенга аёндир,
Юсуф ҳаётимда жошу-жаҳондир,
Ул ёрсиз тириклик менга гумондир,
Илтижоларимни қабул қил, санам.*

Бу илтижолардан кейин Зулайхо ҳаракатга тушди. Юсуф билан учрашиш чораларини излади. Ўйлаб-ўйлаб бир кун Зулайхо Юсуф ўтадиган йўлнинг бўйинга қамишдан қапа қурдирди. Юсуфнинг дийдорини бир кўриш илинжида қапага ўтиб кутиб ўтирди. Мамлакат подшохи Юсуф ўрдадаги уйинга шу йўлдан ўтар эди. Бир вақт узоқдан отларнинг кишнагани эшитилди. Зулайхо йўлнинг қирғоғига чиқиб кўриниб турди.

Бир тўпор отликлар кўринди, ҳар томондан “Йўл бер”, “Йўл бер”, деган амрона овозлар эшитиларди. Зулайҳо отликлар орасидан Юсуфни излади. Лекин унинг хиралашган кўзлари Юсуфнинг дийдорини англаб ола билмади. Шундай бўлса ҳам у Юсуфнинг бўйини сезгандай бўлди, дилида умидворлик туйғулари мавж урди.

Отларнинг оёғидан кўтарилган чанг –тўзон унга ҳаловот бергандай бўлди. Умиди ушалмай ночор қолган Зулайҳо йўлга бош қўйиб дилдан фарёд чекиб, унсиз йиғлади. Дардлари олдингидан ҳам зиёда бўлиб уйига йўл олди. Ўша куни Зулайҳо ўзини англагандай бўлди. Умр бўйи неки орзу умид қилган бўлса, барчасининг сароб бўлиб чиққанидан хуноб бўлиб, бунинг сабабини ахтара бошлади. Ниҳоят, бу кўргиликларнинг сирини топгандай бўлди. Бир умр ардоқлаб, сиғиниб келган санамнинг олдида бориб барча аламларини тўқди:

-Сенга Худойим деб сиғиндим, пойингга бош қўйиб ибодат қилдим, дардларимни айтиб ёрдам сўрадим. Менга бирон ёрдамнинг тегмади. Тошсан тошбағирсан, эшитмайсан шу сабабдан нажот беролмайсан. Сенга ибодат қилиб, яратгувчи, тилагингни берувчи гуноҳларингни мағфират қилгувчи раҳмонни-сарвари оламини унутдим, Худога гуноҳкор бўлдим, -деб кўлига тўқмоқ олиб тошдан ясалган санамни чил –парчин қилиб ташлади.

Зулайҳонинг дарди сал енгиллашгандай бўлди. Қалбида пайдо бўлган журъатдан кўнгли осойиш топди. У кўлларини осмонга кўтариб, бутун мавжудотни яратган, эй олам сарвари, жонлиқ жонсиз борлик хатто бу хайкални ясаган бутпарастлар ҳам қаршингда тиз чўқади. Жаҳонни ёритгувчи қуёш билан ой, самодаги юлдузлар сенинг ироданг билан ҳаракат қилади. Мен осий банда хато ишлар қилдим, сени қўйиб санамга ибодат қилдим, сендан мадад сўрамай санамдан нажот кутдим. Оқибатда ўзинг кўриб турган аянчли аҳволга тушдим. Эй бағри кенг, гуноҳларни мағфират қилгувчи раҳмдил Парвардигор гуноҳларимни кечиргил, муродимни бергил, деб Яратганга илтижо қилиб бир муножот ўқиди:

*Хато қилмоқ мерос Ҳаво онадан,
Ёраб, мағфират қил, гуноҳларимни.
Одам борки холи эмас хатодан,
Ёраб, мағфират қил, гуноҳларимни.*

*Сени қўйиб санамларга сиғиндим,
Мадад сўраб тошбағирга ялиндим,
Ҳар қадамда дард-аламга чалиндим,
Ёраб, мағфират қил, гуноҳларимни.*

*Тош билан гавҳарнинг қадрин билмадим,
Яғоналигинга амал қилмадим,
Орзулар ечимин сендан сўрмадим,
Ёраб, мағфират қил, гуноҳларимни.*

*Муҳаббатни дилга Худо солади,
Муҳаббат бор дилда иймон бўлади,
Иймонлилар Ҳаққа яқин туради,
Ёраб, мағфират қил, гуноҳларимни.*

*Аввал, охир хатоларим кечиргил,
Кўзимга нур, кўнглимга иймон солгил,
Ошиққа маъшуқнинг висолини бергил,
Ёраб, қабул айла, тилакларимни.*

*Бу дунёга ким ҳам келиб кетмади,
Ҳеч бир ошиқ муродига етмади,
Нишқ йўлида Раббим илгим тутмади,
Ёраб, ўзинг кечир, гуноҳларимни.*

*Қалбга муҳаббатни солган ўзингсан,
Зулайҳони гирён қилган ўзингсан,
Орзуларим армон қилган ўзингсан,
Ёраб, ўзинг кечир, гуноҳларимни.*

Зулайҳо Тангри таолога муножот қилиб, бутун борлиғи билан Яратганга дилини очиб илтижо айлагандан кейин ўзида тетиклик сезди. Яратган тангри таоло ҳурматига таҳорат олиб ибодат қилди. Оллоҳга сизиниб яна Юсуфнинг йўлига чиқди. Узоқдан отларнинг оёқ товуши, посбонларнинг “Йўл бер”, “Йўл бер”, деган овозлари эшитилди. Зулайҳо посбонларнинг гапига парво қилмасдан йўлнинг ўртасида туриб олди. Дарҳол Юсуф отининг жиловидан ушлаб унга деди: Эй олампаёх, бугунги мартабали кунингда кечаги кунингни унутма. Шохлик ҳам, гадолик ҳам Яратганнинг изми билан бўлади. Қуёш ўз нурини қошонага ҳам, вайронага ҳам тенг сочади. Мамлакат шоҳи фуқаросига тенг қарам қилмоғи лозим. Лекин мен сендан жабр кўриб дийдорингга зор бўлиб келмоқдаман, деб бир байт ўқиди:

*Бир дам сўзим тингла, эй ҳукмдорим,
Кундан кунга баътар бўлдим, дардингд^н.
Юрагимга сарвар бўлган сардорим,
Ишқинг билан ўтар бўлдим, дардингдан*

*Севги қозонида жўшдим қайнадим,
Ишқ ўтида азиз жонни қийнадим,
Парвонадек олов билан уйнадим,
Ёниб, ёниб ўтар бўлдим дардингдан.*

*Оху-нолам етди етти самога,
Сен парво қилмадинг мен мубталога,
Куйингда айландим мунгли гадога,
Армон билан ўтар бўлдим дардингдан.*

*Дарду ғамдан сарви қаддим ёй бўлди,
Кулар юзим гулдек саргайиб сўлди,
Ҳижрон азобидан паймонам тўлди,
Фарёд чекиб ўтар бўлдим дардингдан.*

*Севганимни аввал-охир билмадинг,
Юрак дардим назарингга илмадинг,
Дийдамдан қон оқди парво қилмадинг,
Йиғлаб-йиғлаб ўтар бўлдим, дардингда^н.*

*Мен сенга интилдим сен-чи сайланинг,
Юрагимга бир умрга жойландинг,
Ушалмаган орзуларга айландинг,
Ёр-ёр дейиб ўтар бўлдим, дардингдан.*

*Зулайҳо қиладур сўнги илтижо,
Менинг шинжимни айла жобажо,
Муқаддас севгимни қилгил дилга жо,
Куя-куя ўтар бўлдим, дардингдан.*

Бу жафокаш аёл тилидан ўқдек отилаётган аламли, фарёдли ўткир сўзлар Юсуфни саросимага солди. Одамларга дониш^о яхшилик қилишни шиор қилган, тинчлик, тўқин-сочинлик йўлида тинмай^а ҳаракат қилаётган мамлакат султонининг қарамоғида бундай аянчли аҳволга тушган фукаронинг борлиги уни сергаклантириб, ўйлантриб қўйд^и. Отининг жиловини ушлаб турган аёлнинг арзини батафсил тинглаш мақсадида посбонга юзланиб:

“Бу аёлни қабулхонамга олиб бор”, деди. Юсуф қабулхонага ўтиргач, посбон аёлнинг киришга рухсат сўраётганини айтди. Юсуф унинг киришига рухсат берди. Зулайҳо бу марҳаматдан кўнгли тоғдай кўтарилиб лабларида табассум билан аста-аста қадам босиб Юсуфнинг қаршисига келди. Юсуфнинг бўйидан баҳра олган Зулайҳо Яратганга шукроналар айтиб Юсуфга соғлиқ-омонлик, хотиржамлик тилаб дуо қилди.

Фарёд чекиб, йиғлаб-йиғлаб армон билан ўтар бўлдим дардингдан, - деб кўзларида ёш билан фиғон айлаб турган хорғин аёлнинг, лабларида енгил кулгу, юзида майин табассум пайдо бўлиб соғлиқ-омонлик тилаб уни дуо қилиши Юсуфда таажжуб уйғотди. Аёлнинг кимлигини, хол-ахволини сўраб бир абёт ўқиди:

*Кўринишинг мени ҳайратга солди,
Хабар бергил, насли-насабинг кимдир?
Аччиқ таъналаринг ҳушимни олди,
Хабар бергил, насли-насабинг кимдир?*

*Бир дам фарёд чекиб, бир дам қуларсан,
Аввал ранжиб кейин дуо қиларсан,
Не мақсадда мени излаб келарсан,
Хабар бергил, насли-насабинг кимдир?*

*Не савдолар тушди сенинг бошингга?
Кимлар оғу қўшди тотли ошингга?
Ким сабабчи кўздан оққан ёшингга?
Хабар бергил, зулм ўтказган кимдир?*

*Аянчли қиёфанг паришон этди,
Фарёдингдан дилга аламлар етди,
Овозинг кимнидир эслатиб кетди,
Хабар бергил, насли-насабинг кимдир?*

*Танишдек овозинг, чехраи олинг,
Ғамдан букилибдир қадди камолинг,
Негадир паришондур ҳатти хаёлинг,
Хабар бергил, сиру асроринг недир?*

*Юсуфга баён эт, истагинг билай,
Қилабилганимча ёрдамим қилай,
Қурбим етмаганин Оллоҳдан тилай,
Хабар бергил мақсад-муродинг недир?*

Зулайхо Юсуфнинг сўзларини тинглаб билдики, Юсуф уни танимаяпти, нотаниш бир аёл деб муомала қилаяпти. Шундан ҳам билди-ки, ҳижрон азоби, ёр соғинчи Зулайҳони бевакт қаддини букиб қўйибди. Юсуф эса ҳамон навқирон, офатижон, ўша қадди камол, ўша хусни жамол, овози жарангдор, қарашлари ситамкор, хуш талъат, фаришта сифат, икки юзи ойга киёс қилгудек олпоқ, илгаригидан ҳам тўлишиб, чиройига чирой қўшилиб янада тиниклашса тиниклашганки сира хиралашмаган. Бунинг устига подшоҳлик савлати, бошидаги олтин тожи, ипак либослари хуснига хусн қўшиб турибди.

Зулайхо ўз ахволига ачинса ҳам бироқ, Юсуфнинг дийдори, “Қилабилганимча ёрдамим қилай, қурбим етмаганин Оллохдан тилай”, –деб раҳмдиллик билан хол сўраб тургани унинг кўнглига тасалли берди. У Юсуфнинг хаёлига ўтган кунларини эслатиб бир сўз деди, кўрайлик не деди:

*Севиб севганини қўлдан йитирган,
Ёр ишқиди ёнган жонфидодирман.
Ою, йиллар ҳижрон юкин кўтарган,
Бепарво ёр учун мен адодирман.*

*Ёшликда беозор фаришта эрдим,
Сени тушда кўриб меҳримни бердим,
Муҳаббат боғидан гулларни тердим,
Ишқингда адашган бир гадодирман.*

*Бўлмаган ишларни гоҳо бўлдирдим,
Ёлгон сўзлаб гулгун юзинг сўлдирдим,
Кажлик айлаб зиндон узра солдирдим,
Қилган ишларимдан пушаймондирман.*

*Ёр кўйида ақлу-хушин олдирган,
Хазон ели азиз чехрам сўлдирган,
Санамларни Ҳатил каби синдирган,
Билмам на мусулмон, на кофирдирман.*

*Тушимда кўрдиму бўлдим девона,
Афсус гайри ёрга бўлдим ҳамхона,
Севги сўтаמידан тўлди паймона,
Ёрини излаган бир гадодирман.*

*Гурбатда юз тутиб ёрни изладим,
Тотиб султонимни дардим сўзладим,
Гоҳо ҳушвақт бўлдим, гоҳо бўзладим,
Ишқ дардини чеккан Зулайҳодирман.*

Бу аламни нидоларни тинглаган Юсуф бирдан сергак тортди. У Зулайхони таниб тахтидан тушиб, унинг олдига бориб: -сен ўша Зулайхонмисан,-деди. Зулайхо ҳа, мен ўша Зулайхоман, деди. Юсуф Зулайхонинг бу қадар тушқун, ғариб, бенаво ҳолда кўриб унга ич-ичидан ачинди. Шабнам шудрингидек тиниқ кўз ёшлари бежирим юзини ювди.

Зулайхо Юсуфнинг кўз ёшларини кўллари билан артиб, кўзларига суртган эди. Хира тортган кўзлари аввалгидек нурафшон бўлди.

Юсуф Зулайхога юзланиб: Салтанат, бойликларинг қани? Ёшлигингни, гўзал жамолингни не сабабдан бевақт сўлдирдинг, деб сўради? Бойликларимни сенинг йўлингда садақа қилдим, ёшлигим, гўзал жамолимни сенинг хижронинг сўлдирди. Бугун бисотимда мусаффо севги, гардсиз мухаббат, оташин ишқдан бошқа ҳеч нарса қолмади, деб маънос тортди, Зулайхо.

Нихоят Юсуф, бугун мендан нима истарсан, деб сўради?

Сендан икки нарсани истарман, аввалгиси менинг ёшлигимни, гўзаллигимни бер, иккинчисини кейин айтарман, деди.

Юсуф шоҳона либосларини ечиб, оддий кийимларини кийиб, тахорат олиб, Оллоҳнинг зикрини дилига солиб Зулайхонинг тилагини Оллоҳдан сўраб дуога кўл очиб бир муножот ўқиди:

*Оламни яратган қодир оллоҳим,
Зулайҳога ортиқ жафо айлама.
Даргоҳингга етсин нолаю оҳим,
Зулайҳога ортиқ жафо айлама.*

*Аввал уни нечун йўқдан бор этиб,
Охирида ишқ йўлида хор этиб,
Ҳаста дилин ҳар қимга бир зор этиб,
Зулайҳога ортиқ жафо айлама.*

*Умид билан даргоҳингга урдим бош,
Зулайҳонинг бахтин тилаб кўзда ёш,
Ёшлигнга қайтсин ўшал қалам қош,
Зулайҳога ортиқ жафо айлама.*

*Юсуф деяр, дардим бўлди зиёда,
Зулайҳосиз яшамасман дунёда,
Тилагим қабул қил, арзу самода,
Зулайҳога ортиқ жафо айлама.*

Юсуфнинг бу илтижоси Тангри таолонинг даргоҳига бориб етди. Шундан кейин Яратгanning кудрати билан мўъжиза ҳосил бўлди. Қирк ёшда бўлган Зулайхо ўн саккиз ёшига қайтиб, олдинги ёшлигидан ҳам гўзал, мафтункор бир қиёфага кирди. Юсуф илтижоларини қабул қилган Тангри таолога ҳамду санолар айтиб, Зулайхонинг гўзаллигига, қадди қомагига, садқатига қойил қолиб бир ғазал айтур бўлди, қани қўрайлик не деди:

*Холис ниятларинг мустажоб бўлди,
Ниятингдан кейин ниятинг недир?
Истагинг ушалди, қувончга тўлдинг,
Истагингдан кейин истагинг недир?*

*Кексалук чекинди ёшликка қайтдинг,
Гўзалликни қайта ихтиёр этдинг,
Орзуинг ушалиб, мақсадга етдинг,
Орзуингдан кейин орзуинг недир?*

*Аҳволингдан ҳаққа нидо айладим,
Яратгандан сўраб дуо айладим,
Жонимни жонинга фидо айладим,
Тилагингдан кейин тилагинг недир?*

*Орзу умидларинг ушалсин ҳар дам,
Ниятларинг бўлсин ҳаминча ҳамдам,
Бахт-саодат бўлсин дардингга маҳкам,
Умидингдан кейин умидинг недир?*

*Ҳақни ёд айласанг ҳаққа етарсан,
Эзгулик қўйнида шодон ўтарсан,
Мурод-мақсадингга энди етарсан,
Муродингдан кейин муродинг недир?*

*Бир дамлар иймондан узоқлаб кетдинг,
Бугун дарду ғаминг ошқоро этдинг,
Юсуф дуо қилди ниятга етдинг,
Ниятингдан сўнги ниятинг недир?*

Бу ҳузурбахш, самимий сўзларни эшитиб Зулайхо Юсуфнинг “Яратгандан сўраб дуо айладим, жонимни жонинга фидо айладим” -деган сўзларидан кўнгли тоғдек кўтарилиб, товусдек хиром айлаб, Юсуфга нозли

қарашлар ато қилди. Юсуф ҳам Зулайхонинг кўлидан ушлаб гахти-равонга ўтказиб, ёнидан жой бериб, унинг иккинчи истагини сўради.

Иккинчи истагим умр бўйи орзуим бўлиб келган истак. У ҳам бўлса сени висолингга етишдир. Бу истагини қабул қилмасанг менга ёшликнинг ҳам, ҳаётнинг ҳам кераги йўқ, деди. Юсуф бир зум сукут сақлаб андиша қилди. Шу пайтда фаришталардан вахий келди: “Эй Юсуф, андишага ўрин йўқ. Зулайхонинг калбидаги сўнмас ишқ-иймон гавхаридир, Яратгувчи хар ишга кодир. Қаҳори олам Зулайхонинг истагини бажо келтириб сизларни самода никохлаб қўйди. Сен Зулайхони ўз никохингга ол. Шунда Қаҳҳор сизлардан рози бўлади”.

Юсуф фаришталарнинг бу вахийсидан шод бўлиб, Зулайходан калиман шаҳодат келтиришни сўради. Зулайҳо калимайи шаҳодатни айтиб дини исломга мушарраф бўлди. Юсуф никоҳ кечасида Зулайхонинг ёнига кирар экан “Сен бир вақтлар истаган харом-хоҳишдан мана бу халол шаръий никоҳ аъло эмасми?” — деди.

Зулайҳо мамнун бўлиб бош ирғади. Шунда Юсуф шодумон бўлиб бир абёт айтди:

*Тутоқди ёнди жонимиз,
Зулайҳожон, жиги-жиги.
Қуриди танда қонимиз,
Зулайҳожон, жиги-жиги.*

*Бир қара менга севдигим,
Ўт солма танга севдигим,
Зўрим йўқ сенга севдигим,
Зулайҳожон, жиги-жиги.*

*Ул дунёнинг ҳирожини,
Ҳуснинг оладур божини,
Бахш этай тахту тожини,
Зулайҳожон жиги-жиги.*

*Ёндирмагил, бу жоними,
Орттирмагил фивоними,
Эшитгил оҳу додими,
Зулайҳожон жиги-жиги.*

*Қолди Юсуф жафосина,
Ишқ ўтининг балосина,
Раҳм этгил гадосина,
Зулайҳожон, жиги-жиги.*

Одлохнинг иродасини кўрингки, Зулайхо ҳали-ҳануз бокира экан. Юсуф ва Зулайхо уч кеча кундуз тўй қилиб, халққа ош бериб, мурод ва мақсадларига етдилар.

Ана энди икки оғиз сўзни Юсуф билан Зулайҳоларнинг сўнги тақдиридан эшитинг.

Юсуф билан Зулайхо узок йиллар тинч-тотув турмуш кечирдилар. Икки ўғил кўрдилар. Улар вояга етди. Уйли - жойли қилдилар.

Аммо ҳаёт ўткинчи. Ҳамма ҳам бир кунни омонат жонини топшириши шарт.

Кунлардан бир кун самодан ваҳий келди: -Эй Юсуф, сенга берилган умр охирлаб қолди, ўлимнинг яқинлашди, қиёмат қарзни узиш тадорингни кўр! Юсуф ушбу хабарни эшитиб аъзойи андоми титраб, япроқдай сарғайиб, Зулайҳонинг қошига бориб, ахли аёли билан хайр-хўшлашиб бир сўз деди, Зулайхо жавоб қилди:

Юсуф: *Хуш қол Зулайҳожон, фоний дунёдан,
Бир замон айланмай ўтмали бўлдим.
Биров келиб, биров кетар дунёдан,
Хуш, омон бўл, жоним, кетмали бўлдим.*

Зулайхо:

*Юсуфим, қолмайлик ҳижрон доғина,
Айлан бир неча кун сирдош бўлали.
Сайл этайлик фоний дунё боғина,
Сўнгра боқий элга йўлдош бўлали.*

*-Ҳар ким ўз кунда кетар Зулайхо,
Мен кетсам мунгайиб қоларсан танҳо,
Менга иймон йўлдош бўлсин илоҳо,
Хуш, омон бўл, жоним, кетмали бўлдим.*

*-Сен кетарда хуни гирён йилларман,
Ҳижрон ўти била бағрим доғларман,
Ёсинг тутиб, белим маҳкам боғларман,
Бирга боқий элга йўлдош бўлали.*

*-Ҳар кишининг урса гулини ҳазон,
Ул кетар, айланиб турмас бир замон,
Мен кетарман энди бунга йўқ гумон,
Хуш, омон бўл, жоним кетмали бўлдим.*

-Сен бўлмасанг кўрар кўзим найлайин,
Бошда қайғу, ширин сўзим найлайин,
Бу фонийда якка ўзим найлайин,
Бирга боқий элга йўлдош бўлали.

-Мен кетган сўнг ўзинг қўйма жафова,
Содиқ бўлгил қалган аҳду вафова,
Сени топишурман қодир Худога,
Хўш, омон бўл, жоним кетмали бўлдим.

-Сен бўлмасанг бу дунёни нетайин,
Агар ўлсанг мен ҳам бирга кетайин,
Бирга бўлиб оху фиғон этайин,
Боқий юртга бирга йўлдош бўлали.

-Бизга энди Ҳақдан фармон келибди,
Умрим гули хазонга юз тутибди,
Менга навбат келиб, ажсал етибди,
Омон бўлгил жоним, кетмали бўлдим.

-Энди билдим бул фонийдан ўтарсан,
Танинг бирла тупроққа етарсан,
Мен гарибни бунда ташлаб кетарсан,
Боқий юртга бирга йўлдош бўлали.

-Ҳақдан ҳукм етса ҳеч бўлмас чора,
Ёзиғим аёндур ул Бирубора,
Аммо сенсиз эрур бағрим садпора,
Омон бўлгил, жоним, кетмали бўлдим.

-Сенсиз қолиб, бу жонимни нетайин,
Мен ҳам охиратнинг йўлин тутайин,
Сабр айлагил ёрим, мен ҳам кетайин,
Боқий юртга бирга йўлдош бўлали.

-Юсуф айтар, хушқол суякли ёрим,
Сенсиз бўлмас ҳеч бир сабру қарорим,
Омонда сақлисин ҳақ-Бируборим,
Омон бўлгил, жоним, кетмали бўлдим.

*-Зулайҳо дер, ёлгончига келмасам,
Бул фонийда не бўларин билмасам,
Ажсал етган кунни мен ҳам ўлмасам,
Ул дунёга бирга йўлдош бўламан.*

*-Юсуф ҳақ амрига белин боғлади,
Зулайҳожон Юсуф учун йиғлади,
Сенинг юрагингни ўлим боғлади,
Омон бўлгил, жоним кетмади бўлдим.*

*-Зулайҳо дер, яхши-ёмон юрмасам,
Бу дунёда завқу сафо сурмасам,
Кетар бўлсанг мен изингдан иярмасам,
Боқий энга бирга йўлдош бўламан.*

Аммо ушбу савол- жавобдан кейин Юсуф билан Зулайҳо зор-зор йиғлашиб Ҳақ таолонинг ҳукмига иқрор бўлдилар. Бир кунни Азройил келиб Юсуфнинг жонини олди. Тамомни Миср халқи мотам тутиб, ўз суюк-ли ҳукмдорини боқий дунёга узатдилар. Бечора Зулайҳо фарёд қилиб, сочинини ёйиб, ҳолидан тойиб, бошини тобутга қўйиб ушбу марсияни баён қилди:

*Азиз тандан ширин жони чиқибди,
Сўз бўлмаса бийрон тилим найлайин.
Ажсал ўқи иморатин йиқибди,
Бог бўлмаса қизил гулим найлайин.*

*Керак эмас, энди қадди камолим,
Қишин-ёзин эсган баҳор шамолим,
Юсуфжон кўрмаса ҳусни жамолим,
Кўзда нурим, юзда холим найлайин.*

*Бир Оллодан умр сўраб нетайин,
Эл юзига энди қараб нетайин,
Сунбул сочим, зулфим тараб нетайин,
Ҳазон урди гул-гулзорим нетайин.*

*Вайрон бўлар богда богдон бўлмаса,
Мулки хароб бўлар султон бўлмаса,
Дарёда сув уриб ғалтон бўлмаса,
Ҳидоят бўлмаса, йўлим найлайин.*

*Зулайхо ваъданга қилма хиёнат,
Танда жонни берди беш кун омонат,
Қўшиларсан Ҳақ айласа июнат,
Ёр бўлмаса жони дилим найлайин.*

Алғараз, Зулайхо бу марсияни айтгандан кейин, икки кўзини ўйиб, бир кўзини тобутнинг бош учида, иккинчисини оёқ учида қўйди. Шу тарика Юсуф жасадини ерга қўйди ва Оллоҳга мурожаат қилди: «Эй поко парвардогоро, менинг ҳам жонимни олсанг бўлмасми?»-деди. Шундан кейин ҳеч кимга кўринмай уйда ётиб ибодатга машғул бўлди. Аммо бир кун Азройил келиб Зулайхонинг ҳам жонини осонгина олди. Уни Юсуфнинг ўнг томонига дафн қилдилар.

Шу билан «Юсуф Зулайхо» қиссаси тамом бўлди.

МАЛИКАИ ЗАРНИГОР

Ровийлар андоғ ривоят қилурларким, Рум шаҳринда Козим отли бир етим бола бор экан. Ул бола бир бепарзанд бойнинг эшигида хизматкор бўлиб ҳаёт кечирар экан.

Бой унинг сидқидилдан этган хизматлари учун: «Сен бир садокатли, эътиқодли, инсофли, меҳнаткаш йигит экансан», деб уни уйлантириб қўйибди. Бу воқеадан икки йил ўтгандан кейин бой вафот этиб, унинг ҳамма мол-мулки Козимга қолибди.

Кунлардан бир кун Козимнинг ҳовлисининг дарвозаси очик қолиб, шу орада унинг хотини ўтин олиш учун дешона чиқади. Йўлдан ўтиб бораётган эшакли қассобнинг унга кўзи тушиб, ошиқ бўлиб, хуши бошидан учиб эшакдан йиқилади. Ул қассоб энди хушига келганда қошига бир кампир келиб:

-Сен не учун йикилиб ётибсан, -деб сўрайди.

-Шул ерда бир жувонга кўзим тушиб, ақлу хушимни йўқотдим, бул жувон инсон фарзандига ўхшамас, ул ё пари, ё хурдир, -деди қассоб.

-Шу кизни сенга олиб берсам не дейсан, -деди кампир.

-Агар шу кизни олиб берсанг сенга юз тилло, яна қўйнинг икки сонини берурман, -деди қассоб.

Кампир бу сўзни эшитиб, оёғи олти, енги етти бўлиб Козимнинг уйига борди. Эшикдан кириб караса, бир махваш, мисли париваш, қоши камон, писта дахон, инжа миён, оромижон, гул юзди, шакар сўзли, кўзлари охунинг кўзидай бир оводон киз турибди.

Кампир ул киз билан кўришиб:

-Эй, қизим, ўғли-кизинг смонми, -деганда жувон:

-Эй, она менда ўғил-киз йўқ, -деб жавоб берди.

-Эр-хотин бўлганингизга неча йил бўлди?

-Етти йилдан ошди.

-Эр –хотин бўлганингизга етти йилдан ошган бўлса, ўзинг бир хушсурат, хури паризодлардай аёл экансан, бахтингни боғлаб ўтирасанми, бу эрингдан ажралиб, бошқага турмушга чиқ, шояд фарзандинг бўлса.

-Ахир шунча йил эрим билан бирга яшаб энди қандай ажраламан?

-Қизим, бу эринг билан юз йил яшасанг ҳам, фарзанд зотига эга бўлмайсан. Яхшиси эрингга -эй ёстикдошим, етти йил яшадик, фарзандимиз бўлмади, энди менинг жавобимни бер, сен ҳам бошқа аёлга уйлан, балки иккимизга ҳам Худо фарзанд ато қилар, деб айт.

Кампир бу сўзларни айтгандан сўнг кассобнинг хузурига йўл олди. Қассобдан ҳақини ундириб уйига қайтди.

Бироз вақтдан кейин Козим уйига кириб келди.

“Тоғу тошни ел бузар, одамзотни гап бузар” деганларидек, кампирнинг гаплари ҳам Козимнинг аёлига таъсир қилмасдан қолмади.

Бу аёл эри кириб келганда ҳамиша уни қулиб-ўйнаб кутиб олар, атрофида парвона бўлар эди. Бугун унинг шашти ластрок эди.

-Бугун не мазанг йўқ, -сўради эри.

-Етти йил бўлди турмуш курганимизга, аммо фарзанд кўрмадик шунга хафаман.

-Шундай экан, не хаёллар бошингга келди?

-Сиз менинг жавобимни беринг, ўзингиз ҳам бир аёлга уйланинг, шояд икковимиз ҳам фарзандли бўлсак.

Ундай бўлса менга 40 кун муҳлат бер.

-Мен розиман.

-Бугундан бошлаб мен бир жонлик олиб, худойи ош берайин, авлиёларни зиёрат этайин, балки Худо бизга фарзанд бахш этар, агар шунда ҳам фарзанд бўлмаса, сенинг гапингга рози бўлайин, -деб Козим уйдан бадар кетди. Йўл юриди, йўл юрсада мўл юриди. Юра-юра бир чўлу биёбондан чикди. Озиқлари соп бўлиб, шу чўлу биёбонда йиқилиб қолди. Шу орала чилтанларнинг қароргоҳи бор эди. Қирк чилтан бу оламзодни кўриб, атрофини ўраб олдилар. Уларнинг бошлиғи Хидир алайҳиссаломга пири Худо айтдики, эй чилтанлар бошлиғи, қара, бир гўч йигит йиқилиб ётибди, не орзу умиди бор экан?

-Ажаб бўлмай таксир, ҳозир бир қоса шароб берсангиз, олиб борсам, деб бир қоса шаробни олиб Козимнинг қошига борди. Унинг бошини кўтариб, шу шаробни ич, деди. Козим ичди, бир вақт ўзини тетик сизди. Хизир алайҳиссалом уни қирк чилтанларнинг олдида турғизиб қўйди. Козим уларга салом берди. Шунда пири Худо ундан йўл бўлсин сўради.

Шунда Козим хўстор-ховондор топганига суюниб, қайнаб-жўшиб,

терлаб-пишиб, бир тизза ошоқ тушиб, қирқ чилтанларга қараб бир сўз айтди:

*Бу фоний дунёга абас келмишам,
Ғамли кўнглим асло хурсанд бўлмаса,
Оллоҳ даргоҳина бошим кўймишам,
Менда бир ховандор фарзанд бўлмаса.*

*Ёронлар сиз манго айланглар ҳиммат,
Бир-икки кун жамолингиз ганимат,
Бефарзанд дунёда кўрмадим роҳат,
Менда бир ховандор фарзанд бўлмаса.*

*Умр бўйи чекдим ранжу меҳнати,
Ҳақ бермади кўнгли севган давлати,
Кўргузмади манго ҳури-жаннати,
Найлай бир ховандор дилбанд бўлмаса.*

*Ҳар бир ўтган куним оҳ била кечар,
Бир кун ажсал манго кафаним бичар,
Ногоҳон ўларман, чирогим ўчар
Найлай бир ховандор фарзанд бўлмаса.*

*Ғизоним ошадир кун-кундан батар,
Кеча-кундуз йиғлаб кунларим ўтар,
Манго раҳм айлангиз куйганим етар,
Найлай бир ховандор фарзанд бўлмаса.*

*Козим айтар, чекдим оҳу ғизонлар,
Йиеласам оқадур дийдамдан қонлар,
Сизнинг олдингизда чиқсин бу жошлар,
Ўрнимда ўт ёқар фарзанд бўлмаса,*

Алқисса, Козим сўзини айтиб тамом қилгандин сўнг, пири Худо айтдики, сен бизнинг орамизда юр, Худои таоло албатта сенга фарзанд ато қилур, деди. Козим уч кун бу манзилда турди. Уч кун ўтиб пири Худо:

-Сенга Худои таоло бир ўғил фарзанд ато қилди. Бу ўғилнинг уч хислати бор, биринчидан, унга Юсуфи Канъоннинг хуснини, иккинчидан, ҳазрати Довуднинг нағмасини -учинчидан Мажнуннинг ишқ-муҳаббатини берди, деди.

-Куллуқ таксир, -деб Козим таъзим бажо қилди.

Пири Худо унга катта бир олмани чиқариб берди. Козим:

-Мен бу олмани не қиламан, деб сўради.

-Олмани иккига бўлиб аёлинг билан бирга ейсан, -деди пири Худо, Худон таолонинг амри ва бизнинг дуомиз билан сен ўғил фарзандга эга бўласан. Козим:

-Куллуқ таксир, -деди.

Шундан кейин Козимга фотиҳа бериб, хайрлашдилар.

Козим фотиҳа олгандин сўнг бу дуоғўйлар билан хайрлашиб бир ғазал айтди:

*Малойик суратли азиз эшонлар,
Мен кетарман, энди жонлар хуш қолинг.
Ҳақнинг жамолига боққан эранлар,
Ҳошим сўрган меҳрибонлар, хуш қолинг.*

*Чилтан эрмиш авлиёлар сарвари,
Ҳар бириси дардмандларнинг раҳбари,
Раҳмат дарёсининг ганжи-гавҳари,
Қизил юзли жонажонлар, хуш қолинг.*

*Мен кетарман бугун сиздан айрилиб,
Айрилиқ дардидин қалбим майрилиб,
Менинг учун дуо айланг ёлбориб,
Маърифатли нуқтадонлар, хуш қолинг*

*Сахро эрмиш чилтанларнинг йўллари,
Субҳи шомда кезар эрмиш чўллари,
Ҳақнинг даргоҳининг севар гуллари,
Кўзи ёшли қадрдонлар, хуш қолинг.*

*Шикаста кўнглима шифо айлаган,
Қўл кўтариб Ҳақга сано айлаган,
Козимнинг дардига даво айлаган,
Ҳақ йўлида бағри қонлар, хуш қолинг.*

Алқисса, бобо Козим чилтанлар билан хайр-хўшлашиб, уйига раво-на бўлди. Йўлда кетаётирса Рум тарафдан бир тўпор турна учиб келаётирган экан, бобо Козимнинг маҳбуби ёдига тушиб, турналарга қараб бир варсоқи айтди:

*Кўкдан учган тўп жигали турналар,
Хабар беринг, хону монлар омонми?
Бизинг элдан парвоз этган турналар,
Тар очилган гулистонлар омонми?*

*Жафо чекиб, бир қизил гул устадим,
Ҳасратингдин симоб қаби титрадим,
Юзинг кўрмай минг балога учрадим,
Қалам қошли навжувонлар омонми?*

*Бир ажиб паридур кўнглими олган,
Бу зариб жонима жафолар солган,
Келмади деб йўлим қараб йишлаган,
Кўзи ёшли меҳрибонлар омонми?*

*Чаманда очилган рангбаранг гуллар,
Қирмизи бўялган хиноли қўллар,
Қамар юз, ширин сўз, сочи сунбуллар,
Афлотундай нуқтадонлар омонми?*

*Козим айтар, энди етдим мурода,
Ҳеч армоним йўқдур фоний дунёда,
Ёр йўлига тушдим пойи тибда,
Бизни кутган аҳли жонлар омонми?*

Алқисса, бобо Козим уч кеча-кундуз йўл юриб Рум шаҳрига дохил бўлди. Йиғирма олти кун деганда уйига кириб келди. “Эрса хотини қайда бординг, не иш бошинга тушди, деб сўради. Бобо Козим кўрганини баён қилиб, хотинига қараб бу варсоқини айтди:

*Бундин кетиб эдим, умидим узиб,
Ўз-ўзимдин бу афғона етишдим.
Йиғирма кун чўлда сувсайиб кезиб,
Ёқутли, гавҳарли кона етишдим.*

*Сувсайиб ётардим мажолим кетиб,
Кўз юмиб, фижоним ҳажридин ўтиб,
Бир коса сув берди биров уйғониб,
Қайта бошдан чиққан жона етишдим.*

*Ўшанда бир роҳат-етишиди жона,
Ҳар бир кўрганимни айтишин санга,
Мени бошлаб олиб борди чилтана,
Кўзим очиб қирқ эрана етишидим.*

*Аларнинг барчасин айладим тавоб,
Бири соқий бўлиб ичирди шароб,
Шароб ичиб ўзим бўлдим масту хоб,
Назир этдим ломакона етишидим.*

*Уч кечаю кундуз айладим суҳбат,
Козимга чилтанлар қилди муҳаббат,
Ҳақ муяссар қилди манго бу давлат,
Шукур энди дурафшона етишидим.*

Бобо Козим камбағал одам эди. Чилтанлар дуосини олгандин сўнг хотинига яхши қарашни этиш учун одамлардан ул-бул қарз этдиган бўлди, аммо ҳеч ким ҳеч нарса бермади. Шунда ул бечора ғамгин бўлиб, гурбат ханжари бағрини пора қилиб, кўнгли бузилиб, фалакдин шикоят қилиб бир абёт айтди:

*Эй ёронлар, ўз жойимда,
Кўрган дўсти ёрим қолди.
Менинг учун жафо чеккан,
Ганжи ихтиёрим қолди.*

*Якка бўлди гариб бошим,
Тинмай оқар кўздан ёшим,
Элим-халқим ҳам қардошим,
Найлайин ғамхорим қолди.*

*Бунда ҳеч овқатим кечмас,
Ҳеч кас додима етишмас,
Яккаликдан ишим битмас,
Неча дилафжорим қолди.*

*Тотилмади бир ҳамдамим,
Кундан-кунга ортар дардим,
Чаманли боғи масканим,
Гулишанли гулзорим қолди.*

*Кўн ҳасратлар бу танимда,
Турли қайғу-ғам саримда,
Козим айтар, ўз еримда,
Шундай эътиборим қолди.*

Аёлига болани маҳкам топширгандин сўнг кўнгли хуш бўлиб бул абётни айтди:

*Бир оғочди:н якка ўзим бош чеккан,
Сабз ўлди ҳар тараф бутогим менинг
Менинг учун кўзларидин ёш тўккан,
Мен ўлсам топишар сўрогим менинг.*

*Қайғу-меҳнат букмиши қадди долимни,
Қаҳбо фалак ёқмиши мулку молимни,
Оллодан истадим бул муродимни,
Кўтаришди дарди фироғим менинг.*

*Кўзимнинг равшани, кўнглим суюнчи,
Ўғил булар ота-она таянчи,
Раҳмон эгам берди манго бу ганжи,
Яқин бўлди душвор узогим менинг.*

*Етиргай ўғлимни Тангри мурода,
Кўн жафолар чекдим, дўстлар, орада,
Дамбадам жамолни айлаб зиёда,
Юзи гулдай бодам қабогим, менинг.*

*Козим айтар, Ҳақдин топдим муродим,
Бир ўғил истадим Тангридин доим,
Энди ўлсам йўқдир менинг парвойим,
Шукур Ҳақ ёндирар чирогим менинг.*

Ул йигирма кун йўл юриб келган манзилни чилганлар дуоси билан бир кунда босиб ўтди. Ҳамма кўрган-кечирганларини аёлига бир-бир баён қилди. Олмани иккига бўлиб ярмини ўзи еди, ярмини аёли еди. Шу кеча аёлининг бўйида қолиб, хомиладор бўлди. Тўккиз ой, тўккиз кун, тўккиз дақиқа ўтиб ўғил фарзанд дунёга келди. Ўғил ой юзли, шахло кўзли, ок оппоқ, юпка дудок, юзлари қаймоқ, сочлари тор-тор, бокишлари шахриёр, шер юракли, йўлбарс билакли, хуш талъат, Рустам сифат паҳлавон гавдали бир бола бўлиб, кўрганнинг аклини бемор қилур эрди. Козим уни кўриб, аёлига:

-Бу болани бирор одамга кўрсатма, кўздан-суқдан сақла, -деди.

-Ажаб бўлгай, -деди аёли.

Рум шаҳри қондаси бўйича туғилган болага бир ёшигача ном қўйилмас эрди. Козим ҳам фарзандини ой ювиб, ой тараб бир йил ном қўйишга тайёрлади. Бир йил тўлганда фарзандини эл олдига чиқариб, боламга ном қўйинглар, деб ўтинч этди. Аммо бирор киши унга муносиб ном топа олмади. Шунда Козим энди боламга ўзим ном қўймасам бўлмас, деб қўлига созини олиб, турли номаларни чалиб бир ғазал айтди:

*Эй ёронлар, мусулмонлар,
Ўғлим оти Қосим бўлсин.
Қутлуғ айланг, азиз жонлар,
Бул ном анга лозим бўлсин.*

*Етса фарзандим камола,
Мен чекмасман оху нола,
Очилибдур гулу лола,
Гулишанимга қойим бўлсин.*

*Бошинда давлат нишони,
Юзи жаннат гулистоки,
Бар ўйқининг беги; ким,
Келажаги озим бўлсин.*

*Мен қилмишам Ҳаққа зори,
Йилди улқанинг бори,
Эшитинглар дўсти-ёри,
Ўғлим баҳор-ёзим бўлсин.*

*Даргоҳина тутмишам юз,
Ўғлим учук дедим бир сўз,
Фарзандимга тегмасин кўз,
Дуоғўйи Козим бўлсин.*

Козим сўзини тамом қилди. Халойик; борақалло Козим бизни тўп-лади, нон-туз берди. Лекин биз қарздор бўлдик. Фарзандига бир қойим от кўё билмадик, деб доғишиб кетдилар.

Козим эса ўглини хотинига топшириб, ма, от кўйдим, энди болани ҳеч кимга кўрсатма, деб топширди.

Қосим улгайиб етти ёшига кирди. Отаси уни мақтабга олиб борди. Йўлда Қосимни кўрганлар унинг ҳусни малоҳатидан хайрофу саросима бў-

либ, инсон фарзанди ҳам бу қадар фаришга сифат бўлар экан, деб ёқаларини ушлашар эрдилар.

Кунлардан бир кун Қосимнинг таърифи Рум шаҳри подшоҳининг қулогига етиб борди. Подшо:

-Бориб ул ўғлонни ҳузуримга келтиринглар, -деди. Маҳрамлар дарҳол Қосимнинг уйига келиб подшо амрини унга етказдилар. Қосим: -Менинг ўғлим подшо ҳузурига пиёда бора олмайди, -деб жавоб берди. Маҳрамлардан бири дарҳол отили унга тутди. Қосимни отга миндирдилар. Қосим эса: Шукур Худога, боламнинг отга минганини ҳам кўрдим, -деб шукрона айтди. Ўзи эса болам отдан йиқилмасин, деб жиловидан тутиб равона бўлар экан бул ғазални айтди:

*Шукур Ҳақнинг даргоҳина,
Ўғлим Рума амир ўлди.
Ҳудо етишди оҳима,
Пирлар бунда ҳозир ўлди.*

*Кўринг барча тенги туши,
Қувонинг қавм-қардоши,
Анқо ила Семург қуши,
Бош устида чодир ўлди.*

*Чиқди давлатнинг ахтари,
Ёзилди бахтнинг дафтари,
Ёр бўлди уммат сарвари
Ғам-аламлар ботил ўлди.*

*Кимса ҳайрон, кимса қулар,
Юзин кўрган хижил бўлар,
Душманлар саргайиб сўлар,
Аҳли тирлар ҳозир ўлди.*

*Отга минди сарвинозим,
Рум эли бўлди мулозим,
Шу орада бобо Қосим,
Белин боғлаб шотир ўлди.*

Маҳрамлар ота-болани подшонинг ҳузурига олиб бордилар. Қосим ўғлини отдан тушириб, биргаликда бориб подшога таъзим бажо келтирдилар. Подшо:

-Эй бобо, бундай париваш ўғлонга қандай қилиб эга бўлдингиз, -деб савол қилди. Козим:

-Худойи таолонинг амри, қирк чилтанларнинг дуоси билан бул фарзандга эга бўлдим, -деди. Подшо:

-Бу ўғлоннинг пешонасида бахт-икбол балкиб турибди, сиз менинг қиёматлик қардошим, ўғлон эса менинг қиёматлик ўғлим бўлсин, -деди. Козим:

-Розиман, -деди. Подшо:

-Сиз ўғлонни менга топширинг, ўзингиз эса оилангиз билан подшолик саройида ҳаёт кечиринг, -деди. Козим рози бўлди. Подшо Қосимни мактабга бериб 40 ўғлонга бош қилди. Етти йил ўқиди, 14 ёшина кирди. Подшо шикорга кетганда ўрнида ўтириб арз сўради.

Қунлардан бир кун Қосим подшонинг ўрнида арз сўраб ўтирар эди. Шу пайт бир қаландар келиб қўлтиғидаги китобни очиб бир қаради ва қўлди, кейин эса йиғлаб бошлади. Қосим бунга ҳайрон бўлиб ўйладики, аммо шу китобда бир гап бўлса керак. Ул дарҳол қаландарнинг ёнига тушди. Қаландар эса китобни қўлтиғига қисиб жўнаб қолди. Қосим эса ундан китобни сотишни сўради. Аммо қаландар бир тўхтаб олди-ю, яна

ғирра орқасига айланиб юришда давом этди. Қосим уч марта ўтинч қилди, қаландар қулок солмади. Бундан қахрланган Қосим бўйнидаги қилични олиб қаландарнинг бўйнига солди. Унинг қалласи пизловук қандай юмаланиб кетди. Қосим эса китобни олиб ичини очди. Қараса бир паризоднинг сурати бор. Ой деса оғзи бор, кун деса қўзи бор. Сув ичса томоғиннан, сабзи эса биқинидан кўринади. Иъжа бел, бодом кабоқ, юпка дудок, мўрча миён, писта даҳон, қоши камон, дориламон, фаришга сифат бир оводон киз. Қосим буни кўриб, хушидан кетиб йиқилди. Бир пора вақтдан кейин ўзига келиб, китобни очиб:-Эй нозанин, мен сени ҳўкмон топарман, элу юртингни изларман, топмасдан қўймайман, -деб китобни қўлтиғига уриб, шаҳардан чиқиб бадар кетди. Унинг изидан 40 муллавачча ҳам эяриб йўлга тушдилар. Улар Қосимга қараб:

-Эй дўстимиз, сиз нера йўл олдингиз, -деб сўрадилар. Қосим: -Эй жўралар, мен ишқ савдосига фарқ бўлдим. Энди шу йўлдан ҳеч ҳам қайтмайман, -деб бир ғазал айтар бўлди. Ғазали Қосим:

Эшитинг жўралар, жигарпоралар,

Фалак манго нечук жафо айлади.

Хуш қолинг, ёронлар, яхши зодалар,

Менинг кўнглим ғайри ҳаво айлади.

*Етти йилдир сизнинг била ёр эдим,
Жамолнингиз бир кўрсам деб зор эдим,
Яхши-ёмон орангизда бор эдим,
Найлаш манго қисмат жафо айлади.*

*Кўзимга кўринди ногоҳ қаландар,
Кўлинда бир китоб мисли самандар,
Очиб они кулар ё ёйиб йиғлар,
Булбул каби ўзин шайдо айлади.*

*Юриб қаландарнинг қошига бордим,
Навозишлар айлаб ҳолини сўрдим,
Сўзимга боқмади, урдим ўлдирдим,
Кўз юмиб дунёдан қазо айлади.*

*Ахтардим китобдан чиқди бир сурат,
Шамси қамар юзли гамзаси офат,
Кўриб юзин менда қолмади тоқат,
Куйдириб бағримни кабоб айлади.*

*Мен юзина боқсам, ул манго боқар,
Ҳар боқиши ширин жонимни ёқар,
Рухим парвоз этиб жисмимдан чиқар,
Ақлимдан, ҳушимдан жудо айлади.*

*Қосим айтар, бўлдим дағи-девона,
Энди бормай бўлмас ўшал макона,
Парининг ҳасари етишиди жона,
Ишқи юрагимда маъво айлади.*

Алқисса Қосим бу сўзни айтиб тамом қилгандин сўнг унинг 40 муллавачча дўстлари: “Бу иш Худои таолодан етишибди. Йўлингиз ок, йўлдошингиз Ҳак бўлсин, тупрок тутсангиз олтин бўлсин, калбингиз қувончга тўлсин”, деб фотиҳа бериб, хайрлашиб изига қайтдилар.

Қосим шу юришига йўл юриб, йўл юрсада мўл юриб, чўлдан чўлга, кўлдан кўлга ўтиб, бир манзилга етиб етиб дам-тинчини олди. Туриб қараса оёқлари қабарган, ҳолдан тойган, юрмакка холи йўк. Шунда Қосим кўлтигидан суратни чиқариб анга бокиб: “Сенинг билан сўзлашиб, кўзинг билан кўзлашиб, элим билан эллашиб, лабим билан ўпишиб, кўлим билан чўлашиб, бир-бировга дўлашиб ётган кунлар бўлармикан”, деб, ушбу мухаммасни ўқиди:

*Эй менинг кўнглимни олган гулузорим қандасан,
Нахли шамшодим, наризодим, нигорим қандасан,
Гулшани боғимда гулбарги баҳорим, қандасан,
Ҳасратингдин зор бўлдим, шаҳсуворим, қандасан,*

*Эй менинг кўнглимни олган навбаҳорим, қандасан!
Жону жаҳоним сендадур, руҳи равоним сендадур,
Ақлу ҳушим ихтиёрим, балки жоним сендадур,
Нахли умримсан, хаёти жовидоним сендадур,*

*Шамъи жавлоним, шабистон, балки жоним сендадур,
Эй менинг кўнглимни олган навбаҳорим, қандасан?
Дарди шиқдин сийна чок, мен яна кўнгли хорош,
Раҳм қил, ҳолим кўруб эй сен менинг бағри тош.*

*Шамъи рухсорингга ошиқдур қамар бирла кўёш,
Не балодур хаста жонимга солан пайванди қош,
Ҳасратингдин йиғлаюб, балки афғоним жсарас,
Сенки фарёдим эшитгил, мендадур фарёди рас,*

*Оҳ чексам ҳасратимдин туташурулар хору хас,
Раҳм қил ҳолим кўруб, қошимга келгил бир нафас,
Эй менинг кўнглимни олган навбаҳорим қандасан?
Ҳарки зулфат, ҳарки шаб, кўкка етишимши нолишим,*

*Сендин ўзга йўқ менинг арзим айтарга бир кишим,
Минг балоларга гирифтордур менинг мунгли бошим,
Абри найсондек жаҳонни тўлдирадур кўз ёшим,
Қосимнинг ғамхорисан, ғамгусорим, қандасан?*

Алкисса, Қосим бу сўзларни айтгандин сўнг яна ёрнинг йўлига равона бўлди. Бир неча манзил йўл ошиб бир чашма бўйидин чикди. Қараса иккита чинор ўсиб турибди. Шу ерда оз-моз бир нарса еб олайин, деб ўтирди. Сар солиб кўрса ҳар чинорнинг бошида бир тўти ўтирибди. Улар ўзаро сўзлашиб ўтирибдурлар. Қосим кулок солди:

1-тўти: -Бу одам анков, кишлоки тоифасидан экан.

2-тўти: Не учун бундай дейсан?

-Агар ақлли киши бўлганда мен ўтирган чинор япроғидан уч донасини олиб, чайнаб оёғининг остига суйкаса, кирк кун йўл юрсада чарчамас, очикмас ва сувсамас эди.

-Тўғри айтасан. Агар мен ўтирган чинор япроғидан уч донасини олиб чайнаб ютса, минг кунлик йўлни бир кунда босар, чарчамас, очикмас, сувсамас, кўлга, дарёга кирса сув тўпигидан ошмас эди. Қосим бу сўзларни эшитиб, эй жониворлар, хосиятли сўзларингиз бўлса яна айтаверинг, деб уларга қараб бир абёт айтди:

*Ширин тилли, ширин сўзли тўтилар,
Фалак нечун мунча жафо айлади.
Афлотундек бир нуқтадон тўтилар,
Менинг кўнглим зайри ҳаво айлади.*

*Бу дунёга ҳаргиз умид этмангиз,
Алам чекиб, хунобалар ютмангиз,
Ўлимни бир фурсат гофиял тутмангиз,
Барчанинг хонасин хароб айлади.*

*Бир нечалар бу дунёдан қон ютиб,
Кетдилар яхшилар оламдан ўтиб,
Қора ер аларнинг барини ютиб,
Нозик танни охир туюрб айлади.*

*Ҳар ким мунда тутар жафо меҳнати,
Анда сурар сафо бирла ширати,
Ҳақ муяссар айлар ҳуру жаннати,
Бу дунёда ҳар ким савоб айлади.*

*Айтиб адо бўлмас бу дарди ҳижрон,
Мени қилди бу ерларда саргардон,
Йиқиқисин, юмрулсин бу чархи гардон,
Куйдириб жонимни каюб айлади.*

*Бу суратга боқиб бўлдим девона,
Йиқиқидин бош олиб кетдим ҳар ёна,
Истаб топмам ул девлардан нишона,
Хаста жоним кўп изтироб айлади.*

*Отам эрди Рум элининг меҳтари,
Ёхти жаҳон айвонининг сарвари,
Мен найлайин ишқ дардининг ханжари,
Бағрим тилиб, жоним хароб айлади.*

*Бош олиб чиқибман отам юртидин,
Ахтариб топмадим пойи гардидин,
Қосим айтур, бир парининг дардидин,
Арзи ҳолим ёзиб китоб айлади.*

Қосим бу сўзларни тамом қилгандин сўнг тўтиларнинг айтган гапларининг тўғрилигини синаш учун биринчи чинордан уч япроқ олиб, чайнаб оёғи остига суйкади. Сўнг иккинчи чинордан ҳам уч япроқ олиб, оғзига тишлади. Сўнг кетиш тараддудига тушиб равона бўлди. Қараса шамол янглиғ учиб бораётир. Бир вақт бир дарёнинг қаршисидин чикди. Синаш учун ўзини тўғри дарёга ташлади. Кўзини юмиб икки қадам юрди. Кўзини очса дарёнинг нариги қирғоғида турибди. Сув тиззасига ҳам етган йўқ. Қосим бу ҳикматдан шоду хуррам бўлиб, Тангри таоло менинг мушкулларимни осон этди. Энди насиб бўлса ёримнинг висолига етурман деб бир ғазал айтди:

*Шужур Ҳақнинг даргоҳина,
Йўқдан мени бор айлади.
Карам айлаб қулларина,
Раҳмати изҳор айлади.*

*Ишим эрди кунда мотам,
Юрагимдан чиқди алам,
Ёвуз кунинг бўлди хуррам,
Раҳматин изҳор айлади.*

*Тўтидин эшитур чоғи,
Чинордин олди япроғи,
Равшан ўлди кўнглим боғи,
Бахтимни баҳор айлади.*

*Девона қилди суевати,
Ғамгўйи кўнглимнинг қуввати,
Қосим айтур, бу давлати,
Ҳақ манго тайёр айлади.*

Алқисса, Қосим бу сўзни айтиб ўз йўлига кетаберсин. Энди хабарни шахри Зарнигорнинг подшосидин эшитинг.

Шахри Зарнигор подшоси етти йилдан бери касал эди. Ул бир кунни табиблар, мунажжимлар, куррандозларни йиғиб, дардига даво топишни сўради. Аммо улар подшонинг дардига малҳам топа олмадилар. Охири

подшо уларга дардимга даво топмасангиз сизларни ўлимга махкум этурман, деб дашном берди.

Табибу мунажжимлар андин 40 кун мухлат тиладилар. Аммо 30 кунда подшога идирли бир гап айта олмай ўзаро келишдиларки, бунга бир иложсиз шартни кўйсак-да, кутулсак деб,-эй подшоҳим сизнинг танингизга семурғ қушнинг қонини суркаш лозим, бундан бошқа даво йўқ, -дедилар.

Ана энди подшо жон ширин эмасми, менга ким семурғ қушни келтириб берса, бўйи баробар зар берурман, юртимнинг ярмисини сўратурман, яна ўн саккиз яшар қизимни бериб қувв килурман деб жар устина жар чектира берди. Буни эшитиб, отли отига, эшакли эшагига миниб семурғ қушни излаб кетдилар. Аммо подшонинг бир мешкоби бор эрди. Унинг қори сарховуздан сув келтирмак, нонвойдан нон келтирмак, чўлу биёбондин ўтин келтирмак эрди. Ул бир кам етмишда бўлиб, тўққиз йилдин бери подшонинг қизига ошиқ эркан. Ул бобо ҳам эшагина миниб, мешкобинин олиб, халтасини хуржуна солиб, турли хаёлларга берилиб, қувв бўлгандек керилиб, қайнаб-тошиб, ақли шошиб, чўлу биёбон ошиб, йўл юра-юра бир тоғнинг қаршисидин чикди. Қараса, тоғнинг бошида семурғ қушнинг ини бор эркан. “Яхши ният ёрти мол” деганидай бобо семурғ қушнинг сув ичадиган жойини топсам, ўзини ҳам топарман, деган ният бирла тоғ тепасига чикди. Юра-юра бир чашмага дуч келди. Семурғ учун тузоқ қурнига чўп-чор йиғиб энди ўтираётганида қаршисида бир қушсурат йигит пайдо бўлди. Бу йигит Қосим эрди.

-Ассалому алайкум бобо, -деди. Қосим. Бобо ҳам алик олди.

-Бу тоғ устида не ишлар билан юрибсан, қоринг не, қайси юртдин бўларсан, -деб Қосим бобога қараб савол қилди, бобо жавоб берди.

Қосим:

Оқ соқолли, малла тўнли жон бобом,

Қайси ошиқ дилафқордин бўлурсан?

Малойик суратли, меҳрибон бобом,

Қайси ошиқ беқарордин бўлурсан?

Бобо:

Кичик ёшли ҳусн элининг султони,

Мени сўрсанг шул макондин бўлурман.

Жаннатнинг бовидур манзил-маконим,

Фаҳм айлагил, шул макондин бўлурман.

-Недан буқилмушдур қадди ниҳолинг,

Нечук оқармушдур сочу соқолинг,

Нечук сўнмиш сенинг шамъи жамолинг,

Қайси булбул-беқарордин бўлурсан?

-Мени сўрсанг, бир дилбара ошиғам,
Етишар жонима юз турли алам,
Ишқнинг дарди қоматларим қилди ҳам,
Шул булбули беқарордин бўлурман.

-Мен ҳам сендай бир дилбари жонона,
Ҳамнафас бўлмишам тоза гулишана,
Келмишам олисдан ишқида ёна,
Не манзилдин, не макондин бўлурсан?

-Шу ўлканинг султониинг духтари,
Жамоли фалакнинг моҳи анвари,
Ақлимни олибди шу гўзал пари,
Шул булбули беқарордин бўлурман.

-Не ошиқсан баён этгил сен шунини,
Нечун йитмиш бобом, кўзинг равшани,
Недин хазон урмиш кўнглинг гулишани,
Не гулзордин, не чамандин бўлурсан?

-Мени сўрсанг мешкоб эрдим бенаво,
Ўрдасига сув таширдим ҳар сабо,
Шул дилбари кўриб бўлдим мубтало,
Шул ошиқи мубталодин бўлурман.

-Қосим айтар, бўлгил меним ҳамроҳим,
Муродингни берсин Худо илоҳим,
Бир ошиқман, дигар йўқдир гуноҳим,
Шарҳ айлагил қайси элдин бўлурсан?

Эшит, ошиқ бобонг оҳ ила зорин,
Ишқ ўти ёқибдур жони афгорин,
Ҳар киши иставор ўзин диёрин,
Мен бу шаҳри Зарнигордин бўлурман.
Бу айтишувдин сўнг Қосим деди:

-Эй бобо, мен сендан қоринг не, манзилу маъвонг не, -деб
сўрадим.

-Мен бари саволингга жавоб бердим, тушунмадингми, -деди бобо.

-Тушунмадим.

-Тушунмаган бўлсанг тушун. Бу элнинг отини Зарнигор дерлар. Подшохи етти йилдин бери касал. Унинг тузалиши учун семург кушнинг қони даркор эрмиш. Агар кимда ким шу ишни баъжарса, кизини, бўйи баробар зарини, подшоликнинг тўртдин бирини инром этурман деб жар чектирди. Мен ҳам шу семург куш дардида кезиб юрибман. Унинг кизига ошиқ эрурман. Агар сен ҳам ул кизни кўрсанг ақлу хушингдин жудо бўлурсан. Ул кизнинг таърифини айтсам ой деса отин бор, кун деса кўзи бор, сув ичса томоғидан, сабзи еса халкуминдан кўринур. Юзларининг оки ок, кораси кора. Мўрча миён, писта дахон, бодом қапок, юпка дудок. Қоши ҳилол, лаблари бол, ўзи оху, бокишлари жоду: Қадди шамшод, бир гўзал паризод.

Мен шу кизни олиш утринда юрибман. Қозир семург кушга тузук кўйиб кутиб ўтирибман. Қосим бу сўзларни эшитиб ўйланиб қолди. Ичида: бу киз шаҳри Зарнигор подшосининг кизи бўлса, мен излаётган паривашининг хўт ўзику, деган хаёлга кетди. Сўнгра эй бобо, мен ҳам ўз дардим билан юрибман. Бир кизга ошиқ бўлиб Рум элидин чиқдим, деб бобога қараб бир ғазал айтар бўлди:

*Мени сўрсанг Рум элидин,
Чиқиб бу ёна келмишам.
Жафохам ёрнинг элидин,
Куйиб афсона келмишам.*

*Чиқмишам бу жондин кечиб,
Кўзларимдин қонлар сочиб,
Ошиқлик майидин ичиб,
Масту ҳайрона келмишам.*

*Ошиқ бўлдим бир нигора,
Юрагим бўлди юз пора,
Булбул бўлиб бир гул зора,
Учиб мастона келмишам.*

*Кишим йўқ ҳолим сўрмога,
Мажолим йўқдир юрмага,
Парвонадек бош урмога,
Шамъи сўзона келмишам.*

*Мен келмишам ёрим учун,
Ишқим қилди мени Мажнун,
Қосим айтур, давлат қушин,
Излаб бу ёна келмишам.*

Алкисса, Қосим сўзини тамомлагандан кейин бобо деди:

-Баракалло, ўғлим сен ҳам ошиқ экансан. Кел бўлмаса, семурғни икковимиз биргалашиб тутайлик кейин подшонинг қизини ҳам биргалашиб олайлик. Шунда Қосим деди:

-Аммо бобо етмиш ёшга кирсанг ҳам қалангда игнанинг учидек ақл йўқ экан. Хеч бир шариятда бир қизни икки киши биргалашиб олгани ёзилмаган. Шериклик ошни ит нчмас, деганлар.

-Унда не маслаҳат берасан, қараб турсам сен мулла бола экансан, қани, маслаҳат бер, -деди бобо.

-Агар мендан сўрасанг, бўйинг баробар зар, юртнинг тўртдан бири тарозининг бир ёнини, қизнинг ўзи бир ёнини босади. Шу иккаласининг бировини танлаб ол,-деди Қосим.

-Баракалла ўғлим, тўғри айтдинг. Магарам семурғ қушни тутсақ, подшо менинг ёшимни кўриб қизини ё берар, ё бермас. Қиз ҳам ё борар, ё бормас. Ўрдақ ўрдақ билан, ғоз-ғоз билан учади, бундай айтганда тенг тенги билан тезак копи билан. Яхшиси қизни сен олақол. Қолган шартлар менга бўлақолсин,- деди бобо.

Шундай қилиб икки ошиқ подшонинг ҳадяларини тақсимлаб олиб, семурғ қушни тутиш пайига тушдилар. Бобо чўп-чор ташиди, Қосим уни гузок қилиб берди.

Қосим бобога деди:

-Эй бобо, умрингда семурғни кўрганмисан? Бобо деди:

-Эшитганман, лекин кўрган эмасман.

-Мен кўрганман, -деди Қосим. Бизнинг Рум элинда Семурғ қуш кўп бўлар, тоғнинг ошоқларида ҳам ўтлаб юришади. Қосим бу гапларни бобони хайратлантириш учун айтди. Аслида семурғ қушни умрида кўрмаган эди.

Бобо унинг гапига ишониб, сўради: -Болам, бу қушни қандай қилиб тутиш йўлини ҳам билсанг.

-Биламан, -деди Қосим. -Ҳозир тузоқнинг ипини белингизга боғлайсиз. Бўлмаса, у қўлдан чиқиб кетади.

-Майли болам, -деб бобо ипни белига сириб боғлади. Шундан сўнг хар бири бир чуқолоққа тушиб буқиб ёта бердилар.

Бир вақт замин-замонни бир қилиб бир балойи азимдай қуш учиб келаберди. Қанотлари қуёшни қоплади. У кўниб аввало болаларига бир нарсаларни ташлади. Кейин сувга келди. Қосим қараса, қушнинг хар оёғи мачитнинг ўрасидай, гавдаси қора уй билан баробар, тумшуги чўкморга мангаш, кўзлари чирғдай. Семурғ сув ичиб, тузоқнинг арқонига илишди. Сўнг осмонга парвоз қилди. Ип билан бирга бобо ҳам учиб ўта кетди. Қосим изидан қувмоқ билан бўлди. Бора- бора бобо бир дарахтнинг усти-

дан келиб, ип дарахтга чўлашди. Бобо ҳам, куш ҳам ёта берди.

Алқисса, Қосим бобони излаб бора бериб, унга караб бир ғазал айтар бўлди:

*Мундин учиб кетар бўлсанг ҳавога,
Энди қандай бўлар туроринг сенинг,
Мен дардимни айтсам боди сабога,
Қаердан топарсан сўрогинг сенинг.*

*Қарилик чоғида бу не ҳавасдур,
Қарига ошиқлик лойиқ эмасдур,
Агар юз йил жафо чекса абасдур,
Яқин бўлди энди узогинг сенинг.*

*Осон эмас бу дунёнинг ташвиши,
Жафо чекмай ёра етмас ҳеч киши,
Ўз-ўзинга сотин олдинг койиши,
Бошинга балодур тузовинг сенинг.*

*Баланд учмоқ била ёра етмассан,
Менинг билан ваъдалашиб кетмассан,
Бобо деб чақирсам бари боқмассан,
Магар қар бўлеондур қулөгинг сенинг.*

*Мундин қутилмассан соғу саломат,
Жонинга тушгандур ваҳми қиёмат,
Ёш ўғлондек оёқ чалмоқ не ҳожат,
Энди ерга тегмас оёгинг сенинг.*

*Кўкка боқсанг, кўк юқори, ер думон,
Ўларман деб гам ютарсан ҳар замон,
Ичганинг заҳардур, кийганинг кафан,
Дунёда шул эрур сўрогинг сенинг.*

*Ошиқ Қосим сенинг учун чекар гам,
Яккалик чоғимда сен эдинг ҳамдам,
Энди қайдан топаё сени эсон бобом,
Қай мазорда ёнар чирогинг сенинг.*

Қосим бу сўзларни айтиб, яна бобонинг изидан бадар кетди. Бир вақт қараса, куш бобо билан бирга дарахтга чўлашиб ётибди.

Подшонинг шартини бажариш учун кушбеги билан қозининг ўғиллари ҳам семург қушни излаб чиққан эдилар. Ногохонда улар ҳам шу дарахтнинг устидан чиқдилар. Қарасалар, семург куш тузоғи билан дарахтга илиниб ётибди. “Югурганники эмас, буюрганники” деганларидек икки йигит чинорга чиқиб ипни ёздириб қушнинг икки канотини боғлаб, пастга туширдилар. Бобо: -Эй йигитлар, менинг қушимни нера олиб борасизлар, уни менга бериб кетинглар, деб кичқирди. Йигитлар мана сенга қуш, деб унинг бошига икки юмруқни уриб, ўзини чинорга маҳкамроқ қилиб боғлаб, қушни олиб ўта кетдилар.

Алғараз, Қосим бобони излаб уни топиб келганда бобо чинорга тангилган, қушдан эса дом-дарак йўқ.

-Куш кани, -сўради Қосим.

-Қушни қушбегининг ўғли билан қози калоннинг ўғли олиб, мени

тангиб кетдилар. Мени бўшат, бу ҳақда подшога арз этарман, -деди бобо.

-Етмишга кирсанг ҳам сенда ақлдан нишон йўқ экан.

-Не учун?

-Сабаби шуки, қушни подшога ким олдин олиб борса, шуники ҳисоб. Сен не десанг ҳам гапинга ҳеч ким ишонмас.

-Унда менинг барча меҳнатларим бир пул бўлиб кетаверадими? -деб бобо йиғлашга тушди.

-Уйинг қаерда?

-Уйим шаҳарнинг ташқарисида.

-Ундай бўлса, аввал уйингга борайлик, кейин маслаҳатлашармиз, -деб Қосим белидан пичоғини олиб, бобонинг боғланган ипларини кесиб ташлаб уни озод қилди. Иккови йўлга равона бўлдилар. Уйга келганларидин сўнг Қосим деди:

-Бобо, сен шаҳарга бориб 40 дона қоғоз келтир, деди.

-Мирзойи қоғозми ёки нос ўрайдиганиданми?

-Нос ўрайдиганидан бўлса, яна яхши.

Бобо дархол бориб 40 қоғоз олиб келди. Қосим уларни олиб қирқа бошлади ва бобога ун, тупроқ, қум, қул келтиришни буюрди. Бобо келтирди. Қосим улардан бир чимдимдан олиб қоғозга ихчам қилиб ўрай бошлади. Бобо сўради: - Сен буларни не иш этажаксан?

-Булар дори-дармон бўлади?

-Ун, тупроқ, қум, қулдан ҳам дори бўладими?

-Бобо сен қизиқ экансан, бозорда ўтирган азайимхон ҳам оғзига келганини валдирайди. Унинг ёнида эса “бале”, “бале”, деб турадиган дуо-

гўйи бўлади. Сен ҳам мен дориларни мақтаганимда “Бале”, “бале” деб турсанг бўлди. Бошқаси билан не ишинг бор. Бобо хўп бўлади, -деб тура-верди. Қосим уларни ўраб бўлиб: -Бобо бир халта келтир,- деди. -Менда халта не қилади, мешкобимдан бошқа ҳеч зот йўқ, -деди. -Бор, мешкобингни келтир, -деди Қосим. Бобо мешкобни келтиргандин кейин Қосим “дори-дармон”ларни мешкобни кесиб ичига авайлаб жойлаштирди. Қосим деди:

-Эй бобо, сени бозорда танирларми?

-Танирлар.

-Ундай бўлса, бир йўл топамиз. Соч-соқолингни қорага бўяймиз.

-Хўп бўлади.

Қосим бобонинг соч-соқолларини бўяб, юзига кизил сурқади. Дори-дармонларни олиб, ўзи ҳам табиб киёфасига кириб, қўлига бир хасса ҳам олиб, шаҳарга қараб йўл олдилар. Улар шаҳар дарвозасига етдилар. Қоровуллар уларни ичкари ўтказмадилар.

-Сизлар кимсизлар, бу ернинг одамина магзаш эмассизлар, -деди қоровуллар, агар кимлигингизни айтиб, хабарингизни бермасангиз шаҳарга киритмаймиз.

-Ол унда биз ўзимиздан хабар берадиган бўлсак, биз Рум элидан келаётимиз. Бизнинг элга борган қарвонлар: “Шаҳри Зарнагорнинг подшоши етти йилдин бери касал, ҳеч табиб даво топа билмабди”, деб бордилар. Рум элининг от-овозали табиби Лукмони ҳақим дунёдан ўтгандан кейин табибларнинг олди мен бўлиб қолдим. Ўзим ҳам Лукмони ҳақимнинг охтиқлариданман. Подшонгизнинг касаллигини эшитиб, унга дори-дармонлар келтирдим. Подшонгизни уч кунда энадин тоза туғилгандек этиб, байроғина от мияиб, тўн кийиб, зар берса олиб, хуржунима солиб кетмакка келдим,- деди Қосим.

-Ундай бўлса сизлар подшомиз излаб юрган одамларнинг топ ўзи экансизлар, -деб қоровуллар уларни тўғри подшонинг хузурига олиб келдилар.

Қосим билан бобо салом бериб, таъзим билан подшонинг олдида турдилар. Подшонинг рухсати билан Қосим ўзининг ким эканини бир-бир баён қилди. Унинг гапларини эшитиб, подшо мумдай эриб кетди, уларга ёнидан жой кўрсатди.

Энди хабарни кимдан ол, қушбеги билан қози калоннинг ўғилларидан ол. Улар эканда йўқ, тикканда йўқ тайёр ўлжага эга бўлиб семурғ қушни уйларига келтиргандин кейин ол энди подшонинг кизини олди, деб шу кеча заёфатни бошлаб юбордилар. Едилар -ичдилар, турли режаларни бичдилар, бири подшонинг кизини олди, бири бўйи баробар зарни хуржунига солди. Эрта туриб, семурғни олиб, подшонинг саройига келиб,

югуриб елиб, салом бериб, таъзим қилдилар. Бобо билан Қосим ҳам уларни кўриб, подшонинг амрини кутдилар. Подшо семурғни кўриб, ўрнидан туриб, кўнгли тўлиб, гўё соғайгандек бўлиб, суюниб-кувониб, кўзлари ёниб, қушни сўйишга амр қилди, жалтодлар ўрнидан турди. Қосим бирдан ўрнидан туриб, қўл ковишириб:

-Подшоҳим арзим бор, -деди.

-Айт, арзингни, -деди подшо.

-Арзим шулки, бу безор қушни нега ўлдирмоқчисиз, уни сўйдиришдан не наф, -деди Қосим.

-Мен етти йилдан бери касалман, ҳеч бир дори қор қилмади. Табиблар, мунажожимлар, қуррандозлар менга семурғ қонини буюрдилар. Шул сабаб мен уни сўйдиржакман, -деди подшо. Қосим деди:

-Улар сизни алдаб, ўлимдан қутилиш йўлини топибдилар. Магарам сиз семурғнинг қонини танингизга суркасангиз ҳам, ичсангиз ҳам бир тийинлик фойдаси йўқ.

-Не учун, -деди подшо.

-Мен ҳам созанда, ҳам гўяндаман, алимга дутор беринг, сабабини соз билан, сўз билан айтаман, -деди Қосим. Дарҳол унга дутор келтирдилар. Қосим подшога қараб бир ғазал ўқиди:

*Қулоқ солиб арзим эшит султоним,
Бир сўзим бор айтсам ёлғони бўлмас,
Табиблик ишиндин бордир нишоним,
Айтажасак сўзимнинг нуқсони бўлмас.*

*Бу дунё деганинг ҳою ҳавасдур,
Саломат бўлмасанг мисли қафасдур,
Ҳар ким қадрин билмас одам эмасдур,
Бу дунёнинг ҳаргиз поёни бўлмас.*

*Табиблар дориси бўлар дармонинг,
Танингдин чиқадур дарди ниҳонинг,
Билсангиз ёронлар уибу дунёнинг,
Соатликча ганжи равони бўлмас.*

*Ҳар киши бир тирга хизмат этмаса,
Яхшиларнинг этагидин тутмаса,
Ҳақимлар сўзига амал этмаса,
Қўкрагида дини-имони бўлмас.*

*Жафо чекмагунча ёра етмассан,
Жафо чекмагунча мола етмассан,
Оби ҳаёт ичмай сиҳат топмассан,
Мундин қутилмоқнинг имкони бўлмас.*

*Беҳуда нарсани қилмагил ҳавас,
Ажсал етмай ўлмас, билгил, бир магас,
Ғанимат бил, севдан ўтар бу нафас,
Бу дунёнинг охир ноёни бўлмас.*

*Қосимнинг тиридор ҳазрати Луқмон,
Ўтдилар дунёдан кўзлари гирён,
Топилар истасанг дардинга дармон,
Ажсал етса ҳеч бир дармони бўлмас.*

Қосим бу сўзларни айтиб тамом қилгандин сўнг подшо деди:

-Баракалла ўғлим, сен бари гапни рост айтдинг. Аммо бир гапинг ғалат бўлди.

-Қайси гапни ғалат айтдим, тақсир?

-“Оби ҳаёт ичмай сиҳат топмассан” дединг. Оби ҳаёт нерда, мен уни қандай топаман? Шу гапинг ғалат бўлиб турибди. Агар уни топиб бир коса ичсам сиҳат топар эрдим.

-Эй тақсир, оби ҳаёт Кўхи Қоф тоғидан орида, дев-парининг макони-дадур.

-Кўхи Қофдан орида, дев-парининг маконида бўлса уни менга ким келтириб беради.

-Тақсир, семурғ қушни бўшатиб юборсангиз шу қуш оби ҳаётни топиб келади.

-Бу қушни бўшатиб юборсак, у ҳам қайтиб келмаса не бўлади?

-Қайтиб келади. Келишига мен кафил.

-Парранда-даррандага инсон зоти кафил бўла оладими?

-Бўлади, тақсир. Мен инсоннинг хайвонга кафил бўлганини бир ривоят билан сизга баён этаман, -деб Қосим алина дуторини олиб подшога қараб бир абёт ўқиди.

*Ҳамд айтайин ул яратган Худова,
Етти қат ер, етти осмон айлади.
Раҳматин ёвдириб ушбу дунёга,
Кеча-кундуз моҳи тобон айлади.*

Сунгиндин яратди шамъи анвари,
Тўққиз фалак бўлди анинг манзари,
Ўз нуриндин равшан этди ахтари,
Қудратин олама аён айлади.

Шамси қамар андин олар равшани,
Мунда тоза бўлмиш жаҳон гулшани,
Гул чаманда сабза айлаб тиканни,
Хамроҳини гули хандон айлади.

Сарнигун айлади чархи гардонни,
Бесутун сақлади етти осмонни,
Одам учун ясаб уибу дунёни,
Яхши манзил, яхши макон айлади.

Чаманда очилмиш ранг-баранг гуллар,
Теграсинда сайрар шайдо булбуллар,
Очилмишдур атрофинда сунбуллар,
Шабон билан ҳам арзувон яратди.

Сунгундан одамни айлади пайдо,
Бу дунёга шуни айлаб раво,
Бир инсон яратди ҳаммадан аъло,
Қудратини моҳи аён айлади.

Ул Муҳаммад икки дунё сарвари,
Гул юзлари шамси қамар анвари,
Раҳмат дарёсининг ганжси гавҳари,
Ҳақ шуни барчага султон айлади.

Ногоҳонда бир жуҳуднинг муҳтори,
Бир кийикни тутди бериб озори,
Қулоқ солиб эшит қиссанинг борин,
Беғуноҳ жонзотга зиён айлади.

Кеча-кундуз банди қилиб сақлади,
Турли емиш бериб уни эглади,
Ўт-сув қўйди ҳаргиз анга боқмади,
Шому саҳар кийик афгон айлади.

*Ердин кўтармайин ҳаргиз бошини,
Кўзидин оқизиб қонли ёшини,
Сийнасиға кўйиб ҳасрат тошини,
Мотам тутиб оҳу фигон айлади.*

*Ногоҳ бир кун кийик бандини ечиб,
Ташиқарига чиқди жонидин кечиб,
Пайғамбарга борди ул кийик қочиб,
Ўшал дам дардина дармон айлади.*

*Ичкарига кирди саломин бериб,
Тавозе айлади бўйинини буриб,
Пайғамбарнинг жамолига термулиб,
Кўз ёшини мисли Жайҳун айлади.*

*Расул ул кийикнинг ёшин кўрдилар,
Шафқат билан аҳволини сўрдилар,
Эй жонивор, не арзинг бор дедилар,
Бошин ерга кўйиб фигон айлади.*

*Шикасталик билан ўзини чоғлаб,
Айрилиқ дароидин бағрини доғлаб,
Забони ҳар билан ул кийик йиғлаб,
Пайғамбарга арзин баён айлади.*

*Деди: менинг икки кўзим бор эрди,
Кеча-кундуз менинг бирла ёр эрди,
Ёни ўғлондек йиғлаб иши зор эрди,
Шул сабабдан хуни гирён айлади.*

*Икки кўзим қолди чўлда йиғлашиб,
Мен бунда айрилиқ ўтина тилиб,
Ногоҳ бир сайёднинг тўрина тушиб,
Яхши куним бўйла ёмон айлади.*

*Мени сотди ул кун бозора солиб,
Савдо қилмоқ учун бир жуҳуд олиб,
Оёғимни боғлаб бир уйга солиб,
Ёхти жаҳонимни зиндон айлади.*

*Бугун сизнинг олдингизга келмишам,
Гуноҳқорман ўз гуноҳим билмишам,
Мен бир мушкул, ёвуз дарда қолмишам,
Куйди жоним доғи ҳижрон айлади.*

*Сизсиз ғарибларнинг пушти паноҳи,
Сизга арзон эрмиш фазли илоҳи,
Кўтаринг бошимдин рўйи сиёҳи,
Ғам ўти бағримни бирён айлади.*

*Буни айтиб ул дам кийик йиқилди,
Тупроққа булганиб бағри сўкилди,
Расул ани кўриб марҳамат қилди,
Ўшал дам дардина дармон айлади.*

*Расул айтди: “Эй жонивор йиғлама”,
Нола қилиб юрак-бағринг доғлама,
Бу дардингдин қутуларсан ғам ема,
Буни айтиб кўнглин шодон айлади.*

*Расул ул кийикни ёнина олиб,
Равон бўлди парвонадек кўзгалиб,
Кочган қўллар каби олдиға солиб,
Жухудлар элига равон айлади.*

*Расул жухудларнинг қошина борди,
Жухуднинг бариси йиғилиб келди,
Жухудлар кийикнинг ҳолини сўрди,
Шунда бу қиссани баён айлади.*

*Пайғамбар насиҳат айлади бунёд,
Келинг, шу ғарибни айлангиз озод,
Боласт қолибди чўл аро ношод,
Шул сабабдин кўзин гирён айлади.*

*Жухудлар айтдилар: ё Расул Оллоҳ,
Молимиз-жонимиз айлаймиз фидо,
Кийик учун кўп қилмангиз тавалло,
Барча яхиликка ёмон айлади.*

Яхшилик қилсангиз қадрини билмас,
Ҳаргиз қуловгина насиҳат олмас,
Мундин кетса агар ҳеч қайтиб келмас,
Бунни айтиб барча тувён айлади.

Бул сўзларни тинглаб ул шоҳи сарвар,
Икки юзи мисли моҳи мунаввар,
Кийик учун олар чўл бўлдилар,
Ул кун муҳлат бериб равон айлади.

Болаларин кўрмак учун қувониб,
Пайғамбардан руҳсат олои қистаниб,
Айрилиқ ўтиди ўртаниб-ёниб,
Чўл сарига азми равон айлади.

Кийик чўлга келиб неча ахтариб,
Охири қувонди боласин топиб,
Парвонадек бўлди бағрина босиб,
Ҳаста жонин шул кун қурбон айлади.

Уч кун ўтгандин кейин жонивор,
Вилоят сарига айлади сафар,
Болалари йиғлайишиб қолдилар,
Нола қилиб оҳу фиғон айлади.

Қилган ваъдасига етишди соат,
Расулнинг жамолин айлаб зиёрат,
Кўнгли тўлиб, шунда тонди фароғат,
Қалби тинчиб шоду хандон айлади.

Жуҳудлар бариси офарин қолиб,
Пайғамбар динини игул кун ҳақ билиб,
Калима қайтариб, мусулмон бўлиб,
Бари келиб арзу иймон айлади.

Алқисса, ул кийик қушойини топиб,
Роҳатга етишди заҳматин тортиб,
Боласига сийнасиндин жойи бериб,
Аввалги жойинда сайрон айлади.

*Мен ҳам пайгамбарнинг осий уммати,
Ғарибликда неча чекдим меҳнати,
Жафо чекса ҳарким кўрар роҳати,
Дунё шиш бўйла нишон айлади.*

*Қосим айтар, менинг сўзим олмасанг,
Семуре учун мени кафил қилмасанг,
Ҳақимлар сўзига амал этмасанг,
Ўз феълинг ўзинга нуқсон айлади.*

Алқисса, подшо бу сўзларни эшитгандин сўнг мумдек эриб, қошнини кериб, қаҳри кочиб, чехрасини очиб, Қосимга:

-Бу қушга неча кунга кафил бўларсан, -деди.

-Қирк кунга.

-Агарда қирк кунга келмаса не қиларсан?

-Агар 40 кунга келмаса, мен биринчидан тан кафил, иккинчидан зар кафил, учинчидан қон кафил бўлурман. 40 кунда қуш қайтмаса, менинг бошимни кесиб, қонимни андомингизга суркайсиз, шу билан касалдан фориг бўласиз, -деди Қосим.

Бу сўздн кейин подшо қушни Қосимга инъом эъди. Қосим уни олиб ташқари чиқди ва унга деди:

-Мен сени тан кафил, зар кафил, қон кафил бўлиб ўлимдин олиб қолдим. Агар 40 кунда келмасанг қирк биринчи кунни подшо менинг бошимни кесар. Рўзи махшарда менинг гуноҳим бўйинида тушар. Шунинг учун етти кат осмон, етти кат ернинг устинда бўлсанг Хўкмон қайтиб кел!

-Ундай бўлса 40 кунда оби замзамни олиб қайтман, деб қуш ваъда берди. Қосим:

-Эй семурғ қуш, сенинг боражак еринг узок. Бу йўлга соғу саломат бориб кел, -деб қушга қараб беш калима сўз айтар бўлди:

*Сулаймоннинг семурғ қуши,
Маст бўлиб, майдона юзлан.
Бошинга солиб қойиши,
Азм этиб, жавлона юзлан.*

*Бугун ширин эсондин кечиб,
Зулматга кир, йўллар очиб,
Хидир каби сувлар ичиб,
Маст бўлиб, майдона юзлан.*

*Нелар чекдим ранжу меҳнат,
Умримда кўрмадим роҳат,
Сенга қирқ кун бердим муҳлат,
Азм этиб, жавлона юзлан.*

*Сенсан менинг семурғ қушим,
Сендин ўзга йўқдир кишим,
Кўздин оқар қонли ёшим,
Азм этиб, жавлона юзлан.*

*Қосимнинг ғамхўри сенсан,
Кўзим сендин топар равшан,
Юсуф каби нури ифшон,
Лутф этиб Канъона юзлан.*

Алқисса, Қосим бу сўзларни айтиб тамом қилгандин сўнг, **семурғни йўлга** солди. Подшо эса вазир-вакилларини йиғиб:

-Бу ишни нечук кўрурсизлар, -деб сўради.

-Таксир маслаҳатни энди сўрайсизми, куш алингиздан кетди. Одамзод ҳам ҳайвонга кафил бўлурми. Энди Қосим кочиб ўз юртига кетади. Сиз эса ҳамма нарсадан курук қолурсиз, -дедилар. Подшо:

-Боринг, Қосимга тўрт қоровул қўйинг, иккиси ухласа, иккиси турсин, агар уни кочирсалар тўртисини ҳам дорга чекурман, -деди.

Қосимнинг атрофига дарҳол тўрт қоровул қўйдилар. Қосимнинг эса бу ишдан хабари ҳам йўқ эрди.

Орадан бир кам қирқ кун ўтди. Подшо қоровулларга: -Қирқ кун бўлди, бориб Қосимни келтиринг, -деб буюрди. Улар Қосимни олиб келдилар. Подшо:

-Эй ўғлим, қирқ кун тўлдими, қушнинг келдими, -деди.

-Йўқ таксир, бугун бир кам қирқ кун бўлди.

-Не учун бир кам бўлар экан?

-Сиз жума ҳисобини қилдингизми ёки абжад ҳисобиними. Агар қайсини ҳисобласангиз ҳам бир кам қирқ чиқади. Мен ўз элимда етти йил ўқиб ҳамма ҳисоб йўлларини ўрганганман. Қушларнинг тилини ҳам жуда ўрганганман. Бўлмаса анга кафил бўлмас эрдим. Менинг қушим етти қат осмон-ошоғинда, етти қат ернинг юзинда соғ бўлса 40 кунда келар, -деди. Қосим. Подшо не дерини билмай **ложарам** бўлиб қолди. Қараб турли-да, Қосимга яна бир кун рухсат берди. Қоровулларга бу ўғлоннинг қўл-оёғини боғлаб қўйинг, -деб буйруқ берди.

Бу кеча ҳамма хотиржам ухладилар. Эртага эрталаб подшонинг вазир-вакиллари, катхудо, амалдорлари подшога салом бериб, бир-бирдан кириб келабердилар.

-Куш келдими, таксир, деб сўрадилар.

-Йўк. Ҳали келмади.

-Эй подшоҳим, бу куш қирқ эмас, эллик кунда ҳам келмайди. Энди сиз қушдан умид қилманг, -деб уларнинг ҳар бири бир гап айтдилар.

Подшо:

-Боринг, қоровулларга айтинг, Қосимни олиб келсинлар, -деб буюрди. Тўрт қоровул уни тезда олиб келди. Подшо:

-Қани ўғлим, қирқ кун тўлдими, -деб савол қилди.

-Йўк, таксир.

-Семурғ қуш келдими?

-Йўк, таксир!

-Нима учун 40 кун тўлмади?

-Таксир уч чорак кам 40 кун бўлди.

-Бу не деганинг?

-Кун машриқ заминда тугади. Кун ўртада 12 соат бўлади. Ун икки соатда мағриб заминиди ботади. Ҳали кун туққанига эвди 9 соат бўлди. Қирқ кун тўлишига уч чорак бор. Вазирлар:

-Бу бола дунёда йўқ гапларни айтиб сизни алдаб турибди, -деб подшонинг жаҳлини чиқардилар. Подшо:

-Боринг, Қосимни дорга осинг, -деб буюрди. Жаллодлар дарҳол Қосимни тутиб, унинг олдида жарчилар эшак бозори, қўшак бозори, от бозори, зот бозори, туя бозори, бия бозори, ситир бозори қурра бозори бўйлаб "Қушга кафил бўлганнинг жазоси шу", деб жар қилдира бердилар. Шаҳарда оломон йиғила берди. Қосимни ётириб, қўл-оёғини боғлаб, ханжарни томоғига кўйганда ул:

-Эй жаллод, бир фасл сабр айла, рўзи қиёматда сендан ҳушимни оларман. Қушимни чақиритишга руҳсат қил. Агар келса қўлолим, келмаса пешонамдагидан кўрайин, келмаса бўғзимни чалавер, шунда ҳам кеч қолмасан, -деди. Жаллод бу гапдан довдираб қолди.

-Худо амри фарз, пайгамбар амри суннат, подшо амри вожиб. Чақир қушимгни, армонинг қолмасин, -деди жаллод. Қосим қўл-оёғи боғлиқ жаллоднинг олдида ётган еринда қушини чақириб бир ғазал айтди:

Сулаймоннинг семурғ қуши,

Кел энди, жоним, кел энди.

Бошимга солдинг қойини,

Кел энди, жоним, кел энди.

Кўзда ёшим бўлди Жайҳун,
Баатар бўлди ҳолим шукун,
Қирқ кун ҳам ўтмасдан бурун,
Кел энди, жоним, кел энди.

Юрагимда дардим тугун,
Айбим сени ҳолим зарбун,
Жаллод ўлдирди мени бурун,
Кел энди, жоним, кел энди.

Мени бугун чекар дора,
Юрагим бўлди минг пора,
Мени қўйма интизора,
Кел энди, жоним, кел энди.

Равон келгил, сен кўзғолиб,
Рақиб жонига ўт солиб,
Оби ҳаёт сувин олиб,
Кел энди, жоним, кел энди.

Қосим айтар, меҳрибоним,
Эшит менинг оху зорим,
Кетди қўлдан ихтиёрим,
Кел энди, жоним, кел энди.

Алқисса, Қосим сўзини тамом қилди. Шу вақт осмону фалақда оир шовқин пайдо бўлди. Қосимнинг дорга чекилишини кўриш учун икки минг, уч минг оломон йиғилган эди. Улар бу шовқинни эшитиб: -Эй жаллод, ўғлонни бўшат, осмондан бунинг куши келаётгир, -деб қичқирдилар. Шу вақт семурғ осмондан пастлаб келаберди. Ул ерга қараса, дор остида оломон йиғилган. Семурғ: -Бе, мен кечга қолган ўхшайман, -деб осмонда чарх уриб айлана берди. Одамлар Қосимнинг бу кароматидан ҳайран қолдилар. Уни бўшатиб, ўрнидан турғиздилар. Қосимни кўриб қуш унинг олдида келиб қўнди. Қўтоннинг халқумига ўхшаган оғзида бир ботмонга яқин сув бор эрди.

Навкарлар Қосимни подшо олдида олиб бордилар. Қосим:

-Мана подшоҳим, бўнга семурғ қуш дерлар. Оғзидаги сувга оби ҳаёт дерлар. Қани сувга бир идиш топинглар, -деди.

Бир мис тоғора келтирдилар. Қосим сувни солганда тоғора улди ярим бўлди. Ундан бир қосани тўлдириб Қосим подшога берди. Подшо ичди, бир замонда ёш йигит хиёфасига кирди, дардидан фориг бўлди. Қосим:

-Бу сувдан бизнинг бобомиз ҳам ичсин, -деб мешкобчи бобога ҳам бир коса сув берди. Ул ҳам ичиб ёш йигитга айланди.

Подшо етти йилги дардидан қутилгани учун 40 кеча-кундуз тўй бошлади, одамларни тархон қилди.

Тўйда созанда бозандалар, масхарабозу қўчқорбозлар, сурнайчию карнайчилар 40 кун соз этди, кўнгилларни ёз этди. Ҳар ким завқинда шавқинда бўлди, қосалар шаробга тўлди. Еган еди, ичган ичди.

Қосим бу ола-кийғосдан четга чиқиб бобога деди:

-Эй бобо, хозир ит икасини, пишик бикасини танимайди. Бизлар бу ерда не қиламиз. Сиз подшонинг кизини танийсизми, -деб сўради Қосим. Бобо деди:

-Ўғлим Қосимжон, мен 9 йилдан бери унинг хизматидаман, чўлдан ўтин, элдан сув, нонвойдан нон келтириб юрибман, дим яхши танийман.

-Танисангиз юринг менга кўрсатинг, ўзи яхши кизми?

-Ўғлим, хозир кундуз куни подшонинг ўрдасига борсак иккимизнида ўлдирадилар.

-Унда не қиламиз, ахир биз шунча заҳмат чекдик, подшонинг шартини бажардик, энди икки бармоғимизни бурнимизга тикиб ўтираверамизми?

-Ўғлим, кун ботсин, қоронғи тушсин, эл оёғи тинсин, шунда борамиз, бизларни ҳеч ким танимайди. Шунда подшонинг қизини кўрарсан.

Қосим бобо билан келишиб, кечаси ўрдага йўл олдилар. Бобо Қосимни сал ўтмай подшонинг ўрдасига олиб борди. Улар бир жойга бекиниб, гизланиб ўлтирдилар. Қарасалар бир тўпор киз кўшиқ айғиб, соз қилиб, ўйнаб-қулиб ўтирибдилар. Бобо сар этиб қараб: -Бу ерда подшонинг кизи йўк, -деди.

-Шу қизлар орасида бўлмай нера боради, сиз тағимадингиз ўхшайди.

-Йўк ўғлим, мен танийман, бу қизларнинг орасида подшонинг кизи йўк. Бир вақт ичкаридан бир киз чиқиб келаверди. Бобо -Қара-қара, ана подшонинг кизи чиқиб келаятир, яхшироқ сар этиб қара, -деди. Қосим бир суратга, бир кизга бокди. Аммо киз суратдагига ҳеч ўхшамасди. Қосимнинг лофи каж бўлди. Халтасини йўқотган девонадай ўтириб қолди.

-Бобо, яхши киз экан, аммо бу мен излаган киз эмас. Юринг бобо, кетайлик деб, қумулиб ўтирган жойларидан чиқиб, тўй маракасига аралашиб кетдилар. Подшонинг 40 кунлик тўйи ҳам қуторди. Подшонинг ёлтиз бирдан Қосим келди. Дарҳол уни келтиришга буюрди. Қосим бобони ҳам олиб бирга подшо хузурига келди.

-Ҳа, ўғлим келдингми?

-Ҳова тақсир, келдим.

-Эй ўғлим, мен етти йил дард чекдим. Ҳеч ким даво топа билмади Табибларим семурғ куш қонини буюрдилар. Мен уни топиб келгакларга бўйи баробар зар, юртимнинг тўртдан бирини, беллар беги амалини, ўн саккиз яшар қизимни бераман, деб жар чектирдим. Бир куни семурғ кушни тутиб келдилар. Шунда сен пайдо бўлиб, ул кушга кафил бўлдинг. Оби-хаёт сувини келтиришга ваъда бердинг, ваъдангнинг устидан чиқдинг. Мен дарддан халос бўлдим. 40 кеча-кундуз тўй бердим. Тўй ҳам тамом бўлди. Шу сабаб сен семурғни келтирмасанг ҳам сенга тахтимни-Сахтимни ва қизимни инъом этаман. Қосим деди: -Аммо тақсир, агар семурғни тутганга қизингизни берсангиз уни мана бу мешкобчи бобога бераоиз. Кушга тузоқ қўйган, белига ип боғлаб семурғни тутган иккимиз. Семурғ бобони олиб учиб кетди. Бир чинорга чўлашиб ётган вақтида кушбегингиз ва қози калонингизнинг болалари кушни бободан зўравонлик қилиб олиб кетдилар. Агар ёлғон бўлса ўша икки йигитни чакиринг.

Магарам ёлғондан кушни биз тутдик десалар, қизингизни шуларга беринг. Рост гапни айтсалар қизингизни бобога беринг. Подшо махрамларига: -Боринг, ўшал икки ўғлонни тутиб келтиринг, -деб буйрук берди. Махрамлар бўкчиб туриб икки йигитни излаб кетдилар. Тўғри бориб кушбеги билан қози калоннинг уйини топдилар. Улар:

-Омонликми, не гап, -деб сўрадилар. Махрамлар:

-Сизларни Худо урди. Сизлар бир бобони уриб-уриб, алидин кушни олган экансизлар. Сир очилди, сизлар подшонинг қазабига учрадингиз: ҳозир Қосим билан бобо подшо ҳузурда сизлар билан юзлашади, дедилар.

Бу хабарни эшитиб, икки йигит онг-тонг бўлиб бир-бирига қарашди. Кушбегининг ўғли қози калоннинг ўғлига деди:

-Энди не қиламиз?

-Икковимиз ҳам аслзодаларданмиз подшонинг қизидан ҳам яхши хотинимиз бор. Подшонинг қизини бошимизга урамизми, ростини айтаверамиз, -деди қозикалоннинг ўғли.

Буларни махрамлар подшонинг ҳузурига олиб борди. Боргунча б-и икки йигит юрагини ховучлаб бордилар, хаётдан умидини узиб ҳўмни кутдилар. Подшо деди:

-Мен семурғ тутиб келганга фалонча зар берурман, қизимни никоҳлаб берурман деб жар чектирдим.

-Тўғри, тақсир.

-Сизлар семурғ кушни тутиб келдингизлар. Шуни ўзингиз заҳма-чеклаб тутдингизми ёки бировдан тортиб олдингизми?

-Сиз жар чектиргандин сўнг биз қуш излашга чиқдик. Бораётирсан олдимиздан бир чинор чиқди. Қарасак бир куш бир бобо билан унга чўла-

шиб ётибди. Бу куш барибир бобони олиб кочиб ўлдириб кўяр. Шу сабабли уни олиб подшоҳимизнинг дардига дармон қилайлик, деб қушни сизга олиб келдик. Бобони шу чинорга танғиб қайтдик.

-Энди шодякка чикқанимда яна бир ғалмағал бўлмасин, боринг, бундан кейин бундай ишни қилманглар, -деди подшо.

Йигитлар таъзим қилиб: "Тавба қилдик, тавба қилдик", деб орқалари билан чиқиб кочиб кетдилар.

Қосим:-Подшоҳим, энди бу гапнинг рост-ёлғонини англадингизми, -деди. Подшо деди:

-Мен сени кўп синадим, бари сўзинга инонаман. Энди сен не десанг шунга розиман.

-Таксир, семургни тутганга кизимни бераман, деб ваъда этган эдингиз. Энди кизни менинг бобомга берасиз.

Подшо рози бўлиб, мулла чақиртириб кизни бобога : икоҳлаб берди.

Қосим: -Эй бобо, юринг мен сизни подшонинг кизи хузурига олиб бориб келай,- деб бобо билан йўлга тушди. Йўл-йўлакай Қосим бобога деди: -Эй бобо, мен сизга озми-кўпми яхшиликлар қилдим, мендан розимисиз?

-Мен сендан ул дунёда ҳам, бул дунёда ҳам розиман, -деди бобо.

Шу боришда улар подшо кизининг ёнина бордилар. Қосим кизга бобони топширди. Бобо кизни кучоғига олиб лабина лаб, холина хол, болина бол қўйиб, хазатиб ёта берди. Қосим бу кеча ётиб, эрта туриб, подшонинг олдига кирди, салом берди.

-Не хабарлар ўғлим,- деб сўради подшо.

-Подшоҳим, хабар шуки, мана етти йиллик касалдан қутилдингиз. Мен бу йўлда озми-кўпми ёрдам бердим. Энди менга рухсат берасиз, семург қушимни ҳам ўзимга топширасиз.

-Ўғлим, сенга рухсат йўк. Тахт берайин, бахт берайин. Қизимни олмадинг, элдаги хохлаган кизингни ўнта бўлса ҳам олиб берайин.

-Таксир, менга тахтингиз ҳам, бахтингиз ҳам керак эмас. Менга оқ фотиҳа билан жавоб берасиз. Подшо Қосимнинг қарори катъий эканига ишонди.

-Эй ўғлим, энди жавоб берсам ҳам, бермасам ҳам кетар бўлдинг, боринг Қосимжонга от асбоб, тилла жиға, заррин камаф яхши либослар келтиринг, -деб буюрди. Дарҳол буйруқ адо этилди. Қосимни бол-оёқ ясантирдилар. Подшо деди:

-Шунча тавалло айтсам ҳам қолмадинг, энди сенга оқ йўл, манг-лайнг оқ, ховандоринг Ҳақ, кайфинг ҳамиша чоқ бўлсин. Тупроқ тутсанг олтин бўлсин, муродингни ўн саккиз минг олам сарвари ҳамиша қўл-ласин! Қушинг ҳам ўзинга буюрсин.

Алқисса, Қосим подшо билан хўшлашиб, семурғни ҳам олиб, ўрдадан чиқиб, шаҳар ташқарисига келди. Қўлтиғидан китобни олиб, ичидаги расмни семурғга кўрсатиб; Шу менинг ёрим, сен мени ёримга етир. Сендин бошқа ғамхўрим, хўстор-ховандорим, сирдошим йўқ, -деб бир ғазал айтар бўлди:

*Сулаймоннинг куши, эй шоҳи Мурғон,
Сендан бошқа ховандорим йўқ менинг.
Менинг бул ишимни қилмасанг осон,
Шул диёрда ҳеч турорим йўқ менинг.*

*Туганмас савдога соташди бошим,
Ул ариш аълога етар қолишим,
Бунда юрсам асо бўлмас қойишим,
Ақли ҳушим ховандорим йўқ менинг.*

*Эгам раҳм этмас кўзда ёшима,
Оғулар қўйилди ичган ошима,
Ҳар кечалар ёрим қирар тушима,
Сендин бошқа меҳрибоним йўқ менинг.*

*Қосим айтар, чекдим ёрим фироғи,
Ёрим қўйди менинг сийнамада доғи,
Истасам топилмас анинг сўроғи,
Бугун бунда ёри жоним йўқ менинг.*

Қосим сўзини тамомлаб семурғга деди: -Мен шу суратдаги кизга ошиқ бўлиб Рум шаҳридин келдим. Сен менинг ёримнинг қаердалигини билмайсанми? Семурғ:

-Бу сурат Яман подшосининг кизи. Бу манзил ўта узоқ, унга етиб бориш имкони йўқ.

Бу сўзни эшитиб Қосим йиғлай берди. Семурғ ўзининг сўйилиб, қонининг сурқалиши олдидан уни Қосим кутқариб қолганини эслади. Қосимнинг аҳволига ачинди ва деди: —“Бўлмаса сен йўл учун озиқ, сув тайёрла бирга олиб учаман, бора олсам борарман, бора олмасам йўлда ўларман”.

Қосим дарҳол бир хўкизин олиб, терисидан меш ясади. Ичига озик-овҳат, сув, нонни жойлади.

Семурғ устига юклаб ўзи ҳам минди. Семурғ деди: соғ ёнимга қарасам сув, сўл ёнимга қарасам эт бер!

Қосим семурғнинг айтганини бажариб, шу тахлитда 36 кеча-кундуз учдилар. Охири семурғнинг куч-мадори тугаб, бир қўлистонга йиқилди ва **торпа** жон берди.

Қосим не қиларини билмай энг охирги хўстор-ховандоримдан ҳам айрилдим, деб семурғнинг бошини тиззаси устига қўйиб йиғлай бошлади. Бу семурғнинг онаси ҳали хаёт экан. Ул қуш ўлган семурғни излаб чиққан экан. Она семурғ боласини излай –излай охири Қосимнинг устидан чиқади. Қараса боласи ўлиб ётибди, ёнида бир одамзод ўтирибди. Она семурғ боламни шу одамзод ўлдирган бўлса керак, деб унинг устида чарх ура берди. Охири тоғдан бир тошни кўтариб унинг устига олиб келди. Тош ўн туянинг оғирлигидан устам эди. Она қуш яқинлаб, пастлаб назар солса одамзод ўлган семурғнинг бошини тиззасига олиб йиғлаб ўтирибди. Она семурғ дарҳол тошни узоққа отиб, ўзи Қосимнинг кептолига қўнди. Она семурғ ҳам Қосимга қўшилиб йиғлашга тушди.

Қосим буни кўриб, бу келган қуш менинг қушимнинг ё онаси, ё отаси бўлса керак, деган фикрга келди ва эй жонивор, боланг ўлди, деб она семурғга караб бир газал ўқиди:

*Дунёдан ўтибдур кўнглингнинг шоди,
Фунчаликда боғин хазон айлади.
Ногоҳонда эсди ажалнинг боди,
Сарғи қаддин ер ва яксон айлади.*

*Манго бўлди шугун охир замона,
Ғам уйида қолди бошим думона,
Армон билан келиб ёхти жаҳона,
Бир-икки кун ўзим меҳмон айлади.*

*Кеча кундуз оқар кўзимнинг ёши,
Истасанг тотилмас ёз била қиши,
Фирозимда йиғлаб чўлдаги ваҳший,
Ҳар қайси минг турли фиғон айлади.*

*Ўтди ул дунёдан ўртаниб-қўйиб,
Ажалнинг рилтаси жонини қийиб,
Отамни-онамни кўрмадим дейиб,
Кўнглида минг йўла армон айлади.*

*Бу дунёга келиб жондан тўйгон йўқ,
Ҳақ йўлида ўлсанг зарра армон йўқ,
Ҳар кишига Ҳақдан ўзга ноён йўқ,
Найлайин қисматни мавлон айлади."*

*Бу дунёдан кетган айланиб келмас,
Қазо етмай умринг гулигани сўлмас,
Қосим айтар, ўлмай ҳеч киши қолмас.
Барчанинг хонасин хазон айлади.*

Қосим сўзини тамом қилгандян сўнг она семурғ деди: “Бу дунёда ажали егиб ўлмайдиган жонзот йўқ. Агар ёринга етмоқчи бўлсанг устимга мин, болам ўрнига мен олиб бораин”. Қосим деди: “Сенинг боланг мени олиб 40 кун учди. Билмадим нэ сабабдин ўлиб қолди. Энди букинг жавобини охирада бера олсам яхши эди. Энди мен сенинг устинга минмайман, ўзим кетаман. Майли, йўлда сенинг боланга ўхшаб ўлиб қолсам ҳам розима”.

Она семурғ деди: “Ундай бўлса ихтиёр ўзингда”.

Алғараз, Қосим чўлу биёбонда якка ўзи ёрини ахтариб йўлга равона бўлди. Қосим неча кун йўл юриб, неча кун чўл юриб тоғу тузлардан ошди, ўт-ўланларни териб еди, ёввойи меваларни териб еди. Қосимнинг сочлари ўсиб белнига тушди. Бир куни хисоблаб кўрса йўлга чикканига етти йил бўлибди. Етти йил ичида кийимлари тўзиб, чўпонлардан чекмон, телпак яна онгри-бариларни олиб кийди.

Қосим: Менинг етти йилдан бери этган ишим йўқ, тутган қушим йўқ, эй Худо мени не учун бундай хўрладинг, энди мен чўлу биёбонда ўлиб қоладиган бўлдимми, деб Худойи таълога бир муножот ўқиди:

*Оламини яратган қодир зулжалол,
Қудратингдин орзу само айладинг.
Сен Каримсан, менда қолмади мажол,
Нечун мени бахти сиё айладинг.*

*Алқисса ҳар кимни бир қисмат қилиб,
Келтирдинг дунёнинг неъматин бериб,
Барча одамларни охир ўлдириб,
Бу дунёни мотам саро айладинг.*

*Нечага берибсан ризқ била рўзи,
Нечага берибсан дард била сўзи,
Нечага берибсан ийди наврўзи,
Лутиф этиб ҳожатин раво айладинг.*

*Аввал мени нечун йўқдан бор этиб,
Охирида бу ғамларга ёр этиб,
Аввали гул этиб, кейин хор этиб,
Хаста кўнглим нечун адо айладинг.*

*Умид билан даргоҳинга келибман,
Ноумид айлама Қодирим сенсан,
Дунёни айладинг неча аржуманд,
Шуни кўриб кўнглим адо айладинг.*

*Қунба кундин бўлди дароим зиёда,
Не юз билан мен кезарман дунёда,
Қосим келди ушбу жойга тиёда,
Менга ортиқ жабру жафо айладинг.*

Қосим бул муножотни ўқигандин сўнг енгил тортди. Энди орзум жобажо бўлур, Худо нолишимни эшитиб менга мурувват айлар, деб яна бир газал айтди:

*Шукўр Ҳақнинг даргоҳина,
Яшиллар каромат айлар.
Эранлар кирди тушимга,
Тургил, деб шорат айлар.*

*Кездим неча тоғу чўллар,
Азоб чекдим неча йиллар,
Маккага борган ҳожилар,
Йилда бир зиёрат айлар.*

*Сўфиларда бордур одат,
Кечалари қилар тоат,
Ҳар ким чекса ранжу меҳнат,
Ҳақ шуни саломат айлар.*

*Бугун келди давлат чоғи,
Энди бахтимнинг чироғи,
Юрагимнинг дорди доғи,
Кўргил нечук ҳолат айлар.*

*Қосим айтар, бўлма маълул,
Кеча-кундуз ёдинда бўл,
Даргоҳинда бўлса қабул,
Ҳожатин кифот айлар.*

Қосим бу газални ўқиб шодланиб йўлга равона бўлди. Яна бир кун йўл юрди, эртаси кун чиқди. Қибла тарафдан ҳам бир кун чиққандай бўлди.

Қосим: “Бу кун қайдан пайдо бўлди, кун машриқдан туғиб, мағрибга ботар эрди, қибладан чиққан кун не кун бўлди”, деб хаёл суриб кета берди. Машриқдан чиққан кун юқорилади. Қибладагиси ўрнидан кўзгал-мади. Сар этиб қараса ул кўринган ялтироқ зот тилла кўшк экан. Бу Яман подшоси қизининг кўшки эрди. Қосим: “Худога шуқур, энди ёримнинг маконига етдим ўхшайди, деб бўкиб-бўкиб, йўртиб-йўртиб юра бошлади. Қосимнинг келган бу гўшиси Яман подшоси Хуршидшоҳнинг қароргоҳи эрди. Унинг яққаю яғона бир қиз эрди, отиға Маликаи Зарнигор дер эрдилар. Унинг қирк кўшки, қирк боғи, қирк қанизи, қирк гуломи бор эрди. Қосим келган кунни маликаи Зарнигор тушида Қосимни кўриб ошқи бекарор бўлиб қолди. Ул қиз мен кўшқда ўтирмай боғсайлиға чиксам, балки ёримни топарман деган илинжда отасидан рухсат олиш учун унинг олдиға икки қанизини жўнатди. Бу хабарни эшитиб, подшо:

-Қизим боғ сайлиға чикса, дарвозаларни бекитинг, бирор ёт киши кирмасин, менинг бахтим ҳам, тахтим ҳам шул қизимдир, деб буйрук берди. Қанизлар бул хабарни маликаға етказдилар.

Малика аввало 40 қанизи бирлан ҳаммомға бориб чўмилди. Ювиниб –тараниб, ойнаға қараниб, қирмизи либосларини кийиб, қошга ўсма, кўзга сурма кўйиб, бошиға тилло тумоғасини кийиб, устиға тилла жиғасини санчиб, отларини зар асбоблар билан безаб, шаҳарға чиқдилар. Булар шаҳарда кезиб юраберсин, эндиги сўзни Қосимдан эшитинг. Қосимнинг кўзига ялтिलाб кўшк кўринаберди. Бу не кўшк эркан деб чошгоҳ пайти шаҳар дарвозасига борди. Аммо дарвозаларнинг барчаси илик экан. Қосим ўзига ўзи: -Бу шаҳарнинг ёғилари кўп бўлса керак, бўлмаса кундуз кунни ҳамма дарвозани илиб ўтирадиларми, деб ўйлади. Аммо бир жойдан йўл топиб кириш керак, деб айланиб-айланиб бир қопниға дуч келди. У шу ердан шаҳарға кириб кетаберди. Бир жойға борса тахё, телпак, папок, сулги сотиб турган эканлар. Қосим бу жой шаҳарнинг чорсуви бўлса керак, деб яна юра берди. Сал юргандан кейин қараса, қирк қиз, уларнинг ўртасида отнинг устида бир қиз турибди қошида ўсма, кўзида сурма, бошида тилла тумоға, устида тилла жиға. Оху бокишли, одамни ёкишли, юзлари ой, ғамзаға бой, кўзлари жаллод, комати шамшод, лаблари чўк, киприклари ўк, сочлари тол-тол, лаблари бол, ўзи навнихол, кўкраги тоғ, вақти чоғ отнинг устида виқор билан бокиб ўтирибди. Қосим хайрону лол бўлиб уларға қараб турганда кўзи шу париваш қизининг кўзи билан тўқнашди. Қиз бир десканди ва қанизларига буюрди: -Мен сайрга чикқанда шаҳарда ёт киши не қилиб юрибди, тутиб олиб ўлдинг, -деди. Қанизлар естуришиб Қосимға тўпилдилар. Аммо Қосим қўлидаги чўпон таёғи билан уларни қувиб юборди. Қизлар бибисининг олдиға йиғлаб бордилар. Малика бирлан қаҳри келиб йиғитға разм солса, тушида кўрган йиғитнинг

хут ўзи. Қосим ҳам кизга қараб, мен ахтариб юрган киз шу эмасмикан, деб қўйнидаги суратни олиб қаради. Кўрса ўзи кидириб юрган қизнинг топ ўзи. Шунда Қосим унга қараб.

-Мен сизга бир арз айтмоққа келган эдим, аммо қизларингиз ўлдирмоқчи бўлдилар, мен сўзимни саз билан айтайин, сиз қулоқ солинг, -деб бир мухаммас ўкиди:

*Мени бир қизгинайи офатижон ўлдирадур,
Қоши ёй, китриги ўқ, тиста даҳон ўлдирадур,
Жавҳари ойинайи, руҳи равон ўлдирадур,
Яна бир қизлар аро мўрчамён ўлдирадур,
Қовушиб қўнглина ёр ўқи нишон ўлдирадур.*

*Не ажаб тоза гулу ёри ситамгаргинайи,
Сочи сунбул, юзи гул зулфи муанбаргинайи,
Сўзлари қанду новот, лаблари шаққаргинайи,
Ғамзаси жонима ўқ, рўзи маҳиаргинайи,
Қўймайин олдинда ёр арзим баён ўлдирадур.*

*Кийгани қирмизидур, бошинда бор тилло қулоқ,
Кўрсалар рухсорасин, парвонадур меҳр ила моҳ,
Донайи холи хати ўзгинаси меҳри гиёҳ,
Оҳким солди бошимга ул гўзал зулфи сидёҳ,
Яна хўблар аро ул мўрча миён ўлдирадур.*

*Айламиш булбулга гул ошуфталигин тоза тар,
Ғунчадай қилса табассум тўкилар шаҳду чашкар,
Тўни зар, оризи тар, ёқасида тугмаи зар,
Ўзи бир мулки латофат ичиди тоза гавҳар,
Зийнати салтанати шоҳи жаҳон ўлдирадур.*

*Маст кезармиш санамим бошида зар, юзди гулоб,
Қатра-қатра оқизиб, гул юзидин дурри хуҷлоб,
Қуйдирад оламни ул гул юзидин олса ниқоб,
Раҳм қилмай манго ёр, лаҳза қилиб нозу шоб,
Боқмайин бир сония меҳри ёмон ўлдирадур.*

*Кўрдиму ёндим ўшал руҳи мусаффогинасин,
Очибон кўргузди ёр, хусни томошагинасин,
Кўз-кўз айлаб ул ўшал қомати зебогинасин,
Дор қилиб бўйнига солса зулфи муштагинасин,
Лолагун қизлар аро мўрча миён ўлдирадур.*

*Юзида барқ уридор гулгун ёниб нури илоҳ
Кўрсалар даргоҳида банда бўлар шоҳу гадо,
Ғамзаси қоним ичар, икки кўзи икки гувоҳ,
Ханжари зулми била найлай ўшал зулфи сиёҳ,
Қосимъ. —дилхастаки қоши камон ўлдирадур.*

Қосим бу сўзларни эшитиб бўлгандан сўнг қизлар бу одам далироқ ўхшайди, юринг кетдик, деб чорасиз гомонга дўниб ўта кетдилар. Қосим:

-Мен аввало ғарибман, иккинчидан ошиқман, учинчидан меҳмонман, -деб қизларга қараб яна бир абёт айтди:

*Бир арзим бор айтгум сиза,
Жонимнинг жонони қизлар,
Мусофирман юртингиза,
Инжитманг меҳмонни қизлар.*

*Кўрмишам боғи раҳонинг,
Ушалсин орзу армонинг,
Ёлгончи фоний дунёнинг,
Шод ила шодмони қизлар.*

*Бошиндадур давлат тоғжи,
Хуснинг ойдан олар бозжи,
Барчалар хуснинг муҳтоғжи,
Ўлканинг султони қизлар.*

*Ғариб тушдим юртингиза,
Қулоқ солинг ушбу сўза,
Бир мурувват айланг биза,
Кўнглимнинг армони қизлар.*

*Ошиқ бўлмишам бир гула,
Ўхшатдим шайдо булбула,
Карам айланг замли қула,
Дардимнинг дармони қизлар.*

*Мен ошиқман қадрим билинг,
Кўзларимнинг ёшин сиринг,
Ушбу жаннатдан гул беринг,
Ғунчаи хандон қизлар.*

*Қосим деяр, меҳрибоним,
Ҳасратидин чикди жоним,
Садқа бўлсин хону моним,
Хўбларнинг султони қизлар.*

Қосим сўзини тамом этди. Қизлар кетабердилар. Ул ҳам уларнинг изидан бораберди. Қизлар чорбоққа кирдилар. Қосим бу қизлар билан боғ ичига кирсам осмондан тушган пўстиндай бу ким, деб ўлдириб кўярлар, деган ўй билан ичкарига кирмай боғдан оқиб чиққан сув бўйида ўтираберди. Чорбоғнинг ичида сарҳовуз бор эрди. Сув унинг бир ёғидин кириб, бир ёғидин чиқар эрди. Қосим шу сув бўйида ал-юзини ювиб ўтираберди.

Энди хабарни кимдан эшитинг, Маликадан эшитинг.

Малика бориб отдан тушди. Отини боғлади. Кўнгли хижил бўлди. Ёнимда ёрим бўлмаса бу боғни не қилай, деб ишқи мавж уриб бир газал айтар бўлди:

*Ёрсиз найлайин бу жонни,
Севар жонони бўлмаса.
Лазон урсин бу чорбоғни,
Унинг боғбони бўлмаса.*

*Хаёли ёдимдан кетмас,
Чеккан оҳим ёра етмас,
Ошиқлар муроба етмас,
Чашими гирёни бўлмаса.*

*Кўнглим истар ёра борсам,
Боқиб юзина термулсам,
Лабининг болини сўрсам,
Ғайри инсони бўлмаса.*

*Вақтимиз ёр била хушнуд,
Ёрсиз хотирим нохулидур,
Кўнглимнинг боғчаси қшидур,
Сарви равони бўлмаса.*

*Булбулнинг ўрнига зоғи,
Титрар дилтимнинг яроғи,
Ҳарсиз кетмас кўнгли доғи,
Ёрнинг нишони бўлмаса.*

*Маликанинг будур зори,
Йўқолмиш сабру қарори,
Чертилмайдигилнинг тори,
Богнинг богбони бўлмаса.*

Алқисса, малика сўзини тамом қилди. Бирдан юраги безовта бўла бошлади. Ўз-ўзига деди: Менга не бўлаётир ё касал бўлдимми, юрагим гурсиллаб ураётир, сув бўйига бориб юзларимни бир ювайин, балки тузаларман.

Малика сарховуз бўйига бориб, юзларини ювиб, рўмолчасига юз-кўлларини артиб, рўмолни ҳовузга зингиб юборди. Қанизлар рўмолни шамол учирдимикан, деб ҳовуздан уни тутиб олмоқчи бўлдилар. Аммо сув рўмолни окизиб, боғдан ташқарига олиб кетди. Қизлар югуришиб кетдилар. Рўмол оқиб бориб, Қосимнинг олдидан чиқди. Югурганники эмас, буюрганники, дегандай рўмолни Қосим чўпон таёғи билан илиб олди.

-Бибимизнинг рўмолини бер, эй дали, -деди қизлар.

-Бермайман, ёрим менга бу рўмолни совға қилиб юборди.

-Бер рўмолни!

-Бермайман, яхшиен сизларга бир газал айтиб берайин, шунни эшитиб, ўз йўлингизга кетаберинглар, -деб Қосим қизларга қараб бир газал айтди:

*Зулфларини тузатмакка,
Қўлларидан чона қизлар.
Йиғитлар кўнглин олмоққа,
Топарлар баҳона қизлар.*

*Ғуллоқ қиярлар ол билан,
Юзни безарлар хол билан.
Лабни учинда бол билан,
Ўйнарлар ҳар ёна қизлар.*

*Товлар бошинда арчалар,
Кийдиги турли нарчалар,
Томоша қилинг барчалар,
Ўжашар богбона қизлар.*

*Оқ юзда хол-хол нуқталар,
Мисли китоб каби хатлар,
Чорбоғдаги паризодлар,
Ўйнарлар мастона қизлар.*

*Йигитлар кезар сөз билан,
Сўналар кезар ғоз билан,
Солланиб кезар ноз билан,
Йигитларнинг жони қизлар.*

*Қосим айтар, хуш келдингиз,
Май ичиб сархуш келдингиз,
Бизинг сари дуч келдингиз,
Жонимнинг жонони қизлар.*

Қизлар Қосимдан бу ғазални эшитиб, туришиб бибисиянинг ёнига бориб: -Ул дали рўмолингизни таёғига илдириб олиб бизга уни бермади. Бу рўмолни ёрим менга юборибди, деб қайта бизга кўшик айтиб бериб қайтариб юборди. Ўзингиз бормасангиз бўлмас, -дедилар.

-Ундай бўлса менга отимни келтиринглар, -деди малъика. Дарров отни келтирдилар. Малъика тилла жабдукли отга миниб бораберди. Энди бу отда бораберсин, гапни Қосимдан эшитинг. Ул рўмолнинг эгаси барибир келади, деб чорбоғ томонга қараб тураберди.

Бир вақт сар солса ёри от устида атрофида қирқ каниз билан солдам ташлаб келаётир. Қосим ёримнинг келганига бир ғазал атайин, менинг етти йилги чеккан азобим бедарак кетмас, деб ёрини таъриф этиб, чўпон таёғини дутор этиб, тилинда сўзи, алинда сози бир ғазал айта берди. Қурайлик не ғазал айтган экан:

*Бог ишида қизил гулдек тутташиб,
Мастона—мастона келган қоракўз.
Қирмизи сочбоги бирла чўлошиб,
Соллона-соллона келган қоракўз.*

*Бошида мурассаъ тилло жигали,
Юзи қамар, икки қоши ҳилоли,
Ўн бармоги кўша-кўша хиноли,
Ғамза бирла жоним олган қоракўз.*

*Ақлимни олибди мастон кўзларинг,
Бағримни эзибди ширин сўзларинг,
Шабнам тушган қизил гулдек юзларинг,
Ўлдириб қонима қолган қоракўз.*

*Гулгун кийиб, қизлар била сөз этиб,
Шикаста кўнглимни бугун ёз этиб,
Қошин қоқиб, минг ишваи ноз этиб,
Ғамза билан жоним олган қоракўз.*

*Қосимжон сўзлади ийлаб Худоба,
Ёрга бўлсин иширин жоним садога,
Бошинда тўп жига, тилло тумога,
Саллана-саллона келган қоракўз.*

Қосим бу газални айтгандан кейин бўкчиб боғнинг ичига кирди. Ёрининг олдига келиб рўмолни икки қўли бирла таъзимда ёрига узатди.

Шу вақтда қўл-қўлга, бармоқ-бармоққа тегиб кетди. Шул замони йигитнинг ҳам қизнинг ҳам танасига бир жумбурди кирди. Иккиси ҳам бўшашиб, бу жумбирди таналарига ёгдай ёкиб кетди. Айниқса умринда эркакнинг қўли тегмаган подшонинг қизига бул воқеа жуда хуш ёкиб кетди. Аъзон андоми яйради. Шунда Қосим илтижо ҳам илтимос бирла ёрига қараб яна бир газал айтди:

*Садасанг бўлайин гул юзли ёрим,
Шикаста ҳолимни сўрсанг не бўлди?
Сарви гуландомим, моҳи анварим,
Дарди тинҳонимни билсанг не бўлди?*

*Сен кетарсан қизил гулдек туташиб,
Сие зулфинг нозик белга чўлошиб,
Мен қоларман ўз қонима булашиб,
Итларинга қурбон қилсанг не бўлди?*

*Ошиқлар қувонмас дунё зарина,
Кўнглим боғламшам зулфинг сирина,
Қўй қўзидай мени қурбон ерина,
Бисмилло деб ўзинг чалсанг не бўлди?*

*Жамолинг гулишандир, зулфларинг анбар,
Хуснига ошиқдур Шаме ила Қамар,
Манго бир қайрилиб боқсанг не бўлар,
Ханжар олиб бағрим тилсанг не бўлди?*

*Оҳим ўти тоғдан тошга буроқди,
Нолишим ари билан аълога чиқди,
Қайрилиб боққанинг кўнглима ёқди,
Гулим, гул гунчадек келсанг не бўлди?*

*Ажаб савдоларни солдинг бошим,
Раҳминг келсин кўздан оққан ёшим,
Рўмол олиб келдинг менинг қошим,
Кўзларимнинг ёшин сурсанг не бўлди?*

*Қосим деяр, йиқдинг хону монимни,
Жафо тивги бирла тўкма қонимни,
Ёр йўлида бердим хаста жонимни,
Парвонадек ўта солсанг не бўлди?*

Қосимнинг бу ғазалини эшитгандин сўнг малика:

-Эй канизлар, бу йиғитнинг ўзи дали бўлса ҳам ғазалхон эрқақ. Шундай ғазалларни билган киши ўйнаб ҳам билса керак, буни кўшкимга олиб боринг, -деди. Канизлар:

-Эй бибим, бу дали бизнинг юр деганимиз билан бормас, -дедилар.

-Бормаса менда ип бор, бўйнидин боғлаб, отимга тирканг, -деб Малика соч боғидан тўрт донасини юлиб берди. Канизлар Қосимнинг бўйнидин боғлаб, сочбоғнинг бир учини Маликага бердилар. Ип оркасида бораётган Қосим ичида: кундузи ёримнинг соч боғи бўйнимда бўлса, кечаси ўзи кўйнимда бўлмасмикан, -деб ўйлаб, сакраб-тушиб ўйнаб борар эрди.

-Маймунчининг маймуни бўлса Қосимча ўйнар, жувонбознинг жувони бўлса Қосим каби ўйнар, деб канизлар хайрон бўлиб бордилар. Маликанинг кўшкига бориб Қосимни **гунортагача** ўйнатдилар. Етти йил жафо чекиб келган одам, бугун ёрига етди. Қосим бу жувончдан яйраб ўзича деди: "Ёрим, менинг етти йилги чеккан азобим бир ўзимга, бир Худога аён. Бу азоб мен учун ҳам дард, ҳам хамдард. Бу ҳам бирлан мен ўзимни овутдим. Энди ёр ёнига келдим. Бу мени **бўкчиғлаб** ўйнатавергунча ё лабидан, ё чеккасидан бир бўса берса бели қайнашармикан? Қани шунга ишора этиб бир мухаммас айтиб кўрайин, балки ишим ўнгидан келар деб ёрига қараб бир мухаммас ўкиди:

*Ул шўхи паризодим қасоимга итоб айлар,
Шамшири жафо бирла бағримни кабоб айлар,
Раҳм этмаса ул дилбар ҳар лаҳза азоб айлар,
Жонимни ёқиб ҳардам дийдамни нуруб айлар,
Занжири сие зулфин бўйнимга таноб айлар.*

*Гулсун кийиб ул дилбар ўтларга тутошибдур,
Ул холи-хатти юзда ҳай-ҳай не ярошибдур,
Ул қирмизи либоси қабдиға ярашибдур,
Хунхори кўзи, ё раб қасоимга талошибдур,
Бошимни кесиб ҳар дам қонимни шароб айлар*

Бог ичра хиром айлаб, ул кўзлари мастоним,
Қошимга кулиб келди, гул гунчаи хандоним,
Кўйдирди бу жонимни ул шамъи шабистоним^М,
Найлай, не илож этай ул дилбари жононим,
Маъшуқи жафо пеша ҳар лаҳза атоб айлар.

Бир бўса магар берса, ул қоши қабогидин,
Ўлгунча кўтармасман бошимни оёгидин,
Бедоди гаминг зулфин раб қилса томогидин,
Бир бўса магар берса гулгунча яногидин,
Бир бўса бериб дилбар минг муча ҳисоб айлар.

Мастона кулиб келди, қатлимга чекиб ханжар,
Юз нози адо бирла солди бошимга маҳшар,
Йўлинди сужуд эмиш хуришиди мири анвар,
Бечора бу Қосимни кўйдирмак учун дилбар,
Занжири сиё зулфин бўйнимга таноб айлар.
Қосим бу мухаммасни ўқигандин сўнг маликд канизларига деди:
-Бунинг сўзига тушундингизми?
-Тушундик.
-Нима деди?

-Ўзининг дили поклигини, сизга иззат-ҳурматиини изҳор қилди,- дедилар канизлар истагини тушуниб.

-Сиз жуда тўғри тушунибсиз, бориб бир тилло занжир келтириб буни кўшкнинг ўрасига танғиб кўйинглар, бўлмаса яна даличилиги кўзийди, -деди малика. Канизлар бу буйрукни бажо келтирдилар. Малика деди:

-Бу йигит жуда ўйинчи экан, чарчабди, сая дами-тинчини олсин. Сизлар жойли-жойингизга бориб дам олинг, факат маҳрам каниз қолсин, сизлар билан эртага учрашамиз. Бу йигит эртага сизларга яна ўйнаб беради. Алғараз, канизлар кетдилар. Малика маҳрам канизга чакириб деди:

-Дарров бир қозон палоз пишир, бул йигит бирлан тановул килурмиз.

-Ажаб бўлгай, -деб маҳрам каниз ишга киришиб кетди.

Малика кун ботгаидин сўнг фонусларни ёқди. Биттасини олиб Қосимнинг ёнига борди, уни синаб кўриш учун:

-Эй йигит, сиз ошиққа ўхшар экансиз, агар ошиқ бўлсангиз ошиқлигингизни баён этинг, қирқ қизим бор, шуларнинг барини берайин, -деди:

-Менга бир кизнинг ҳам кераги йўқ, мен сизнинг канизларингизга ўхшаган кизлардан ҳар шаҳарда юзтасини ташлаб келаётгирман, тўғрисини айтсам, мен сизни излаб келдим, -деди Қосим.

Қосим ўзининг ошиқлигини баён этиш учун созини сошлаб, қизариб-бўлиб, ширин сўзлардан сўзлаб яна бир ғазал ўқиди:

*Садағанг бўлайин гул юзли ёрим,
Ширин тилли севар ёрим сен менинг.
Сарви гуландомим моҳи анварим,
Ширин тилли севар ёрим сен менинг.*

*Жоним фидо бўлсин, қалам қошинга,
Гул гунчасин кичик дерлар ёшинга,
Сен ўлтирвил мен айланай бошинга,
Ёри жоним, вафодорим сен менинг.*

*Мен ошиқман қадримни бил мени,
Ҳамроҳ қилиб ўз ёнинга ол мени,
Раҳм айлаб дард-ғамимни сўр мени,
Сунбул сочли, зулфи торим сен менинг.*

*Суратингни кўриб бўлдим девона,
Ишиқингдин бош олиб чиқдим ҳар ёна,
Жамолинг шаймига бўлдим парвона,
Гулгун алвон чархи норим сен менинг.*

*Қирмизи сочбогинг солиб бўйнима,
Маймун қилиб алданарсан ўйинима,
Ажсал йўқдур кирсанг менинг қўйнима,
Ақли ҳушу ихтиёрим сен менинг.*

*Девона деб мени писанд этмасанг,
Бугун менинг муродимга етмасанг,
Мен ўларман кучоқлашиб етмасанг,
Ширин тилли вафодоримсен менинг.*

*Қосим айтар, сенсан севар жононим,
Бир хастаман, бугун бўлинг дармоним,
Қулоқ солиб арзим эшит султоним,
Ғарибликда ёри жоним сен менинг.*

Қосим бу газални айтгандин сўнг малика: -Сен менинг кирк кани-
зимни олмай, мени сўраб турибмисан, -деди.

-Мен янго айтдим. Бундай қизлардан ҳар шаҳарда мингини ташлаб
келдим. Мен фақат сени излаб келдим, -деди Қосим.

-Агар шундай бўлса, тўғри сўзингни айтиб турган бўлсанг сен ме-
нинг тахтима, бахтима, тилла кўшкима, хусни жамолима қараб бир газал
айт, агар айтиб билмасанг, ўлдирурман, -деди малика. Қосим:

-Энди, сени кўрдим, ўлсам ҳам армоним йўқ, -деб бир газал айтди:

*Қулоқ солиб эшит, менинг арзимни,
Ўтлар солдинг ширин жона, нигорим.
Елгон билмам, тайин билдинг сўзимни,
Мени кўйманг бу армона, нигорим.*

*Бир сўзим бор дерман, гул юзли ёрим,
Сенсан менинг гулгун ошиғи зорим,
Сенга садқа бўлсин, ҳар неки борим,
Қулоқ солғил бу афсона, нигорим.*

*Тоқатим қолмади сенинг дардингдин,
Ўзладим тоғмадим пойи гардингдин,
Чудаб бўлмай охир сенинг ҳажрингдин,
Талон солдинг хоку мона, нигорим,*

*Суратингни кўриб ўтдай туташдим,
Парвонадек шамъинг норина тишдим,
Неча вақт ошиқлик шаробин ичдим,
Етолмасдан бу макона, нигорим.*

*Мен ётибман эшигингда ястаниб,
Сен чиқмасанг, чиқар жоним қистаниб,
Мен рози ўлдирсанг ўранга танғиб,
Қул бўлибман ёна-ёна, нигорим.*

*Богбон бўлиб, гулшанинда кезмадим,
Қул узатиб олма-норинг узмадим,
Ошиқ бўлиб ширин лабинг сўрмадим,
Мени кўйдинг иу армона, нигорим.*

*Оқ юзингда жўра-жўра холингни,
Берсалар бермасман дунё молини,
Умидим бор лабларининг болини,
Тўйиб ичсам қона-қона, нигорим.*

*Ошиқ Қосим арзин айтар бир неча,
Адо бўлмас шарҳ айласам ўлгунча,
Меҳрибоним раҳминг келсин шу кеча,
Мени солсанг шабистона, нигорим.*

Қосим сўзини тамом этди. Малика бу хушомад сўзларни эшитиб дили яйраб, юраги ўйнаб, калби жўшиб, кайфияти ошиб, ойдайд тўлиб, бир мисколдай бўлиб севинчига севинч қўшилди, бироқ яна подшо кизи эканлиги учун буни сездирмай яна Қосимнинг сўзларидан камчилик топди: - йигит, мен сенга боғимга, чорбоғимга, бахтимга, тахтимга, хусни жаомлимга қўшиқ айт, дедим. Аммо қўшигингда бу зотлар йўқ.

-Эй севгилим, боғинга кўзим тушиб, чорбоғинга кўзим тушиб, хусни жаомлинга бокиб, бахтинга-тахтинга кўзим тушиб ақлим чошиб кетди. Меҳмонлигим хурмати бир газик кечир, -деди Қосим. Малика:

-Майли кечирдим, -деди.

Шунда Қосим севгилисини таъриф этиб алинда сози, тилинда сўзи, ёрига бокиб икки кўзи, қайнаб-тошиб, ақли шошиб, севинчи бошидан ошиб, хушомадни бир паҳса баланддан олиб, ёрининг кўнглига ғулғула солиб, таърифни озарбайжон номаларина ўхшатиб бир ғазал айтар бўлди:

*Таъриф этсам нози жонни ёндирар,
Ожиз танда ширин жонни ёндирар,
Ишқинг ўти бир кун чиқса ҳавога,
Қайтиб тулса бу жаҳонни ёндирар.*

*Ҳар сабо айлансим ёрнинг ўзидан,
Баҳоси йўқ қоши билан кўзидан,
Бир қатра шуъласи томса юзидан,
Балхни қўйиб Бадахшонни ёндирар.*

*Ошиқ бўлган маъсум бўлиб билдирар,
Зулфлари барқ уриб ҳарён бўлинар,
Шул сурати шаҳри Румдан кўринар,
Румни қўйиб Исфаҳонни ёндирар.*

*Ошиқ маъшуқина қиё боққанда,
Шиддалар кийилиб ҳайкал таққанда,
Сўл қошини қўйиб соғин қоққанда,
Ёрни қўйиб иғул осмонни ёндирар.*

*Нозли ёркинг қаҳ-қаҳ уриб кулиши,
Беҳуш бўлар уни кўрган ҳар киши,
Қосимжоннинг қиё-қиё боқиши,
Оғиз танда шайрин жонни ёндирар.*

Қосим таърифни тамом этгандин сўнг малика қувониб-қувониб, ишқ ўтида ёниб, ёр меҳридан қониб, энди тушида кўрган ёрни таниб, юраги уриб кетди, ўзи ўрнидин туриб кетди, соч боғини орқага ташлаб, Қосимнинг қўлидин ушлаб, кўшк сари тортди, унга меҳри ортди.

-Бу айтган кўшигининг камиси йўқ, -деб маҳрам қанизни чақирди.

-Лаббай, бибим, -деб маҳрам қаниз югуриб келиб таъзим қилди.

-Сен ёримни ҳаммомга олиб бориб, арок совун билан ювиб ораста-
лаб, шохона кийимлар кийдириб кўшкка олиб кел, -деб буюрди малика.

-Паловнинг сал камчилиги бор.

-Паловга ўзим қарайман, -деб Малика қозоннинг остига ўзи ўтин қалаб бошлади. -

Қаниз Қосимни ҳаммомга олиб кетди.

Маликанинг ўзи ошни дамга қўйди. Паловни маромига етказиб, кўшкка бориб ўтирди.

Кўрпачани саккиздан, ёстикни тўккиздан, шамни ўттиздан қилиб кўшкни тайёрлади. Сал ўтмай маҳрам қаниз Қосимни ювинтириб, шохона либослар билан кийинтириб, унинг хузурига етказди.

Малика уни кўриб, бўкиб ўрнидан туриб, унинг сари юриб, қўлидин ушлаб, лабидин тишлаб, саккиз қат кўрпачага ўтказди. Маҳрам қаниз овқат келтирди. Малика билан Қосим овқатни иштаха билан еб бўлдилар. Қаниз сочोक билан товоқни олиб кетди. Кўшкда икки ошиқ ёлғиз қолди. Сўнг иккаласи ҳам ипак кўйлақдан бошқа кийимларни ечиб, кучок кучокка, дудок дудокка туташди, айшу ишрат қаддидан ошди. Тонгда туриб, иккаласи ҳаммомга чикдилар. Кийимларни ечгандин сўнг Қосимнинг кўзи ёрининг симин танасига, кулар юзига, инжа белига, товуслай қадди коматига тушиб, ёрни таъриф этиб, бир мухаммас ўқиди:

*Бу сарви қадду эжилваи Канъона тасаддуқ,
Сочи сиёҳ, мушки дурафшона тасаддуқ,
Оҳу кўзли ул китриги пайкони тасаддуқ,
Дурдона тишли лаъли Бадиҳшона тасаддуқ,
Симин тану ганжина даҳона тасаддуқ.*

*Сенсан бу жаҳон гулшанида бир гули якто,
Зулфи сиёҳинг гул юзинга анбари саро,
Бошидин оёвинг турфа гўзал дилбари зебо,
Ҳажрингда қуйиб ўртанадур ошиқи Лайло,
Шамшод қаду бул мўрча миёна тасаддуқ.*

Ул холи хатинг гул юзинга хўб ярашибдур,
Нозик белинга ул сиё зулфинг чўлошибдур,
Жон алмоқа мастона нигоринг қарашибдур,
Мамъиял каби жамъи жамолинг туташибдур,
Бошимга солгон ул иўри фигона тасаддуқ,

Қошинг қалами сенинг гўё дийдаи ислом,
Олди нигоҳингдин жонли зот кўнглига ором,
Сунбул сочларинг моҳи тотор мисли гуландам,
Шуъла таратар тан-баданинг гўшаи ҳаммом,
Сунбули сиёҳу мушикию афсона тасаддуқ.

Ҳақ кудратидин устихонинг айлади мавжуд,
Гул юзинг кўргач туташар оташи Намруд,
Ҳасрат била ҳаммом ичидин ёниб чиқар дуд,
Гул жисминг бағрим эзилиб бўлибдур нобуд,
Гўти такаллум, шаҳду забона тасаддуқ.

Ҳаммома кириб икки кўзим бўлди гулолмаш,
Шабнамзади гулдек баданингдаи тўкишур раиш,
Сенсан бу жаҳон гулианида гунҷаи наънаш,
Қаддингни кўриб, садқа бўлур султони маҳваш,
Нозик бадану обию равона тасаддуқ.

Гул бўлди қамар даргоҳина ул бути тарсо,
Хуришиди юзинг шуъласидин тонди мужалло,
Сенсан бу жаҳон гулианида бир гули якто,
Қаддингни кўриб садқа бўлар ҳар гули раъно,
Гул-гул очилгон гўшаи бўстона тасаддуқ.

Кўз ёши била ойинадек жисминги пок эт,
Гул-гул очилиб лола сифат бағрини чок эт,
Гул ориғи бирла рухсоринг дурраи пок эт,
Шашири иноят била Қосимни ҳалок эт,
Бошидин оёғи севгили жонона тасаддуқ.

Қосим сўзини эшитиб Малика яна бир паҳса ўди. Ҳаммомдан чиқиб, кийиниб кўшкка келдилар. Малика канизлар келишдан олдин яна Қосимни занжирбанд қилиб қўйди. Канизлар келганидин сўнг Малика канизларга:

-Бу далини тутганимизни отамга айтиб маълум қилинглар, -деди.

-Не деб айтамыз?

-Бир далини тутдик, ҳам ўйинчи, ҳам созанда, бахши, ўзи хушсурат йигит экан, -деб айтнинг.

-Ажаб бўлгай, -деб икки каниз саройга югуриб кетди.

Улар тўғри подшонинг даргоҳига бориб, подшога салом бердилар.

-Не хабар келтирдингиз, -деб сўради подшо. Канизлар:

-Биз бир дали йигитни тутиб олдик, ўзи ўйинчи, соз билан сўзда ўкта, хушсуратгина йигит.

-Ундай бўлса, бориб уни бир кўриш керак экан, -деб подшо ўз вазир-вузаролари билан отланиб Маликанинг боғига келдилар.

Малика унгача Қосимнинг ёнига келиб: -“Эй ёрим, бугун отам сизни кўришга келади, унга на хили ўйинингиз, хунарингиз бўлса кўрсатинг, -деб тайинлади. Қосим рози бўлди.

Хуршид шох вазир-вузаролари билан кириб келиб, Қосимнинг олдида тўхтади. Қосим унга одоб билан салом берди.

Подшо ундан ҳол-аҳвол сўради, аммо Қосим ўзини гуингликка солиб, жавоб бермади. Уни ўйнатиб кўрдилар. Қосим шундай ўйнадики, кўрганлар лол бўлиб қолдилар. Подшо:

-Аммо кўп яхши йигит экан, ҳам хушсурат, ҳам ўйинчи. Бир камини гунг экан, -деб Қосимни даволатиш учун дуохонга олиб боришни буюрди. Одамлар уни олиб кетдилар. Шу кетишда Қосим подшонинг шаънига бир газал ўқиди:

*Оҳим ўтидин шоҳим, гумбази ахзаринг куяр,
Ҳол ила молинг ўртаниб, тахт ила кишваринг куяр.*

*Тиги жаффо бирла мени, эй шахриёр ўлдирмагил,
Ёндирма, оҳимдин шарор тахтли айвонинг куяр.*

*Бу Қосими девонани ёндирма ҳижрон ўтига,
Гар кўпса оҳим ўтидин, тахт ила кишваринг куяр.*

Одамлар кўпчилик бўлганидан бу газални ким айтганини билмай қолдилар. Қосимни элтиб дуохонга бердилар. Дуохон хуфтон намозидан кечгача Қосимга дам солди. Кечаси иккаласи ҳам дам олди.

Энди Қосим шу ерда ётаберсин, хабарни кимдан эшит, Маликадан эшит. Малика кечаси тун бўйи ухлай олмай чикди.

Эртаси эрта туриб, мен Қосимнинг ёнига бориб, отам не сўраса бул-булдай сайраб жавоб бер, деб топширайин деган ўй билан тўғри мадраса-

даги дуохоннинг ҳузурига борди. Кириши билан Қосимнинг кўзи, Маликага, Маликанинг кўзи Қосимга тушди. Малика Қосимга таъзим билан салом берди. Қосим ёрм бир кеча ундан ажралганим учун менга саломга келибди, деб ёрнини таъриф этиб, алинда сози, тилинда сўзи, дили яйраб булбулдай сайраб бир ғазал айтар бўлди:

*Шул нозли нари дилбарим,
Келди салома солланиб,
Чехраси моҳи анварим,
Келди салома солланиб.*

*Жадал юриб итоб этиб,
Ишваси жонимни ёқиб,
Қоши қабогини қоқиб,
Келди салома солланиб.*

*Зулфи сиё мисли саман,
Кўзлари бор жоду Хўтан,
Нозик ниҳоля гул бадан,
Келди салома солланиб.*

*Юсуфдай хусни талъати,
Кўрганнинг ошар ҳайрати,
Бошида тожи давлати,
Келди салома солланиб.*

*Кўзлари жодули бало,
Тишлари дурри бебаҳо,
Ғамзаси шўҳи дилрабо,
Келди салома солланиб.*

*Қосими ҳастани кўриб,
Ноз била ҳолини сўриб,
Қоши қабогини сузиб,
Келди салома солланиб.*

Қосим сўзини тамом қилди. Маликанинг кўнгли тоғдай кўтарилди. Хушомад тошни эритади, дегандай унинг дили мумдай юмшади. Қосимга бўлган мухаббати янада жўш урди.

Энди бу икки ошиқ бу ерда туриб тураверсин, гапни Қосимга дам

солган дуохондан эшитинг. Дуохон мулла Қосимнинг кўшик айтиб турганини кўриб, унинг тилини очдим, деб суюнчи олишга подшо олдига қараб икки оёғини кўлига олиб чопди.

Мадрасада Қосим билан малика колди. Малика деди:

-Эй ёрим, энди отам хабар сўраса булбулдай килиб жавоб бер. Мени бир кечада сенсиз жоним чиқди.

-Ажаб бўлғай, -деди Қосим.

Шу билан Малика кўшикка келди. Дуохон эса бу вақтда подшо олдига келиб, салом берди:

-Ассалому алайкум, подшон олам, менга берилган далини бир кеча ўқиб, тилини очдим. Энди булбулдай сайрайди.

-Ундай бўлса, уни олиб кел, бир ғазал эшитайлик, -деди подшо. Мулла келиб Қосимни етаклаб подшонинг олдига олиб кирди. Қосим салом берди, подшо алик олди.

Қосим шунда қандай лол бўлганини баён килиб, подшога қараб, қалбидагиларини бир-бир баён қилди:

*Қулоқ солиб, арзим эшит. султоним,
Чархи фалак кўр, не жафо айлади.
Бир аҳволот кўрдим масжидда ухлаб,
Ҳолатимни турфа тавбо айлади.*

*Ул замон бир пари кириб тушимма,
Гул гунчадай кулиб келди қошимма,
Ошиқлик савдосин солиб бошимма,
Мени кўриб ажиб нигоҳ айлади.*

*Санобарга ўхшар қадди ниҳоли,
Минг туман юзининг бир жўра холи,
Оғзимни сўжитди лабининг боли,
Ақлимдан-хушимдин бежо айлади.*

*Шакардан шириндур ҳар айтган сўзи,
Жаллод каби кийган тўни қирғизги,
Аслини сўрасам подшонинг қизи,
Ошиқликдин мени шайдо айлади.*

*Аввали Рум эди манзил маконим,
Мусофир эллара салди Худойим.
Қосим айтар, нўқдур Ҳақдин парвойим,
Шукур, Ҳақ тилимни сўе айлади.
Қосим сўзини адо этди. Подшо:*

“Тилинг очилган бўлса, бор бибинг ёнида ўйнаб-кулиб юрабер, - деди. Қосим шу замон оёғи ерга тегмай кўшкка қараб чопди. Мулла ҳам подшодан инъом олиб уйига жўнади.

Қосим ҳаллослаб бокка кириб келди. Борса Сарховуз бўйида 40 каниз тилла созларини олиб соз қилиб ўтирган эканлар. Канизлар уни кўриб:-Қаранглар, бу дали подшодан ҳам қутилиб чиқиб, яна бибимизнинг олдига келибди. Буни эшитиб Қосим ўзини анқовликка солиб, канизларга қараб, бир ғазал айтди:

*Жам бўлибон маҳлиқо, ял-яли,
Бўлди қизиқ базми шаро, ял-яли.
Қўлларини белга тутиб, ноз этиб,
Ўйнашурлар қоши қаро ял-яли.*

*Кўкка чиқар танбурининг жасранги,
Бўлди қизиқ базми шаро, ял-яли.
Қосими девонани мажнун этиб,
Қўлларина кўйди хино ял-яли.*

Қосим бу ғазални айтиб, ўзини анқовликка солиб “ял-яли-пал-пали” деб ўтиб кетаберди. Ёрининг ёнига борди. Булар канизлар билан ҳазм-базм қилиб ўтираберсинлар. Эндиги сўзни Қатроншоҳдан эшитинг.

Қатроншоҳ Хуршидшоҳнинг қизи Маликаи Зарнигорнинг таърифини эшитиб, уни хотинликка олиш учун хат ёзиб Хуршидшоҳга элчи юборади. Элчи хатни подшога келтириб беради. Подшо ўқиб кўрса: “Малика отли қизингни менга берасан, бўлмаса, уруш майдонига чиқасан”, деб ёзилган. Бундан Хуршидшоҳнинг қаҳри келиб, элчининг қулоқбурнини кесдириб, изига қайтариб юборади.

Элчи бориб воқеани Қатроншоҳга баён этади. Бундан ғазабга минган Қатроншоҳ минг-минг лашқар билан Зарнигорга йўл олади. Кеча кундуз йўл юриб шаҳар четига келиб, ўзларини билдириш учун тўғлардан ўк отабошлайди.

Хуршидшоҳ тўп овозини эшитиб, Қатроншоҳнинг келганини билиб, ўзининг умароси-фуқароси, вазири-вакили, катхудо-кози калонлари, лашқарбоши –аскарбошилари, саркардаю амалдорларини йиғиб, барча воқеадан уларни огоҳ этади.

-Агар кимда –ким лашқарбоши бўлиб, шу душманни енгса, мен хазинамнинг ярмиси ва қизимни шунга бераман, -дейди. Аммо машваратда лашқарбоши бўламан, деб бир одам ўрнидан турмади. Булар бу ерда ўтира берсин, эндиги гапни Қосимдан эшитинг. Қосим подшонинг шартини эшитиб, ўйлади. Мен лашқарбоши бўлиб жангга кирсам, Қатроншоҳни

енгсам ишим ўз-ўзидан ҳал бўлар экан, деб подшонинг олдига келиб деди:

-Бу иш менинг ишим экан, Худо ёр бўлса, пирим ҳиммат қилса Катрон шохни енгарман.

-Баракалло, йиғит, шунча саркардаю лашкарбошидан бириси ҳам ўрнидан ғилт этиб турмаганда сен менинг жонимга оро кирдинг, -деб подшо шу замони Қосимни лашкарбоши қилиб тайинлади.

-Неча қўшин керак бўлса, сўрагил, -деди подшо.

Қосим лашкару навкар, асбобу анжом, от-яроғ сўраб подшога қараб бир ғазал айтди:

*Арзимни эшитинг, бугун султоним,
Бизга давлат чўх сафоли керакдур.
Оғир қўшин ийгиб, шохлик айласам,
Ёхти жаҳон дунё моли керакдур.*

*Беш минг йиғит керак Рустам сифатли,
Майдонга кирганда йўлбарс юракли,
Беш минг совутли, арслон тилакли,
Зарнигорнинг Рустам Золи керакдур.*

*Беш минг йиғит керак қўллари созли,
Майдонга кирганда ҳам баҳру бозли,
Беш минг йиғит керак тири камонли,
Беш минг отли тўп, жизоли керакдур.*

*Беш минг эшон керак бўйни ридоли,
Эғни малла тўнли, тили саноли,
Қосим айтар, мурувватли-вафоли,
Яна беш минг кўк асоли керакдур.*

Қосим не айтса мирзабоши ёза берди. Қосим лак-лак лашкарга бош бўлиб, подшодан оқ фотиҳа олиб, уруш майдонига йўл олди. Йўлда сал айланиб ёрининг ёнига бориб, уни бу ишдан огоҳ этди.

-Азиз Маликам, отангизнинг машваратида иштирок этдим. Катрон шохга қарши отангизнинг бир саркардаси ҳам юрак ютиб чиқа олгани йўқ. Мен бу қийин вазифани сиз учун бўйнимга олдим. Худо қўлласа, пирлар ёр бўлса, душманни енгиб келсам, отангиз сизни менга беради. Мен отангиздан фотиҳа олдим. Энди сиз рухсат берсангиз, мен уруш майдонига борайин, -деб Қосим ёри билан хўшлашиб бир ғазал айтди:

Эшиги айвонли, боғу боқчали,
Мен кетарман, ширин жоним хўш энди⁴⁴.
Хазинаси зарли лутфу эҳсонли,
Ширин тилли, ёрим жоним хўш энди.

Мен анди кетарман оҳ билан войда,
Сен бунда қоларсан тилло саройда,
Сог бўлсам келарман, икки-уч ойда,
Қарқараси зарафшоним, хўш энди.

Ўлди деб эшитсанг мени ёд айла,
Дуо бирлан арвоҳимни шод айла,
Кеча-кундуз ёрим оҳу дод айла,
Вафодорим, дилармоним, хўш энди.

Қирмизи сочбоғлим, мушку анбарлим,
Қўлу тархиноли, кокили зарлим,
Боши тўп жисғали, бўйи анварлим,
Қосим айтар, лаъли қоним, хўш энди.

Малика бу сўзни эшитиб йиғлай берди. Мен сенсиз бахтни не қилай, тахтни не қилай, тилло кўшкни не қилай, деб йиғлаб ёрига қараб бир газал айтди:

Жудолик ҳасрати бошимга тушиди,
Сенсиз қолган ширин жонни найлайин?
Ажсал келиб ўлар вақтим етишди,
Сенсиз келган хону монни найлайин.

Бугун қурдинг айрилиқнинг маҳшарин,
Йиқиб торож этдинг кўнгиш қишварин⁴⁵,
Ўтларга солайин дунёмнинг зарин,
Олтин-қумуш баҳри қонни найлайин?

Сенсиз қоронғудир яхти жаҳоним,
Ҳажрингдин ўртанур бу жисму жоним⁴⁶,
Сенсан тириклигим, руҳи равоним,
Сендин вайри умри жонни найлайин.

*Сен кетган сўнг ёрим, уйдан чиқманам,
Қирмизи тўн кийиб, ҳайкал тақманам,
Жизаларим санчиб ҳар ён боқманам,
Сен келгунча бул давронни найлайин.*

*Маликанинг иши оху зор бўлсин,
Душманларга ёхти жаҳон тор бўлсин,
Қайда борсанг Шохимардон ёр бўлсин,
Сен келгунча бул давронни найлайин.*

Алқисса, Малика сўзини тамом этди. Қосим уни юпатыш учун яна бир ғазал айтар бўлди:

*Қора кўзли, гул юзлининг,
Қошига қурбон бўлайин,
Шакардан ширин сўзлининг
Бошига қурбон бўлайин.*

*Қора кўз, қалам қошлининг,
Мужғони тар савашлининг,
Кўзлари тўла ёшлининг,
Қошига қурбон бўлайин.*

*Боши тилло жисолининг,
Кўллари тар хиолининг,
Қўшанорли сийналининг,
Ёшига қурбон бўлайин.*

*Сунбулдек сиё сочлининг,
Дасти тилло қумушлининг,
Гул юзли ҳинжу тишлининг,
Қошига қурбон бўлайин.*

*Қосим айтар, оху зорин,
Тарк айлама, вафодоринг,
Ғамзали, вафоли ёрим,
Бошига қурбон бўлайин.*

Алғараз, Қосим ёри билан хайр-хўш қилиб, қўшиннинг изидан етиб, уларга мадад бериб, уруш майдониға кириб “Олло”, деб Қатроннинг қўшини устига от қўйдилар. Уруш қизиб, қон-қона, сув-сувга кетди. Аммо Қатрон лашкарларининг қўли баланд келаверди. Шунда Қосим яна 50 минг қўшин келсин деб Хуршид шохга хабар юборди. Бу хабарни подшога етказдилар ул шу замони 50 минг қўшинни жўнатди. Қосим душман олдида бор имконият билан ўзини бардошли тутиб жанг қилди. Аммо орқасига қараб-қараб қўяр эди. Ниҳоят 50 минг лашкарнинг туғлари кўрина бошлади. Шунда севинчи ичига сиғмай Қосим шод бўлиб бир ғазал ўкиди:

*Шукур Ҳақнинг даргоҳина,
Туғлар кўринди, кўринди.
Сигъондим қодир Худога,
Лашкар кўринди, кўринди.*

*Келарлар жсонидин кечиб,
Оғзидин кўтиклар сочиб,
Бугун ширин жсондин кечиб,
Беглар кўринди, кўринди.*

*Рустами достон бўлмоққа,
Ғанимнинг жсонин олмоққа,
Қосимга мадат бермоққа,
Пирлар кўринди, кўринди.*

Қосим бу ғазални айтиб, қўшиннинг олдиға чиқиб, уни тўртта бўлиб Қатроннинг қўшинига қарши жангга йўллади.

Лашкарлар тўплардан тош, шамхоллардан ўк отдилар. Қилич қалқонлар ишга тушди, хаво имир-думон бўлди, ўлган шаҳид, ўлдирган ғозий деб бир уруш кўпдики, бундай уруш Жамшид давридин бери бўлмаган экан. Душманлар тўп-тўпхонаси, асбоб-анжомини ташлаб қоча бошлади. Қосим шодлик ногораларини чалдирди. Бунн эшитган Хуршидшоҳ ўғлимиз Қосимжон ғанимни енгганга ўхшайди, олдиға чиқайлик, деб вазир-вузаролари бирлан қўшин олдиға пешвоз чиқдилар. Подшо:

-Ҳорманг ўғлим, -деди. Қосим:

-Бор бўлинг, подшоҳим, -деди.

Подшо Қосимнинг устидан тиллю сочинглар, деб буюрди. Шу боришда саройға кирдилар. Подшо:

-Мен кизимни Қосимжонга никоҳлаб берурман, 40 кеча-кундуз тўй бошлансин, -деб жар қичқиртирди.

Қирк кеча-кундуз тўй-томоша килиб Маликаи Зарнигорни Қосимга никохлаб бердилар. Тўйдан кейин подшо Қосимга тилло тахтини ҳам нийом этди.

Қосим ҳам тахтга, ҳам бахтга эга бўлиб, Малика билан мурод-максадига етди.

ГАВҲАРОЙ

Ровинлар андоғ ривоят қилурларким, қадим замонда, Табриз томонда, элу халқи омонда Олимшоҳ деган бир подшо бор эркан. Унинг уч ўғли бўлиб, улуғнинг оти Нурали, ўртанчисининг оти Пирали, кенжасининг оти Шерали эркан. Нурали ўн тўрт, Пирали ўн бир ва Шерали тўққиз ёшда экан. Шул вақтда Олим шоҳ бир касалга учрайди. Ёғдойи ёмонлашавергандан кейин уч ўғлини чақириб, уларга насихат бериб бир сўз айтиб турган эркан:

*Бу ёлгончи дунё менга тор бўлди,
Отанинг сўзига қулоқ сол энди.
Гунча гул очилиб сўларга келди,
Ўғлим Нуралибек, пандим ол энди.*

*Саксон ёшга етиб буқилди белим,
Бугун сўлар бўлди очилган гулим,
Насихатим олиб, Пирали ўғлим,
Сен отангдан рози бўлиб қол энди.*

*Кўзимга кўринди пулсирот йўли,
Оғирдан оғирдур отангинг ҳоли,
Кўз қувончим сенсан, ўғлим Шерали,
Тожи тахтга эга бўлиб қол энди.*

*Вазир-вакилларим, эшитинг сўзим,
Олим шоҳ дер, энди юмилур кўзим,
Ўғлим Шералига тоширдим изим,
Улуғ-кичик халойиқлар қол энди.*

Алқисса, Олимшоҳ, сўзини тамом қилгандин сўнг, кичик ўғли Шералига юзланиб: -Эй ўғлим, сенинг бошинг ёш бўлса ҳам, оғаларингга кўра ақлинг, фикринг баландроқ, шул сабабдин тожу тахтни сенга топшираман, -деб ўғилларига кўп-кўп насихатлар қилди.

-Ўғилларим, -деди ул, -мен ўлганимдин сўнг қабримнинг бошига 40 кун ҳар жума куни газиклашиб бориб туринглар.

Алғараз, Олимшоҳ ул дунёга кадам қўйди. Ундін сўнг Табризнинг улуғ-кичиклари, бари халки ёс тутиб, шаҳарнинг қибла тарафида бир гумбаз бино қилиб, подшоһи шу ерга жойладилар. Ҷидолашув даврида Шералибек отасининг тобутини қучоқлаб бир марсия ўқиди:

*Фоний дунё узра оавронлар суриб,
Бугун умринг гули сўлди, жон отам.
Хужм сурдинг элга моҳирлик қилиб,
Эл-халқингнинг зорин қилдинг, жон отам.*

*Бугун адо бўлди қиш, баҳор-ёзинг,
Энди кўрмоқ бўлмас гул каби юзинг,
Ёддан чиқмас берган насиҳат сўзинг,
Берган насиҳатинг олдим, жон отам.*

*Биздан қўш айирдинг ойнинг учида,
Оғир юкинг йўқдур сенинг кўчингда,
Бизни ташлаб тор мазорнинг ичинда,
Ўйвонмас уйқуга ботдинг, жон отам.*

*Кўндир биздек фоний дунёга келган,
Келган йиғлаб кетар, ҳеч бўлмас қулга!
Нурали, Пирали оғалар билан,
Ўзингда йиғлашиб қолдик, жон отам.*

*Азроил харидор бўлди жонинга,
Энди иймон ҳамроҳ бўлсин ёнинга,
Шерали дер, қора аждар қўйини,
Ҳақ дебон ўқладинг ўзинг, жон отам.*

Алқисса, Шералибек сўзини тамом қилгандин сўнг эл-халқ билан уйига қайтиб келиб, отасининг ош-обини берди, хайродлар қилди. Шул вақтда маъракага келган одамлар орасидан бир оқсоқол киши чиқиб:

-Эй халойик, Олим шоҳ дунёдин ўтди, ўрнига бир ўғлини тахтга чиқариш керак, -деди. Яна бир оқсоқол киши чиқиб:

-Эй халойик, Олим шоҳнинг тахтига улуғ ўғли Нуралини чиқармоқ дуруст бўлар, -деди.

Яна бир мулла киши чиқиб:

-Эй халойик, давлат қуши учирмоқ керак, ул кимнинг бошига қўнса, шунни подшоҳ қилмоқ керак, -деди.

Мулланинг бу сўзи ҳаммага маъқул келиб, давлат куши учирдилар. Куш келиб Шералининг бошига қўнди.

Шу билан Шерали элга подшо бўлди. Кунлардин бир кун Шералининг эсига отасининг васияти тушиб, унинг қабридан хабар олиш учун акаси Нуралини қабристонга юборди. Эртаси акасини чақириб деди:

-Эй оға, кеча отамнинг мазорига бориб не кўрдингиз, ёғдой дурустми?

-Хова иним, дуруст, -деди оғаси. Аслида у кечаси мазор ёнида тунашга кўриб, дойисининг уйида кечани ўтказиб қайтган эди. Эртаси куни Шерали ўртанча акасини отаси қабри устига жўнатди. Ул акаси ҳам кўриб, мазорга бормасдан кечани бошка бир жойда, ўтказиб қайтди. Энди бу кеча ўзим борайин, деб Шерали отасининг қабрига кетмокчи бўлди. Шунда унинг устоз домласи Дономулла деди:

-Ўғлим Шерали, отанг қабрига кетсанг мени ҳам олиб кет, бир сочоқ қатлама ҳам пишириб олишни унутма, -деди.

Шерали Дономулланинг таклифини қабул қилиб у билан биргаликда отаси қабрига бориб бир неча оятлар тилловот қилиб ётдилар. Шерали тунда бир туш кўрди. Унинг тушига малла тўнли, яшил хосали, оқсокол киши кириб, ўғлим, алингни бер, дебди. Шерали алини берса, уни етаклаб бир боғга киритиб, шу ерда туриб тур, деб бир замонда бир кизни етаклаб келибди. Уларнинг ҳар бирига бир коса шароб бериб:

-Эй ўғлим Шерали, бу қиз сенинг бўлажак жуфти ҳалолнингдур, ўзи Суюн шохнинг қизи, оти Ғавҳаройдур, яшаш жойи Исфаҳондур, унинг йўли узоқ ва машаққатлидир. Аммо ҳеч кўркма, не кийинчилик бўлса, ёнигда бўлурман, -деб оқ фотиҳа берибди. Кейин қандай келган бўлса, шундай тез кўздан ғойиб бўлибди. Шерали не қиларини билмай турганда киз йигитнинг юзига боқиб:

-Эй гўч йигит, сен қайси боғнинг гули, қайси боғчанинг булбулисан, қайси элдансан, кимнинг фарзандисан, -деб сўради.

-Мен Табриз шахридан Олимшохнинг ўғлиман, отима Шералибек дерлар. Сени кўриб жони-дилим билан севиб қолдим, йўлингда бошимни қурбон қилишга тайёрман, -деди Шерали. Қиз:

-Эй йигит, мен сендек ажойиб йигитни ҳеч кўрмаганман. Мен сенга, сен менга лойиқ эрканмиз. Аммо сен менга етишмокчи бўлсанг отамнинг оғир шартлари бор, шунини битиришинг керак, деди.

-Агар отангнинг не шарти бўлса ҳам охириги коним қолгунча ғайрат қилурман, сен бундан орқайин бўлавер, -деди Шерали.

Иккиси анча вақт суҳбат қурдилар. Охири Шерали ўзини туголмай қизга талпинди. Шу вақт тисқиниб уйғонди, кўрса тонг отибди, ёнида киз-да йўқ, зот-да йўқ. Дономулла эса хурракни беш пахсадан қўйиб ётибди.

Шерали уни уйғотди. Дономулла ўрнидин туриб Шералига бокди. Қараса, унинг юзи ҳаяжондан бўртиб турибди. Мулла деди:

-Ўғлим Шерали, сенга не бўлди?

Шерали шунда дилидаги сўзларни баён этиб бир сўз деди:

*Бобом сизга арзим баён айлайин,
Дардима бир дармон кўрдим тушимда.
Кўрган тушим сенга аён айлайин,
Бир ажойиб жонон кўрдим тушимда.*

*Эли Исфаҳонмиш, отаси шоҳдур,
Ўзи бир париваш кўкдаги моҳдур,
Унинг ишиқи тушиб, тортганим оҳдур,
Инжа белли жонон кўрдим тушимда.*

*Оти Гавҳар жоним анга фидодур,
Мени дуч айлаган анга Худодур,
Ғариб кўнглим ёр йўлида гадодур,
Дардима бир дармон кўрдим тушимда.*

*Исфаҳондур анинг тугилган ери,
Қора сочи юзга тўккан бир пари,
Анга талтинадур кўнглим каптари,
Бир париваш армон кўрдим тушимда.*

*Отамнинг битирмас шарти бор, деди,
Манга ошиқ бўлсанг дарди бор, деди,
Мен бир гавҳар бўлгил харидор, деди,
Икки қоши камон кўрдим тушимда.*

*Пирлар никоҳ қийиб берди тушимда,
Ахтариб кетурман энди ҳушимда,
Не савдолар чарх урадур бошимда,
Инжа белли жонон кўрдим тушимда.*

*Муллам тушим йўргил, етмак бўлурми?
Лочин қушига етиб тутмоқ бўлурму?
Ёра кетмай бунда етмоқ бўлурму?
Адо бўлмас достон кўрдим тушимда.*

*Эй ёронлар, Ҳақ шаробин ичмишам,
Мен ҳам ишқнинг қонисини очмишам,
Шерали дер, мол-мулкимдин кечмишам,
Ёр ахтариб чиқдим ўн тўрт ёшимда.*

Алқисса, Шералибек сўзини тамом этди. Дономулла унинг бу сўзини эшитиб бошини чайқийверди, ўйга чўмди. Сўнг деди:

-Эй ўғлим, Шералибек сенинг бу ишинг димодим қийин масала. Яхшиси бу фикрни бошингдан чиқариб ташла. Исфаҳон шаҳрига етиш қўл оғир иш.

-Эй мулла, мен бу ишни тўхтата олмайман. Чунки, севги-муҳаббатни жиловлаб бўлмас. Мен қўл узарман, лекин қўнғлим қўл уза олмас. Юрагимда ишқ ўти ёниб, туташиб бораётир. Не қийинчилик бўлса кўрарман, кишининг боши, Оллоҳнинг тоши деганлар. Энди шу кизни излаб кетмасам бўлмас, -деди Шерали. Мулла деди:

-Ўғлим Шерали, азобли йўл, ғазабли йўлдир. Сен шу ерда истаган подшонинг кизини олишинг мумкин. Роҳатли бошингни азобга қўйма.

-Мен бу йўлда ҳазрати Жиржиснинг азобини кўрсамда, шу азоб менга беҳиштдур. Бу йўлдин энди ҳеч дўнсам бўлмас, -деб Шерали отининг жиловидин тутиб, устига сакраб минди ва деди:

-Эй мулла, сиз шаҳарга бориб, элни бошқаришни Нуралига топширинг.

Мулла бир вақт қараса, Шерали ростдан ҳам кетиб бораётир. Югуриб бориб отнинг жиловидин тутиб, ахир болам, сал тўхтаб тур, сенга айтадиган икки —уч оғиз сўз бор, деб уни тўхтатди ва деди:

-Эй қўзим, аввало шаҳарга борайлик озик-овқат, сув ол, бу туришда кетсанг йўл узок, от орик, йўлда ҳалок бўларсан.

-Мени тўхтатманг, агар тўхтатсангиз ўзимни ҳалок қилурман, менинг бир дақиқа туришга ҳам сабр-токатим йўқ, -деди Шелари. Аммо мулла ялинниб-ёлбориб уня саройга олиб келди. Сўнг мулла бу ҳақда Шералининг акалари, қариндошларини огоҳ қилди. Уларнинг ҳаммалари қанча тавалю этсаларда Шерали сўздан қайтмади. Ноилож унга жавоб бердилар. Шерали яхши отлардан бирини танлади. Озик-овқат, сув ва бир қилич олиб йўлга ҳозирланди. Улугдан кичик унинг атрофига йиғилдилар. Шул вақтда Шерали туғишганлари, эли билан хайрлашиб, элни акаситга топшириб бир ғазал айтар бўлди:

*Мен бугун тушимшам ишқнинг йўлини,
Меҳрибоним элу куним, қол энди.
Тоғжу тахтни бердим акам қўлини,
Нуралибек, ога-иним, қол энди.*

*Қақнус каби қўйиб, ўтларга тушиб,
Ишқнинг савдосига бошимни қўйиб,
Куну тунлар чўлу тоғлардин ошиб,
Мен кетарман тенгим-тушим, қол энди.*

*Азалда қисматим ёзилди бўйла,
Гумондур келарим-келмасим эла,
Ёшуллимсан, муллам, Пириим била,
Оқ фотиҳа бериб муллам, қол энди.*

*Жабру жафо чекиб ул ера борсам,
Севгилим Гавҳарнинг гул юзин кўрсам,
Худо қувват бериб шартни битирсам,
Муродим-мақсадим, халқим, қол энди.*

*Шерали дер, мунда йўқ дардга дармон,
То боргунча йўлда бир замон турмон,
Ёримни кўрмасам, бўлади армон,
Улуғ-кичик, азиз элим, қол энди.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлаб, йўлга равона бўлди. Доно мулла ҳам мен узатиб қолайин, деб унинг изидин кетди.

Эл-юрт кишилари бу воқеадан хафа бўлдилар. Аммо ноилож тарқалишдилар. Шерали билан Доно мулла йўлда давом этдилар. Шу кетишда уч кеча-кундуз йўл юрдилар. Тўртинчи кун бир баҳаво жойга дуч келдилар. Шунда Шерали:

-Эй мулла, узатгандин йўлдош бўлмас. Сиз энди шаҳарга қайтинг ва элга маслахатгўй бўлинг. Мен эсам якка ўзим бир иложимни кўраман, - деди.

-Мен ҳам сен билан бирга кетаман, -деб мулла туриб олди. Аммо Шерали уни кўн таваллолар билан қолишга кўндирди ва бир фотиҳа беришни илтимос қилди. Мулла охири бирор илож топа олмасдан Шералига оқ фотиҳа бериб, бир ғазал айтар бўлди. Унга Шерали жавоб берди. Савол-жавоб ғазали бул турур:

*Мулла: Кетар бўлсанг, кўзим, узоқ йўлларга,
Боргил, сени бир Оллога топширдим.
Оқ фотиҳа бериб, қолурман бунда,
Болам, сени бир Оллога топширдим.*

Шерали: *Бошимни кўймишам шақнинг йўлига,
Бобожон, қайгурманг, ёзилгон бордур.
Мен келгунча ақлгўй бўл элима,
Мен учун гам чекма, ёзилгон бордур.*

*Юзим тутиб арз этайин Худога,
Ёшликда дуч келдинг бундай балога,
Омон қайтиб келгил, эла-ўтога,
Боргил, болам бир Оллога топширдим.*

*Ёшликда қувониб, меҳримни бердим,
Қоматинга боқиб, гул юзинг кўрдим,
Ўқитдим, ўргатдим, тарбия бердим,
Боргил, болам бир Оллога топширдим.*

*Муллам қулоқ қўйиб тинглагил сўзи,
Отамнинг ўрнида кўрарман сизи,
Нурали акамни топширдим сиза,
Ғам емагил муллам, ёзилгон бордур.*

*Дономулла даяр, қутордим сўзим,
Ўз юкингни ўйла, қайгурма изинг,
То келгунчанг йўлга тикарман кўзим,
Боргил, сени бир Оллога топширдим.*

*Худога арз этай доди-фарёди,
Суюн шоҳнинг қизи Гавҳардур оти,
Шерали дер, ўшал кўнглим муроди,
Муллам, фотиҳа бер, ёзилгон бордур.*

Алқисса, булар сўзларини тамом этдилар. Доно мулла ок фотиҳа бериб изига қайтиб кетди. Шерали эса йўлга равона бўлди. Шу кетишда чўлдан-кўлдан, боғдан-тоғдан, отиздан-челдан, юртдан-элдан ўтиб уч кеча-кундуз йўл юрди, йўл юрсада мўл юрди. Бир кунчи унинг оти, қолдан тойиб лоқаток тўхтаб қолди. Не иш қилса-да, юзмади. Шерали отни ташлаб, кўзини ёшлаб, кўксини доғлаб, белини боғлаб, пою пиёда, чўлда-қиёда, гоҳ югуриб, гоҳ йўртиб, гоҳ қизариб, гоҳ бўртиб юра берди. Етти кеча-кундуз юрди, ичи пишди, оёқлари чишди, хоёнди-толди, юролмади қолди. Халтасида нон, танасида жон қолмади. Энди чўлда ўлар бўлдим, Гавҳаройим сенга етолмай армонда қолдим, деб қон йиғлаб Худога нола қилиб, пирлардан кўмак тилаб бир мухаммас ўкиди:

*Эй яратган Худойим, бу гамдин қутқар мени,
Кеча-кундуз қон йиғлаб, мудом ёд этам сени,
Ишқ ўтича куйдириб, мунча хор этма мени,
Излаб чиқдим ватандин севгилим Гаваҳаримни,
Қолар бўлдим бу чўлда бу гамдин қутқар, мени.*

*Аввал-азалдан Худо ёзди бизга бу ишни,
Пирим зойиб эранлар қайғудин қутқар бошни,
Ёр-ёр, дейиб ўртаниб кезам ёз била қишни,
Чўлда, кўлда, қояда барча ожиз йўлдошни,
Ё пирим, Хидир Илёс, қайғудин қутқар мени.*

*Ёшлиқдан ошиқ бўлиб, бош қўймишам бу йўла,
Кўнгли қушим-булбулим кўнмоқ истар бу гула,
Йиғлайиб муллам қолди, оғам Нурали била,
Пирим Али қувват бер, солғил бир тўғри йўла,
Севгилим Гаёҳаройга сен тездан етир мени.*

*Ҳижрон чўлинда қолди, отим йўлда беомон,
Пиёда йўл юрарга йўқ менда исқин дармон,
Гаёҳар қизга етмасам кўнглимда қолар армон,
Шу қизга талтинурман токи ҳаётда борман,
Шерали дер, шул ёра, сен тездан етир мени.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлаб, ғам-алам оғушида эзилиб, хор-ғинлиги сезилиб, кўзида ёш, қалбида тош, зор-зор йиғлаб, бағрини тиглаб, ҳижрон азобини тортиб, кўнгли ғамга ботиб ўтириб қолди. Шул вақт қибла тарафдан бир қора отли, яшил асоли киши келаверди. У Шералининг ёнига келиб, унинг бошини кўтариб, -Эй ўғлим Шерали, сен не учун ғамга ботурсан, эр кишига йиғламоқ айбдур, -деди. Шерали бирдан ўрнидин туриб, салом берди.

-Эй бобо, мени сиз қандай топдингиз, -деб сўради.

-Эй ўғлим, мен сенинг ўшал тушингда кўрган бобонгман, сен ҳеч қайғу чекма. Мен сени Исфаҳон шаҳрига етказиш йўлларини топарман, иншоолло, -деди бобо.

Шул вақтда Шералининг ёдига тушида бўлган воқеалар, қасрда қийналсанг, мен ёнингда ҳозир бўламан, деган одамни таниди. Шул вақтда бобо қўлтиғидин икки дона узук чиқариб, Шералининг бармоқларига тақди. Шул вақт жиловлари олтиндин, игаклари кумушдин, жуллари ипақдин бўлган бир от пайдо бўлди. От кун билан чакилишиб турар эди. Шунда бобо деди:

-Эй ўғлим, отинг йўлда қолган бўлса, мен сенга шу отни берайин. Бу от сени ернинг юзини керак бўлса уч айлантиради. Отнинг оти Қушқанотдур, мана бу қилични ҳам ол, қиличнинг оти олмос қиличдур. Бу қилич тоғни урсанг ҳам икки бўлак қилур. Ошиқлик оғир ишдур, ғам чекма, мени Ҳазрат Али дерлар, иншоолло муродингга етарсан.

Ҳазрат Али шу сўзларни айтиб, Шералига фотиҳа берди ва кўздин ғойиб бўлди. Шерали бу ахволдан шодмон бўлиб, отга миниб, қилични тақиб, масту мастона туриб бир ғазал айтур бўлди:

*Шуқур айлайин Яратганнинг ўзина,
Мени ғамдин озод айлади бугун.
Пирим Али мадад берди ўзима,
Ботил йўлни обод айлади бугун.*

*Айрилиқнинг ўти ўлимдин аччи,
Пирим ато қилди букилмас кучи,
Берди Қушқанотни, олмос қиличи,
От билан қиличли бўлдим мен бугун.*

*Элимдин чиқмишам ишқ билан жўшиб,
Қисмат билан баланд тоғлардин ошиб,
Пирим Али келди олдимга тушиб,
Хаста кўриб, шафқат айлади бугун.*

*Қушқанот отимни минсам жиловлаб,
Мурод-мақсадимни Худодан тилаб,
Юзга қалқон тутиб, қиличим булгаб,
Шоҳнинг шартларини бажаргум бугун.*

*Ғайратга мин отим, йўлларим дошдур,
Гавҳарга етгунчам кўзларим ёшидур,
Билмам шоҳнинг шартни наҳили ишидур,
Тақдирга тан бериб борурман бугун.*

*Шерали дер, жочим қурбон шул қиза,
Эранларнинг бари мададкор биза,
Жоним чиқса қайтмам, дўланмам иза,
Меҳнатнинг роҳатин кўрарман бугун.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлаб, вақти куш бўлиб, Қушқанот отни миниб, олмос қилични осиб йўлга равона бўлди.

Шерали йўл юраверсин, энди гапни Суюн шоҳнинг кизи Гавҳаройдин эшитинг. Исфахон шаҳрининг подшоҳи Суюншоҳнинг Гавҳарой деган кизи бор эрди. Бу киз подшонинг яккаю ягона фарзанди бўлиб, шоҳнинг умрининг охирида туғилган эди. Бу киз 9 ёшдан ўтиб 10 ёшга кадам кўйган эрди. Қизнинг ақл-фаросатда, гўзалликда тенги-тойи йўқ эрди.

Подшоҳ қизи тугилганда унга атаб бир боғ барпо қилдирган эрдик, бу боғ жаннату беҳиштининг ердаги кўриниши эрди. Бу боққа кирган одамнинг чиққиси келмас эрди. Шу сабабли бу боғни “Боғи ҳавас” деб атар эрдилар. Чунки боғни кўришни ҳавас қилгувчиларнинг сони-саноғи йўқ эрди.

Подшо қизи учун боғ ичида тиллодан кўшк солдирган эрди. Унда 40 қаниз бўлиб, ҳар 10 қанизга бир қиз бош қилиб қўйилган эрди. Биринчисининг исми Гулжамол, иккинчисиники Зайнаб, учинчисиники Марям, тўртинчисиники эса Гўзал эрди. Гулжамол отли қиз жуда ақлли, фаросатли қиз эрди. Гавҳарой бу қизни ўзига жуда яқин тутар эрди. Гавҳарой шул қизлар бошчилигида 40 қаниз бирла боғдаги кўшкка чиқди. Шул вақтда Гулжамол бибиси Гавҳаройга қараб бир ғазал ўқиди:

*Сен била тенгдошдур бул “Боғу ҳавас”,
Бибижон, бу боғинг муборак бўлсин!
Боғингда сайрашур булбулларинг маст,
Гавҳарой, бу боғинг муборак бўлсин!*

*Бул боғингни эллар қўймас тилиндин,
Исқаса ёш бўлур, кекса гулиндин,
Гул оралаб юрсанг унинг йўлиндин,
Солланиб юришинг муборак бўлсин!*

*Қирқ қизларнинг бари сенга хизматкор,
Юзингда Шириннинг ҳусни –кўрки бор,
Боғ ичра солдирдинг олтиндин минор,
Тилла кўшк, айвонинг муборак бўлсин!*

*Ҳавас билан бугун кўшикинга чиқиб,
Қора сочинг оптоқ юзинга тўкиб,
Юқоридан бошлаб, ошоқа чекиб,
Зуфларинг тарашинг муборак бўлсин!*

*Гулжамол қиз деяр, этмагин гина,
Хизматга буюриб изимдин сина,
Бу олтин кўшикинга зинама зина,
Солланиб чиқшинг муборак бўлсин!*

Алкисса, Гулжамол сўзини тамомлади. Гавҳарой, 40 каниз боғда сайру томоша қилиб яшай бошладилар. Гавҳарой беш юз зинали кўшки устига чиқиб боғни томоша қилди. Қизлар билан мажлис куриб, соз-сухбат бирлан машғул бўлди. Баногоҳ бир куни кечаси ётар экан, туш кўрди. Тушида малла тўнли, яшил асоли бир оксокол киши келиб деди:

-Эй қизим Гавҳарой, тур ерингдин, пастга "Боғи хавасга туш, ул ерда бир гулнинг тубида гўч ўғлон ўлтирибдур.

Гавҳарой ўғлонга бокди, қалби ларзон уриб, эс-хушини йўқотди. Оксокол киши уларни бир-бирига кўрсатиб:

-Эй кўзичокларим, мен иккингишни бир-бирингизга муносиб кўрдим, иншоолло муродингизга етарсиз, -деб уларнинг ҳар бирига бир коса шароб ичириб, кўздин ғойиб бўлди.

Гавҳарой бул фариштасифат йигитни кўриб ошиқу беқарор бўлиб, унга деди:

-Эй йигит, сен қайси гулзорнинг гулисан, қайси боғнинг булбулисан, злу юртинг, асли зотингни баён эт. Шерали деди:

-Мен Табриз шаҳридин Олимшоҳнинг ўғлиман, отимни Шерали дерлар. Эй пари пайкарим, мен сени қайси элдин бўлсанг ҳам излаб топарман. Гавҳарой деди:

-Бу йўлда кўп азоб чекарсан, мекинг отамнинг қийин шартлари бор. Шундай сўзларни айтиб турганда Гавҳарой бирдан устига йигитнинг талпинганидин тискиниб уйғонди. Қараса туши эркан. Шунда Гавҳарой қалби жўшиб, шул йигитга ишки тушиб, ул йигит боғимдаги гуллардан бирининг тубида ўлтирмаганмикан, деб бир ғазал ўқиди:

*Не савдо тушди бошим,
Эй севгилим, не ердасан?
Пир бирла кирдинг тушим,
Ёндим ишқинг ўтина мен.*

*Бир гулнинг тубига тушдинг,
Билмам энди қайга қочдинг,
Ё бўлмас мендан кечдинг,
Куйдим ишқинг ўтина мен.*

*Бир-бировга кўнгул дўлаб,
Пир қўлидин ичдик шароб,
Саҳар туриб сени сўраб,
Бунда саргардон бўлдим мен.*

*Ишқинг ўти тандин ўтди,
Бориб ширин жона етди,
Ёрим қайда маскан тутди,
Билмай қолдим ҳайрона мен.*

*Гавҳар даяр, ёндим бунда,
Кўнгиа ихтиёрим сенда,
Сабр-тоқат йўқдур менда,
Куйдим ишқинг ўтина мен.*

Алкисса, Гавҳарой бул сўзни тамом қилгандин сўнг, эй йигит қайдинсан, -деб йиғлаб боғ оралаб кетди.

Гулжамол бир нимани сезгандек бўлиб, Гавҳаройнинг етган ерига келди. Кўрса Гавҳарой йўк, унинг юрагига ўт тушиб, қизлар ёнига келди. – Зайнаб, Марям, Гўзал, туринг Гавҳарой ўрнида йўк. Боғ ичидин бир сас келиб турибди, юринг тез излаб топайлик, деб тўрт қиз қўл тутушиб боғ ичига кетдилар. Боғда катта бир туп гул бор эрди. Гавҳарой жуда яхши кўриб, ёнида ўлтирур эрди. Уни шу ердадир, деб борсалар, ул ерда ҳам йўк. Кейин 40 киз тўпор-тўпор бўлиб боғни бир четдин ахтариб бошладилар. Аммо, Гавҳарой куйинг тушган янгидай йўк эди. Тонг отди, аммо киз топилмади. Ноилож қайтиб келаётирсалар, бир оғочнинг тубида Гавҳарой ўликдай жонсиз ётибди. Қизлар бунга не бўлди, жин-арвох урдими, деб уни кўтариб кўшкка олиб келдилар. Юзига гулоб сепиб хушига келтирдилар. Ул шу вақтда “Ох, Шерали” деб йиғлаб ўрнидин кўтди. Шул вақт ўн қизнинг бошчиса Гўзал ундан аҳвол сўраб бир ғазал айтди:

*Қулоқ солиб эшит, менинг бу сўзим,
Бошинга не савдо тушиди, Гавҳарой?
Ростин дегил, мендин сиринг гизлама,
Бошинга не савдо тушиди, Гавҳарой?*

*Тонг саҳарда туриб кетдинг ерингдин,
Билмам не воқеа кечди сарингдин,
Кўшкки айвон ларзон ураб зорингдин,
Ростин дегил, бу қизларга, Гавҳарой!*

*Қирқ қанизинг тик турибди дошингда,
Айтгил, не воқеа кўрдинг тушингда,
Гунча гулсан, ўн-ўн икки ёшингда,
Бошинга не савдо тушиди Гавҳарой?*

Ой бирла кун ҳижоб чекар юзингди¹,
Қонли ёшлар селдай оқар кўзингдин;
Гўзал айтар, маъно англа сўзимдин;
Ростин дегил, бу қизларга Гаваҳаржон!

Алқисса, Гўзал сўзини тамомлаб деди:

-Эй Гавҳарой, сенга не бўлди, кимдин кўнгли^{нг} колди, тушингда не
воқеа кўрдинг, тўғрисини айт: Унда Гавҳарой кўрган тушини баён этиб,
зор-зор, чун абри навбахор йиғлаб бир ғазал ўкиди:

Қизлар қулоқ қўйинг ушбу сўзима,
Ақл-ҳуш бошимдин учди, ёронлар.
Худо раҳм айласин ёшли кўзима,
Менинг дардим ҳаддин ошди, ёронлар^Р.

Бир оқсоқол келди “Кўзим тур”, деди,
Менинг билан бирга-бирга юр, деди,
Бир зебо йиғитдур, буни кўр, деди,
Кўриб ақлу ҳушим чошди, ёронлар.

Ўражжа туташди бу шиқнинг ўти,
Қалбимни чулғади доду фарёди,
Олимшоҳнинг ўғли Шерали оти,
Гул тубидин туриб қочди, ёронлар.

Бугун бош қўймишам шиқнинг йўли^{на},
Зарафишон кокили тушар белина,
Назар этмам бу дунёнинг молина,
Кўрмагунчам кўзим ёшиди ёронлар.

Бу дунёга келган кечар қон йиғлаб,
Тушдим шиқ ўтина белимни боғлаб,
То келгунча ёрим мени сўроглаб,
Кўзим ёшиди, бағрим тошди, ёронлар^Р.

Гавҳар даяр, йўқдур сабру қарорим,
Ишқ йўлида йўқдур номусу орим,
Эшитгил додимни ё Али тирим,
Кўрган тушим, ушбу тушди, ёронлар^Р.

Алкисса, Гавҳарой сўзини тамоm килгандин сўнг, канизлар бу во-
кеани эшитиб лолу хайрон бўлдилар ва не киларини билмадилар. Улар
ўтириб ўзларни маслаҳат килдилар.

-Гулжамол, маслаҳат бер, не киламиз, -дедилар.

Гулжамол айтдики, мендин сўрасангиз бу гап шу ерда тимтирс
колсин, уйдаги гапни кўчага чикармайлик. Шу тариқа бу гап гаплигича
колди. Канизлар тинч кириб-чикиб юрабердилар.

Гавҳарой эса кун-кундин сўлиб бораверди. Бир куни унинг онаси
Бодом биби кизини кўриш учун "Боғи хавас"га келди. Қараса, кизи чўпдай
озиб бораётир. Бунни кўриб юраги орқасига тортиб кетди. Дарҳол сўради:

-Қизим, юрагим таянчи, кўнглим қувончи, осмондаги ойим, ердаги
эркатойим, боғимнинг боғбони, кўнглимнинг султони, сенга не бўлди?

Бу саволга не Гавҳардин, не кизлардин жавоб бўлмади. Шунда
Бодом биби қон йиглаб, бағрини тиглаб, кўзида ёш, қалбида тош билан
савол-жавобли қилиб бир газал айтди, Гавҳарой жавоб берди:

Она: *Бошинга дўнайин, азиз фарзандим,
Азиз болам, Гавҳаройим не бўлди?
Аҳволинг кўрдиму ёндим, ўртандим,
Меҳрибоним, кўрар кўзим, не бўлди?*

Қиз: *Эна хабар олсанг менинг ҳалимдин,
Кўрганганимни баён айлайин сиза,
Сиримни эшитар бўлсанг тилимдин,
Кўрган аҳволимни айттайин сиза,*

*Меҳрибон энангдин гизлама сиринг,
Не учун саргайиб-сўлди гул юзинг,
Турли ўйга ботиб қийнама ўзинг,
Кўрар кўзим Гавҳаройим, не бўлди?*

*-Ётар эрдим кўйик ичида ўйланиб,
Тушимда бир йиғит келди шайланиб,
Отин етиб, боғ ичинда айланиб,
Келди, бор шаҳзода кўрдим тушимда.*

*-Э воҳ қизим, не сўзларни даярсан,
Тушда кўриб ҳушда нечук севарсан,
Отанг сиринг билса унга не дерсан,
Елғиз болам Гавҳаройим, не бўлди?*

*-Энажон хабарни сўрасанг мендин,
Ишиқ юракка етди, ўтибдур тандин,
Отам дуйса кўмак тиларман сендин,
Кулиб сизга сирим баён айладим.*

*-Маҳкам бўл, сирингни дуйдирма эла,
Мақсад-муродингни Оллоҳдин тила,
Бодом айтар, болам кирма, бу йўла,
Меҳрибоним, Гавҳаройим, не бўлди?*

*Ор-номус қолмади, эшитил сўзим,
Бу йўлдан дўнманам юмилса кўзим,
То келгунча йўлга қарарман ўзим,
Гавҳар деяр, менинг сўзим шул сиза.*

Алкисса, булар сўзларини тамом килдилар. Бодом бибининг кўнгли гаш бўлди. Қизига деди:

-Эй кизим, сенинг бу ишинг дим оғир, яхшиси сен бу йўлдин кайт. Гавҳарой деди:

-Эй жон энам, мен бу йўлдин ал узиб билмайман. Чунки бу ишни бошимга Худой талонинг ўзи солди, ўзи олиши керак. Мен пирга қўл бердим, ахд-паймон этдим. Энди бу йўлдин ҳеч вақт дўнмасман.

Бодом биби кизига кўп таваллолар этди. Аммо бўлмади. Охири деди:

-Ундай бўлса ихтиёринг.

Хабарни энди Суёншоҳдан эшитинг. Суёншоҳнинг олдига “Қизингни бизга бер”, деб уёқлин-буёқлин совчи келабошлади. Охири Суёншоҳ:-Менинг уч шартим бор, шу шартларни ким битказса, кизимни шунга бераман, битира олмаса ўлимга ҳукм қиламан, -деб жар чектирди. Шундан кейин совчиларнинг оёғи узилди. Подшонинг бу шарти аслида ақли, жасур йигитлардан танлаб куёв қилиш эрди. Энди подшо ҳам бу ерда тураверсин, сўзни Шералидин эшитинг.

Шерали юра-юра охири бир қора чашманинг устидин чикди. Бу ерда отини сугориб, ўзи ҳам чой-чилиш қилиб, яна йўлига равона бўлди. Остидаги отининг тоғу тош, чўлу биёбонни писанд этмай юришидин завқ олиб бир газал айтди:

*Бугун сенинг талъифингни,
Келтирдим тилга Қушқанот.
Айтиб берайин васфингни,
Қулоқ қўй, тилга Қушқанот.*

*Пирим сени берди манго,
Олтин эгар солиб санго,
Етир мени Исфахона,
Арзим шул санго Кушқанот.*

*Гўзал қиз каби туришинг,
Йилдиримдай тез юришинг,
Тогдин-тошга юз уришинг,
Дулдулга мангзар Кушқанот.*

*Сувсиз чўл узра тушганда,
Қайғу-гам ҳаддин ошганда,
Оёқ қабариб шишганда,
Етишидинг манго Кушқанот.*

*Сенсан менинг кўнгиш хушим,
Саваш куни ёр, йўлдошим,
Гавҳар дея кўзда ёшим,
Сел каби оқар Кушқанот.*

*Бугун чашмалардин кечсак,
Сенинг бирлан тогдин ошсак,
Бирга Исфаҳон етишсак,
Умидим шулдур Кушқанот.*

*Шерали дер, мундин кетсак,
Бейик-бейик тогдин ўтсак,
Гавҳаройга бориб етсак,
Мақсадим шулдур Кушқанот.*

Алқисса, Шерали сўзини тамом килиб, ўз йўлида давом этди. Ул олти ой йўл юриб, Табриздин чикқанига етти ой бўлганда бир тоғнинг этагидин чикди. Отни никтаб тоғнинг устига чикди. Тепадан сар этиб караса, тоғ қоптолида бир шаҳар кўринди. Шерали отни шу томонга бурди. Бориб караса, бу жойни Хамадон шаҳри дер эрканлар. Подшосининг оти Мўмин шох эркан. Подшонинг 40 ясовули шу ердин ўтганлардин бож олиш учун ҳар куни йўлга никки-уч марта чиқиб турар эрканлар. Улар шу куни Шералига дуч келдилар. Уларнинг сардори Шералининг олдиин чиқиб сўради:

-Эй йигит, нердин келиб, нерга борасан, отинг ким, не мақсадда йўлга чиқдинг?

Шерали ясовулларга ўз дардини баён этиб бир ғазал айтар бўлди:

*Хабар олсанг қирқ йигитнинг сардори,
Шаҳри Табриз элдин чиқиб келурман,
Асли зотим баён айласам борин,
Ўзим Олим шоҳнинг ўғли бўлурман.*

*Тўққиз ёшда тушдим ишқнинг йўлига,
Назар этмам бу дунёнинг молина,
Жафо чекиб Исфохоннинг элига,
Гавҳаройга ошиқ бўлиб келурман.*

*Қушқанотим неча қўлдин кечгандур,
Пирим Али ишқ қописин очгандур,
Бу дунёдин ўн тўрт ошиқ ўтгандур,
Ўн бешинчи ошиқ бўлиб келурман.*

*Тақдир-қисматимни Оллоҳдин кўриб,
Етти ойлаб кеча-кундуз йўл юриб,
Суюн шоҳнинг қизин тушимда кўриб,
Ишқнинг савдосига тушиб келурман.*

*Булбул бўлиб учиб чиқдим элимдин,
Олмос қиличимни тақиб белимдин,
Шералидур, хабар олсанг ҳолимдин,
Пирдин дуо олиб ёрга келурман.*

Алқисса, Шерали бу сўзини айтиб бўлгандин сўнг, сардор бу сўзни эшитиб мискириб кулди, сўнг деди: -Ё Худоё, бу ўғлон Гавҳаройга ошиқ бўлиб келган бўлса, ахир бизнинг подшоҳимиз ҳам шу қизга ошиқ бўлиб юрибди. Кел, бу ўғлонни яхшиси тутиб, подшоҳимиз олдига олиб борайлик ёки изига қайтарайлик. Шерали деди:

-Агар подшоҳнинг тугул ҳар ким ошиқ бўлсада, Гавҳаройни мен оларман, ёки бошимдин кечарман. Аммо изимга қайтмасман. Шунда ясовулларнинг қизмарокларидин бири:

-Бунинг бошидин кечиш мақсади бўлса, ҳозирнинг ўзида бир ёқлик қилайлик, -деб қиличини суғуриб, Шералига тўпилади. Шерали ҳам олмос қиличини олиб, бўйнингнинг чикқан жойи шуми, деб солди қилични,

ясовулнинг калласи зомчадай тумолониб кетди. Кейин ясовулларнинг бариси Шералига қараб хужумга ўтдилар, қилич қиличга қоқилишди. Қирқ йигитдин олтитаси калласидин айрилди. Қолганлари қочиб ўта кетдилар. Булар қочаверсин, энди сўзни сардордин эшитинг. Сардор йигитларнинг олдида қочиб бориб, тўғри подшонинг олдига кирди. Подшо унинг йўлбарседан қочган тулкидай халлослаб туришига қараб деди:

-Эй сардор, не бало изингдин шер қувладими, рангингда қон қолмабди-ку. Унда сардор:

-Мен кўрган зот шердин зиёд, -деб кўрганларини подшога бир-бир баён қилди:

*Арзимни эшитгил, эй Мўмин шоҳим,
Аждарни, шерни ҳам кўрганча бўлдим,
Ўлжа излаб ов қиларга кетгандим,
Ов билан ўлжамни бергунча бўлдим.*

*Қунчақардин эниб келди бир йигит,
Энига кийибдур олтиндин соевут,
Биз дедик: тўхтатиб тезда бундин кет,
Қиличин остинда ўлганча бўлдим.*

*Айтди аслин, Табриз экан макони,
Олмоққа борурмиш ул Гавҳаржонни,
Дошдин қамаб тутжак бўлдим мен оқи,
Отининг остида қолганча бўлдим.*

*Ул йигитнинг "Пирим!" деган палласи,
Кетди олти йигитимнинг калласи,
Мен қочдим кўзламай баланди-пасти,
Азройилдин қочиб келганча бўлдим.*

*"Пирим Али", дейиб отини минди,
Аждардин ҳам ул ҳайбатли кўринди,
Бек ўгли сардор дер, юрак ёрилди,
Қўлимни орқама танганча бўлдим.*

Алқисса, бек ўгли сардор сўзини тамомлади. Буни эшитиб Мўмин-шоҳ деди:

-Эй сардор, бир йигит Гавҳарни излаб борар эъкан, сен уни тутиб олажак бўлиб, бир йигитга олти йигитни олдириб қайтдим, десанга!

Қирқ йигит бўлиб, бир йигитни босқи топиб келгунча ўлсангиз бўлмайдими, эй сизларнинг отингизга тош, тупрок!

Шундан кейин подшо бир лак кўшинни олиб Шералининг олдин чикди. Энди хабарни Шералидин эшитинг. Шерали ўз ичида ўйлади. Бу ясовуллар кочиб кетишгаку кетдилар. Аммо булар тек ётмайди. Сал ўтмай бир кўшин билан келиб мендин хусурини олишлари ҳеч гапмас. Шу сабабли харқандай балога таяёр турай, деб шундай орқасига қайрилиб қараса, бир чанглов кўринди. Шерали айтганимдай бўлди, ўйлаганинг олдингдин чиқади, деб қилич-қалқонларини шайлаб турди. Сал ўтмай бир лак лашкар бирлан Мўмин шоҳ пайдо бўлди. Узокдан буни кўрган Шерали хийлага ўтди. Тоғни айланиб ўтиб кўшиннинг изидин келди ва туйқусдан орқадан ҳужум қилиб ур-йикни бошлаб юборди. Бир замонда кўйга бўри доригандай бўлди. Мўминшоҳ олаговурдан хайрон бўлиб, орқасига сар сөлса, кўшиннинг ярмиси йўқ, ярмиси орқага қараб кочиб бораётир. Шерали шу замони келиб подшони отдин уриб йикди ва кўлини тангиб ташлади. Бундан эсини йўқотган Мўминшоҳ:

-Эй ўғлим, мени бўшат, этагимдаги тошни тўқдим, ота-ўғил бўлишали,- деди. Бу сўзни эшитиб Шерали подшонинг кўлини ёздирди. Ундин сўнг улар ота-ўғил бўлишиб, Шерали саройда дам олди, хазмда-базмда бўлди. Қирқ кундин кейин Шерали:

-Эй шоҳим, йўл эгаси йўлда яхши, менга рухсат беринг, кетайин, - деди. Мўминшоҳ деди:

-Эй Шерали, тожи-тахтга эга бўлиб бу ерда қолавер, хоҳлаган кизингни олиб берайин.

-Эй шоҳим, мен Табриз шахридин етти ой йўл юриб, Гавҳаройни топаман, деб келаётирман. Менинг кўзимга тожи-тахт, дунё-мол кўринмас, -деб шоҳга қараб бир ғазал ўқиди:

*Санго арзим шулдур, шоҳим,
Менинг мунда турорим йўқ,
Юрагимда кўндир оҳим,
Менинг ҳеч номус-орим йўқ.*

*Чикмишам шахри Табриздин,
Мен рухсат сўрарман сиздин,
Излаганим Гавҳар қиздин,
Ўзгага қўл берарим йўқ.*

*Арзи ҳолим айтсам сиза,
Мен ошиқман Гавҳар қиза,
Шундин бошқа ҳеч бир қиза,
Бу кўнглимни очарим йўқ.*

*Кўздин тўқарман ёшимни,
Суюн шоҳ олса бошимни,
Ўтга кўйдирса лошимни,
Кетмасам ҳеч қарорим йўқ.*

*Баланд тоғлардин ўтгунчам,
Лочин қушимни тўтгунчам,
Гавхаройимга етгунчам,
Ҳеч манзилда турорим йўқ.*

*Сайратсанг Шерали тилин,
Мен терарман Гавҳар гулин,
Мунда бошқа қизлар билан
Бир кун умр сурарим йўқ.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлагандин сўнг:

-Эй подшоҳим, мен ўз тожи тахтимни ҳам ташлаб келаётирман. Мен Гавҳарой ёримни кўрмагунча ҳеч жойда тура билмайман, -деди.

-Эй Шерали, кетсанг ихтиёр сенда, рухсат бермай иложим йўқ. Суюн шохнинг уч шарти бор. Сен ёнингда лашкар олиб кет. Мен уч марта кўшин билан бориб, енгилиб қайтдим, -деди подшо.

-Эй подшоҳим, кўшин билан бориб қиз олиш инсонийликка кирмайди. Якка бориб, бахтимдагини кўрайин, -деди Шерали.

Шундин сўнг йўлнинг шайини тутиб Шерали йўлга равона бўлди. У билан 500 йигитни олиб Мўминшоҳ ҳам йўлга тушди. Улар уч кун бирга йўл юрдилар. Бир жойга бориб дами-тинчини олгандин сўнг Шерали:

-Эй подшоҳим, узатгандин йўлдош бўлмас, сиз энди изингизга қайтинг, -деб бир ғазал айтди:

*Узатгандин йўлдош бўлмас,
Дуо қилиб қолинг энди.
Ёзгитда бори бузилмас,
Шоҳим, сиз соғ бўлинг энди.*

*Юрагимда доғи тугун,
Кундуз ёхти, кечаси тун,
Исфакон кетарман бугун,
Қадрдонлар хуш қол энди.*

*Мен кетарман элдин эла,
Кўнгул қуши учар гула,
Мени солинг тўғри йўла,
Сизлар мунда қолинг энди.*

*Шоҳим қулоқ эъйинг манго,
Арзимни айтайин санго,
Оқ фотиҳа бериб манго,
Хушвақт бўлиб қолинг энди.*

*Тақдир бўлди азал бошдин,
Дийдам т. . . қонли ёшдин,
Шерали дер, кеч. . . бошдин,
Мен кетарман, қолинг энди.*

Алкисса, Шерали сўзини тамомлади. Улуғ-кичик барча халойик бирлан хайр-хўшлашди. Мўмин шох ўз элига қайтиб ҳукм суришда давом этди. Шерали эса йўлга равона бўлди. Оз юрди, кўп юрди, сувсиз чўл юрди, сувли кўл юрди, неча манзилларни ошиб, тўккиз ой, тўккиз кун деганда олдидин бир тепа чиқди. У ёк, бу ёғига қараса, тепанинг пастида икки киши туя билан кудукдин сув чиқариб турибди.

Шерали уларнинг ёнига бориб салом берди. Улар алик олиб: -Эй йигит, нердан бориб, нердан келарсан, қайси элдинсан, отинг ким, -деб сўрадилар. Шерали деди: Мен Табриздин чиқиб Исфaxonга борурман, Суюн шохнинг кизига ошиқман, отим Шерали.

-Ул киз учун Ҳамадон подшоси Мўмин шох қанча уруш қилиб ола билмади, сенинг қўлингдан не келар эрди, -дедилар туякашлар. Шерали:

-Эй дўстлар, сизлар аввало меннинг корнимни тўйдиринг, кейин, йўлнинг солиғини беринг, -деди. Туякашлар унинг олдига бир чўрак билан қоврилган эт қўйдилар. Шерали томоқни еб йўл солиғини олиб, от сураберди. Туякашлар ўйладилар: -Биз бунга кизнинг манзилини аниқ айтдик. Ул тўғри Гавҳаройнинг боғидин чиқса, подшоҳ бизнинг йўл кўрсатганимизни билса, бошимиз ўлимда, молимиз талонда бўлар, -деб дарҳол туриб подшоҳнинг хузурига келдилар. Унга йигитнинг хабарини бердилар. Подшо:

-Ул не қора йигит эркан, тўппа -тўғри кизимнинг ёнига келса, -деб вазирига 40 отлик бериб, Шералининг олдига юборди. Вазир Шералининг олдидин чиқиб сар солса, бу йигит уларга бош берадиган тоифадан эмас. Шунда вазир Шералига таъзим билан салом бериб, деди: -Эй ўғлон, сени бизнинг подшомиз олдига қақираёттир. Шерали -деди:

-Подшонгизнинг оти ким?

-Суюншоҳ.

Шунда Шерали подшонинг сўзини йиқмайин, -деб уларга қўшилиб шох хузурига келди ва таъзим билан салом берди. Подшо:

-Эй ўғлон, сен нердан бўласан, отинг ким, -деди.

-Мен Табриз шахридин Олимшоҳнинг ўғлиман, -деб Шерали ҳамма гапни тўғри, очик айтди.

-Эй ўғлон, сен менинг шартларимдин кўркмадингми, агар уларни битира олмасанг, мен сени дор остида ўйнатаман, -деб Суюншоҳ бир газал айтди, Шерали жавоб берди:

Суюншоҳ: *Нердин келдинг, ақлинг чошиб,
Қайтгил, тезроқ элинга сен,
Кўлдин келмас ишга жўшиб,
Бугун келдинг ўлима сен.*

Шерали: *Табриз шахридин чиқиб,
Келдим қизинг олмоққа мен.
Гавҳар билан ўйнаб-кулиб,
Беш кун даврон сурмоққа мен.*

Суюншоҳ: *Уч шартим битмаса сендин,
Яхшиликни кутма мендин,
Бошинг қутилмас зиндондин,
Энди тушинг кўлима сен.*

Шерали: *Келдим Ҳамадондин ошиб,
Мўминшоҳ била савашиб,
Айтабер икратингни эўтаиб,
Битирмакка келмишам мен.*

Суюншоҳ: *Аждарни бориб ўлдирмоқ,
Араблар сардорин тутмоқ,
Минг зинага отли чиқмоқ,
Шартларини битирурсен.*

Шерали: *Манго Худо раҳм этса,
Гавҳаройим насиб этса,
Пирим Али мадад берса,
Бу шартларинг битирурман.*

Суюншоҳ: *Суюншоҳ дер, эшит сўзим,
Шартлар битса берай қизим,
Битирмасанг ўйиб кўзинг,
Тим зиндона ташланур сен.*

Шерали: *Шерали чорлар пирини,
Ҳақдин кўрар тақдирини,
Маъшуқам Гавҳар парини,
Олмоқ учун курашурман.*

Алқисса, сўзларини тамом қилдилар. Подшо:

-Эй ўғлим Шерали, узок йўлдин, яхши ният билан келибсан, меҳмон хурмати учун бирдан сени ўлдирмайин. Аммо шартларимни бажармасанг, ҳўкмон дорга осурман, -деди.

Шерали ўрнидан туриб таъзим қилди. Булар бу ерда тураберсин, элдиги сўзни Гавҳаройдин эшитинг.

Гавҳарой Шералининг келганини эшитиб, энасининг ёнига келиб, зор-зор чун абри навбахор йиғлаб бир ғазал ўқиди:

*Бугун ёрим келмиш Табриз шахриндин,
Энажсон, кўришмак чорасин изла,
Мен қониб ўлайин ёрим меҳридин,
Энажсон, кўришмаклик чорасин изла.*

*Золим отам унга шартларин айтса,
Аждар билан савашмака узатса,
Аждарҳо зўр келиб ёримни ютса,
Кўрмайин қолмайин, чорасин изла.*

*Энажсон, гар кўрмай қолсам мен ани,
Тирик деб сўнг гумон этмагил мени,
Ўз-ўзим ўлдириб тарк этгум танни,
Энажсон, кўришмак чорасин изла.*

*Ҳақни ёдлаб мен сизиндим ўзинга,
Эна раҳм айлагил, якка қизинга,
Гавҳарой дер, ёрим кўрсат кўзимга,
Энажсон, кўришмак чорасин изла.*

Алқисса, Гавҳарой сўзини тамом қилгандин сўнг Бодом биби қизининг фарёлига дош беролмади. Подшошни ётоқхонасига киритиб бир коса шаробга беҳуш дори қуйиб ичирди. Ул ётиб ухлаб қолди. Шундин сўнг ул Шералини олиб келиш учун Гулжамолни юборди. Ўзи кизини олиб, “Боғи хавас”даги кўшкка кетди. Гулжамол Шералининг ёнига келди. Кўрса, шундай бир йиғит ўтирибдурки, бундай зот олам-жаҳонга келган эмас. Унга кўзи тушиб, илон оғзига яқин келган қурбакалай бўлиб қолди. Зўрга ўзини тутиб салом берди. Шерали уни кўриб деди:

-Эй гўзал киз, сен кимсан, кимни изларсан?

-Мен Гавҳарой бибимнинг канизи бўламан. Ул сизни ҳузурига таклиф этди. Мен элчи бўлиб келдим, -деб беш калима сўз айтди:

*Узоқ йўлдин ошиб келган гўч йиғит,
Қулоқ қўйинг, Гавҳарой чорлар сизни.
Сабр-тоқат билан йўлга қўз тикиб,
Элчи этиб сизга юборди бизни.*

*Сиз келибсиз жабру жафолар чекиб,
Юринг энди қайгу уйини йиқиб,
Гавҳарой шод бўлсин мулоҳим боқиб,
“Боғи ҳавас” томон чорлайди сизни.*

*Хабар тоғиб, ўтлар тушиди жонина,
Йиғлаб борди энасининг ёнина,
Мушқу анбар сетиб Гавҳар тўнина,
Бугун гўл тубига чорлайди сизни.*

*Бодом биби беҳуш этгандур шоҳни,
Уч кунгача йўқ уйғонми гумони,
Бугун барча инжа қизларнинг хони,
Орзу этиб боғга чорлайди сизни.*

*Гулжамолам, бугун элчиман мунда,
Гавҳарой йиғлауб кутади анда,
Қирқ канизи ҳам энаси ёнинда,
Бари бирга боғга чорлайди сизни.*

Алқисса, Гулжамол сўзини тамомлагандин сўнг Шерали шод бўлиб “Боғи ҳавас”га қараб йўлга равона бўлди. Тез орада Гулжамила билан боғ эшигини кирдилар. Гулжамол Шералини бир гулнинг тубига олиб борди. Шерали эътибор билан қараса, Гавҳарой билан тушида учрашган жойининг хут ўзи эркан. Гулжамол уни шу ерда қўйиб, Гавҳаройдан сўкнчи олмок учун туриб кетди. Энди бу сўз бу ерда турсин хабарни Гавҳаройдан эшитинг Гавҳарой Гулжамолни Шералининг изидин юбаргандин сўнг ювиниб –тараниб, зарбоф кийимларини кийиб канизлари билан Шералини кутиб олишга чикди. Сабру қарори бўлмаб боғни икки айланди. Бир вақт Гулжамол кўринди. Гавҳаройнинг юраги беданадай потирлаб, Гулжамолдин Шералини сўраб бир сўз айтди. Гулжамол жавоб берди:

Гавҳарой: *Хабар бергил, манго Гулжамол жоним,
Севар ёрим Шералини кўрдингми?
Юрикда армоним, дардга дармоним,
Меҳрибоним Шералини кўрдингми?*

- Гулжамол:** *Гавҳар бибим, менчи хабар сўрасанг,
Мен сенинг ёрингни келтирдим бога.
Юр, бирга кетайлик, ёрга учраисанг,
Мен сенинг ёрингни келтирдим бога.*
- Гавҳарой:** *Ёлгон сўзлар бирла келма ёнига,
Ўтлар солма, менинг ёнган эшонима,
Ёр йўқса қолурса, менинг қонима,
Кўз қувончим, Шералининг кўрдингми?*
- Гулжамол:** *Сенингдек паризод онадин тугмас,
Шералидек йигит оунёга келмас?
Сўзим тўғри, ҳеч бир ёлғони бўлмас,
Севар ёринг бугун келтирдим бога.*
- Гавҳарой:** *Айлаканайин ёрни кўрган кўзингдин,
Шакардин, шарбатдин сужси сўзингдин,
Хабар бер, Гулжамол, баҳор-ёзимдин,
Кўнгила хушим, севар ёрим кўрдингми?*
- Гулжамол:** *Сўзлаганда дур сочишур тилиндин,
Ўн тўрт ёшда чиқиб қайтмиши элиндин,
Олмос қиличини тақиб белиндин,
Рустам сифатлигини келтирдим бога.*
- Гавҳарой:** *Гавҳар деяр, туринг бога борали,
Шералибек била бирга юрали,
Унинг била кайфу сафо сурали,
Кўз қувончим Шералини кўрдингми?*
- Гулжамол:** *Гулжамол дер, эшит менинг зоримни,
Бога олиб келдим севар ёрингни,
Сарф этасан бугун ҳар не борингни,
Севар ёринг бугун келтирдим бога.*

Алқисса, булар сўзларини تامом килдилар. Гавҳаройнинг сабру қарори тугаб, қанизлари бирлан Шералининг ёнига юрди килди. Шерали Гавҳаройга интиқ бўлиб, нега айланди экан, деб икки кўзи йўлда бўлди. Шу вақт бир тўпор қизлар келаберди. Шерали: буларнинг қайси бири Гавҳарой эркан, деб қараб турди. Бир вақт уларнинг орасидин бир қиз олдинга ўтиб, Шералига қараб келаберди. Бу қизни кўриб, Шерали онг-тонг бўлди. Бундай хусни ул ҳеч қачон кўрмаган эрди. Унинг таърифини айтаётган адо қиладиган эмас эди. Узун бўйли, инжа белли, қора кўзли, сужси сўзли, юпка дудок, бодом қабеқ, писта даҳон, мўрча миён, қоши камон, ўзи оводон бир қиз. Шерали буни кўриб тушиндаги қиз эрканини таниди. Гавҳарой ҳам Шералини таниди. Йигитга кўзи тушиб ақли ҳайрон бўлди.

Улар бир-бирининг кучогига ташлашиб, оқ ипакдай чўлашиб, тол чивикдай дўлашиб беҳуш йиқилдилар. Қизлар бу воқеани кўриб бармоқларини тишлаб қолдилар. Бодом биби эса булар ўлиб қолдими, деб юраги ёрилишига сал қолди. Қизлар келиб буларнинг устини ёпиб қўйди. Бироз вақт ўтиб улар хушига келдилар Бир-бирининг меҳрига тўймай, вақтлари хуш бўлиб, хол-аҳвол сўрашиб, бошидан ўтганларини баён қилиб, савол-жавоб қилдилар. Бошини Гавҳарой бошлади, кейинини Шерали давом эттирди. Савол-жавоб бул турур:

- Гавҳарой:** *Бошига дўнайин Шерали жоним,
Гул юзинг кўрмакка интизор эрдим.
Сен бирла айлагум аҳду паймоним,
Дийдоринг кўрмакка мен хумор эрдим.*
- Шерали:** *Қурбонинг бўлайин нозли дилдорим,
Энди ўлсам ҳеч армоним йўқ менинг.
Ўн тўрт ёшда тушида кўриб дийдоринг,
Ошиқ бўлиб тушдим йўлингга сенинг.*
- Гавҳарой:** *Эшит сен Шерали, менинг сўзимни,
Айрилиқ саргайтди гулдек юзимни,
Қиш айлауб баҳор ила ёзимни,
Ишқингда ўртаниб беқарор эрдим.*
- Шерали:** *Ишқинг шаробидин маст бўлиб ичиб,
Элимдин чиқмишам жонимдин кечиб,
Чўли биёбондин қуш каби учиб,
Қарорим бўлмади ҳеч ерда менинг.*
- Гавҳарой:** *Мен кўшкни айвонда сен сувсиз чўлда,
Хабаринг эшитдим ой бирла йилда,
Қора сочим ёйиб, кўзларим йўлда,
Йўлларинга боқиб мисли хор эрдим.*
- Шерали:** *Отим адо бўлди ҳижрон чўлида,
Ғарқ бўлдим ҳамиша гамнинг кўлида,
Қирқ кун бўлдим Ҳамадоннинг элида,
Ҳақни ёдлаб чиқдим йўлингга сенинг.*
- Гавҳарой:** *Тонг саҳарда кирдинг менинг тушимга,
Гавҳар дер, айтмадим тенгу тушимга,
Худо раҳм айлади кўзда ёшимга,
Ишқингда тўлганиб гўё мор эрдим.*
- Шерали:** *Сени деб, Худога қилдим иштижо,
Ҳамадон подшоҳин айладим адо,
Шерали дер, жоним сенгадур фидо,
Гулинг терсам дилбар, гулзоринг сенинг.*

Алқисса, булар савол-жавобларини адо қилдилар. Кейин айшу ишратга машғул бўлдилар. Буларнинг ўтиришларига син солиб Бодом биби ўзинча деди: Ё Худоё, ўзинг сақла, бу аҳволни шох билиб колса, не бўлади, дунёда яккаю ягона бир қизим бор, бу ҳам ишқ йўлига гирифтор бўлган. Илоё Худо подшога инсоф, Шералига гайрат, Гавҳаройимга сабр, тоқат бергайсан!

Бодом биби тилакларининг жобажо бўлишини Худодин тилаб бир ғазал айтди:

*Сизинмишам санго қодир Оллоҳим,
Орзу Қамбар каби эшитинг додим.*

*Икки дунё якка ёлғиз фарзандим,
Ул шўх кезса, менинг қўнғимда шодим.*

*Ишқ йўлига туиди бу ёлғиз қизим,
Унинг дарди билан саргайди юзим.*

*Гавҳар қуяр Шералининг ўтина,
Яратганим, етиш менинг додима.*

*Шералибек ишқнинг қўлида сузиб,
Келибдур неча йил чўлларни кезиб.*

*Подшо шартларни истайди ундан,
Қутулмоқ бўларми бу қайзу-замдан.*

*Кўп жафолар чекиб келган Шерали,
Бу йўлда мадад бер ё ҳазрат Али.*

*Буларнинг мақсадин бергил ёронлар,
Мадад беринг уч юз олтини эранлар.*

*Барчаларни йўқдан бор этган Худо,
Ошиқу машуқни қилмагил гадо.*

*Бодом деяр сўзим қутордим энди,
Ошиқларнинг дарди бўйнима минди.*

Алқисса, Бодом биби сўзини тамомлади. Гавҳарой билан Шерали иккиси ўз дардлари билан бўлиб, оналарининг нолиш, илтижоларига ку-

лок ҳам солмадилар. Ошиқ-маъшуқалар қўл туттишиб, боғни сайр этдилар, сўнг беш юз зинали тилло тахтнинг устида ўтириб, тилло чонокда тўққиз турли таом едилар. Шерали билан Гавхарой бир-бирларининг хусни жамолина боқиб ором олдилар. Бир вақт Гавхаройнинг ёдига отасининг шартлари тушиб: “Бу йигит отамнинг шартларини бйтиришга кетса, менинг куним қандай кечар, деб хафа бўлиб, кўнгли бузилиб, кўз ёшлари сузилиб, ўпкаси тўлиб, ғамгин бўлиб, сарғайиб-сўлиб ерга боқди, дийдасидин ёшлар окди. Буни кўриб Шерали сўради:

-Эй Гавхарой, сен не учун маълул бўлурсан, не ёмон фикрларга ботдинг?

-Эй Шералибек, менинг маълул бўлганим отамнинг шартлари ёдимга тушди. Сендин айрилиқдин кўркиб, ўйга ботдим.

-Эй севгилим, сен унинг учун маълул бўлма, отангнинг неча шартин бўлса, бажараман, ҳеч ғам ема, -деб Шерали бир ғазал айтди, Гавхарой жавоб берди:

Шерали: *Арзим эшит, дилдорим,
Не учун маълул бўлурсан?
Жаннат хури, хиромоним,
Не учун маълул бўлурсан?*

Гавхарой: *Кўрқарам мен, Шералибек,
Айрилиқ келса деб бир кун.
Рақиблар мисли аждардек,
Гавголар солар деб бир кун.*

Шерали: *Кўрқмагил ёзилгон бордур,
Пирим Али мададкордур,
Қодир Олло ховондордир,
Не учун маълул бўлурсан?*

Гавхарой: *Сен хабар сўрсанг мендин,
Дардим ортар кунба кундин,
Шоҳ шартин истаса сендин,
Айрилиқ келадур бир кун.*

Шерали: *Фойда бермас ғам-койишинг,
Йиғлаб кўздин тўқма ёшинг,
Сог бўлса нозлим, йўлдошинг,
Сен нега маълул бўлурсан?*

Гавхарой: *Дўзмарам айрилиқ ўта,
Қачон етарман мурода,
Адалат йўқдур подшода,
Мен шунга маълул бўлурман.*

Шерали: *Ошиқ бўлдим тўққиз ёшдин,
Қўрқмарам, ҳеч бир савашдин,
Сени деб кечарман бошдин,
Сен нега маълул бўлурсан?*

Гавҳарой: *Дийдорингни кўрош: тушида,
Йиглаб кездим ёзу қишида,
Аждар зўр келса савашда,
Мен ҳам сени деб ўлурман.*

Шерали: *Шерали дер, севар ёрим,
Сенсан дароим, ҳам дармоним,
Ўлсам сен деб, йўқ армоним,
Не учун маълул бўлурсан?*

Гавҳарой: *Бугун гул юзингни кўрдим,
Йиглаб қисмата бел бердим,
Гавҳарой дер, азиз мардум,
Сен учун маълул бўлурман.*

Алқисса, булар сўзларини тамомладилар. Кейин бир-бирларига кўнгил бериб, суҳбатлашиб, вақтларини хушлаб ўтирдилар. Шу тариха уч кун ҳам ўтди.

Учинчи куни Бодом биби энди подшонинг уйғонар вақти бўлди, деб айтишга кизининг ёнига борди. Борганда бориб, уларга не деярини билмай, хайрон бўлиб ўлтирди. Уни ҳамгин кўриб Шерали сўради:

-Эй момо, не ўйга ботдингиз, не хизматлар бор? Унда Бодом биби деди:

-Эй кўзим, сенинг илтижоларингга чидаш бера олмай шохни уч кун беҳуш қилдим. Бугун уч кун тўлади, уйғонса, унга не деб жавоб берурмиз. Энди сен яхшиси Гавҳаройдин узоқлаш. Шох бу ерга келганингни билмасин. Гавҳарой энасин бу гапни эшитиб, юрагига ўт тушиб, қон йиғлади. Шерали эса она -қизга кўнгиллик бериб, ердин кўпди. Гавҳарой ҳам нойлож унга жавоб берди. Бир қанзига кўшиб, уни узатди. Ўзи қон йиғлаб қолди. Сўнг Шерали подшо боргоҳи ёнига борди. Бодом биби қириб подшонинг ёнига борди. Подшо уйғонди. У нега мен шунча ухладим, нечун уйғотмадингизлар, деб бироз воғурди қилди. Шералининг келганини кўриб, сарой аёнларини маслаҳатга чорлади. Уларни йиғиб, подшо деди:

-Бир ўғлон келибдур, уни не иш қилурмиз? Аёнлар айтдилар:

-Ўғлонни бу ерга чақириб, шартларни баён қилурмиз, рози бўлса бажаришга кетсин. Вазирни Шералини чақирришга юбордилар. Шерали тезда вазир бирлан шохнинг хузурига келиб қўл қовшириб салом берди. Аёнлар унинг одобига хайрон қолиб, ўтиришга буюрдилар. Шох деди:

-Эй ўғлон, агар шартларни бажаришга рози бўлсанг, менинг элимда бир улкан аждарҳо бор. Ул менинг элимнинг ярмини сўраб турибди. Ҳар кун одамларимни, молларимни тутиб еб турибди. Мен уни йўқотиш учун турли чора кўрдим, неча лашкарларимни кирди, аммо енга билмадим. Биринчи шартим шу. Шоҳ ичида: “Бу ўғлон барибир аждарҳо комида ўлиб кетади, кизимни эса вазиримнинг ўғлига узатаман”, деб ўйлаб ўлтирур эрди.

Шерали бўлса, шартни эшитиб хотиржам жавоб берди:

-Иншооллоҳ шартни битирурман. Эрта билан аждархонинг ёнига кетарман.

Шерали ўрнидин туриб, ўзининг макониға келиб: -Ё пирим Али, бу балони даф этишда мадад бер, -деб гам-андух ичида уйкуға ётди. Шу замони Ҳазрат Али унинг тушига кириб:

-Эй ўғлим, сен ҳеч қайғу этма, бу аждархонинг ажали етиб турибди, бориб бир хамла этсанг, ўзи -ўздан гумдон бўлади, -деб кўнгил берди, Шерали шунда тисқиниб уйғонди, қараса, туш эркан. Ул пирининг ёнида эканидин хушвақт бўлиб, бир ғазал ўқиди:

*Ўн тўрт ёшда ошиқ бўлдим,
Бир гўзал паризод қиза.
Бел боғлаб йўлини тушдим,
Бошим қурбон қора кўза.*

*Элимдин чиқдим сайланиб,
Неча чўлларни айланиб,
Юз фикр этиб, ўйланиб,
Етсам деб юзи қирмиза.*

*Кечдим қанчалик йўллардин,
Тог, денгиз, сувсиз чўллардин,
Очилган қизил гуллардин,
Сайр этиб баҳор ҳам ёза.*

*Келдим жабру жафо чекиб,
Қарбало чўлидин ўтиб,
Шоҳ манго бадланиб боқиб,
Шартин солғи берди биза.*

*Шерали дерлар отима,
Пирим етишди додима,
Бундин ўз кўнгил шодима,
Борғум қалқон тутиб юза.*

Алкисса, Шерали сўзини тамомлаб, вақти хуш бўлиб, отининг ёнига келиб, сийлаб-сийпалаб, эгарлаб-юганлаб, олмос қиличини белига тақиб йўлга ҳозирланди. Шу орада тонг ҳам отди. Шерали подшодин рухсат олайин, деб унинг қошига борди. Подшо ҳам Шералининг кетар вақти бўлди, деб кутиб ўтирган эркан. Шул замони Шерали салом бериб кириб келди: - Таксир, хизматга келдим. - деди Шерали. Подшо унга рухсат бериб аждархонинг солиғини бер. Шерали аждархо манзилига қараб йўлга равона бўлди.

Энди хабарни кимдин ол, Гавхаройдин ол. Гавхарой Шералидин умидини узиб қора кийиб ёс тутиб ўтирди. Аммо у отасининг хузурида бўлганлигини билиб келиш учун бир канизини айғокчи қилиб юборган эди. Шу каниз подшо билан Шерали ўртасида бўлган воқеаларни унга келиб айтгандин сўнг Гавхарой қора кийиб канизлари бирлан отасининг боргоҳига йўл олди.

Шерали энди йўлга чиқиб олган эрдик, бир тўпор қизлар кўринди. Қараса, Гавхарой қора кийиниб, сочларини тўзғитиб канизлари бирлан келаётир. Шерали буларни кутиб турди. Шунда Гавхарой унга салом бериб, маънос мискин бир газал ўқиди. Шерали ҳам жавоб берди:

Гавхарой: *Узоқ йўлдин жабру жафолар чекиб,
Мени дейиб бунда келдинг, Шерали.
Келиб мени ёнар ўтларга солиб,
Бугун яна кетар бўлдинг, Шерали.*

Шерали: *Бу дунёга келган чекар жафони,
Ёзилганни бузмақ бўлмас, Гавхарой.
Шартларни битириб меҳру вафони,
Сурармиз сабр айла, жоним, Гавхарой.*

Гавхарой: *Отамда инсоф йўқ, эгирдир шарти,
Сенсиз манго ҳаром Исфаҳон юрти,
Сен келгунча ёлғиз чекарман дарди,
Бу боғлар кўзима зиндон, Шерали.*

Шерали: *Сени дейиб чиқиб қайтдим элимдин,
Кечиб молу мулкдин, қўрқмай ўлимдин,
Мадад тилаб ҳазрат Али тиримдин,
Ғам ема, битиргум шартни Гавхарой.*

Гавхарой: *Юр иккимиз бирга кетайлик йўлга,
Мен ҳам йўлга чиқиб борайин бирга,
Шарт битмаса, мен ҳам келмайман элга,
Ўлсак бирга бир ўлайлик, Шерали.*

- Шерали:** *Ошиқ бўлсанг чида айрилиқ ўта,
Сабр айласанг, сен етарсан мурода,
Узоқ йўллар, сувсиз чўл, бор орада,
Жафо чекиб замгин бўлма, Гавҳарой.*
- Гавҳарой:** *Сенсиз бу ерларда йўқдур қарорим,
Етишмас Худога нолишу зорим,
Гавҳар деяр, эй севгили дилдорим,
Кўнглим тоқат топмас, жоним Шералим.*
- Шерали:** *Отни миниб, саваш истаб кетурман,
Ул майдонни қирмизи қон этурман,
Ё ўлдириб, ё-да ўлиб кетурман,
Йўлларингда жоним қурбон, Гавҳарой.*

Алкисса, булар сўзларини айтиб тамом қилдилар. Гавҳаройнинг сўзлашга ҳам мадори қолмади. Шунда Шерали бунинг сал бўлса-да, кўнглини кўтарайин. Ҳар қолда аёл киши, деб бир ғазал ўқиди:

- Шерали:** *Насихатим олгил, эй севар ёрим,
Йиғламагил, нечун замгин бўлурсан?
Ёлгончи дунёда соғ бўлса жоним,
Нечун кўз ёш тўкиб маълул бўлурсан?*
- Гавҳарой:** *Мен йиғламай қим йиғласин дунёда,
Айрилиқдин куйиб, маълул бўлурман,
Отам сени солмиши бир ёнар ўта,
Сенинг учун йиғлаб маълул бўлурман.*
- Шерали:** *Рухсат берсанг кетам аждар ёнина,
Харидорман шул аждарнинг жонина,
Пирим мадад бериб келур ёнима,
Нечун севар ёрим маълул бўлурсан?*
- Гавҳарой:** *Мен йиғит жонинга дўза билманам,
Ўлгунчам ҳеч кўнглим узо билманам,
Сендин қалиб ёлғиз кезё билманам,
Айрилиқдин куйиб маълул бўлурман.*
- Шерали:** *Сочинг ёйиб, юзинг йиртиб йиғлама,
Юрак-бизрим пора қилиб доғлама,
Кетсам келам, келмас дейиб чоғлама,
Нечун кўз ёш тўкиб маълул бўлурсан?*
- Гавҳарой:** *Рухсат олиб от-ярогинг шайласанг,
Аждарнинг бошига қилич жойласанг,
Мени деб жонингни қурбон айласанг,
Мен ҳам бирга жоним қурбон қилурман.*

Шерали: *Хақнинг оти мудом бордур дилимда,
Олтин камар, олмос қилич белимда,
Ширин жоним қурбон бўлсин йўлингда
Рухсат бергил, нечун маълул бўлурсан?*

Гавҳарой: *Тог-тош ларзон урар менинг бодимдан,
Хақнинг отин чиқармагил ёдингдан,
Шерағибек, айрилиғнинг ўтидан,
Кўзда ёшим, йиғлаб маълул бўлурман.*

Шерали: *Нозли ошбар, шукур дежагим санго,
Вақти хушлик билан рухсат бер манго,
Аждардан кўркмайман, айтдимку янго,
Нечун кўз ёш тукиб маълул бўлурсан?*

Гавҳарой: *Гавҳарой дер, рухсат берайин санго,
Сизингил тиринга, қодир Худога,
Меҳрибоним, кетар бўлсанг йўлинг,
Сог бориб, омон кел, рухсат берурман.*

Алқисса, булар савол-жавобни тамом қилдилар. Подшоҳнинг бунга қаҳри келиб нчидан: “Сен бола шартни битириб келсанг ҳам менин кизимга эга бўлиб бўлибсан” деб ўйлаб турди, аммо фикрини ташқариг чикармади. Шундай қилиб, Шерали аждархо маконига караб йўлга равон бўлди. Подшо ва унинг аёнлари, халойик йиғилиб унинг аждархо билан курашини томошо этиш учун бирга юриш этдилар.

Булар йўлда бораверсин, энди сўзни Гавҳаройдан эшитинг. Гавҳарой Шералига рухсат бериб, йўлга узатганда узатди.

Аммо, бу ишнинг охирини ўйлаб ғам-алам юқидин бели букилиб кўз ёш тукилиб, бағри қон, юраги минг алвон бўлиб Гўзал деган канизг дардини баён этиб бир газал ўқиди. Кўрайлик не деди:

*Арзимни эшитил, эй Гўзал бону,
Ёримнинг изидан кетмасам бўлмас.
Сен менинг сиғдошим, қизларнинг хони,
Ёримнинг изидан етмасам бўлмас.*

*Ўз жонимни аяб номард бўлманам,
Ёримдин айрилиб бунда қолманам,
Ёрим ўлса мен ҳам қайтиб келманам
Лошим қора ерга қотмасам бўлмас.*

*Келиб тутди ошиқликнинг бунёдин,
Тилимдин қўйманам ёримнинг отин,
Мени деб ёр кечар бўлса дунёдин,
Мен ҳам бу дунёдин кетмасам бўлмас*

*Юрагимга тиқнинг ўтини солиб,
Ёнма қизларнинг хонини олиб,
Не қилгум ёримдин айрилиб қолиб,
Шерали изидин етмасам бўлмас.*

*Гавҳар айтар, қизлар юрагим ёнди,
Айрилиқ зуссаси устимга минди,
Ҳамроҳ бўлсанг Гўзал пари юр энди,
Ёримнинг изидин кетмасам бўлмас.*

Алкисса, Гавҳарой сўзини тамомлаб, ёнига қирк қанизини, онасини ҳам олиб, жам бўлиб, Шералининг изидин йўлга равона бўлдилар. Энди Гавҳарой йўл юраверсин, хабарни қимдан ол, Шералидан ол.

Аждархо яшайдиган бир тоғ бор эрди. Ул тоғнинг бир томонни кенг, ёлозо бир жой бўлиб, анда томоша қиладиган халойиқ йнғилди. Гавҳаройлар ҳам ул майдонда турдилар. Бул тоғни Сафар тоғи деб айтур эрдилар.

Шерали тоғ ёнига бориб, халойиққа юзланиб бир гап айтди:

*Бугун келдим аждар билан саваша,
Оллоҳ, манго мадад берар кунингдур.
Саваш кунини нелар келса, бу боша,
Пирим, манго мадад берар кунингдур.*

*Бугун савашмакка этарман ҳавас,
Тоғларнинг эгиси биз Говсул Фиёс,
Ўл эгаси пирим ё Хидир-Илёс,
Шу кун манго мадад берар кунингдур.*

*Эранларнинг ўзи ховиндор бўлиб,
Уч юз олтинчи авлиёлар ёр бўлиб,
Али пирим ўзинг мадаккор бўлиб,
Шу кун манго мадад берар кунингдур.*

*Майоон узра сен таш цамлини очиб,
Оғзидин кўпикни фаввордай сочиб,
Кушқанотим шу кун эсонидин кечиб,
Аждарнинг эсонини олар кунингдур.*

*Юсуф: Элайходур ошиқлар тири,
Шерали сен кўпир ул Али жери,
Аждарни ўлдириб келмасман тири,
Али тириш мадад берар кунингдур.*

Алғараз, Шерали сўзини тамомлади. Унинг овози аждархонинг кулоғига етиб, ётган қавагидин чиқиб, Шералига караб турди. Шерали олмос қиличини суғуриб, аждархо устига от қўйди. Кушқанотнинг қўлтиғидин икки қанот чиқиб, учиб, аждархонинг устида айланди, Шерали аждархонинг бошига қилич солди. Қалласининг туядай келадиған бир қисми тоғ остига юмаланиб кетди. Аждархо бу оғриққа чидай олмай, осмонга бир бўқчиди. Шерали от-поти билан осмону фалакка кўтарилиб, пастга келиб тушди. Буни кўрган халойиқ ох тортиб юборди. Гавҳарой эса беҳуш бўлиб йиқилди. Шерали бўлса, ёнгадан аждархога от қўйди. Бу сафар тик белидин уриб, уни икки пора қилди. Сўнг қиличини қинига солиб, Гавҳаройнинг ёнига борди. Кўрса ул беҳуш бўлиб ётибди. Дархол қиссасидин бир дори чиқариб унга сецди. Гавҳарой тискиниб ўрнидин турди. Воҳ, Шерали, деб қичкириб унга ўзини ташлади. Шерали: -Гавҳарим, мен соғ-омонман, -деб уни хотиржам қилишга уринди, Гавҳаройнинг бошини қучоғига олди. Халойиқ: -Эй поко парвардигоро, икки ошиқнинг максасини бер, -деб дуо қилдилар. Суюн шох бўлса, қизини қучоклаган Шералининг адабини бериш учун қаҳрга миниб, унинг олдига келди. Шералига бадланиб караб, бир сўз айтди:

*Бадасл, хароми, қайдин келдинг сен,
Кўрқмадингми, ҳайбатимдин, отимдин?
Ё қалтимон, ё бўлмаса ўверисан,
Кўрқмадингми, шоҳлигимдин, отимдин?*

*Қизима ал чўздинг, мисқирдинг мани,
Энди дор ветила ўлдиргум сани,
Никоҳ қийиб олимидинг сен ани,
Кўрқмадингми ҳайбатимдин, отимдин?*

*Мен билманам сен қай элнинг қулсан,
Девонасан сен ёки бадтар далисан,
Ё ажали етган қулнинг бирисан,
Лошинг чиқар Исфаҳоннинг элидин.*

*Суюн шоҳ дер, энди оқар кўз ёшинг,
Ё зиндона солғум, ё кесгум бошинг,
Тилка-пора этиб кўмарман лошинг,
Ё ўлжагинг чиқибмиди ёдингдин?*

Алқисса, Суюн шоҳ сўзини тамом қилди. Шерали бўлса, бунинг сўзларини алаштирмайин, ҳар ҳолда элнинг шохидур, деб бош эгиб турди. Сўнг подшоҳ “Жаллод”, деб қичқирди. Жаллод деган билан жаллодга ҳам жон керак. Қайси жаллод юрак югиб баҳайбат аждархони ўлдирган Шералининг ёнига келиб билур эрди? Жаллодлар таралдудга тушиб турганда подшонинг ақлли бир вазири деди: -Эй шохим, бир қошиқ конимдин кечсангиз бир сўзим бор.

-Айт, -деди подшоҳ.

-Эй подшоҳим, - деди вазир, -сиз бу йигитга уч шарт буюрдингиз. Ҳақи биринчисини бажарди. Қилганларини ҳам битирсин, битирмаса, ўлдирмак кочмас. Қолаверса, бу йигитни бир хийла билан ўлдирмасангиз, ёнига одам йўлатмас. Бу гап подшога маъқул туқди. Шу тахлитда аждархони ўлдириб қайтдилар.

Шаҳарга қайтгандин сўнг Гавҳарой отасининг ёнига келиб, Шералини ўз боғига олиб кетиш учун зор йиғлаб рухсат сўради.

Суюн шохнинг қаҳри юмшаб, бир томондан Шералининг мардлигига таян бериб, кизивинг илтимосини қондирди.

Гавҳарой Шерали бирлан, қирқ қанизни ҳам изига солиб “Боғи ҳавас”га келди. Боғда етти кеча-кундуз базмда бўлдилар. Саккизинчи куни подшоҳ Шералини олиб келишга одам юборди. Шерали у одамга сен бора-вер, ҳозир изингдин етарман, -деб Гавҳарой билан хайрлашадиган бўлди. Шунда Гавҳарой яна қижрон азобини тортишга маҳкум эганидин шикоят қилиб бир ғазал ўқиди:

*Йигит, мен кўрқарман зотим отамдин,
Сени мендин айирмаса яхшиди.
Шартлари битмаса айирур сендин.
Сени мендин айирмаса яхшиди.*

Фалак бизга анча ишлар қайирур,
Бу айрилиқ иккимизни майирур,
Бири битса яна бирин буюрур,
Сени мендин айирмаса яхшиди.

Бошиқа бир юртларга қочайлик мунда,
Мен кўрқарам, отам айирур сендин,
Битирсангда отам дўнар сўзиндин,
Мени сендин айирмаса яхшиди.

Сен бўлмасанг мен ҳам мунда турманам,
Сендин ўзгаларга кўнгул берманам,
Мунда ёрсиз ёлғиз умр сурманам,
Сени мендин айирмаса яхшиди.

Гавҳар дер, қолманам энди изингдин,
Бу ерда қолдирма, дўнманам сендин,
Сен-ла бирга жоним чиқсин бу тандин,
Бегим сендин айирмаса яхшиди.

Алғараз, Гавҳарой сўзини тамомига етказди. Шерали унга айтдики, эй Гавҳарой, мен ўлимдин кўркмайман. Сенинг йўлингда қурбон бўлиш мен учун бахт. Сен мендин дўнмасанг бўлгани. Ўлимдин қочиб қутилиб бўлмас. Ишқ йўлида ўлсак не армонимиз бор. Ошиқ бўлган ўлимдин, зулмдин кўркмас.

Шерали шундай деб Гавҳаройга қараб алина созини олиб беш калима сўз айтар бўлди:

Ишқ йўлинда ўлсам менда йўқ армон,
Гавҳарой, ажсалдин қутилиб бўлмас,
Ажсал етса, қочсак топар беғмон,
Севдигим, ажсалдин қутилиб бўлмас.

Гавҳаройим, насибамиз кўрайлик,
Мағрур туриб тақдирга тан берайлик,
Буғун шохнинг шартин истаб бораёйлик,
Ажсал етса қочиб қутилиб бўлмас.

Сени пирим тушида дуч этди манго,
Чўлу қирлар ошиб еттидим санго,
Мен кўркмарам, тавиши этмагил анго,
Дилбарим ажсалдин қутилиб бўлмас.

*Ё шартин битирай, ёки ўлайин,
Бу сўзимдин қайтсам номард бўлайин,
Шерали дер, шоҳга қарини юрайин,
Ажалоин қочиб ҳеч қутилиб бўлмас.*

Алқисса, Шерали сўзини тамом этди. Кейин ул Гавҳарой ва қирқ қаниз бирла йўлга равона бўлди. Шу юришда булар Суюн шохнинг олдига бордилар. Шерали шохнинг олдига бориб саккиз бухилиб, тўққиз таъзим бажо қилди. Шох Шералига алик олиб деди: -Эй Шерали, энди сен қандай шарт олдингда турганини билурмисан? Эндиги шарт бундин бир ярим ойлик йўлда жойлашган Хоросот деган тоғда бўлади. Шу тоғда беш юзта қалтамон араблар бор. Уларнинг сардорини Пирназар апи деярлар. Бу киши бирор подшодан енгилган эрмас. Талаган шаҳарларининг сони-саноғи йўқ. Шу одамни менинг олдимга тириклайин тутиб келасан. Шу шартни бажаргудай ёғдойнинг борми? Унда Шерали шохнинг юзга боқиб, алина созини олиб бир ғазал айтди:

*Шоҳим, очик билмам, кўрайин бориб,
Олло обрў берса тутиб келтирай,
Хоросот тоғига отимни солиб,
Пирлар мадад берса тутиб келтирай.*

*Бугун шартинг айтиб ажунатсанг бизни,
Пирназар сардорга тикайин кўзни,
Шоҳим, бахш айлисанг сен Гавҳар қизни,
Араблар сардорини тутиб келтирай.*

*Ҳақни ёдлаб кетсам бундин бодланиб,
Пирим ёдлаб, Қушқанотим отланиб,
Эранлар қўлласа, кўнгил шодланиб,
Мен шул алтни сизга тутиб келтирай.*

*Менинг борганимни шул сардор туйса,
Мадад берса манго ул Хидир, Исо,
Шерали дер, шоҳим шартини деса,
Насиб бўлса шу шартини битирай.*

Алқисса, Шерали сўзини тамом қилди. Гавҳарой унинг юзига боқиб зор-зор йиғлаб:

-Мен ҳам сен билан кетаман, ўлсам бирга ўламан. Сендин қолиб бу ерда бир кун ҳам умр кўрмайман. Сенсиз менга бу ҳаёт ҳаром,- деб

Шералидин илтимос қиласверди.

Шунда Шерали ўйладики, аммо Гавҳаройни бирга олиб кетсам, ҳеч тўғри келмас, йўл узок, от ориқ, тақдирни олдиндин билиб бўлмас, деган гаплар бор. Шу сабабли буни алдаб-сулдаб қолдириб кетайин, -деб унга қараб бир ғазал айтди:

*Бугун отга миниб кетгум саваша,
Манго рухсатин бериб қолсанга, дилбар.
Севар ёринг кетса, тоғлардин оша,
Қошингни қиймириб қулсанга, дилбар.*

*Сендин ўзга бўлмас кўнгилда хушим,
Йўқдин бор айлаган ўнгарса ишим,
Ўлимдин кўрқмарам, кетсада бошим,
Ғам чекмай рухсатинг берсанга, дилбар.*

*Йиғлашиб дийдангдин ёш тўкма кўза,
Йиғлаш билан отанг раҳм этмас биза,
Сиримизни сира чиқарма юза,
Қулиб -ўйнаб рухсат берсанга, дилбар,*

*Шартларни битириб қайтгум бу ёна,
Хавф-хатар йўқ кейин бу ширин жона,
Йиғлаб сир бермагил яхши-ёмона,
Қулиб-ўйнаб рухсат берсанга, дилбар.*

*То келгунчам кутгил мени ёд этиб,
Кўз ёш тўкма, зариб кўнглинг мот этиб,
Дўстни қийнаб, душманларни шод этиб,*

*Йиғламоқ ишигни қўйсанга, дилбар.
Манго йўл қутлуғдур, санго ўз элинг,
Оллони ёд этиб сайрасин тилинг,
Гавҳаройим, қирқ қиз ўнг билан сўлинг,
Шерали дер, рухсат берсанга, дилбар.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлади. Гавҳарой ҳам не илож этарини билмай қолди. Ўз-ўзига деди: кел эй кўнглим, биз ўз эркимизга ошиқ-маъшуқ бўлмадикку, Худо тақдиримизни қўшди, бахтимизни ҳам берар.

Гавҳарой шу ўй-хаёл билан Шерали билан хайр-хўшлашиб бир ғазал ўқиди:

*Рухсатинг берайин жоним, Шерали,
Боргил бегим, соглик била келгайсан.
Соғлигингни Ҳақдин тилаб турали,
Боргил бегим, соглик била келгайсан.*

*Отамнинг дардидин қолдинг озора,
Ширин жонинг солдинг қизиқ бозора,
Яратганнинг ўзи топсин бир чора,
Боргил бегим, соглик била келгайсан.*

*Мен ночорам сенинг била кетмоққа,
Қарорим йўқ бунда якка ётмоққа,
Оғаларинг келмас изинг тутмоққа,
Боргил бегим, соглик била келгайсан.*

*От ўйнатиб, заним устига боргил,
Тақдир ва қисматни Худодин кўргил,
Шартларни биштириб давронлар сургил,
Ёлғиз мардим, соглик била келгайсан.*

*Мард йигитсан ҳеч қўрқмайсан ўлимдин,
Бугун айро тушиб кетсанг гулингдин,
Гавхарой дер, рухсат бергум дилимдин,
Бор Шерали, соглик била келгайсан.*

Алқисса, Гавхарой сўзини тамомлагандин сўнг халойиққа қараб: -Эй халойиқ кўл кўтаринг, Шералига бир оқ фотиҳа беринг, - деди. Сўнг улуг-кичик барча халойиқ Шералига оқ йўл тилаб фотиҳа бердилар. Шерали отига мнниб йўлга равона бўлди. Гавхарой ёрининг изидин то қораси кўринмай қолгунча қараб турди. Сўнг не қиларин билмай, ҳар қайси канизига бир-бир бокиб, кўзидин дув-дув ёш тўкиб, кўнгли чўкиб, зор-зор йиғлаб, бағрини тиглаб, канизларни оралаб, юрагини яралаб, бағрида тош, кўзида ёш, дилида оташ билан беш калима сўз айтар бўлди:

*Менинг дардим тўлиб-тошди,
Найлайин ёрим кўринмас.
От ўйнатиб тоғдин ошди,
Найлайин ёрим кўринмас.*

*Мени деб Габризон келиб,
Мен бахтсизга ошиқ бўлиб,
Бошимга минг-миг дард солиб,
Тоглардин ошди кўринмас.*

*Билмам бул нечук замона,
Отам келтирди омона,
Энди қайтиши гулгона,
Найлайин бегим кўринмас.*

*Кетди ул Хоросот тога,
Жонимни этдим садога,
Яна келурми бу бога,
Учди булбулим кўринмас.*

Алқисса, Гавҳарой сўзини тамом этди. Сўнг қизлар анинг кўлидин тутиб: -Жон биби, энди боғ томонга борайлик, бундай ёмон ният килиб йиғламанг, кулиб-ўйнаб ёрингизнинг соғ-омон келишини Ҳақдин тиланг, - деб ҳаммаси жам бўлишиб, бир ғазал айтдилар:

*Гавҳаройим, йиглаб кўздин ёш тўкма,
Отанг шартин Шералибек битказур.
Айрилиққа куйиб бундай оҳ чекма,
Бу шартни ҳам Шералибек битказур.*

*Эр йиғитдур зўрлигини билдирди,
Қилич уриб аждарҳони ўлдирди,
Бугун кетиб кўзинг ёша тўлдирди,
Сардорни ҳам тезда тутиб келтирур!*

*Бибим, яхши ният қилгил Худоя,
Омон қайтар ишоолло бу жося,
Маслаҳат этайлик бўлажак тўя,
Пирназар сардорни тутиб келтирур.*

*Қизлар айтар, юргил бога борали,
Насиба-тақдирнинг борин кўрали,
То келгунча йўлин кўзлаб турали,
Ишоолло, бошинга даврон келтирур.*

Алғараз, қызлар сўзини тамом қилиб, Гавҳаройнинг қўлидин тутиб боғ томон бордилар.

Булар боғ томонга бораверсин, эндиғи сўзни Шералидин эшитинг. Шерали от устида тўққиз кун йўл юрди. Унингчи куни эрта билан бораётирса, олдидан бир тўпор қиз чикди.

Шу ерда катта бир боғ, ховуз, тўрт туп гужум бор эркан. Қизлар шу ховуздан чиқиб кийиниб турибдилар эркан. Шерали тўғри отни гужум тағига хайдаб қизларнинг қаршисига чикди. Қизлар ортсида инжа бел, қадди зебо бир қиз бор эркан, Шерали унга караб, йўл сўраб бир ғазал ўқиди:

*Қадди зебо инжа белли навжувон,
Хабар бергил, бу ерга не ер дерлар?
От устида юрдим тўққиз кун ишон,
Хабар бергил, бу ерга не ер дерлар?*

*Юзларинг шуъласи бож олар кундин,
Ниқобинг кўтаргил, уялма мендин,
От устида туриб сўрарман сендин,
Хабар бергил, бу ерга не ер дерлар?*

*Ўн кун бўлди бугун келдим мен сиза,
Бунда дуч келибман бир тўпор қиза,
Пирназар ҳақида хабар бер биза,
Нозанин, айт, бу ерга не ер дерлар?*

*Шерали дер, бугун алға борурмен,
Қиличим қўлимда барин қирурмен,
Сардорнинг йўлини сўраб турурмен,
Хабар бергил, бу ерга не ер дерлар?*

Алқисса, Шерали сўзини тугатди. Бу ғўзал қиз Пирназар сардорнинг кизи эркан, отига Сулгун деб ном берар эрканлар. Сулгунга Хоразмин деган бир йигит ошиқ бўлиб, унга сардор кизини берма қайтарган экан. Хоразмин эса кўшин тўплаб келиб ҳам мақсадига етолма экан.

Қиз Шералининг андомини кўриб, унинг мард йигит экакени сезди. Ўзича бир томондин қўрқди, бир томондин севинди. Қўрққани шул бўлдики, бу йигит отамни гап-сўзсиз ўлдирди, деган хайл калласига келди. Севингани шул бўлдики, агар бу йигит отамни бир ўкли қилса, мен ҳам севгилимга етарман, деган хайл фикрини банд этди. Қиз бу йигитни бир сўзлатиб кўрайин, деб савол сўраб бир ғазал айтар бўлди. Унга Шерали жавоб берди. Савол-жавоб ғазали бул турур:

- Сулгун:** *От уйнатиб келган йигит,
Хабар бер нердин келурсан?
Йилдиримдай елган йигит,
Сўзлагил, қайдин бўлурсан?*
- Шерали:** *Хабар сўрсанг Сулгун пари,
Элим Табриз эрур менинг,
Келдигим Исфохон шаҳри,
Маъшуқам Гавҳардур менинг.*
- Сулгун:** *Бу манзил Хоросот тоғи,
Юрагингда шижинг доғи,
Гулим, деб чекарсақ оғи,
Қайси боғнинг булбулисан?*
- Шерали:** *Гавҳардур маъшуқам айтсам,
Ошиқлигим баён этсам,
Алғни боғлаб олиб кетсам,
Мақсад-муродим шул менинг.*
- Сулгун:** *Менинг ёрим Хоразминдур,
Ул ёрга етмоқ қийиндур,
Буни деган қиз Сулгундур,
Бек йигит нера борурсан?*
- Шерали:** *Мен келдим шаҳнинг шартина,
Борурмен Сардор қўтина,
Қўлини танғиб сиртина,
Шерали дер, откетарман.*

Алқисса, булар сўзларини тугатдилар. Ундан сўнг Шерали:

-Сен кимнинг кизисан, -деб сўради.

-Мен Пирназар Сардорнинг кизи бўламан, мен ҳам ошиқман, бир булбулнинг гулиман. Менинг севган йигитимнинг оти Хоразмин, ўзи Рисолиқ деган шаҳардан. Ул йигит отамнинг олмига келиб кўп илтижо қилди, кейин кўшин тўплаб уруш қилди. Аммо отамни енга олмади. Мен эса унга етиша олмай бағри бирён бўлиб юрибман.

Отамнинг юз йигити бор, уларни бирор подшолик енга олмади, деб жавоб берди киз.

Буни эшитиб Шерали деди:

-Эй париваш киз, Пирназар отанг бўладиган бўлса, сен менга унинг солиғини бер, агар ишим ўнгидин келиб, битса, сени ҳам муродингга етказайин. Киз деди:

-Эй йигит, қанча подшолар тўп-тўпхонаси билан келиб енгилиб кетди. Сен бир ўзинг урушиб нобуд бўлма.

-Оллох қўлласа, иншооло унинг ёғдойидин келарман.

-Эй йигит, отамнинг макони тоғнинг этагида. Ўйлаб кўриб, қўлулга кетди. Ўзи ҳозир уйда.

Шерали Пирназарнинг дарагини топганидан қувониб, тўғри унинг уйига борди. Сардор ҳам отини эгарлаб турган экан. Шерали унга деди;

-Эй оға, Пирназар алп сен бўласанми?

-Ҳова, топ ўзи, хон ўғил, не хизмат?

-Сен Пирназар алп бўлсанг, мени Суюн шох сени тутиб келиш учун юборди. Пирназар алпнинг бу гапдан бирдан қаҳри келиб, илондек қаҳри келиб, деди:

-Эй ажалнинг изидин қувиб юрган аҳмоқ, Суюн шохнинг юртига бориб дабдала қилиб келганимда бир одам олдимдин чиқмади. Энди нимадин сен келиб не иш қилар эдинг, ҳозир сени ҳам ўлдираман.

Пирназар сардор бу сўздин сўнг қурол-яроғини тақиниб, отига миниб уруш майдонига чиқиш учун Шералини таклиф этди. Шерали деди:

-Эй Сардор, мен сен билан қилчлашиб уршишга келмадим, сени тирик олиб кетишим керак, шунинг учун қуролсиз курашга чиқ. Пирназар деди:

-Хоҳлаганингча курашаман, чиқ майдонга. Сўнг икки ири пиёда, даёв йигит курашга тушди, чанг-чанга қоришиб, уч кун диралишма этдилар. Охирида Шерали Пирназарнинг жуфт ёқасидин тутиб, бошидин ошириб ерга урди, ер сорсиб ларзон берди. Пирназар не қиларини билмай ёта берди. Шерали унинг қўлларини орқасига танғиб турганда бир отлик йигит қаршидан кела берди. Оғғумок отнинг устидаги йилит кенг елкали, кўзлари ёниб турган, муртлари товланган, бошида баланд папок, эғнида совут, қўлида қалпоқ, ёнбошида қилич осилган. Бемалол бир хўкизни кўтарадиган ёғдойи бор. Ул йигит Шералига яқинлашиб савол билан бир газал ўқиди, Шерали жавоб берди:

Хоразмин: *Хабар бергил, қайдин келдинг бу ена,
Қардош, қайдин келиб қайга борурсен?
Ё сен ҳам ошиқми бул Сулғунжона,
Сўзла, қайдин келиб, қайга борурсен?*

Шерали: *Сардор учун мен келмишам бу ерга,
Мени сўрсанг, Исфажона борурмен.
Қардош гумон келтирмагил саринга,
Ўз маъшуқам бордур шунга борурмен.*

Хоразмин: *Баён этгил, қардош, қимнинг ўғлисан,
Қайси гулнинг будоғига боғлисан,
Ё ёринг ишқиде бағри доғлисан,
Қардош қайдин келиб, қайга борурсен?*

Шерали: Қардошим, хабарни сўрасанг мендин,
Ун тўрт ёшда чиқиб қайтдим Табриздин,
Кечдим қанча кўлдин-чўлдин, тоғ-туздин,
Ишиқ йўлида сарсон бўлиб келурмен.

Хоразмий: Хабар бергил, қардош менинг сўзима,
Ошиқ бўлдинг қайси шоҳнинг қизина,
Сигинавер Яратганнинг ўзинга,
Йигит, қайдин келди, тоғга борурсен?

Шерали: Сигинармен Яратганнинг ўзига,
Ошиқ бўлдим Сутои шоҳнинг қизина,
Шартини битказиб қайтиб изима,
Пирназарни олиб кетиб борурмен.

Хоразмий: Хоразмин дер, ошиқман Сулгун қиза,
Жоңим қурбон бўлсин ул сулгун юза,
Унутилмас кўмак этдинг сен биза,
Энди бизинг била қардош бўлурсен.

Шерали: Ёрни тушда кўриб отим елдирдим,
Баланд тоғда аждарҳони ўлдирдим,
Алп сардорга зўрлигимни билдирдим.
Шерали дер, келгил, қардош бўлурмен.

Алкисса, булар сўзларини тамом этдилар Хоразмин сўради:

-Эй Шерали, сен қандай қилиб сардорни енгиб, қўлини танғидинг?

Шерали бошидин кечганларини Хоразминга бир-бир баён этди.

Шундан сўнг Хоразмин деди:

-Эй дўстим Шерали, мен Сулгун қизга ошиқман, ўзим Рисолик шаҳридинман. Отамга Пардахон деб от берурлар. Мен қанча марта келиб, бул сардор билан урушиб кўп-кўп лашкарларимни йўқотдим. Аммо бир куни Шерали деган бир йигит келиб сардорни енгиб қўлини танғиб, қизини ҳам олиб кетаётирмиш, деб эшитдим. Бу хабарни эшитиб, сабрим тугаб, энди ўлсам шу йўлда ўлайин, деб бу ерга келдим. Худога шукр воқеа бошқача бўлиб чиқди. Кел энди умрлик дўст-қардош бўлайлик. Мен Сулгун қизни менга бахш эт. Этган хизматларингни қиёматда ҳам унутмайман. Энди юр, менинг ёримнинг боғига бориб дам олайлик, нон-туз еяйлик. Шерали деди:

-Эй Хоразмин, мен ҳам сендай бир мард йигитни тополмай юрган эдим. Сенинг сўзларинг менинг кўнглимга ўрнашди. Кел, дўст бўлсак, дўст бўлайлик!

Шундан сўнг улар кучоқлашиб дўст бўлдилар. Иккови отларига миниб боғ томонга кетдилар. Боғ дарвозаси олдига бориб, энди отдан ту-

шаётган эдилар бирдан тоғ тарафдин бир тўпор отличлар келаверди.
Йигитлар қайтадин отга миндилар. Шерали деди: -Хоразмин дўстим,
булар Пирназарнинг йигитларидур. Сен сал нари бориб гўзланиб тур, мен
уларнинг олдига чиқайин. Хоразмин деди:

-Мен сен не десанг қиламан, ўлсам бирга ўламан.

Шундан кейин улар саваш олдидин савол-жавобли бир ғазал
ўқидилар. Ғазал бул турур:

Шерали: *Ётодан яқин қиёматлик қардошим,
Сен тўхтаб тур мен бир бориб келайин.
Саваш куни Қулиқанотдир йўлдошим,
Оёқ сақла, мен бир бориб келайин.*

Хоразмин: *Мен сендин қолманам Шерали дўган,
Не бўлса иккимиз бирга бўлайлик.
Тақдири қисматим не бўлса Ҳақдин,
Не бўлса иккимиз бирга бўлайлик.*

Шерали: *Сен тўхтаб тур мен чиқайин олдидин,
Сардорин ўлдирмак керак ўнгидин,
"Олло" дейиб от кўярмиз сўнгидин,
Оёқ сақла, мен бир бориб келайин.*

Хоразмин: *Мен ҳам шул сардорга кўзим тижарман,
От ўйнатиб ёвни уриб йиқарман,
Не буурсанг уддасидин чиқарман,
Не бўлса иккимиз бирга бўлайлик.*

Шерали: *Қиёматлик қардош, пандимни олгил,
Сен менинг фикру хаёлим билгил,
Мен ўзим борайин, сен мунда тургил,
Дўстим, сен тур, мен бир бориб келайин.*

Хоразмин: *Томошагўй номардлардин бўлмайин,
Ўлсам ўлай, аммо сендин қолмайин,
Сен гам чекиб, мен мод бўлиб кулмайин,
Не бўлса иккимиз бирга бўлайлик.*

Шерали: *Эранлар жам бўлиб мадад берсалар,
Саваш куни тирим ҳозир бўлсалар,
Ундин кейин қанча заним келсалар,
Сардорин бошига қилич урайин.*

Хоразмин: *Оғажон, менинг ҳам тиримдур Хидир,
Қилич урсам душман йиқилар бир-бир,
Худо ҳақи, мени бирга олиб юр,
Не бўлса иккимиз бирга бўлайлик.*

Шерали: *Оллони ёдладинг, бирга борайлик,
Аввал бошда сардорини урайлик,
Ғаним билан тиш қайрашиб кўрайлик,
Мен сенга инондим, бирга борайин.*

Хоразмин: *Душман сари юзик тутиб бодлангил,
Хоразмин дер, юр қардошим отлангил,
Енгиб занимларни сўнгра шодлангил,
Шод бўлсак иккимиз бирга бўлайлик.*

Шерали: *Шерали дер, юр қирайлик душманни,
Душман қочиб, кейин этар тушмонни,
Хоразмин савашгил, аямай жонни,
Оллони ёд этиб қилч урайин.*

Алқисса, булар сўзларини тамом қилиб, иккови келаётган қўшинга қараб равона бўлдилар. Қўшинга яқин қолганда Шерали деди: -Мен олдиндан борайин. Мен савашга киргандин сўнг сен ҳам от кўй. Хоразмин бу гапни эшитиб, қўшинга кўринмай тоғ этагига кетди. Қўшин тўғри Шералининг олдига келиб, уларнинг орасидин бир йигит чиқиб Шералига деди:

-Эй йигит, шу ерда бир одамнинг қўлини орқасига танғиб ўтган отлик кўриндимми? Шерали деди:

-Ўзларингизни танитинг, кимнинг йигитларисиз, қўли танғилган ким, уни олиб кетган ким?

-Биз Пирназар сардорнинг йигитларимиз, сардоримизни Шерали деган бир ўғлон Суюн шоҳ томонидан келиб қўлини танғиб олиб кетибди. Биз овга кетиб, аҳмол қолибмиз.

-Агар билсанг шу сардорни тутган Шерали деган йигит мен бўламан.

Шерали сўзини тугатар-тугатмас ул йигит унинг устига қилч ҳавола қилди. Шерали сал тисланиб, унинг топ энгасидин қилч урди, қалла зомчадай юмаланиб кетди. Буни кўриб бир тўпор йигитнинг бари Шералининг устига ёприлдилар. Шерали ҳам Гўрўглининг қизил-бўшларни юрганидек келганнинг бошини олаверди. Бир вақт Хоразмин ҳам мададга етишди. Бир замон қўйларга бўри доригандай бўлди. Шерали бир ёндан, Хоразмин бир ёндан йигитларни жўхори ўргандай ерга ёлпоштирдилар. Мослиқ мослиққа қоқилишди. Беш юз отликдин юзга яқини қочиб қутилди. Шерали билан Хоразмин буни кўриб қўл олишдилар, қилчларини артиб кир устига чикдилар. Шунда Шералининг вақти хуш бўлиб, бир газал айтар бўлди:

*Баракалло, дўстим санго Хоразмин,
Бўри доригандай этдинг қўшина.
Савашга кирганда этдим санго син,
Талон солдинг ганимларнинг бошина.*

*Қиличингни сермаб чекарсан тездин,
Урганда йиқарсан элидин-юздин,
Савашга кирганда, ошириб биздин,
Қилич урдинг ганимларнинг бошина.*

*Бод билан титратиб етти қат ери,
Изимиздин етди ганим лашкари,
Эй қардошим, бугу ёд этдик пири,
Тузоқ қурдинг душманларнинг дошина.*

*Қўллади эранлар мададкор бўлиб,
Ҳазрат Али, Хидир Илёс ёр бўлиб,
Қиёматлик икки қардош бир бўлиб,
Талон солдик бугун оғир қўшина.*

*Яратганининг ўзи бизга ёр бўлди,
Душман чидаб билмай тору мор бўлди,
Шералининг кўнгли бегубор бўлди,
Рақиблар келмасдек бўлди ҳушина.*

Алқисса, Шерали сўзини тамом қилиб, Хоразмин иккиси Сулгуннинг боғи томонга юриш қилдилар. Отларини сейисхонга боғладилар. Ўзлари боғ сайрига чиқдилар. Боғда алвон гуллар очилган, ислари хар томонга сочилган, кумрилар қу-қулаб, пахтақлар дам тортиб, булбуллар маст бўлиб сайраб турган, булоқлардан сув оқиб-шилдароши кўнгилга ёқиб турган, хулласи унинг таърифини келтиришга калима топиш кийин эрди.

Бу манзарадин кўнгли кўтарилган Шерали Хоразминга деди:

-Эй дўстим, сен ёрнинг васлига етдинг, шукр қил. Аммо мен ҳам ёримга етармиканман.

-Албатта етарсан, -деди Хоразмин. Шунда Шерали Гавҳаройни соғиниб бир ғазал айтди:

*Беш йил бўлди айро тушдим элимдин,
Мен ҳам эл-юртимга қовушарманму?
Муродим-мақсадим битса Оллоҳдин?
Мен ҳам Гавҳаройга қовушарманму?*

*Айрилиқда кўздин қонли ёши тўкиб,
Нишқ йўлида юрак-бағримни ёқиб,
Ёр-ёр дейиб, ёр учун жафо чекиб,
Мен ҳам Гавҳаройга қовушарманму?*

*Мард йигитсан ганим билан савашдинг,
Жонингни қайгурмай кўп қилмлашдинг,
Шукур қилгил, Сулгун қизга қовушдинг,
Мен ҳам Гавҳаройга қовушарманму?*

*Мажнун Лайли дейиб оламдин ўтди,
Ғариб етти йилда Санамга етди,
Булбул ҳам Гулининг илгидин тутди,
Мен ҳам Гавҳаройга қовушарманму?*

*Қақнус бечора ҳам ёр деб қоқ бўлди,
Ғанимлар биз билан қир-пичоқ бўлди,
Шералининг ошиқлиги ҳақ бўлди,
Мурод-мақсадимга етишарманму?*

Алқисса, Шерали сўзини тамом қилди, икки дўст боғни сайр қилиб, Сулгун парининг маконига бордилар. Сулгун пари уларнинг иззат-хурматини жойига кўйди. Икки йилг хотиржам дам олганларидин сўнг Шерали деди:

-Дўстим Хоразмин, рухсат берсанг, мен энди қайтайин, йўл эгаси йўлда яхши деганлар. Унда Хоразмин деди:

-Қиёматлик дўстим, сен мендин керак не ёрдам бўлса, тортирмай сўра, сенинг менга қилган яхшиликларингни Оллох қайтарсин.

-Менинг сендин сўрайдиган ҳеч зотим йўқ, -деди Шерали. Шунда Сулгун пари деди:

-Эй Шерали оға, бирга сен кўп яхшиликлар этдинг. Ҳеч бўлмаса мендан бир ёдгорлик олиб кет.

Сулгун пари шундан кейин бир вақтлар Пирназар алп чоповулдин олиб келган олтин камарни Шералига совға қилди ва бош-оёқ сарпо кийгизди. Шерали олтин камарни олиб миннатдорчилик билдирди, бошқа совғаларни шу ердаги ғариб-бечораларга тақсимлаб берди. Сўнг Хоразмин ва Сулгун пари билан хайрлашиб, Пирназар алпни бир отга миндириб, кўлини танғиб, ўзи отига миниб, йўлга равона бўлди. Энди Шерали йўлда бораверсин, гални Суюв шохдин эшитинг. Унинг бир дойиси бор эрди.

Ул Фирок шахрининг подшоиси бўлиб отини Кеймир шох дер эрдилар. Унинг бир ўгли бор бўлиб отини Қийшиқ Сори дер эрдилар. Кеймир шох шу ўглига Гавҳаройни сўраб Суюн шохга совчи юборди. Кеймир шох совчиларга шундай деди:

-Жиянимга бориб айттинг, кизини ёт эллардин келган бир дарбадар девовага бериб, элнинг киноясига қолмасин. Менинг ўғлим, ўн лак лаш-қарнинг сардори, подшоҳнинг ўгли, ғоз-ғоз билан, қарга-қарга билан учди, деган гап бор. Шунинг учун кизини менинг ўғлимга берсин!

Совчилар шохнинг сўзини ўзиникидин ҳам зиёд қилиб Суюн шохга етказдилар.

Суюн шохга бу гап маъқул бўлди. Сўнг ўйланди: Шерали шартни битириб келса, не қиламан. Энг яхшиси бир йўл билан уни ўлдириш керак.

Суюн шох ўйини ўйлайверсин, энди сўзни яна Шералидин эшитинг. Шерали Гавҳарой хузурига тез орада етиб келиш учун отини кистайверди. Энди сўзни Гавҳаройдин эшитинг. Гавҳаройнинг Шералини кутавериб, ўтириб-туриб қарори бўлмади. Такдирим не бўлар эркан, Шералининг келаман деганига бир кун қолди, йўлга чиқдимикан, деб унинг олдига чиқиш учун қирк канизига эркак либоси кийдирди, ўзи ҳам эркак либосини кийиб қурол-яроғлар билан отларга миниб, Шералининг олдига чиқиш учун йўлга равона бўлдилар. Шаҳарнинг қибла чети тоғ эрди. Гавҳарой кизлари бирлан от чоптириб шу тоғнинг устига чиқдилар. Қарасалар, кун ботар томонда икки отлик келаётир. Биттасининг устида тутнинг тўнкасига ўхшаган, икки қўли тангилган бир зот чўнқайиб ўтирибдур. Иккинчисининг Шерали эканини Гавҳарой дарҳол таниб юзига табассум ёйилди. Юраги гупиллаб уриб, от устида туриб, юзини қанизларига буриб, пешонасидин хижобини суриб, қувониб-шодланиб, эр йиғитдай бодланиб бир ғазал айтди:

*Қизлар эшитинглар сўзим,
Шу келган ёрима мангзар,
Ёниндаги алпнинг ўзи,
Келган дил зорима мангзар.*

*Келаётир икки отли,
Бири ғамгин, бири шодли,
Олмос қилч, Қулиқанотли,
Шерали бегима мангзар.*

*Келар кун билан чақишиб,
Яхши син этинг боқишиб,
Иши битиб тўлиб-тошиб,
Шул менинг ёрима мангзар.*

*Дунёга донгин етирган,
Шоҳнинг шартини битирган,
Сардорни тутиб келтирган,
Шул менинг ёрима мангзар.*

*Ҳақ саноси тилиндадур,
От жилови алиндадур,
Олмос қилич белиндадур,
Келиши ёрима мангзар.*

*Гавҳарой дەر, шукур Ҳаққа,
Кўзим дўнди боқа-боқа,
Кўп азоблар чека-чека,
Келиши ёрима мангзар.*

Алқисса, Гавҳарой сўзини тамомлаб, қарк канизи бирла Шералининг олдидин чиқиб, отининг жиловини тортиб тураверди. Шерали буларга қараб қимнинг йигитлари эркан деб хайрон бўлди. Бирортасини танимади. Сўнг Гавҳарой ўзини танитмай Шералига бокиб бир ғазал айтди, саволига Шерали жавоб берди:

Гавҳарой: *Туриб бунда шугун хабиринг бергил,
Қайдин келтирсан, йўл бўлсин, йигит.
Мундин кечиб қайга юришинг айтгил,
Хабаринг бериб кет, йўл бўлсин, йигит.*

Шерали: *Ҳақнинг ўзи очса менинг йўлимни,
Мақсадим шул Гавҳаройга борурмен.
Йигит, туриб сўрсанг менинг ҳолимни,
Умидим шул Гавҳаройга борурмен.*

Гавҳарой: *Юришингни қай манзилга чоғладинг,
Нечун бу ғарибнинг бағрин доғладинг,
Дарров бўшат, қўлин нега боғладинг,
Озод қилгил, шинг ўнг бўлсин, йигит.*

Шерали: *Буни келтир, деди Исфаҳон шоҳи,
Бу алнинг бўйида кўндир гуноҳи,
Буни бўшат, дема йигитлар моҳи,
Қўлин тангиб шоҳ ёнига борурмен.*

Гавҳарой: *Узингдин хабар бер, сен қимнинг насли,
Тангилган йигитинг қим турур асли,
Кўзлари ёнадур қалтамон мисли,
Олиб бор, бахтингни Ҳақ берган йигит.*

- Шерали:** *Кўзини кўзласанг, аждарҳо кўзи,
Уч кунлаб қурашди енголмай бизи,
Аввал-охир битди Сулон шоҳ сўзи,
Пирназарни тангиб олиб борурмен.*
- Гавҳарой:** *Қараши ҳайбатли бу алп кишини,
Сен қандай битирдинг шоҳнинг ишини,
Бошинга кўндириб давлат қушини,
Мурод-мақсадини Ҳақ берган йигит.*
- Шерали:** *Бориб алпнинг қизи Сулғунга тушдим,
Алпнинг ўзи билан уч кун қурашдим,
Хоразмин-ла қиёматлик киришдим,
Буни шу ёғдойда тутиб келурмен.*
- Гавҳарой:** *Ўзим бир ночорам, сўрасанг мендин,
Ёғдойнинг билай деб сўрадим сендин,
Гавҳарой чиқдим дер сенинг олдингдин,
“Боғи ҳавас” томон юр борсанг, йигит.*
- Шерали:** *Ўзинг йигит, нечук Гавҳарой отинг,
Бу отни айтдингу дилга ўт ёқдинг,
Шерали дер, энди очилгай бахтим,
“Боғи ҳавас” сари ёр деб борурмен.*

Алғараз, булар сўзларини тамом қилдилар. Шерали Гавҳаройни таниди, аммо ўзини танимаганга солди. Лекин унинг ёнидаги қизларни танимай, уларни эркак деб гумонсиради. Шулар сабабдин ўйлади: Гавҳарой менинг олдимга чиққанда нега 40 йигит қуршовида чиқар экан. Қиз болага шу иш дурустми. Мен бу қиз учун жаханнам азобларини тортиб юрсам, бул эса 40 йигит билан майдонда от миниб юрса. Шунинг учун буни танимасликка олиб бир синаб кўрайин, деб бир мухаммас ўқиди:

*Хабар берил, шаҳзода, Гавҳар богда бормикан,
Вафоли ёрин истаб, дил шикаста хормикан,
Ёки йўлимга қараб кўзи менга зормикан,
Ёки мени унутиб ўзга билан ёрмикан,
Ёки богда зор чекиб, жаҳон унга тормикан.*

*Хоразмин дўстим бирла бир лак лашкарни қирдим,
Гавҳарнинг йўлида не-не жафолар кўрдим,
Гавҳаройдин умид этиб аждарҳони ўлдирдим,
Шоҳ шартини уддалаб Пирназарни келтирдим,
Борсам муродим истаб Гавҳар богда бормикан.*

*Эркак бирла бош кўймоқ, ночорларга айбодур,
Бу йигитлар қароқчи ё қалтамон соҳибдур,
Ё Гавҳар мендин совуб ўзга бир ёр суюбдур,
Агарда шундай бўлса меҳнатларим куйибдур,
Дошина йигит йиғнаб бизга душман ёр микан.*

*Гавҳардин бад иш чиқса соат бунда турманам,
Дўган-қардош эл-қулдин кечиб бунда юрманам,
Бас, чеккан азобларим, энди азоб кўрманам,
Бу алтни озод айлаб, Исфохонга борманам,
Шунча қилган ишларим мен учун озормикан.*

*Зухра-Тоҳир, Гул-булбул, ошиқликни берк тутди,
Гавҳар бўлиб бевафо садоқатни унутди,
Мен ҳеч кимдин кўрмайман, бари Оллодин етди,
Гавҳар қирқ йигит йиғиб, менинг олдимдин ўтди,
Ғариб кўнглим Гавҳардин ҳали умидвормикан.*

*Кўп жафога бош кўйдим, мадаб олиб эр-тирдин,
Гавҳар мендин кечганда, мен кечмайму Гавҳардин,
Шерали, айланмагил, кетгил турмай бул ердин,
Юз ўсириб ал чекди Гавҳар ҳаёдин-шармдин,
Қисмат санго Оллоҳдин кўнглим истаюрмикан.*

Алқисса, Шералибек сўзини тамом этди. Гавҳарой эса бу мухаммас-ни тинглагандин сўнг юзидаги чашбандини туширди, канизларга ҳам юзини ёчишни буюрди. Улар ҳам чашбандларини туширдилар. Шерали уларнинг 40 киз эканини кўриб, айтган сўзларига ўқинди. Сўнг Гавҳарой Шералининг юзига боқиб:

-Эй Шерали, мен ваъдага мувофик сенинг келиш олдингда кутиб олишга чикдим. Бошқа гумонларингни кўй. Мен сенга ўз эрким билан ошиқ бўлган эрмасман. Мен қиёмат охиргача Жиржиснинг азобларини кўрсамда, отам этимни тўғрам-тўғрам этса-да, сендин ал чекмасман, -деди. Шерали ҳам сал каттиқ кетганини англаб деди:

-Эй Гавҳарой, мен сал янглишдим, кўнглиннга олма. Шундин сўнг улар ўпка-гинани тарк этиб, бариси "Боғи ҳавас"га караб равона бўлдилар. Боғда шу кечаси ҳазмда-базмда бўлдилар. Икки ошиқ-маъшук тол чивикдай дўланишиб гох хушидин кетиб, гох хушига келдилар.

Эртаси туриб, Шерали Пирназарни изига тиркаб, шох боргоҳига бориб, Суюн шохга одоб билан салом берди. Шох деди:

-Шерали, сенга яна бир шарт қолди. Эртага Гавҳарялни боғига бор, унда беш юз зинали қўшқ бор. Шунинг устидин отингни сакратиб ўтсанг, Гавҳар сеники. Ҳозир Пирназар колсин, сен кетабер.

Суюн шох Шерали кетгандин сўнг Пирназар сардор билан гурунғ бошлади. Унга деди:

-Эй сардор, менинг асл мақсадим бу келгиндига киз бермаслик. Сени олиб келишга раборганимнинг сабаби ҳам шу ёқда сенинг қўлингга ўлиб кетар деган ўйда қилинган шарт эди. Энди буни не йўл билан зиндонбанд қилса бўлур?

-Бу йигит оёқ устида юрса ҳеч кимга бошқартмайди. Ухлаб ётганда бир йўл билан ўлдириб қутилиш керак, -деди сардор. Унда шох деди:

-Бўлмаса, мен сени озод қиламан, неча ёрдамчи керак бўлса ол, шу ишни бажар. Пирназар қуллук қилди. Кейин шох сардорни иззат-ҳурмат қилиб, дам олишга узатди. Шерали бўлса Гавҳаройнинг боғида хушвакт бўлиб кечани ўтказди. Эртасига эрталаб Гавҳаройнинг боғи атрофи олаговур шовқин бўлиб, оломонга тўлиб кетди.

Табриз деган шаҳардин Шерали деган бир ўғлон Гавҳаройга ошиқ бўлиб келиб, Суюн шохнинг икки шартини бажарибди. Бугун охириги шартини бажарармиш. Беш юз зинали қўшқ устидин отини сакратиб ўтармиш, деган гаплар овоза бўлиб кетди. Элининг улуғидан кичиги йиғилди. Фироқ шаҳридин Кеймир хон билан ўғли Қийшиқ Сори ҳам катта қўшин билан етиб келди. Суюн шох дойсини қўтиб олиб деди: Эй дойи, мен бу келгиндига киз бермайман. Биз бу ўғлонни бир ҳийла билан тутиб танғимасак бош бермажак. Шунда Қийшиқ Сори деди:

-Менинг Шералидин кам жойим борми, руҳсат берсангиз мен уни Рустам Зол бўлса ҳам алини танғиб келтирайин, -деб бодиб бир калима сўз айтди:

*Манго руҳсат берсанг қарамли шоҳим,
Шерали устига отланиб кетгум,
Шу кун бораману кесаман бошин,
Лошини судраб чоҳларга отгум.*

*Мен ҳам баҳодирман қўрқмарам ундин,
Жонини қиличлаб олсам танидин,
Бугун Шералининг ажаси ҳансидин,
Қиличим саз этиб бирнома айтгум.*

*Қураш майдонига кириб савашсам,
Шералибек билан қилич уришсам,
Андин устун келиб қалласин кессам,
Шунда булбул бўлиб Гавҳарга етгум.*

*Қийишқ дехр, менинг қувватим зўрдур,
Қирқ олти лак боп-ир қўшимим бордур,
Кучинг етмас дейсан, авас хабардур,
Лашкаримни жамлаб устига кетгум.*

Алқисса Қийишқ Сори сўзини тамом қилиб дойисига қўнгидаги гапларни айтди. Аммо Кей эрхон уни юбормади. Ҳийла ишлатадиган бўлдилар. Ҳаммаси Шерали билан тўст бўлиб, отни сакратиш томошосига бордилар. Суюн шох отни кўшкнинг беш юз зинаси устидан сакратишга буйруқ берди. Гавҳарой ҳам 40 канизи бирла кўшк панжарасидин боқиб ўтирди. Шерали Қушканот отини эгарлаб-юганлаб кўшкнинг қолтолига келди. Отга бир жуфт камчи урди, Қушканот кўшкдин ҳам йигирма газ юкорига бўкчиди. Қайтадан отни кейнига қайтариб, яна бир камчи урди, от зингиб бориб кўшк устига чиқиб тура берди. Ҳамма халойиқ шод бўлиб, Шералига омад тиладилар. Суюн шох уч кеча-кундуз тўй этиб қизини Шералига беражак, деб жар чекдилар. Бу ишларнинг ҳаммаси Шералини орқайин қилиш, алдаш ва уни айёрлик, ҳийла билан тутиб олиш эрди. Шу билан халойиқ таркади. Суюн шох дойиси билан боргоҳга кетди. Шерали ҳам дам олишга ётди. Суюн шох Пирназар билан Қийишқ Сори ёнига 4-5 қалтамонни қўшиб, боғ томонга юборди. Қарасалар Шерали ширин уйкуда ётибди. Булар бирдан бориб уйкудаги Шералини босиб, қўлини тангидилар. Гавҳарой буни кўриб, дод-фарёд қилиб, қон йиглаб ўзини Шералининг устига ташлади. Шерали не қиларини билмай Гавҳаройга қараб, қўли тангилган ҳолда бир сўз айтди:

*Рақиблар бузди орамиз,
Гавҳаройим, хуш қол, энди.
Ортди айрилиқ ярамиз,
Севар ёрим, хуш қол энди.*

*Жафо чекдим роҳат кўрмон,
Юракларда қолди армон,
Ширин эсоним санго қурбон,
Гавҳаройим, хуш қол, энди.*

*Ғафлатда босдилар мени,
Мендин айирдилар сени.
Отанг қилдиргандур буни,
Нозаниним, хуш қол энди.*

*Ёвуз кунда сирдошлари,
Гавхаройнинг йўлдошлари,
Ёримнинг ҳасратдошлари,
Қиз-келиндар, хуш қол энди.*

*Босдилар гафлатда қолдим,
Пирим Али эшит, додим,
Қўлагингда сояладим,
“Боги ҳавас” хуш қол энди.*

*Шерали дер, бахтим ётди,
Рақиблар гафлатда тутди,
Зулм-манго шохдин етди,
Зулфи торим, хуш қол энди.*

қисса, Шералибек сўзини тамом қилди. Гавхарой ўзини Шерали-
нига отди. —Шерали, мард бўл, отам сени ўлдирса, мен ҳам ўзимни
ан. Биз жаннатда висол кўришамиз, -деди. Шундай қилиб,
ни Гавхаройдин ажратиб олиб кетдилар. Суюн шохнинг олдига
лар. Шох деди:

И Шерали, мендай шохнинг қизига сендай қалтамонлар элтиб
мас. Мен сени зиндонга солсам ёки ўлдирсам қизимга ета билмас-

унда Шерали Суюн шохнинг бетига қараб бир сўз айтди:

*Бир мардни йиғлатган аҳмоқ Суюн шох,
Гавхарой йўлида ўлсам ўлайин.
Хийла бирла қўлим тангининг ногоҳ,
Қизинг учун жоним қурбон айлайин.*

*Мен кечдим Гавхарнинг чексиз азобин,
Бугун сен бошладинг номардлик дабин,
Мен олодим Гавхарнинг кўнгул матлабин,
Гавхарни деб энди ўлсам ўлайин.*

*Шартилки битирдим, сўзинг бир бўлса,
Мард ошиқ оҳ чекмас маъшуқ деб ўлса,
Азада ёзилган паймона тўлса,
Ўзимни зиндонга солсам солайин.*

*Ҳақдир ҳакам, сенинг деганинг бўлмас,
Мен ўлсам Гавҳарой шод бўлиб кулмас,
Тақдирда бўлмаса одамзот ўлмас,
Ўлимдин қўрқмайман ўлсам ўлайин.*

*Мени излаб дўстим Хоразмин келар,
Тишингни суғурар бўйингни юлар,
Ўзим ўлсам, руҳим шод бўлиб кулар,
Ёр йўлида нима бўлсам бўлайин.*

*Ошиқлигим ҳақдур ёр дейиб ўлсам,
Бўлайин ёр учун қўй, нима бўлсам,
Шерали дер, хазон сўлгандай сўлсам,
Ёрим учун нима бўлсам бўлайин.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлаб, Суюн шоҳга деди: -Эй Суюн шоҳ, менинг жоним сенинг қўлингда бўлса, мени аяма, не қилсанг мана турибман. Суюн шоҳ шу замонни зиндонбонларга буюрди, дарров зиндон боши етиб, келди. Унинг отига Қосим зиндонбоши дер эрканлар. Ул киши Олимшоҳнинг ўғли Шералини зиндонбанд килармишлар, деб эшитиб, ичи куйиб кетди. Сабаби Қосим Табриз томонга бориб карокчиларга дуч келганда Олим шоҳ уни кутқариб юборган эди. Бирдан ушбу воқеа эсига келди. Аммо сир бермади. Шералини зиндонга олиб кетди. Олиб бориб камади. Шерали зиндонда ўтириб фалақдин шикоят қилиб бир газал ўқиди:

*Қўнлар келиб кечди сенинг устингдин,
Эй ёлгончи, кимнинг кўнглин шод этдинг.
Эрта шодмон бўлиб кулган дастингдин,
Пешинга чекканда кўнглин мот этдинг.*

*Лайли-Мажнун муродига етмади,
Жафо чекди, завқу сафо этмади,
Келиб сенда ҳеч ким боқий қолмади,
Эё ёлгончи, кимнинг кўнглин шод этдинг.*

*Азал мени эл кунимдин айирдинг,
Ошиқлар бошига қойиш қайирдинг,
Гавҳардин айириб мени майирдинг,
Фоний дунё кимнинг кўнглин шод этдинг.*

*Қанчалар етмади падар ёшина,
Қанчанинг айришиқ солдинг бошича,
Қанчани йиғлатдинг ёзу қишича,
Фоний дунё кимнинг кўнглин шод этдинг.*

*Аввал ўзинг шиқнинг йўлига солдинг,
Фарҳоднинг қўлидин Ширинни олдинг,
Шерали зиндона тушиб сарғалди,
Кўҳна фалак, кимнинг кўнглини шод этдинг.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлаб зиндонда ётаберсин. Эндиги сўзни Гавҳаройдин эшитинг. Гавҳарой Шералини олиб кетганларидин сўнг қон йиғлаб, бағрини тиглаб, кўзида ёш, бағрида теш, қанизларини олиб боғ томон келди. Сўнг қанизларига бокиб бир ғазал айтди:

*Ҳасратдошим, эй қанизлар,
Найлайин ёрдин айрилдим.
Эшитинг зоримни қизлар,
Оҳ чекиб ёрдин айрилдим.*

*Энди ёр келмас ёнима,
Отам қолгуси қонима,
Рақиб ўт ёқди жонима,
Мен шугун ёрдин айрилдим.*

*Ёримнинг оти Шерали,
Юр Жамол, ёра борали,
Бир сочоқ кулча берали,
Мардона ёрдин айрилдим.*

*Рақиблар отамни бузди,
Ишиқнинг танобини узди,
Бу қисматни Оллоҳ эзди,
Найлайин ёрдин айрилдим.*

*Гавҳар деяр, отам ўлсун,
Шералибек озод бўлсун,
Душман йиғлаб, дўстлар кулсун,
Найлайин ёрдин айрилдим.*

Алқисса, Гавҳарой сўзини тамомлади. Шундай қилиб Гавҳарой Шералининг изидин бир сочоқ кулча, чўрак, турли ейимликларни олиб

зиндонга бориб зиндонбонга тошпирди. Аммо Шералини кўрсатмадилар. Кейин канизлари бирла боғига келди. Гавҳарой бонда ўтираберсин, энди сўзини Қийшиқ Соридин эшитинг.

Қийшиқ Сори Шералини бир ёкли килдим, энди бемалол Гавҳар Сирлан гурунглашсам бўлади, деб унинг ёнига келди, Гавҳарой:

-Эй йигит, не иш билан келдинг, хабар бер, -деди. Қийшиқ Сори Гавҳаройга қараб ошиқлигини баён этиб, бир сўз айтди:

*Арзимни эшитинг, қизларнинг хони,
Менинг ошиқлигим билсанг не бўлди,
Мен йўлингда қурбон этай бу жонни,
Сен ҳам мени қабул қилсанг не бўлди.*

*Мендек йигит туриб ёр севма ётдин,
Мен ҳам юз ўғирмам сен аслзотдин,
Энди Шералини чиқариб ёддин,
Менинг билан ўйнаб-кулсанг не бўлди.*

*Ҳақ ошиқман оху нолам бил, Гавҳар,
Менинг бирла ўзи кун уйнаб-кул, 1 йе, ҳар,
Бугун менинг айтганимни қил, Гавҳар,
Бу гариб кўнглимни олсанг не бўлди.*

*Қийшиқ сардор деяр, қолибман зора,
Шафқат қилгил мендайин харидора,
Бориб Шералини остирсак дора,
Шунда шукур қилиб кулсанг не бўлди.*

Алқисса, Гавҳарой Қийшиқнинг бу сўзига чидаё, олмай дод-фарёд кўтарди, сочини юлиб, юзини йиртиб Қийшиққа қараб бир ғазал айтди:

*Бундай хаёлларга кетмагил, Қийшиқ,
Бу айтган сўзларинг бўлмаса керак.
Сенинг каби ҳаром бўлмас ҳақ ошиқ,
Бу фикр-хаёлинг бўлмаса керак.*

*Шерали ёр дейиб зиндонда ётса,
Мен найстайин Оллоҳ бахтимни ётса,
Сен каби ҳароми бундай сўз қотса,
Қизларнинг хони ҳеч кулмаса керак.*

*Қийшиқ сардор, йўқол, кўринма кўза,
Ноҳақ ошиқ бўлиб сўз айтма биза,
Менга жафо қилдинг, қулоқ сол сўза,
Сенинг айтганларинг келмаса керак.*

*Бориб Шералини осдирсанг дора,
Рақиблар юракка салсангиз яра,
Гавҳар дер, азалдин мен бахтиқора,
Сенинг билан ўйнаб-қулмаса керак.*

Алкисса, Гавҳарой сўзини тамом қилди. Аммо Қийшиқ Сори унга қўл узатиб, деди:

-Эй Гавҳар, мен сенга ҳақ ошиқман. Отанг не йўл билан бўлса-да, сени менга беради. Гавҳарой Қийшиққа қараб деди:

-Йўқол бу ердин, эй занғар. Отам менга ҳазрати Жиржис чеккан азобларни берса-да, сен билан бир соат ҳам суҳбатдош бўлмасман.

Сўнг Қийшиқ Сори изига қайтиб шоҳ ёнига келди. Гавҳарой бирлан бўлган бари гапларни айтди. Охирида: Шералини ўлдирмагунча бу ишни ҳал қилиб бўлмас, деб қўйди.

Шоҳ ҳам дарғазаб бўлиб: -Шералини дарға чекдинг, -деб қукм қилди.

Бу гаплар шу ерда турсин, энди сўзни Пирназар сардордин эшитайлик. Пирназар бу воқеаларга аралашганда шоҳ кизини менга берса керак, деб ўйлаган эди. Аммо масала бошқа томонга айлангандин сўнг кизнинг унга аталмаганига иқрор бўлди. Ўзича ўйлади: Мен бир чеккага чиқиб қолдим. Охирида шоҳ мени ҳам бир ёқли қилади. Шу сабабли як-каланиб қолсам бўлмас. Якка отнинг чанги чиқмас, деганлар. Шерали мард йигит. Мен уни ҳимоя қилайин. У мени ўлдирмади, мен ҳам уни ўлимдин сақлаб қолайин. Ана энди Пирназар ўйланиб тура берсин, сўзни яна Шералидин эшитинг.

Ясовуллар Шералини зиндондин чиқариб, дор остига келтирдилар. Бутун халойиқ йиғилди. Суюн шоҳ Шералига ғазаб билан боқиб бир сўз деди:

*Қайдин келдинг, сен эй аҳмоқ Шерали,
Сендек қалтомонга қизим берманам.
Қани ботирилигинг кўрсат, кўрали,
Сендек ҳаромига қизим берманам.*

*Бу ерларга қайдин келдинг адашиб,
Аҳдингдин қайтмадинг зиндонга тушиб,
Қўлингени орқанга тангибдур Қийшиқ,
Сендек ҳаромига қизим берманам.*

*Сени ул зиндонга яна босдириб,
Ёки жаллодларга бошинг кесдириб,
Хукмим зурдир, сени дордин осдириб,
Сендек девонага қизим берманам.*

*Хукм қилиб бугун кесганда бошинг,
Сени қутқаролмас қавму қардошинг,
Суюн шоҳ дер, бугун йиқарман лошинг,
Сендек ҳаромига қизим берманам.*

Алқисса, Суюн шохнинг бу сўзига Шерали тоқат қилиб тура олмади.
Бирор иш қилайин деса қўли танғилган. Сўнг ул Худога илтижо қилиб,
Ҳазрат Али пирини ёд қилиб бир ғазал айтди:

*Йўқдин бор айлаган Олло,
Мадад истарман мен сендин.
Бу не сирдир, бу не гавго,
Аҳволим баттар кун-кундин.*

*Орқамда боғлидур қўлим,
Ясовулдур ўнгу сўлим,
Рақиблар банд этди йўлим,
Мадад тиларман Ҳақ сендин.*

*Кетмас кўнглимдин губорим,
Йўқдур менинг ховондорим,
Шери дарга Али пирим,
Мен мадад истарман сендин.*

*Жафо чекдим роҳат кўрмон,
Юрагимда кўндур армон,
Оҳ чекиб шоҳи Сулаймон,
Мадад тиларман мен сендин.*

*Душманлар дошимда қатор,
Шохнинг сўзи бағрим йиртар,
Шерали, гам-гуссам ортар,
Ҳақ, мадад тиларман сендин.*

Алкисса, Шерали сўзини тамомлади. Энди хабарни Гавҳаройдин эшитинг.

Гавҳарой Шералининг дорга осилишини эшитиб, зор-зор йиғлаб, қора кийиниб югуриб келаверди у: -Халойиқ, дод, йўлимни очинг, Шералининг дийдорини кўриб, розилашиб ўлайин, -деб фарёд килаверди. Халойиқ йўл берди. Гавҳарой ўзини Шералининг устига ташлади. Унга деди:

-Дод, Шерали жоним, мардона бўлгил, номардлик этиб, сўзингдин дўнма.

-Эй Гавҳарой, мен сенинг ишқинг йўлида ўлсам армоним йўқ, -деб Шерали Гавҳарой ёрига қараб бир ғазал ўкиди:

*Бугун кетар бўлдим сендин айрилиб,
Кулар юзли Гавҳаройим, хўш энди,
Бугун ўлдирармиши шоҳ ғазаб қилиб,
Маҳи тобон қуёш-ойим, хўш энди.*

*Жафо чекиб это билмадим ёра,
Рақиблар юракка солдилар яра,
Отанг-ғазаб этиб остирар дора,
Рози бўлгил мендин ёрим, хўш энди.*

*Жонима харидор бугун жаялодлар,
Айрилиқ-ҳижрондин келмишдур хабар
Дор тагида бугун қурилар маҳшиар,
Кетарман дунёдин ёрим, хўш энди.*

*Ёрим, йиғлаб кўзинг ёша тўлдирма,
Мени дейиб қизил юзинг сўлдирма,
Мен кетган сўнг Қийшиққа сир билдирма,
Пандим тутгил севар ёрим, хўш энди.*

*Рақибларга ёрим сирларинг чешсанг,
Шерали дер, ўзга ёрга учрашсанг,
Мен кетган сўнг Қийшиқ билан бош қўшсанг,
Қабримда мен қарор топмам, хўш энди.*

Алкисса, Шерали сўзини тамом қилди. Халойиқ йиғилишиб шоҳга арзга бориб:

-Шералини муродини хосил қилинг, буни ўлдирманг, барибир қизингиз Қийшиқ билан бош қўшмас. Булар ҳақ ошиқдурлар, -деб тавалло қилдилар. Аммо Суюн шоҳ дарғазаб бўлиб деди:

-Бундин сўнг ким Шералини озод этмоқ хақида сўз юритса, боши ўлимда, моли талонда! Бу сўзни эшитиб Гавҳарой зор-зор йиғлаб отасининг оёғига йиқилиб бир газал айтди:

*Арзим эшит, жоним отам,
Ёримни озод айлагил!
Раво қилма, манго мотам,
Ёримни озод айлагил!*

*Ёшлар тўқилур кўзимдин,
Қайтсиз шох айтган сўзингдин,
Умидинг бўлса қизингдин,
Ёримни озод айлагил!*

*Аввал шартларни буюрдинг,
Энди Қийишққа юз бурдинг,
Ёрдан не ёмонлик кўрдинг,
Кел, шугун озод айлагил!*

*Юрагимга солма яра,
Бағрим айламагил пора,
Бугун ёрим осма дора,
Ёримни озод айлагил!*

*Ёрим кетса бунда турмам,
Мен Қийишққа кўнгил бермам,
Шералисиз даврон сурмам,
Ёримни озод айлагил!*

*Кечиб бари олтин-зардин,
Рухсат олиб эрдан, тирдин,
Мени излаб узоқ ердин,
Келибдур озод айлагил!*

*Ёлгон экан берган сўзинг,
Эл олдида қаро юзинг,
Арз айлаюр Гавҳар қизинг,
Ёримни озод айлагил!*

Алқисса, Гавхарой сўзини тамомлаб отасининг оёғига йиқилиб минг тавалло этса ҳам шоҳнинг дили эримади.

Шунда Шерали дор тагида туриб, кўли боғли, юраги доғли, кўзида нам, дилида алам, бағри бирён, кўнгли гирён, қазаби селдай оқиб, Гавхаройга боқиб бир ғазал айтди:

*Гавхаройим, йиглаб бўйнинг бурмагил,
Кўй отанг ўлдирса, ўлдирсин мени.
Мени сўраб отанг ёна бормагил,
Кўй, отанг ўлдирса, ўлдирсин мени.*

*Азалда ёзуғим ёзгандур Олло,
Пирдин дуо олиб тушдим бу йўла,
Мардона бўл, қилма ҳеч бир тавалло,
Кўй, отанг ўлдирса, ўлдирсин мени.*

*Отангнинг дилида йўқдур иймони,
Ҳисобин қилармиз қиёмат они,
Йўлингда кўярман бу ширин эсонни,
Кўй, отанг ўлдирса, ўлдирсин мени.*

*Йўқдин бор айлаган бизларни Ҳақдур,
Бу дунёга келиб, ўлмаган йўқдур,
Сенинг учун ўлсам бу кўнглим тўқдур,
Кўй, отанг ўлдирса, ўлдирсин мени.*

*Менинг учун Гавхаройим, зам ема,
Йиглаб рақибларга сирингни дема,
Бу дунёнинг ўзи чайқалган кема,
Кўй, отанг ўлдирса, ўлдирсин мени.*

*Ўн тўрт ёшда чиқиб қайтдим элимдин,
Исфаҳонда хабар топдим гулимдин,
Шерали дер, ошиқ қайтмас ўлимдин,
Кўй отанг ўлдирса, ўлдирсин мени.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлади. Гавхарой қон йиглаб унинг ёнига борди. Унга тасалли бериб:

-Ох Шерали бегим, мард бўл, мардона бўл, айтган сўзингдин тонма, мени бевафоликда айблама, -деди. Шунда Шерали унинг гўзал, аммо сўлгин юзига боқиб бир мухаммас ўқиди:

*Гавҳаройим, йиғлаб ёшлар тўкма кўзингдин,
Сен ваъдангда берк тургил, хотиржам бўл бизимдин,
Сендин юз ўғирмайман жоним чиқса оғзимдин,
Ваъдамнинг вафосин бил, ёрим, айтган сўзимдин,
Юрак ёниб кул бўлди, шоҳнинг ёлзон сўзиндин.*

*Изимдин келмас ҳеч ким, йўқдур қавму қардошим,
Исфаҳоннинг элига йўқдур менинг тенг-тушим,
Ҳам ул дунё, бул дунё сенсан менинг йўлдошим,
Дор тагида зор йиғлаб, оқар селдай кўз ёшим,
Отланиб оғаларим келмас менинг изимдин.*

*Рақиблар ҳийла билан оғу-заҳар едирса,
Беш юз лашкар жам бўлиб, бошимга қилич урса,
Жаълод! дейиб қийқариб, отанг терим сўйдирса,
Мен ғарибни қақнусдек ёқиб ўтга куйдирса,
Ёринг дўнмас Гавҳарой, азал айтган сўзиндин.*

*Бобоҳондай зулм этиб, отанг бошим кесдирса,
Мансурнинг шогирдиман, бугун дорга осдирса,
Рақиб орага тушиб ҳазон елин эсдирса,
Хоразмин кутқаради мени Худо етирса,
Шерали дер, шул дўстим келур менинг изимдин.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлаб, деди:

-Эй Гавҳарой, менинг Хоразмин деган бир дўстим бор, хабар етса шу йиғит мени озод қилиши мумкин.

Бу сўзни Пирназар алп эшитиб турган эди. Уяниг юрагида Шералига нисбатан уйғонган дўстлик туйғуси кучайди. Мен Шералини кутқариб, Хоразминни ҳам чақириб уч ботир йиғит бир бўлсак, олмаган қалъамиз қолмас эрди, деган ўй билан Шералига мадад бериб, уни кутқаришга бел боғлаб, унинг орқасида туриб бир сўз айтди:

*Сўзимни эшитгил, эй мард Шерали,
Ўтга гина барин ташлагум энди.
Ҳар нечук бўлса ҳам кечиб гинани,
Мен сенинг кўнглингни хушлагум энди.*

*Кўлдин келса, дорнинг тагиндин олам,
Ғам билан кулфатдин мен озод қилам,
Ё мен ҳам сен бирла бирликда ўлам,
Ошиқлар бахтига ишлагум энди.*

*Ёдингга солайин этган ишларинг,
Юмруқлаб ушатсам шохнинг тишларин,
Қийшиқ Сори лашкарининг лошларин,
Суйраб хандакларга ташилагум энди*

*Шералибек, қулоқ кўйгил бу сўза,
Мен боқмайман эллик-олтмиш ё юза,
Қўлдан келса агар ул Гавҳар қиза,
Етириб кўнглингни хушлагум энди.*

*Азал менинг кўлим тангдинг алданиб,
Шоҳ қизини бермас аҳдидин тониб,
Пирназар ҳам бу номардликдин ёниб,
Ога-иниликни бошлагум энди.*

Алқисса, Пирназар алп сўзини тамом этди. Унинг бу сўзини Суюн шохга етказдилар. Шоҳ дарғазаб бўлиб, уни зиндонбанд қилишни буюрди. Дарҳол Пирназарнинг кўлини орқасига боғлаб зиндонга солдилар. Шоҳ Шералини ҳам дарҳол дорга осинглар, деб буюрди.

Ясовуллар шу замони Шералининг бўйнига дорнинг танобини солдилар. Гавҳарой Шералининг устига қараб талпинди. Аммо қизлар уни тутиб қолдилар. Шерали унга деди: - Гавҳарой, энди мендин рози бўл, мен бугун отанг қазабидин, тақдир тақозосидин жаннатда ёсила бўлурман. Сенинг ишқингда ўлсам армоним йўқ. Аммо, мен ўлгандин сўнг Қийшиқ билан қўшилсанг, мен қабримда тинч ёта билмасман. Гавҳар деди:

-Эй Шерали, марду мардона бўл, мен сендин айрилиб Қийшиққа кўлимни ҳам тутказмасман, бундин хотиржам бўл!

Шундан кейин Гавҳарой Шералига қараб бир ғазал ўқиди:

*Бугун бегим, кетсанг мендин айрилиб,
Гавҳар бугун яшаб қолар демагил.
Мен кетган сўнг Гавҳар аҳдидин дўниб,
Қийшиқ билан даврон сурар демагил.*

*Гумон этма бегим Шерали, мендин,
У дунё, бу дунё кечманам сендин,
Отам бугун сени айирса мендин,
Сенсиз Гавҳар ўйнаб-қулар демагил.*

*Гар аҳдимдин қайтсам куйсин имоним,
Сен кетган сўнг мен ҳам топишаргум жоним.
Зухрадек тичоқлаб тўқарман қоним,
Дунёнинг шамалин кўрар демагил.*

*Сен кетган сўнг мунда турарим бўлмас,
Ғайрига ҳеч кўнгиш берарим бўлмас,
Бу ёлгон дунёда қарорим бўлмас,
Менсиз Гавҳар мунда қолар демагил.*

*Сенсиз мен найлайин ёлгон дунёни,
Бу дунёда сенсиз тўқарман қони,
Гавҳар учун қурбон этсанг сен жони,
Мени бугун мунда қолар демагил.*

Алқисса, Гавҳарой сўзини тамомлади. Шерали Гавҳаройдин бу сўз-ни эшитиб вақти хуш бўлиб, Гавҳаройдин кўнгли хотиржам бўлиб бир ға-зал ўқиди:

*Эшит сўзим, Гавҳар жоним,
Рози бўлдим сендин бугун.
Йўлингда фидодур жоним,
Рози бўлдим сендин бугун.*

*Жаллодлар олса бу жоним,
Майдонда тўкилса қоним,
Сен деб ўлсам йўқ армоним,
Ёрим, рози бўлдим бугун.*

*Дўнманам ишқим йўлидин,
Юзим дўндармам зулмдин,
Қўрқмарам Гавҳар, ўлимдин,
Отанг жоним олса бугун.*

*Ошиқ маъшукни суйганда,
Қийналмас ёниб куйганда,
Дорнинг остида ўлганда,
Сендин рози бўлдим бугун.*

*Отанг қўйди ёнар ўтда,
Юрагимга тушиди модда,
Даврон сурармиз жаннатда,
Сендин рози бўлдим бугун.*

*Шерали чекадур зори,
Сенсан юрагим мадори,
Қадам кўйдим жаннат сари,
Сен ҳам рози бўлгил бугун.*

Алқисса, Шерали сўзини тамом қилди. Суюн шох дарғазаб бўлиб кичкирди: Шералини ҳали дорга осмадингизми?

Шохнинг бу сўзидин сўнг жаллодлар тезда ҳозир бўлдилар. Шунда Гавхарой:

-Халойиқ, ошиқларга бир-икки соат руҳсат сўранг, -деб мурожаат этди.

Халойиқ арз этиб сўради. Гавхаройнинг онаси Родом биби ҳам шох олдига бориб:

-Эй шохим, ошиқларга жабр қилма, булар ҳақиқий ошиқдирлар. Шералини ўлдирганинг билан Гавҳар Қийшиқ билан умр кечирмас, бу аниқ, -деди. Бодом биби Шералини озод қил, деб шохга қараб бир газал ўқиди:

*Сўзим эшит, улуг элнинг подшоҳи,
Шералини бугун озод айлагил.
Сени нутқаз ошиқларнинг келаси,
Бугун Шералини озод айлагил.*

*Ғам билан кулфатни кўйдинг бошини,
Нечун раҳминг келмас кўзда ёшини,
Оғу қўшма ошиқларнинг ошини,
Бугун Шералини озод айлагил.*

*Эҳтиёт бўл ҳар бир айтган сўзинга,
Гофил бўлма, зиён келар ўзинга,
Раҳминг келсин сенинг Гавҳар қизини?^а
Бугун Шералини озод айлагил.*

*Номаролик айлама, сўзингдин тониб,
Алданарсан рақибларга инониб,
Армонда кетмасин бир банда ёниб,
Бугун Шералини озод айлагил.*

*Шоҳим, назарга ол менинг бул сўзим,
Бодом айтар, Гавҳар менинг ҳам қизим,^а
Ошиқлар ҳолига раҳм айла ўзинг,
Бугун Шералини озод айлагил.*

Алкисса, Бодом биби сўзини тамомлаб, бу ерда туриб турсин. Энди хабарни Хоразминдин эшитинг. Хоразмин Шералининг ёрдамидин сўнг Сулгунни ўз элига олиб кетиб, никохлаб тўй-томоша қилиб уйланди. Кунлардин бир кун унинг ёдига Шерали тушди. Ўтириб ўйланди: Эй Хоразмин, Шерали билан дўст тутиндинг, сенга отанг қилмаган яхшиликларни қилди. Сен унинг тақдирининг беҳабар орқайини ётаверасанми. Унинг бошига не ахволлар тушди. Мэн эркак одам бўлсам, унинг изидин бориб хабар олишим керак...

Хоразмин шу ўй билан ўрнидин туриб отасидин рухсат олиб, Шералини излаб йўлга равона бўлди. Бир неча кун йўл юриб Шералининг Гавхарой билан савол-жавоб қилган тоғига дуч келди. Шунда тоғдин Шералини сўраб бир ғазал айтди:

*Шу кун сизга келиб юз тутдим тоғлар,
Устингиздин Шералибек ўтдимми?
Эранлар маскани сояли тоғлар,
Устингиздин Шералибек ўтдимми?*

*Хабар бергил манго тошли қоялар,
Чилтанлар маскани ёшли қоялар,
Дунёга кўрк берган бошли қоялар,
Устингиздин Шералибек ўтдимми?*

*Келдим Шералининг изин излайиб,
Қиёматлик дўганимни кўзлайиб,
Қанча ошиқ ўтди сени сўзлайиб,
Бейиқ тоғлар, Шералибек ўтдимми?*

*Сенингдек бейиқ тоғ дунёда йўқдур,
Қора ер лангарин яратган Ҳақдур,
Уч ой бўлди менинг хабарим йўқдур,
Ё ўлдими, ё муродга етдимми?*

*Сенда ёзу қишин аждарлар, шерлар,
Устингиздин кечибдур эранлар-пирлар,
Сенга сўз айтганга Хоразмин дерлар,
Тоғ устидин Шералибек ўтдимми?*

Алкисса, Хоразмин сўзини тамомлаб тоғ устига чиқди. Тоғ устида бир улкан гужум бор эрди. Хоразмин унинг соясига бориб, ётиб, уйқуга кетди. Туш кўрди. Тушида Шералини кўрди, унинг қўли танғилган, дор

остида турибди. Хоразмин тискиниб уйғонди. Дарҳол отига миниб Исфахон қайдасан, деб йўлга равона бўлди. Тезда шаҳарга дохил бўлди. Унинг олдидин бир ёшулли чиқди. Хоразминни кўриб унга деди:

-Эй йигит, қайдин бориб, қайдин келурсан, сен бу ерларнинг одамига мангзамайсан? Унда Хоразмин Шерали деган дўстини сўраб ёшуллага қараб бир газал айтди:

*Оқ соқалли, фаршители эй бобо,
Азиз дўстим, Шералини кўрдингми?
Оптоқ тўнли, саршители эй бобо,
Қиёматлик дўстгинамни кўрдингми.*

*Ул шиқиди ёнар Гавҳарой қизи,
Шул қизнинг йўлида саргаюр юзи,
Беминнат муродга етирди бизи,
Азиз дўстим, Шералини кўрдингми?*

*Бугун саҳар кўрдим уни тушимда,
Дор остида пайда бўлди қошимда,
Унга қараб ҳол қолмади ҳушимда,
Азиз дўстим Шералини кўрдингми.*

*Билмам унинг паймонаси тўлдими,
Йигит ёши ҳазон каби сўлдими,
Дор остида жафо чекиб ўлдими,
Азиз дўстим, Шералини кўрдингми.*

*Хоразмин дер, уни излаб топарман,
Рақибларин топиб бошин чопарман,
Агар уни тирик топсам не армон,
Азиз дўстим, Шералини кўрдингми.*

Алқисса, Хоразмин сўзини тамомлади. Ёшулли киши Хоразминга деди:

-Эй йигит, мен Шералини билурман. Ул йигит шугун дорга осилур.

-Унда мен кетдим, уни ё озод қилурман, ё ўлурман, -деди Хоразмин.

Ёшулли деди:

-Эй йигит, сен бу ишга уриниб ўзингни ҳалок қилма, Суюн шох лаклак қўшин билан турибди.

-Мен қайтмайман, ўлсам ҳам уни озод қилиш йўлида ўлурман.

-Ундай бўлса, зиндонбоши менинг дўганим бўлади. Унга Шералининг отаси бир яхшилик қилган эркан. Шералининг Кушканот отини ул гизлаб кўйибди. Мен унинг солиғини берайин, бориб бирга ҳаракат қилсангизлар балки яхшилик юзага чиқар, -деди ёшулли киши.

Шундин сўнг Хоразмин зиндонбошининг уйини топиб борди. Хоразмин ул киши билан гапни бир жойга кўйди. Унга деди:

-Мен дор остига бориб бир тўполон кўтараман, шул орада сен Кушканотни етказасан, кейин не бўлса кўраимиз.

Энди булар тайёргарлик кўраберсишлар, сўзни Шерали билан Гавҳаройдин эшитинг.

Халойикнинг ва Бодом бибининг арз-доди билан ошиқларга бир неча кун мухлат бердилар. Бу мухлат ҳам ўтди. Эртаси Шералини дор остига олиб келиб, бўйнига танобни ташлаб, илти торт, деб буйруқ берди Суюн шоҳ.

-Хайр, хўш Гавҳаройим, мендин рози бўл, -деб Шерали кўзини юмди.

Гавҳарой дод-фарёд кўтарди. Бари халойик йиғлашди. Илти тортдилар, Гавҳарой беҳуш бўлиб йиқилди.

Шул замон Хоразмин от ўйнатиб келиб дорнинг ипига қилич урди. Шерали ерга йиқилди. Хоразмин шул ердаги ясовул, коровул, жаллодларни жўхори ўргандай қиличдан ўтказди.

Бунн кўрган Бодом биби канизларга буюрди: -Шералининг қўлини **чешинг!** Дарров кизлар Шералининг қўлини чешдилар. Юзига гулоб сепиб хушига келтирдилар. Шул вақтда зиндонбон ҳам Кушканот отни етказди. Шерали ўрнидин турди отини кўриб қувониб уни миқиб олди. Ул хайрон бўлиб:

-Мени озод қилган ким?-деб сўради.

Кизлар: -Билмадик, шердай бир йиғит келиб ур-йиқит қилди, -дедилар.

Шул орада Суюн шоҳ билан Қийшиқ Сори қўшинни тўплаб Хоразминга хужум бошладилар. Ана энди Шерали ҳам жанг бошлаб юборди. Икки шер йиғит оч бўри каби шундай уруш қилдиларки, кон-конга, сув-суга кетди.

Бир вақт Шералининг олдидин Қийшиқ Сардор чикди. Шерали бўйинингни орқасими, деб урди қилични Қийшиқнинг калласи тўпдек юмаланиб ўта кетди. Қўшин сафи бузилди. Қочган қутилар, турган тутилар деб лашкарлар тўрт томонга тум-тарақай кочдилар. Суюн шоҳ ҳам беш-олти киши билан зўрға қочиб қутилди.

Бул тўс-тўполондин кейин одамлар **сайпалиб** Шерали билан Хоразмин бир-бирини кўриб кучоклашиб кўришдилар. Кейин Пирназар,

зиндонбоши тўртталаси дўст бўлишга аҳду паймон килдилар. Уларнинг бариси Гавҳаройнинг ёнига келдилар. Шерали от устида туриб, сабза урган муртини буриб, дўстларин шод, душманлари мот бўлганидин суюниб ўтган ишларга куюниб, Гавҳаройга боқиб, дарёдай оқиб, бир газал айтар бўлди:

*Бугун шохнинг қўшинини тўздирдик,
Гавҳаройим, ўпка-гина қилмагил,
Икки дўган бўлиб ганимни урдик,
Севар ёрим, ўпка-гина қилмагил.*

*Кечир ёрим, агар бўлса хатомиз,
Бугун бизга уруш очди отангиз,
Ўзи ўзга юртга қочди отангиз,
Нозли дилбар, ўпка-гина қилмагил.*

*Дўнди азал ваъда этган сўзидин,
Дор тагида ёш оқизди кўзимдин,
Хоразмин излайиб келди изимдин,
Севар ёрим, ўпка-гина қилмагил.*

*Отанг менинг юрак-бағрим доғлади,
Дор остида икки кўлим боғлади,
Ғазаб этиб ўлдирмоққа чоғлади,
Вафодорим, ўпка-гина қилмагил.*

*Яратганнинг ўзи бўлди паномиз,
Хафа бўлсанг биз ҳам куйиб-ёнамиз,
Шерали дер, кечир бўлса гуномиз,
Севар ёрим ўпка-гина қилмагил.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлагандин сўнг Гавҳарой Шералига боқиб деди:

-Эй менинг кўзимнинг қувончи, бошимнинг тожи, менинг отамдин кечганим қачонлар эди, сендин ҳеч хафа эмасман.

Гавҳарой бугунги кутилмаган севинчдин хурсанд бўлиб Хоразминга миннатдорчилик билдириб бир сўз айтди.

*Баракалло фахр этарман гўч йигит,
Шералини озод айладинг дордин.
Ошиқларга хўстюр бўлган бек йигит,
Бошимиз қутқардинг гамдин, губордин.*

Ёрим билан дўгонлигинг ҳақ экан,
Қалбу дилинг безубору оқ экан,
Сенигдай мард бу жаҳонда йўқ экан¹¹,
Севар ёрим озод айладинг дордин.

Хоразмин, ёримга дўганлик этдинг,
От уйнатиб, улар олдида етдинг,
Бугун ошакларга маҳрамлик этдинг,
Шералини озод айладинг дордин.

Зиндонбон ҳам эр ишини битирди,
Шералининг отин олиб келтирди,
Бу бекларга қувват бер, деб ўлтирд¹²,
Менинг ёрим озод айладинг дордин.

Пирназар ҳам Шерали томон кечди
Шоҳга душман бўлиб зиндонга туш¹³ди,
Суюк шоҳ қўшинни енгилиб қочди,
Шукур, ёрим озод айладинг дордин.

Ёрим якка эди тўрт қардош бўлди,
Эранлар мададкор, Худо бош бўлди,
Буни кўриб Гавҳар кўнгли хуш бўлди¹⁴,
Шукур, бегим озод айладинг дордин¹⁵,
Алқисса, Гавҳарой сўзини тамомла¹⁶:

-Хоразмин, баракалло этган ишинга, Шералига ҳақиқий дўст экансан,
-дўст-биродарлигингни боржой этдинг. Сендин биз ул дунё, бул дунё
розимиз, деди.

Сўнг булар зиндонбон билан биргаликда бориб, Пирназарни озод
килдилар. Шерали шунда Пирназарга қараб бир газал айтди:

Тақдирга шукур эт, Пирназар қардош,
Иккимизга озодликнинг кунидур,
Бу ишлар қисматдур тўкмагил кўз ёш,
Иккимизга озодликнинг кунидур.

*Бир ёндин Хоразмин, мен ҳам бир ёндин,
Майдонни тўлдирдик қирмизи қондин,
Суюн подшоҳ қочди бу Исфaxonдин,
Чиз, зиндондин озодликнинг кунидур.*

*Оғалар тўғриси айтагин сиза,
Дор тағида Али кўринди кўза,
Яратганнинг ўзи раҳм этди биза,
Шужур айлагил, озодликнинг кунидур.*

*Пирназар ҳам дўстим Хоразмин бўлиб,
Борсақ “Боғи ҳавас” уйнаб ҳам кулиб,
Шерали-фер, юринг ичайлик шароб,
Тўрт қардошга озодликнинг кунидур.*

Алқисса, Шерали сўзни тамомлади. Сўнг буларнинг тўртови “Боғи ҳавас”га бордилар. Гавҳарой ҳам 40 канизи билан бирга буларни кутиб олди. Сўнг Пирназарни Исфaxonга подшоҳ қилиб кўтармоқчи бўлдилар. Аммо ул бунга рози бўлмади. Шундан сўнг Суюн шохни ўз тахтига ўтиришга таклиф этдилар. Ул келиб Шералининг оёғига йикилиб, Шерали, Хоразмин, Гавҳарой, Пирназарлар “Ўтган гапга саловот” деб уни кечириб тахтига чиқардилар. 40 кун бу ерда бирга бўлдилар, Шундин сўнг Хоразмин Шералининг қошига келиб уйига кетишга рухсат сўраб бир ғазал айтди:

*Қадрдон қардошим, эшитгил арзим,
Бугун кетгум менга рухсат бер энди.
Бугун рухсат бериб шод айла бизим,
Кетар бўлдим менга рухсат бер, энди.*

*Рухсат берсанг бугун кетарман эла,
Пирназар билан мен тушармиз йўла,
Сен ҳам муродга ет, Гавҳарой била,
Шодлик била бизга рухсат бер, энди.*

*Муродга етдим мен ошиқлик излаб,
Отам рухсат берди, йиғлашиб-бўзлаб,
Сулғунжон ҳам қолди манга йўл кўзлаб,
Қадрдоним, менга рухсат бер, энди.*

*Рухсат берсанг соат турманам мунда,
Сулгунжон йўл қараб қолибди анда,
Боргунимча сабр-тоқат йўқ манда,
Шералибек бизга рухсат бер, энди.*

*Санго эл муборак, мен учун йўллар,
Қилич урсунга қабарди қўллар,
Шодликларга тўқ қўл билан сўллар,
Хоразминга қулиб рухсат бер энди.*

Алқисса, Хоразмин сўзини тамом этди, Сўнг Шерали унга оқ йўл тилаб рухсат берди. Гавҳарой Хоразминга бош-оёқ сарупо кийгизди. Шерали билан Гавҳарой Хоразмин билан Пирназарни йўлга узатдилар. Уларни узатиб бориб “Чинорли чашма” деган жойда тўхтадилар. Шу жойда Шерали буларга рухсат бериб бир газал айтди:

*Бугун рухсат бердим санго,
Борғил, Хоразмин қардошим,
Пирназар ёнингда ҳамро,
Қақ бўлсан дўстим, йўлдошим.*

*Душманларга қилич урдинг,
Дўстингни дордин қутқардинг,
Эр ишини сен битирдинг,
Рухсатинг бердим, қардошим.*

*Чекдинг қанча оху зори,
Сен ҳам суюб Сулгун ёри,
Очилсин кўнглинг зубори,
Рухсатинг бердим, қардошим.*

*Дўстлигинг билдирдинг келиб,
Ғам чекмагил гулдек сўлиб,
Бугун сендин хушвақт бўлиб,
Рухсатинг бердим, қардошим.*

*Эр йиғит ишини қилдинг,
Саваш қилди ёвни қирдинг,
Чарх уриб отингни сурдинг,
Оқ йўл тилайман, қардошим.*

*Ошиқ бўлган ёрин кўзлар,
Ҳамроҳинг бўлур Пирназар,
Дуода Шерали, Гавҳар,
Рухсатинг бердим, қардошим.*

Алқисса, Шерали буларга рухсат бериб хайрлашди. Хоразмин билан Пирназар йўлга равона бўлди. Шерали билан Гавҳарой “Боғи хавас”га келдилар. Гавҳаройнинг вақти хуш бўлиб, бир газал ўқиди:

*Йўқоин бор айлаган қудратли Оллоҳ,
Шукур бугун муродимга етирди.
Булбул гули билан бўлибдур ҳамроҳ,
Шукур бугун висолимга етирди.*

*Раҳмат, раҳм айлади менга Худойим,
Узоқидин севинтирсин илоҳим,
Шукур қилай ёнимдадур ҳамроҳим,
Мени марду мардонага етирди.*

*Қанча вақт оқди кўзимдин ёшим,
Бугун қайғу ғамдин қутилди бошим,
Шукур ёзга дўнди туманли қишим,
Ошиқларга завқу сафо етирди.*

*Бошимдин айрилди қайғу ила ғам,
Шоҳ ҳам бўлди бугун бизларга ҳамдам,
Гавҳарой дер, дуо қилай дамбадам,
Ошиқларни муродига етирди.*

Алқисса, Гавҳарой сўзини тамомлади. Бу оқшом ётиб дам олдилар. Оқшом ётар экан Шералининг тушига Доно мулла кириб: -Эй кўзим, гулинг қўлингга тушган бўлса, энди элингга қайт, ўз юртингга эга бўл, -деб кўздин ғойиб бўлди.

Шерали тисканиб уйғонди. Қараса туши эркан. Бир оҳ чекди. Бундан Гавҳарой ҳам тискиниб уйғонди. Ул Шералига қараб:

-Шерали бегим, энди муродга етганда яна не оҳ чекарсан, -деди. Унда Шерали:

-Эй Гавҳаройим, отам ўлгандан сўнг мен элга шоҳ бўлиб қолган эрдим. Изимда икки акам қолди. Улардин айрилганимга уч йил бўлди. Шунга оҳ чекарман. Энди иккимиз бизнинг элга кетсак қандай бўлар эркан, -деди.

-Эй бегим, унинг учун ҳеч ох чекма. Мен сенинг ўлик ерингда ўлик, тирик ерингда тирикман. Менга сенсиз жаннатда ўрин йўқ. Сен билан дўзахга кирсам ҳам розиман. Сен бўлмасанг моли дунёни нетайин, не ерга десанг кетайин, -деб Гавҳарой Шералига боқди. Унда Шерали Гавҳаройга караб бизнинг элга кетайлик, деб бир газал ўқиди:

*Бугун тутғил, ёрим, йўлнинг шайини,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!
Бирга ичиб шиқ-муҳаббат майини,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!*

*Шукур, Ҳақ эшитди бизнинг додимиз,
Муяссар бўлибдур кўнғил шодимиз,
Элимизда кутар ул аждодимиз,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!*

*Қанча вақт ёндим зоринга сенинг,
Банд бўлиб мен зулфиторинга сенинг,
Эшит, қулоқ кўйеил зоримга менинг,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой.*

*Эркак либосида от мин, шайланиб,
Бошқа фикр этма, энди ўйланиб,
Севар ёрим тоғ-дарёдин айланиб,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!*

*Юрғил, энди эркак либосин кийиб,
Отанг рухсат берса бизларга ийиб,
Уч йилки соғиндим элимни сулюб,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!*

*Йўлимизни очиқ айласин Худой,
Суюн шоҳга насиб айласин бу жой,
Бизнинг элга бориб бўлайлик боржой,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!*

*Элимга кетмасам туро билманам,
Сенсиз ёлғиз элга боро билманам,
Сендин ўзга ёрни кўзга шманам,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!*

*Элга бориб сүйсак от, туя, қўйни,
Берсак қирқ кечая, қирқ кундуз тўйн
Хайлга келтирма бошиқа бир ўйни,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!*

*Булбулманам қўнмам ўзга ёт гула,
Раҳм айлагил, Гавҳаройим булбула,
Шерали сўз айтур сочи сунбула,
Юр кетали, бизнинг элга Гавҳарой!*

Алқисса, Шерали сўзини тамом этди. Шерали қурол-яроғларини тақинди, отини зартанг-забартанг эгарлади. Гавҳарой ҳам эркак либосларини кийиб, қурол-яроғларини тақиниб, осмонга учай -деб турган бир отни эгарлади. Сўнг Жамол деган қизга ҳам эркак либосларини кийдириб, бор отлан, сени ҳам олиб кетаман, деди. Жамол ҳам:

-Ажаб бўлгай бибим, мен сен не ерда бўлсанг бирга борурман,- деб яхши бир отни эгарлади, қурол-яроғларини тақинди. Учови ҳам отланиб Суюн шохнинг қошига келдилар.

Шерали шохдин рухсат сўраб бир газал ўқиди:

*Гавҳар билан кетай Табриз шаҳрина,
Бизнинг рухсатимиз бер энди, шоҳим!
Яна шоҳсан Исфахоннинг шаҳрина,
Бизни йўллаб энди рухсат бер, шоҳим!*

*Гавҳарой йўлида кўп чекдим зори,
Келганимдин бери бердинг озори,
Жамол қиздур қирқ қанизнинг сардори,
Учимизга энди рухсат бер, шоҳим.*

*Бугун келиб рухсат сўраймиз сиздин,
Гуноҳ ўтган бўлса кечиринг биздин,
Хавотир олмангиз Гавҳарой қиздин,
Чин кўнгилдан шугун рухсат бер, шоҳим!*

*Рухсат сўраб келдик биз шоҳим сиза,
Азалдан шу қисмат ёзилган биза,
Гавҳаройим билан шу Жамол қиза,
Шерали дер, бирга рухсат бер, шоҳим!*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлади. Буни эшитиб Суюн шох деди:

-Эй ўғлим, мен кўп хатоликларга йўл қўйдим, хом сут эмган бандамиз, сендан узр сўрайман. Сен менга фарзандим қилмаган яхшиликларни қилдинг, Худодан қайтсин, менинг Гавҳаройдин бошқа ўғил-қизим йўқ. Шунинг учун сен бу ерда қолиб, тахту тожимга эгаллик қил.

Суюн шох бу гапларни айтгандин сўнг Шералига ёлбориб, бир газал ўқиди:

*Эшит сўзим, бунда қолгил, Шерали,
Эл-улусим, моли эконим сеники.
Гиналарни ташлаб бир тўй қилали,
Шод-хурсандлик, тўй-томоша сеники.*

*Тақдирдур айб этма, этган ишимдин,
Хабар олгил, менинг кўзим ёшидин,
Гавҳар қизим айирмагил қошимдин,
Фикр, зеҳн-ихтиёрим сеники.*

*Эй ўғлим Шерали, эшитгил сўзим,
Этган айбим кўтдир, қорадур юзим,
Сизлардин ўзга йўқ ҳеч ўғил-қизим,
Бахт-саодат, тожун тахтим сеники.*

*Айтган сўзларимга амал қилмадим,
Рақибларнинг алдаганин билмадим,
Рост сўзларни назаримга илмадим,
Кетма мундин, бор давлатим сеники.*

*Ўнка-гинанг барин сен ҳам ташлагил,
Исфахон элида ёзлаб-қишлагил,
Қолиб бунда менинг кўнглим-хушлагил,
Исфахоннинг боз-боғчаси сеники.*

*Шералибек сени ўғлим деяйин,
Элни чорлаб тўй вагини еяйин,
Суюн шох дер, шохлигимни берайин,
Қўшқу айвон, хону моним сеники.*

Алқисса, Суюн шох сўзини тамом қилди. Шерали қолишга розилик бермади. Сўнг Гавҳаройнинг энаси Бодом биби энди кизининг кетиши ростга айланаётганидин кўнгли бузилиб, кизига қараб, уни кучоқлаб бир газал айтди, Гавҳарой жавоб берди:

- Бодом биби:** *Елгиз болам, эшит менинг нолишим,
Сенсиз менга ушбу жаҳон керакмас.
Кетма қизим, тўкма кўзлардин ёшим.
Сенсиз менга бу Исфохон керакмас.*
- Гавҳарой:** *Энажон, кетма деб тўсмагил йўлим,
Шералидин кўнгил узо билманам.
Мен бир гулам, Шералидур булбулим,
Булбулимдин кўнгил узо билманам.*
- Бодом биби:** *Кўнгил узмам, кетаман, деб сўйлама,
Бугун манго охир замон айлама,
Энангни сен банди зиндон айлама,
Сенсиз менга ушбу жаҳон керакмас.*
- Гавҳарой:** *Эна, сўнгни сўзим айтайин санго,
Кетма деган сўзни айтмагил манго,
Ихтиёрсиз ошиқ бўлибман анго,
Шералидин қолиб кезо билманам.*
- Бодом биби:** *Қулоқ сол, Гавҳарой бир сўз бор менда,
Шу сўзимни қабул айлагил, сен-да,
Шералига айтгил, ул қолсин бунда,
Кетма, Гавҳар, сенсиз дунё керакмас.*
- Гавҳарой:** *Шулдур сўзим, эна, кетмасам бўлмас,
Мен ёрим элига етмасам бўлмас,
Ваъдамга вафони этмасам бўлмас,
Энди ҳеч аҳдимни бузо билманам.*
- Бодом биби:** *Мен қандай умидим узайин сендин,
Айтганимни қилмай кетсанг сен бундин,
Айрилиқнинг зами босар кун-кундин,
Сен бўлмасанг фоний жаҳон керакмас.*
- Гавҳарой:** *Отини ўйнатиб кўшкимдин бўкди,
Мени деб отамнинг азобин чекди,
Дор остида кўздин қонли ёш тўкди,
Мен ёрдин кўнглимни узо билманам.*
- Бодом биби:** *Тўққиз ой, тўққиз кун сени кўтардим,
Кўксимдин сиздириб оқ сут кетирдим,
Боқиб сени бул камолга етирдим,
Сенсиз манго богу айвон керакмас.*
- Гавҳарой:** *Рози бўл, энажон, берган сўтинга,
Мен это билманам сенинг додинга,
Рухсат бергил, бугун кўнгил шодинга,
Ёр чеккан жабрига дузо билманам.*

Бодом биби:

*Бодом баяр, болам нолима мендин,
Билдим энди дўниб билмайсан ондин,
Сизлар ҳақ ошиқсиз рухсатдир дилдин,
Қолмади деб дилда армон керакмас.
Худойим солгандир шиқ йўла боши,
Шералидур Гавҳаройнинг йўлдоши,
Яратган Ҳазандур бизга бу шиқ,
Ёрсиз бунда бир кун кезо билманам.*

Гавҳарой:

Алқисса, булар сўзларини тамом қилдилар. Ундин сўнг Суюн шох деди:

-Эй ўғлим, Шерали, сен энди минг таваллю қилган билан бу ерда қолмайсан. Энди мендин рухсат, Оллоҳ ёринг бўлсин!

Шерали деди:

-Эй шохим, мен ҳам отам вафотидин сўнг унинг тахтига эга бўлиб қолдим. Гавҳаройни деб подшоҳлигимни ташлаб, бу ерларда дарбадар бўлиб юрибман. Менинг акаларим, элу халқим бор. Муродимга етганимни уларга ҳам аён этишим керак. Магарам улар Шералига не бўлди, бир қизни деб ёт элларда ўлиб кетдимни, деб ўйламасинлар. Энди кетмасам бўлмас деб, қўлига олтин созини олиб, баланд номалардин чалиб, шохга қараб бир ғазал айтди:

*Арзим эшит, сўзал шохим,
Мен элга кетмасам бўлмас.
Энди сизсиз қиблагоҳим,
Бир сўзни тутмасам бўлмас.*

*Бедов бор олтин-зар билан,
Йўл юриб қора дар билан,
Рухсат беринг, Гавҳар билан,
Табризга кетмасам бўлмас.*

*Тақдир экан бунда келдим,
Гоҳо йиглаб гоҳо қулдим,
Дор остидин озод бўлдим,
Йўл шайин тутмасам бўлмас.*

*Гавҳар бузмади аҳдини,
Оллоҳим очди бахтини,
Мен нетай тожу тахтини,
Элимга кетмасам бўлмас.*

*Гавҳарой кўнглимнинг гули,
Мен унинг сайроқ булбули,
Бизни қўшди тирим Али,
Энди мен кетмасам бўлмас.*

*Гавҳарой, Жамолни олиб,
Ғаним ичига ўт солиб,
Қўшқанот устида олиб,
Тоғлардин ошмасам бўлмас.*

Алқисса, Шерали сўзини тамом қилди. Суюн шоҳ энди буларнинг кетажагини аниқ билди. Сўнг атрофидаги аркону даълат, барча аёнларига қараб деди:

-Халойиқ, қўл кўтариб буларга оқ йўл тилаб, оқ фотиҳангизни беринг. Шералининг кўзига тожу тахт, молу дунё кўринмай турибди. Булар ҳақ ошиқ эканлар. Буларнинг муродини Оллоҳ берди.

Шундин сўнг ҳамма қўл кўтариб оқ фотиҳа бердилар. Яна Суюн шоҳ деди:

-Йўл дегани хавф-хатардин иборат, ёнингизга қўшин берайин, сизларни кузатиб борсин.

-Менга қўшин керак эмас. Мен қўшин билан қелмадим, қўшин билан кетмайман. Ёнимда Гавҳарой билан Жамол йўлдош бўлсалар бўлди, - деди Шерали.

Шундин сўнг Шерали, Гавҳарой, Жамол ушови йўлга равона бўлдилар.

Суюн шоҳ, Бодом биби, барча сарой аёнлари, канизлар, эл-элат уларни узатиб бирга юриш этдилар. Бир майдон юрганларидин сўнг Шерали отининг бошини тортиб, қўлига созини олиб, буларга қараб бир сўз айтди:

*Арзимни эшитинг, қарамли шоҳим,
Узатгандин йўлдош бўлмас, қол энди.
Гавҳар билан Жамол эрур ҳамроҳим,
Узатгандин йўлдош бўлмас, қол энди.*

*Армоним йўқ этдим мен Гавҳар қиза,
Кетарман юз уриб тоғ ила дуза,
Раҳмат, яхшиликлар этдингиз биза,
Бодом знам, хушвақт бўлиб қол энди.*

*Оллоҳ солди шиқ йўлига бош урдик,
Ошиқлик шини ҳаддан оширдик,
"Боги ҳавас"ни ҳам сизга топишрдик,
Қирқ канизлар сиз ҳам хушвақт қол энди.*

*Гавҳар гулдир, мен Гавҳарнинг булбули,
Шерали дер, бугун кўзладим йўли,
Эшитинг сўзимни Исфахон эли,
Узатгандин йўлдош бўлмас, қол энди.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлади. Суюн шоҳ Шерали, Гавҳарой, Жамол билан хайрлашиб бир газал ўқиди:

*Мундин кетар бўлсанг бир ёт эллара,
Бор азиз фарзандим, соғ бўлсин бошинг.
Хайр дединг бу боғлара, гуллара,
Бор азиз фарзандим, соғ бўлсин бошинг.*

*Сен энди барибир сўзим қилмайсан,
Исфахонда қолиб маскан тутмайсан,
Тоғжи тахтим, мулким қабул этмассан,
Кетсанг Шералибек соғ бўлсин бошинг.*

*Азалда ёзгандур Оллоҳ бу иши,
Соғ боргайсан, Жамол, этма койиши,
Баржой бўлсин Гавҳаройнинг хоҳиши,
Борғил, Жамол. кўзим соғ бўлсин бошинг.*

*Бугун Исфахондин Табриз кўчарсан,
Ҷўлдин, тоғдин, дарёлардин кечарсан,
Қанот боғлаб ёт элларга учарсан,
Кетсанг болам, энди соғ бўлсин бошинг.*

*Суюн шоҳ дер, кетсанг рухсатдир биздин,
Кўришмоқ бормикан янада тездин,
Бугун айро тушиб учарсан кўздин,
Борғил, болам, кетсанг соғ бўлсин бошинг.*

Алқисса, Суюн шоҳ сўзини тамом этди. Сўнг Шерали, Гавҳарой, Жамоллар йўлга равона бўдилар. Ундин сўнг Суюн шоҳ Шералининг оти жоловидин тутиб яна бир газал ўқиди:

*Сўзимни эшитгил, Шерали бегим,
Обкетсанг Гавҳарни хор-зор этмагил
Гавҳардур дунёда борим ҳам йўғим,
Йиғлатиб кўзларин губор этмагил.*

Қиёматгача ул бўлсин йўлдошинг,
Оқизмагил, ёт элларда кўз ёшин,
Мен сенга тоширдим бу кўнгил хуш^{чим},
Гавҳарнинг кўнглини абгор этмагил.

Гавҳаройим ёз кунларинг қишлама,
Айрилиқдин юрак-бағринг тошлама,
Согинганда шахло кўзинг ёшлама,
Беғубор дилинга озор этмагил.

Шерати сен ундин дўндарма кўзинг,
Ул дунё, бул дунё бир бўлсин сўзинг,
Зинҳор насиҳатим сен Гавҳар қизинг,
Ўзингдин ҳеч вақт безор этмагил.

Суюн шоҳ дер, қизим ёлғиз дунёда,
Ёт элларда йиғлатмагил зиёда,
Яна ташлаб кетма, тоғда, қиёда,
Анги ғамни сен беишмор этмагил.

Алқисса, Суюн шоҳ сўзини тамом қилди. Шерати унга қараб,
қизингдин хотиржам бўйғил, дес бўр азал аятар бўй^{қис}.

Суюн шоҳ қизингдин хотиржам бўл^{ил},
Менда бевафолик бўлмас ҳеч қачон.
Қийналмай рухсат бер, қийналмай қс^{илгил},
Гавҳаройдин юз ўғирмам ҳеч қачон.

Ҳақ ошиқман, мен дўнмасман сўзимд^{ин},
Хотиржам бўл шоҳим, ёлғиз қизингд^{ин},
Дўнсам айрилайин икки кўзимдин,
Гавҳаройдин юз ўғирмам ҳеч қачон.

Менга тегди шикнинг ёлқини, шоҳим,
Гавҳарой севинчим, Гавҳарой моҳим,
То ўлгунчам бўлур менинг ҳамроҳим,
Гавҳаройдин юз ўғирмам ҳеч қачон.

Ёр йўлида чекдим жабру жафолар,
Ҳеч қачон бузилмас аҳду вафолар,
Табризда сурамиз завқу сафолар,
Гавҳаройдин юз ўғирмам, сен инон.

*Хато эрур шоҳим, гумон сўзларинг,
Бизни қўлиган Али тирим ўзлари,
Шерали дер, Гавҳаройнинг кўзлари,
Тўтиёдир менга ҳар вақт, ҳар қачон!*

Алкисса, Шерали сўзини тамом қилди. Гавҳаройнинг 40 қанизи, отаси, энаси яна буларни узатиб бирга юрдилар. Сўнг Шерали деди:

-Эй Гавҳарой, сен ҳам булар билан хайрлашиб бир сўз айт.

Гавҳарой ота-онаси, 40 қанизи, эл-халки билан хайр-хўшлашиб бир газал ўқиди:

*Кўп йўллар юрдингиз пойи пиёда,
Раҳмат сизга хўсторларим, хўш энди.
Барингнинг умрингиз бўлсин зиёда,
Таъвиши тортманг, дилторларим хўш энди.*

*Мен сенда кўрмадим аҳду вафони,
Шералига қилдинг жабру жафони,
Айб қилмагил, мен этарман тоғони,
Аҳди ёлғон, золим отам, хўш энди.*

*Энам, жафо чекдинг жон-таннинг тўзиб,
Оқ сут бериб саҳар уйқунгни бузиб,
Мен кетарман, қисматимни Ҳақ ёзиб,
Меҳрибоним кағбам энам, хўш энди.*

*Мен кетарман узоқ йўлларга тушиб,
Сувсиз чўлдин, бейиқ тоғлардин ошиб,
Рухсат беринг, бизлар билан хўшлашиб,
Элим-қуним, халойиқлар хўш энди.*

*Сайр этарман бов-боқчангнинг ишиқина,
Зина-зина чиқар эрдим кўшқима,
Гавҳарой дер, тушдим ёрнинг ишиқина,
Сайр этдигим "Боғи ҳавас" хўш энди.*

Алкисса, Гавҳарой сўзини тамом қилди. Ундан сўнг Шерали деди:

-Эй халойиқ, бу йўл беш-ўн кунда тамом бўладиган йўл эмас, энди қолинглар. Шундин сўнг бутун халойиқ хайр-хўшлашиб, шу ердан изига қайтдилар. Шерали, Гавҳарой, Жамол учови йўлга рағона бўлдилар.

Булар йўл юриб, йўл юрса-да мўл юриб Ҳамадон шаҳрига етиб келдилар.

Шералининг ёдига Мўминшоҳ тушди. Ул икки кизни эргаштириб қалъа дарвозасининг олдига келиб тўхтади. Буларни дарвозабон кўриб: - Эй йигитлар, не иш билан келдингиз, -деб сўради. Унда Шерали:

-Мўмин оғам борми, -деб эски танишлардай савол килди. Дарвозабон "бор", деди. Шерали:

-Бор бўлса, чакир бу ерга, -деди. Дарвозабон:

-Подшо деган ҳар келган киши олдига сўмпилдаб чиқаверадими, сўзинг бўлса менга айт, етказаман. Подшо сен учун ит эмаску ҳар келганининг олдига куйруғини ликиллатиб чиқавермакка, -деди. Шерали бу сўздан сал кизишмоқчи бўлди. Аммо ўзини босиб деди:

-Менинг сўзим ҳам қўлдаги чўрак, эмас, итнинг олдига отиб кетаверадиган. Сен чакириб келмасанг, менга йўл бер, ўзим бориб хабарлашаман.

-Мен сенга йўл бермайман, -деди дарвозабон. Шунда Шерали йўлимдин қоч, деб унга қараб бир ғазал айтди:

*Мен бугун кирмишам шоҳнинг ёнина,
Йигит, қочгил, тезроқ менинг йўлимдин.
Ғар ўлдирсам раҳим келар эсонинга,
Йигит, қочгил, тезроқ менинг йўлимдин.*

*Қаҳрим келар сенинг айтган гатингдин,
Сен яккасан, мен кўрқмайман кўпингдин,
Ғар қочмасанг қилич энар тепангдин,
Йигит, қочгил, тезроқ менинг йўлимдин.*

*Бургутдек гижимлаб оларман эсонинг,
Тўкарман нуркитиб қирмизи қонинг,
Шу бугун ўқилур сенинг иймонинг,
Йигит, қочгил, тезроқ менинг йўлимдин.*

*Шоҳ чиқмаса анга сенинг не ишинг,
Вақт ўтса ғар фойда бермас койишинг,
Ғавдангдин айрилур қадидек бошинг,
Йигит, қочгил, тезроқ менинг йўлимдин.*

*Далимисан ёки жинни бўлдингми,
Ёлгончининг жамолидин тўйдингми,
Ажсал етиб, ўлишингни туйдингми,
Йигит, қочгил, тезроқ менинг йўлимдин.*

*Шерали дер, шукурим кўн Худоё,
Муродимга етиб келдим бу жоё,
Дўст тенглабни кели кезган гадоё,
Йигит, қочгил, тезроқ менинг йўлимдин.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлади. Дарвозабон бу сўзни эшитиб оёқи олти, енги етти бўлиб шохнинг олдига бориб:

-Эй карамли шохим, калъа дарвозаси олдида уч отли турибди. Улар орасида бир йигит чиқиб менга ховой-сиёсат урди. Шох олдимга чиксин ёки мени ўтказ, деб турибди, -деди. Унда шох:

-Қандай одам, қайси халқдин, қайси элдин келган, сўрамадингми, -деди. Дарвозабон:

-Мен билмадим, сўрасам айтмади, -деди.

Унда шох деди:

-Олдимга юбор, кирсин.

Дарвозабон Шералининг олдига келиб:

-Ога, йўл очиқ, шох олдига кирабер, -деди. Шерали тезда ўтиб шохнинг хузурига келиб, таъзим бирлан салом берди. Шох алиқ олди. Шох Шералининг юзига боқиб, савол-жавоб қилиб бир газал ўқиди:

Шох: *Хабар бергил, қайси элдин бўлурсан,
Болам, сени бир инсонга мангзатдим.
Қайси улус, қай манзилдин бўлурсан,
Қўзим, сени бир инсонга мангзатдим.*

Шерали: *Келишим Исфохон, боришим Табриз,
Баланд тоғдин ошиб келдим, султоним.
Исфохон кечганда мен эдим ёлғиз,
Ишим битиб, жўшиб келдим, султоним.*

Шох: *Боқдим ўелим, чала таниб юзингни,
Исфохон ҳам Табриз деган сўзингни.
Ҳамроҳларинг эмас, фақат ўзингни,
Қараб туриб бир инсонга мангзатдим.*

Шерали: *Ишқнинг дарёсига тушиб гарқ бўлдим,
Султон шохга бориб, учта шарт олдим.
Қилич билан аждарҳони уч бўлдим,
Сўнг отни бўкчишиб ўтдим, султоним.*

- Шох:** *Бир йигит Табриздин келмали эрди,
Биз билан дўст бўлиб кетмали эрди,
Ул йигитнинг оти Шерали эрди,
Болам, сени шу йигита мангзатдим.*
- Шерали:** *Исфaxonнинг шоҳи шартин буюрди,
Аҳду вафо этиб бизга сўз берди,
Охирида дор остига юборди,
Дордин бўшаб бунда келдим, султоним.*
- Шох:** *Ёздой-аҳволларинг айлагил аён,
Тўғри сўзни тўғри менга қил баён,
Шералими дейиб айладим гумон,
Ўғлим, сени шул йигитга мангзатдим.*
- Шерали:** *Тўғрисини айтайин чоқ этиб билдинг,
Бу жойдин ўтганим ёдинга солдинг,
Менинг қиёматлик отам сен бўлдинг,
Кўп ганимни қириб келдим, султоним.*
- Шох:** *Мўмин шоҳ дер, сўнги сўроғим санго,
Ҳамроҳларинг, ўзинг аён эт манго,
Тўғрисини айтгил, ўғлим отанга,
Болам, сени Шералига мангзатдим.*
- Шерали:** *Мен Шерали-Ғариб, Гавҳарой-Санам,
Жамолга ёнимда юр, деди сен ҳам,
Шоҳим сенга тўғрисин дедим мен ҳам,
Гавҳар, Жамол билан қайтдим, султоним.*

Алқисса, савол-жавоб тамом бўлди. Ундин сўнг булар бир-бирини таниб кучоклашиб кўришдилар. Мўминшоҳ деди:

-Аммо Шерали, бу Гавҳаройни олиб кайтиб келаётганга ўхшайсан.

Шерали деди:

-Ҳова шохим, кушимни қўлимга қўндирдим.

Мўминшоҳ меҳмонларни меҳмонхонага ўтказиб катта базмини бошлаб юборди. Бу уч меҳмон бул жойда 40 кун дам-тинчини олдилар. Қирк биринчи кун Шерали деди:

-Йўл эгаси йўлда яхши, деганлар. Бизга руҳсат берсанг элимизга кетсак. Шох деди:

-Ўғлим, кетар бўлсанг мендин не кўмак истарсан? Шерали:

-Эй шохим, менга ҳеч зотнинг кераги йўқ,- деб оқ фотиҳа сўради.

Шох оқ фотиҳасини берди. Булар яна уч бўлиб йўлга равона бўлдилар. Шу боришда Шералига Али пирнинг дуч келиб, Кушқанотни берган жойига воҳил бўлдилар. Шул воқеалар ёдига тушиб, Шерали бир мухаммас ўқиди:

*Отим йўлда қолдириб келиб эрдим мен мунда,
Қанча тоғдин, чўллардин ўтиб, эрдим мен мунда,
Юрарга мадор бўлмай ётиб эрдим мен мунда,
Али пириим қўлини тутиб эрдим мен мунда,
Қушқанот тушиди қўлга миниб эрдим мен мунда.*

*Табриздин чиқиб эрдим Исфохонни сўроглаб,
Ўн тўрт ёшида ёр дейиб, юрагим ишқа доглаб,*

*Гавҳарни Лайли дейиб, ўзимни Мажнун чоглаб,
Бу йўлдин кечиб эрдим кеча-кундуз қон йиглаб,
Али пириим еттишиб ховандор бўлди мунда.*

*Мен онт ичиб дўнмадим, ишқнинг оғир йўлидин,
Тушимда қирқ чилтанлар шароб берди қўлидин,
Қушқанотим оширдим қўшқнинг ўнгу сўлидин,
Дор остида Хоразмин хабар олди ҳолимдин,
Гавҳарой, Жамол бирлан яна келдим мен бунда.*

*Шукур, ўлсам дунёда ҳеч армоним йўқ менинг,
Қўлади чориёрлар, йўлим қилиб оқ менинг,
Уч ой зиндонда йиглаб бағрим бўлди чок менинг,
Йўлим тушиб келибман кўнглим шукур, пок менинг,
Ёр ҳақда дoston тузиб етиб келдим мен мунда.*

*Дови дугун армонлар чиққандур бугун тандин,
Кулиб-ўйнаб, чойлашиб кечарман яна сандин,
Қизил гулим қўлимда шодлик ортар кун-кундин
Шерали дер айрилди гам билан гусса мендин,
Али пириим бизларга мададкор бўлди мунда.*

Алқисса, Шерали мухаммасини тамомлаб, бу жойга тушиб, дам-тинчларини олиб, яна йўлга равона бўлдилар.

Бир куни сахар чоғи борар эрканлар Гавҳаройнинг юрагига бир гулгула тушди. У ўйлади:—Мен Исфохондай шаҳардин “Боғи хавас” дек оромгоҳдин, 40 каниздин айрилиб мунда келсам, бунинг ҳам бир ёри бўлса...

Шерали караса, Гавҳарой ўйга чўмиб, ташвишлангандай бўлиб келаётир. Ул тезда алина созини олиб Гавҳаройга боқиб беш калима сўз айтди:

Нега гамгин кўринарсан,
Дилбарим, не бўлди санго?
Кўнглингда бир гумондасан,
Дилбарим, не бўлди санго?

Йўлларда шод бўлиб кулдинг,
Сўжи сўзлаб кўнглим олдинг,
Бугун не бадгумон бўлдинг,
Гавҳарой, не бўлди санго?

Юрак-базримни доғлама,
Сўзингни гайри чоғлама,
Кўздин ёш тўкма, ишлама,
Гавҳарой, не бўлди санго?

Кел, шодланайлик кун-кундин,
Йўқдур ўзга ёрим сендин,
Ё кўнглинг қолдимми мендин,
Гавҳарой, не бўлди санго?

Кўтар ниқобинг оч юзи,
Бўйла ёндирма сен бизи,
Ёшлантирма қора кўзи,
Севгилим, не бўлди санго?

Алқисса, Шерали сўзини тамом қилди. Сўнг Гавҳарой Шералига қараб бир ғазал ўқиди. Шерали жавоб берди:

Гавҳарой: Бир хабар сўрайин тўғриси айтсанг,
Мендин ўзга севар ёринг бормудир?
Мен хафа бўламан сўзингдин қайтсанг,
Мендин ўзга севар ёринг бормудир?

Шерали: Инонсанг сўзимнинг тўғриси шулдур,
Сендин ўзга оҳу зорим йўқ менинг.
Санам, дилингдаги сирингни билдир,
Сендин бошқа севар ёрим йўқ менинг.

Гавҳарой: Сенинг бирла ишқинг йўлини очдим,
Ота-онам, элу юртимдин кечдим,
Қақотли қуш бўлиб сен бирла учдим,
Тўғриси айт, севар ёринг бормудир?

Шерали: Чўл, биёбон кечиб бордим изингдин,
Кўнглим инжиладур тухмат сўзингдин,
Умидим шуълмиди Гавҳарой сендин,
Сендин ўзга интизорим йўқ менинг.

Гавҳарой: Мен отам-энамнинг кўнглин олмадим,
Деганин этмадим, сендин қолмадим,
Кўнглинг хаёлига бילו билмадим,
Мендин ўзга харидорим бормудир?

Шерали: Атрофингда кездим мен ёна-ёна,
Ўртама, ўт солма, бу ширин жона,
Кўз ёш тўкмак учун топма баҳона,
Сендин ўзга зулфи торим йўқ менинг.

Гавҳарой: Кўнглимда гумоним айтиб синадим,
Ростин эшитгунча ўзим қийнадим,
Пушаймонман, энди сенга инондим,
Гавҳарой дер, бошқа сўзинг бормудир?

Шерали: Шерали дер, сўзинг ўтибдур жондин,
Янгилишиб, саз четлашдинг имондин,
Кўнглингени тозала ул бадгумондин,
Сендин ўзга олма –норим йўқ менинг.

Алқисса, булар савол-жавоб қилиб бўлдилар. Андин сўнг Гавҳарой деди:

-Эй Шерали бегим, мен сизни синаш учун бу гапларни айтган эрдим, кўнглингизга олманг, -деди. Унда Шерали:

-Тўғриси айт, Гавҳарой кўнглинга не учун гумон келтирдинг, -деб сўради.

Гавҳарой бу гаплардин хурсанд бўлиб, Шералининг бўйнидин қучиб бир ғазал айтди:

*Сени синаш учун айтдим бу сўзи,
Мен ёрингнинг йўқлигига инондим.
Ғамгин бўлма, ёрим, ёришин юзинг,
Ҳақиқий сўзинга валло инондим.*

*Ота-онам, элим ёдимга тушди,
Ақлу хушим бари саримдин учди,
Ногоҳ кўнглимни бир бадгумон қучди,
Валло сенинг сўзларинга инондим.*

*Билмайин мен хато сўзладим сиза,
Ишондим мен энди ҳақиқий сўза,
Гинангни қўй, юр кетали Табриза,
Сенинг сўзларингга энди ишондим.*

*Тавба қилдим, айбим кечир, эй гўччоқ,
Хафа бўлма, тўғри берилди сўроқ,
Пиринг ҳазрат Али, минганинг Буроқ,
Гавҳарой дер, энди сенга ишондим.*

Алқисса, булар сўзларини тамомлаб, апоқ-чапоқ бўлиб, кулишиб-ўйнашиб йўлга тушдилар. Улар йўл юриб, оз юриб, мўл юриб Олимшоҳ элининг худудига дохил бўлдилар. Шерали келаётиб отасининг кубурини Гавҳаройга кўрғазиб, беш калима сўз айтди:

*Табризнинг четига етишдик энди,
Шу гумбаз отамнинг қабри, Гавҳарой,
Табриз узоқ эмас, уч кунлик йўлди,
Шу гумбаз отамнинг қабри, Гавҳарой.*

*Отларимиз қистаб, ҳайдаб сурали,
Отамнинг қабрини бориб кўрали,
Юргил, Гавҳар зиёратга борали,
Шу гумбаз отамнинг қабри, Гавҳарой.*

*Шу қабрда қўйдим отам лошини,
Йиглаб қон оқиздим кўздин ёшимни,
Шу ерда сен ҳақда кўрдим тушимни,
Шу гумбаз отамнинг қабри, Гавҳарой.*

*Ўн тўрт ёшда Гавҳар мен сени сўйдим,
Ёр сенинг ишқингда ўртандим, кўйдим,
Ишқнинг не эканин мен энди тўйдим,
Шу гумбаз отамнинг қабри, Гавҳарой.*

Алқисса, Шерали сўзини тамомлади. Сўнг улар Олимшоҳнинг қабрини зиёрат қилдилар, қуръон-таъбир қилиб, бир неча оят ўқидилар. Шундин сўнг яна йўл юриб Табриз шаҳрига бир кунлик йўл қолганда бир балаңд тепалик кўринди. Унга дохил бўлиб устига чикдилар. Кўрсалар тела устида бир кал ўғлон бир семиз тўқлини сўйиб кунжи ёгга солиб

кабоб қилиб ўтирибдур. Шерали саломлашгандин сўнг ундин сўради: -Эй ўғлон, сен не ерликсан, кимнинг молини боқурсан? Ўғлон деди:

-Мен Табризданман, моллар Нуралибекникидур. Бунни эшитиб Шерали деди:

-Эй ўғлон, сен Нуралининг молларини боқиб юрган бўлсанг, ҳозир унинг хузурига чол. Бориб унга иянинг Шерали Исфахондин келин олиб келаётир, деб суюнчила!

Чўпон ўғлон Олимшохнинг бир ўғли узок элларга бир кизга ошиқ бўлиб кетибди, деб эшитган эрди. Бу гапни эшитган замон ўғлон шахарга қараб ўқчани кўтарди. Қалъа дарвозасидин югуриб кириб, шох боргоҳининг олдида туриб, баланд овоз билан Шералининг келганини суюнчилаб бир ғазал ўқиди:

*Нуралибек, чиқ қопинга,
Суюнчи бер, ининг келди!
Кўнглингдагин чиқар манга,
Суюнчи бер, ининг келди!*

*Аниқ жавоб олдим андин,
Хабарин юборди мандин,
Бир ёр билан Исфахондин,
Суюнчи бер, ининг келди!*

*Бейиқ-бейиқ тоғдин ўтиб,
Ҳар алинда бир гул тутиб,
Мурод-мақсади́на етиб,
Суюнчи бер, ининг келди.*

*Айтсам хабарим саз бирлан,
Қиш кечиб баҳор-ёз бирлан,
Ёнида икки қиз бирлан,
Суюнчи бер, ининг келди!*

*Бейиқ-тоғдин оша-оша,
Жайхун каби тоша-тоша,
Келиб тушди бизнинг қўша,
Суюнчи бер, ининг келди!*

*Суюнчилаб келдим санга,
Зиёда қал дерлар манга,
Қулоқ кўйгил уйбу ҳанга,
Суюнчи бер, ининг келди!*

Алкисса, бу ўғлоннинг оти Зиёда кал эркан. Ул келиб Шералининг қайтиб келганидин Нуралига хабар берди. Бу хабарни эшитиб Нурали унга деди: Эй кал, гапнинг ростми, ёлғонми, агар ёлғон бўлса, минг жонингдин бир жонингни қўймасман. Сен унинг келганини кимдан эшитдинг. Бизнинг қўшда, дейсан, гўё кўриб келгандек. Шералини Суюн шоҳ дорга осди деб қарвонлар бизга хабар бериб ўтганига қанча вақт бўлди.

— Гапим рост, юринг ишонмасангиз, — деди Зиёда кал. Шундин сўнг Нурали, Пирали, Доно мулла ва бошқа хеш-ақраболар Шералини кутиб олиш учун йўлга чиқдилар.

Булар келаверсин, энди хабарни Шералидин эшитинг. Гавҳарой бирлан Жамол эркак либосларини ечиб, ўз кийимларини кийдилар. Шул вақт кутиб олувчилар етиб келди, қучоклашиб кўришдилар. Нурали уйланган экан. Унинг хотини Гавҳарой билан Жамолнинг кўлидин тутиб келин-қизлар орасига қўшди. Бўлиб кетди бир шод-хурсандлик, ола қийғос қувонч. Шул вақт Пирали Шералига қараб бир ғазал ўқиди:

*Согинганим кенжа иним Шерали,
Сог-саломат, омон-эсон келдингми?
Топдингми мурудинг, сендин сўрали,
Сог-саломат, омон-эсон келдингми?*

*Иниқ йўлига тушидинг ўн тўрт ёшингдин,
Қанча воқеалар кечди бошингдин,
Табризни сел олди кўзим ёшидин,
Омон-эсон, сог-саломат келдингми?*

*Орада бир қарвон хабаринг берди,
Бу шум хабар юрагимга тиз урди,
Деди: унинг дор остида жон берди,
Кенжа иним, сог-саломат келдингми?*

*Деди: унинг чоҳга бостирди Суюн,
Деди: унинг дорга остирди Суюн,
Деди: унинг бошин кестирди Суюн,
Ёлғон эркан, сог-саломат келдингми?*

*Кимлар зиён берди юрган йўлингга,
Кимлар тузоқ қўйди ўнгу сўлингга,
Лочин қушинг тушган экан қўлингга,
Эмакдошим омон-эсон келдингми?*

кабоб қилиб ўтирибдур. Шерали саломлашгандин сўнг ундин сўради: -Эй ўғлон, сен не ерликсан, кимнинг молини боқурсан? Ўғлон деди:

-Мен Табризданман, моллар Нуралибекникидур. Буни эшитиб Шерали деди:

-Эй ўғлон, сен Нуралининг молларини боқиб юрган бўлсанг, hozир унинг ҳузурига чоп. Бориб унга ининг Шерали Исфaxonдин келин олиб келаёттир, деб суюнчила!

Чўпон ўғлон Олимшоҳнаж: бир ўғли узок элларга бир кизга ошиқ бўлиб кетибди, деб эшитган эрди. Бу гапни эшитган замон ўғлон шаҳарга қараб ўкчани кўтарди. Қалъа дарвозасидин югуриб кириб, шoҳ боргоҳининг олдида туриб, баланд овоз билан Шералининг келганини суюнчилаб бир газал ўқиди:

*Нуралибек, чиқ қотинга,
Суюнчи бер, ининг келди!
Кўнглингдагин чиқар манга,
Суюнчи бер, ининг келди!*

*Аниқ жавоб олдим андин,
Хабарин юборди мандин,
Бир ёр билан Исфaxonдин,
Суюнчи бер, ининг келди!*

*Бейиқ-бейиқ тоғдин ўтиб,
Ҳар алинда бир гул тутиб,
Мурод-мақсадина етиб,
Суюнчи бер, ининг келди.*

*Айтсам хабарим сoз бирлан,
Қиш кечиб баҳар-ёз бирлан,
Ёнида икки қиз бирлан,
Суюнчи бер, ининг келди!*

*Бейиқ-тоғдин оша-оша,
Жайхун каби тоша-тоша,
Келиб тушди бизнинг қўша,
Суюнчи бер, ининг келди!*

*Суюнчилаб келдим санга,
Зиёда кал дерлар манга,
Қулоқ қўйиш ушбу ҳанга,
Суюнчи бер, ининг келди!*

Алкисса, бу ўғлоннинг оти Зиёда кал эркан. Ул келиб Шералининг қайтиб келганидин Нуралига хабар берди. Бу хабарни эшитиб Нурали унга деди: Эй кал, гапинг ростми, ёлгонми, агар ёлгон бўлса, минг жонингдин бир жонингни қўймасман. Сен унинг келганини кимдан эшитдинг. Бизнинг қўшда, дейсан, гўё кўриб келгандек. Шералини Суюн шоҳ дорга осди деб қарвонлар бизга хабар бериб ўтганига қанча вақт бўлди.

-Гапим рост, юринг нишонмасангиз, -деди Зиёда кал. Шундин сўнг Нурали, Пирали, Доно мулла ва бошқа хеш-акраболар Шералини кутиб олиш учун йўлга чиқдилар.

Булар келаверсин, энди хабарни Шералидин эшитинг. Гавҳарой бирлан Жамол эркак либосларини ечиб, ўз кийимларини кийдилар. Шул вақт кутиб олувчилар етиб келди, кучоклашиб кўришдилар. Нурали уйланган экан. Унинг хотини Гавҳарой билан Жамолнинг кўлидин тутиб келин-қизлар орасига қўшди. Бўлиб кетди бир шод-хурсандлик, ола қийгос қувонч. Шул вақт Пирали Шералига қараб бир ғазал ўқиди:

*Согинганим кенжа иним Шерали,
Сог-саломат, омон-эсон келдингми?
Топдингми муродинг, сендин сўрали,
Сог-саломат, омон-эсон келдингми?*

*Ииқ йўлина тулидинг ўн тўрт ёшингдин,
Қанча воқеалар кечди бошингдин,
Табризни сел олди кўзим ёшидин,
Омон-эсон, сог-саломат келдингми?*

*Орада бир қарвон хабаринг берди,
Бу шум хабар юрагимга тиг урди,
Деди: ининг дор остида эсон берди,
Кенжа иним, сог-саломат келдингми?*

*Деди: ининг чоҳга бостирди Суюн,
Деди: ининг дорга остирди Суюн,
Деди: ининг бошин кестирди Суюн,
Ёлгон эркан, сог-саломат келдингми?*

*Кимлар зиён берди юрган йўлингга,
Кимлар тузоқ қўйди ўнгу сўлингга,
Лочин қушинг тушган экан қўлингга,
Эмакдошим омон-эсон келдингми?*

Пирали оер, шукур эталин даққа,
Ёлғиз кетиб, қайтиб келмадинг якк^А
Гавҳарой азобин кўп чека-чека,
Жамол қиз ҳам бизнинг учун келдим^И?

Алкисса, Пиралибек сўзини тамом этди. Кейин Шерали ҳам эл-халқининг олдида созини кўлига олиб, қай аҳволда Гавҳаройни олиб келган саргузаштларини баён этиб, бир абёт ўқиди:

Бошидин ўтганларни баён айлайин,
Бейик-бейик тоғдин ошдим, ёронлар^Р,
Минган отим йўлда қолди, найлайин^И?
Али тирга мен учрашдим, ёронлар.

Қушқанотни бериб, қилич тут, дед^И.
Соғ-саламат муродинга ет, деди,
Ўлар вақтда бизни айла ёд, деди,
Телба кўнглим қайтиб-жўшди ёронлар^Р.

Юриш этдим узоқ йўлга отланиб,
Кўнглим жўшди юракларим бодланиб,
Борар эрдим бир майдонда шодланиб,
Бек ўғлонбек қарши тушди, ёронлар^Р.

Бек ўғлибек минди шундай хаёла,
Саксон отлиқ қилич туташиб қўла,
Солар бўлди мени овир аҳвола,
Бошариб билмади қочди, ёронлар.

Ғанимларни оч бўридай ҳуркиздим,
Ҳамадон шоҳига кучим кўргиздим,
Мўмин шоҳнинг ўйи-фикрини буздим^М,
Гавҳарой ишқига тушдим, ёронлар.

Шу мақсадда юриб Исфахон бордим^М,
Суюн шоҳ олдида арз этиб турдим,
Тўққиз таъзим қилиб, саломим бердим^{ИМ},
Шоҳ маҳв этишига тушди, ёронлар.

Фалак бизга анча ишлар қайтарди,
Шоҳим бизни аждарҳога буюрди,
Барча халойиқлар қарашиб турди,
Кўнглимча хаёлим жўшди, ёронлар.

Мадад тилаб Яратганнинг ўзидин,
Қилич урдим аждархонинг кўзидин,
Қон оқиздим Сафар тоғнинг дузидин,
Аждар ўзи ётган лошди, ёронлар.

Сўнгра кетдим Пирназарнинг изидин,
Бориб, хабар олдим Сулгун қизидин,
Курашдик биз рухсат сўраб ўзидин,
Али тирим қувват қўшди, ёронлар.

Уч кун тинмай сардор билан курашдим,
Сўнг Хоразмин билан ёр-дўст киришдим,
Сардорнинг лашқари бирлан урушдим,
Бариси қора ер қучди, ёронлар.

Пирназарни тутиб шоҳга келтирдим,
Сўнгра отим кўшк устидин бўктирдим,
Шоҳнинг барча шартларини битирдим,
Шоҳ хаёли ҳаддин ошди, ёронлар.

Шоҳимардон банд айлади йўлими,
Рақиблар ол билан тангди қўлими,
Шоҳ қирқмоқ истади умр гулими,
Шундай бад хаёла тулиди, ёронлар.

Бошим гамда уч ой зиндонда ётдим,
Гам-гусса, қулфату ҳасратга ботдим,
Не бўлса-да, ишқнинг йўли берк тутдим,
Тақдир дор тағига тулиди, ёронлар.

Рақиб бад айлади менинг ишимни,
Жаллодлар олдилар дегра-дошимни,
Гавҳарой мени деб тўкди ёшимни,
Қийишқнинг шодлиги жўшди, ёронлар.

Отини ўйнатиб Хоразмин етди,
Дўстлик ваъдасини ул маҳкам тутди,
Дор итин қиличлаб, шоҳни мот этди,
Рақибларнинг ақли чошди ёронлар.

*Савашиганда икки дўган тенг турдик,
Ғаним калласини қиличлаб қирдик,
Устун келиб Суюн шоҳни қочирдик,
Тахтидин, бахтидин кечди, ёронлар.*

*Хоразмин, Пирназар кетди йўлига,
Шоҳнинг тоғли-тахтин бердик элига,
Шералибек тавил тиб элига,
Бугун келиб сизни қучди, ёронлар.*

Алқисса, Шерали сўзини тамом килди. Шундин сўнг тўй-базм, шодиёналик бошланиб кетди. Шаҳарга бориб 40 кеча кундуз тўй-томоша давом этди. Доно мулла Шерали бирлан Гавҳаройга никоҳ қийди. Шерали оғаси Пиралига Жамолни никоҳлаб берди. Тўйни яна йигирма кеча-кундуз давом эттирдилар. Шу тахлитда 60 кеча-кундуз тўй-томоша бўлди. Курашбозлар кураш тутди, кўчкорбозлар кўчкор уриштирди, мерганлар олтин ковоқ отдилар. Дарвозлар дор ўйнади, машшоклар нағма-соз этди, гўяндалар дoston айтди. Масхарабозлар эл-халқни кулдирди. Бу шодиёнадин Шералининг вақти хуш бўлиб, бир абёт ўкиди:

*Бу ёлгончи, кўҳна фониё дунёнинг,
Жафосини чекдим, армон қолмади.
Кел, кўнглим, кийнама, бу азиз жонни,
Ҳар кеча қийнадинг, армон қолмади.*

*Чекдим бу дунёнинг жабру жафосин,
Энди сурсам керак кайфу сафосин,
Гавҳарой бузмади аҳду вафосин,
Ишиқ йўлида ҳеч бир армон қолмади.*

*Қушқанотим кўшиқ устидин учирдим,
Қиличимни аждарҳодин кечирдим,
Суюн шоҳни Исфaxonдин қочирдим,
Кўҳна дунё сенда армон қолмади.*

*Қанча-қанча кўшин бирлан савашидим,
Муродимга етиб тоғлардин ошдим,
Қариндошу эл-хунима қовушидим,
Ёронлар, дунёда армон қолмади.*

Алқисса, Шерали сўзини тамом қилди. Шерали бирлан Гавхарой муроду мақсадларига етдилар. Худоё табораки таоло ҳамма мўминларни ҳам муроду мақсадига еткурсин. Омин Оллоху акбар. Тамматул китоб баавни маликул ваҳҳоб.

“САЁДХОН ВА ҲАМРО”

Озарбайжон юртида ошиқ Аҳмад, ошиқ Мамад деган икки киши бор эди. Ошиқ Аҳмад билан ошиқ Мамад иккисининг ҳам боласи йўқ эди. Кунлардан бир кун иккиси шикорга чикди. Шикорга чиқиб иккиси бир жойда дам олиб ўлтирдилар. Ул вақтда ошиқ Аҳмад айтди: ошиқ Мамад сенинг ҳам фарзандинг йўқ, менинг ҳам фарзандим йўқ. Иккимиз бир ваъда қилайлик, бир-бировимизнинг ўгли-қизимиз бўлса бир-бировимизга бермали бўлайлик, деб иккиси ваъда этиб, сўз беради.

Кунлардан бир кун Ошиқ Аҳмаднинг бир ўгли бўлди, унинг отини Ҳамро қўйдилар. Ошиқ Мамаднинг бир қизи бўлди, унинг отини Сарви қўйди. Иккиси кунлардан бир куни етти ёшига етдилар. Етти ёшига етганда иккисини мактабга бердилар. Булар ўн саккиз ёшига етдилар. Ҳамрога Сарвини тўй-томоша қилиб бердилар. Ҳамро юраверди, кунлардан бир кун туш кўради, тушида Саёдхон кўринади. Саёдхонни кўриб Ҳамро қаердалигини билмай касал бўлади. Касали ўтишаверади. Шул вақтда Рум шаҳридан бир савдогар келиб ошиқ Аҳмадникида бўлади. Савдогар Ҳамронинг хуснини кўриб жуда ҳайрон бўлади. Савдогар ошиқ Аҳмадга айтади:

-Дўстим ошиқ Аҳмад, сен бу ўғлингнинг тенгини топиб олиб бердингми? Сен келиннигни назаримга олиб кел, мен бир кўрай. Ошиқ Аҳмад келинни савдогар дўстининг ёнига олиб келди. Савдогар дўсти: сен ўғлингнинг тенгини топиб олмабсан, Рум шаҳрида Маматхон деган бир подшо бор. Унинг Саёдхон деган бир қизи бор, Қизил олма деган жойда қирқ таноб боғи бор, тўксон газ кўшки бор, қирқ қанизи бор. Мудомо шу боғининг ичида қирқ қанизи билан завқу сафо суриб ётибди. Шу қизни ўғлига олиб бер. -деди. Шу пайтда Ҳамро бу қизни қаерда эканлигини билмай касал бўлиб юрган эди. Ҳамро буни эшитиб кетарман бўлди. Ҳамронинг Сарви ёри мулласининг ёнига борди. Ҳамро кетмакчи деб, мулласига қараб тавалло этиб бир сўз айтди:

*Эй ёронлар, мусулмонлар,
Бизни ёр кетмали бўлди.
Сийнамни қўйдим йўлида,
Босибон ўтмали бўлди.*

*Чашмасидан мис кўзасин тўлдирган,
Сўнали қиз бобонг билан кел, таниш.
Ошиқин ўлдириб, яна эсон берган,
Мамали қиз бобонг билан кел, таниш.*

*Соллона-соллона келдинг ёқиша,
Икки маманг бир-биринга қоқиша,
Кўзим тушиди эқ юздаги нақиша,
Сўнали қиз бобонг билан кел, таниш.*

*Мис кўзани кўтарибсан долинга,
Қурбон ўлам оқ юзингда холинга,
Лабим қўйсам лабингдаги болинга,
Сўнали қиз бобонг билан кел, таниш.*

*Узоқ йўлдан келдим мен ҳам ғойбона,
Сени кўрсан боқмас ҳуру гилмона,
Ошиқ Аҳмадни сен келтирдиги омона,
Сўнали қиз бобонг билан кел, таниш.*

Ошиқ Аҳмад бу сўзларни айтди, ул қизнинг қаҳри келиб: -Эй бобо, сен шунча соқолингнинг оқи билан шу сўзларни менга айтмоққа уялмайсанми, -деди. Ул қизнинг оти Хон пари эди. Ул қиз ҳам Ошиқ Аҳмадга караб бир сўз айтди:

*Тарокаман ошиғи қайдин келарсан,
Оллони севарсан мандин ая кўтар
Чор тарафдан неча хабар берарсан,
Оллони севарсан мандан ая кўтар.*

*Бобо сенинг аччи-аччи сўзинг бор,
Тошдан қаттиқ, темирдайин юзинг бор,
Менингдайин келининг бор, қизинг бор,
Шуларни севарсан, мандан ая кўтар.*

*Хон пари дер, чўх савдога тушибсан,
Эътиқодинг қимлар билан қўшибсан,
Магар қартайибсан, йўқса чошибсан,
Оллони севарсан, мандан ая кўтар.*

Ошиқ Аҳмад:-Ал кўтар-пал кўтар билан ўзинг бой бўлабер, -деб кизни тишлаб ўлаверди. Қизларнинг қаҳри келиб ошиқ Аҳмадни йнқиб устидан босиб урдилар. Ошиқ Аҳмад эсанкираб қолди. Қиз мис кўзасини кўтариб қочди. Ошиқ Аҳмад ўрнидан туриб, чўғирмасини чўл-чорини коқиштириб, ул кизниг изига тушаберди. Қиз бир тепадан ошиб ўтиб кетди. Ошиқ Аҳмад шу тепага бориб караса, узокдан бир чорва элати кўринди. Ошиқ Аҳмад ўйланди: ман у ерга бормаин, деб чашманинг бўйига келди. Мешни олиб, йўл юриб Ҳамронинг ёнига келди. Ҳамрога айтди: Ўғлим, Ҳамрожон шул ерда бир киз бор экан, сен Саёдхон дейсан, Саёдхон унинг қўлига сув ҳам куяолмайди. Шунинг юртига бор. Соз чертиб бир йўллар билан сенга шу кизни олиб берайин. Ҳамро ризочилик бермади. Ул вақтда иккиси икки отни миниб, мешни олиб Рум шаҳри кайдасан, деб кетавердилар. Булар бир неча кун йўл юрди, бир неча кун чўл юрди. Кунлардан бир кун хуфтон вақтида бир чўпонларнинг қўшина бордилар. Ётдилар, тонг отди, кун чикди. Ошиқ Аҳмад айтди: Эй чўпон жўралар, бу ёқдан чикқан кун кадимдан ўзларимизнинг кунимиз. Кун ботардан чикқани нимадир?

Ул вақтда чўпонлар айтди: -Бу чикқан кун эмас, Рум шаҳрида Маматхон подшо деган подшо бор. Қизил олма деган ерда қирк таноб боғи бор, тўқсон газ кўшки бор, сар ҳовузи бор, қув ва ғози бор, қирк канизи бор, Саёдхон деган кизи бор. Шу боғнинг паҳсаларига, кўшқларига олгиндан, қумушдан сув берилган, кун билан чақилишиб турган шунинг шуўласидир. Уни эшитиб, икки отни миниб ота-бола боғ ёнига келдилар. Булар караса, қирк таноб боғ, уни уч айланиб дарвозасини топдилар. Қарасалар, шул вақтда бир бўлак қизлар суҳбатлашиб келаверди. Ошиқ Аҳмад айтди:-Ўғлим Ҳамрожон: сен шу қизларга бир ашула айтсанг сенинг Саёдхон ёринг шуларнинг ичинда бордир. Ул вақтда Ҳамро айтди: -Менинг Саёдхон ёрим кўча кезиб юрмас, у боғида бўлар, боғчада бўлар. Мен буларга созимни, сўзимни зоя этмайман. Ошиқ Аҳмад айтди:-Сен айтмасанг айтма. Қарисам ҳам ўзимда бир-икки огиз сўз топилар, -деб ошиқ Аҳмад алнна соз олиб, қизларга қараб бир сўз айтди:

*Неча алвон дўнмиш юз турли боғлар,
Боғларнинг сафоси ёз билан келар.
Бир бўлак парилар чиқмиш сайрона,
Соллона-соллона ноз билан келар.*

*Парим кўксингдаги қўша юмурлар,
Кўксингни кўрмасам таним жимирлар,
Бағдод ўлкасиннан тўти-қумрилар,
Алар ҳам юз турли соз билан келар.*

*Қизил гулни даста-даста теранлар,
Хабар беринг, ёр жамолин кўранлар,
Ошиқ Аҳмад айтур, ёрим эранлар,
Ҳар қўлнинг олдига ёзилан келар.*

Бу қизлар бу сўзни тингламасдан кетаверди. Ошиқ Аҳмад боғни уч айланди, киришига илож топмади. Бир вақтда майдондан бир солма чиқди. Ошиқ Аҳмад айтди: -Ўғлим Ҳамро, сен шу ерда отларни ушлаб турсанг, ман шу тўнгуртқадан боға ўтиб, бу боғда не яхши, не ёмонлик бор, шуни билайин. Ул вақтда Ҳамро айтди: -Ота, сен ошиқмисан, ё мен ошиқ бўлиб келдимми? Ошиқ Аҳмад айтди: -Ошиқ-пошиқнингни билмайман, боғга мен кираман. Ҳамро айтди: -Ман кирурман. Иккиси қилди жанжал ул вақтда Ошиқ Аҳмад айтди: -Ўғлим Ҳамро, иккимиз кураш тугамиз қайсимиз йиксак, шумиз боға кирамиз. Бул вақтда отаси, боласи иккиси кураш тутди. Ошиқ Аҳмад Ҳамронини йикди. Ҳар ким йикса йикқан киради, деб ошиқ Аҳмад тўнгуртқага бошини тикди, сиғмади. Ҳамро айдн: -Пахсадан ошиб ўтинг, мен тўнгуртқадан ўтаман. Ошиқ Аҳмад қайтадан ечиниб тўнгуртқага ўзини урди. Тутила-интила тўнгуртқадан боға ўтди. Шул вақтда Ҳамро усти бошларини ташлаб ошиқ Аҳмад усти бошларини кийиб боға қараб юриш қилди. Ошиқ Аҳмад боға кирса, гуллар очилиб, булбуллар сайраб, пахтақлар сайраб, қумрилар нақши маъво ўқиб, булоқлар ҳар тарафга оқиб, боғнинг ичи гулу гулзор, гўё фасли баҳор. Ошиқ Аҳмаднинг ичи оч эди. Ошиқ Аҳмад айтди: -Олмалар пишиб, тағига тўкилиб ётибди. Ошиқ Аҳмад бироз олмаларни териб, қурт-қумурскасига қарамай еди. Сўнг юқорига қараса шохаларда олмалар пишиб турибди. Ошиқ Аҳмад айтди: -Водариг, мен пастдаги қурт-қумурскали олмаларни едим. Энди юқорига чиқиб еяйин, -деб олма шохасига чиқиб, тортиб, эгилтириб синдирди.

Кейин тушган олмаларни бир ерга уйди. Кейин олмаларни ейишга машғул бўлди. Қурсоқи тўйди. Ейишга жой қолмади. Охири олмаларнинг сувини сўриб мағзини пурқиб ташлади. Ул пайтда Саёдхон тўқсон газ кўшқининг устида бу кишининг қилган ишларини кўриб турди. Саёдхон 40 канизига буюрди. -Ҳозир боға бир хўжа киши келди. Шу кишини тутиб, менинг ёнимга келтиринг! 40 каниз боғни бирин-бирин қидириб, бир вақт Ошиқ Аҳмадни топиб, Саёдхоннинг ҳузурига келтирди. Саёдхон айтди:

-Эй хўжа киши, -у юртларда оқ сокол бувани хўжа киши дер экан. -Бува, сен боға кирдинг, олмани единг, шохасини синдирдинг, у не қилганинг? -деб Саёдхон Ошиқ Аҳмадга қараб бир сўз айтди:

*Хўжа киши гуноҳинга қойилсан,
Нечук тердинг, олмаларни богимнан?
Гўзалларнинг жамолина мойилсан,
Нечун тердинг, олмаларни богимнан?*

*Ўз-ўзингнан қасд айладинг жонинга,
Додинг етмас бекларинга –хонинга,
Буюрсам канизлар бўёр қонинга,
Нечун тердинг, олмаларни богимнан?*

*Эранларнинг йўлин гулзор этмадинг,
Бобо сен ўзинга назар этмадинг,
Қаҳр-газабимдан нега қўрқмадинг,
Нечун тердинг, олмаларни богимнан?*

*Саёдхон пари бир шоҳи хўбондир,
Кулиб-ўйнамоққа ширин забондир,
Урарман, сўжарман ҳужмим равондир,
Нечун тердинг, олмаларни богимнан?*

Ул вақтда Ошиқ Аҳмад айтди: -Бизнинг юртда ҳам бундай боғлар бор. Ул боғларга кирган кириб, еган еб юрибди. Мен шундаймикан, деб боға кирдим. Бизлар бу юртга келиб билдик. Бир шоханинг минг эгаси борлигини бизлар билмадик.

Саёдхон айтди: -Сен гапингни топдинг, сен қўлингга саз олиб юрибсан, не касбинг бор? Ул вақтда Ошиқ Аҳмад Саёдхонга қараб бир сўз айтди:

*Ошиқ дола келмиш боғ орасина,
Оройиш айлади будога олма.
Боғ эгаси дегил, боғбон дегилам,
Истасам еганим будоги олма. (узилган)*

Ундан кейин туриб Саёдхон айтди: -Сенинг сўзингнан нуқат чиқади, шуни айтиб бер. Ул вақтда Ошиқ Аҳмад айтди: -Нуқат пуқатингни билмайман, билсангиз сиз айтинг. Саёдхон айтди: -Мен айтсам, Калпи деб бизнинг юртда итти айтади. Сен ит бўлиб бизнинг қопида ястаниб ётмоқни кўнгиллайсан. Ул вақтда Саёдхон канизларга буюрди: -Бу кишини ура-ура ўлдириг, ўлигини келтириг, -деган пайтда Ошиқ Аҳмад айтди: -Менинг яна бир сўзим бор, шу сўзим конқози бўлсин, -деб бир сўз айтди:

*Бугун санго бир гуноҳлик айлайин,
Бир неча термишам олма боғингда.
Гуноҳкорам гундҳимни билмадим,
Ўлдириб қонима қолма боғингда.*

*Кўзингни мангзатдим олғир лочина,
Ҳар бир холинг тегар Чину мочина,
Муродим бер, кирдим боғинг ичина,
Бул гариб жонимни олма боғингда.*

*Ошиқ Аҳмад айтур чўхдир гуноҳим,
Тилагимни бергай зилли шлоҳим,
Илтимос айликўр парилар шоҳим,
Парвонадай ўта солма боғингда.*

Ул вақтда Саёдхон айтди: -Бу гапингдан яна нуқат чиқади. Бунга маъно бер. Ошиқ Аҳмад айтди: -Маънисини ман билмайман. Ул вақтда Саёдхон айтди: -Сен билмасанг, мен биламан.-Қани билсанг айтиб бер. Саёдхон айтди: -Кўзингни мангзатдим олғир лочина дейсан, бу гапинг тўғри. Ҳар бир холинг тегар Чини мочина, дейсан, дунё юзинда Рум шаҳридан катта шаҳар йўқ. Ҳар бир холимни шунга ҳам бермажакман. Яна: муродим бор кирдим боғни ичина, дейсан. Мурод деб бизда улуғ жойни айтади. Сен бизни олмоққа келгансан, кейинингда ўглинг ё нининг борми, эй хўжа киши тўғрисини айта беринг. Ошиқ Аҳмад айтди: Ўғлим ҳам, иним ҳам йўқ. Танҳо бир ўзим. Саёдхоннинг қаҳри келиб канизларга буюрди: токи айтгунча уринг, деб. Қирқ каниз Ошиқ Аҳмадни таёқни тагина ола берди. Ошиқ Аҳмад таёққа чидамай боға қараб қочди. Қирқ каниз кейинидан қувлайверди. Ошиқ Аҳмад ховликиб ўзини бир эшикка урди. Қирса ул ҳам ўз олдига йигирма таноб узум боғи экан. Ошиқ Аҳмад у ёққа қараб қочди, бу ёққа қараб қочди, бир вақт сурникиб йиқилди. Канизлар ошиқ Аҳмадни тутиб яна таёқнинг тагина ола берди. Жаҳон каниз айтди: -Сизлар бунинг йўлини топмай турибсизлар. Бугдой пиланганда қирқиладиган навқан нартидан бир чўп-бир чўп келтиринглар. Мен сизларга уни сўзлатиб бераман,- деди. Бир каниз бориб бир кучок навқаннинг нартини олиб келди. Икки каниз Ошиқ Аҳмаднинг бошини босди, икки каниз оёқини босди. Ошиқ Аҳмаднинг қорнини усти билан тийдираверди. Ошиқ Аҳмад таёққа чидай олмай, дод ўғлим бор, деб қичкираверди. Канизлар уни Саёдхоннинг ёнига олиб келдилар. Саёдхон айтди: -Менга не гали бор экан? Канизлар айтди: -Мунинг ўғли бор экан. Саёдхон айтди: -Ўғлинг борми! Ошиқ Аҳмад айтди: -Ҳа, бор. Саёдхон

айтди:-Ўғлинг бўлса мунда чакир! Ошик Аҳмад “Ажаб бўлғай”, деб Саёдхоннинг кўшкенинг ёнида туриб ўғлига қараб бир сўз айтди:

*Кел болам, сени истарлар,
Истагинг боғда экан, боғда.
Дарди балонг мен олайин,
Саёдхон боғда экан, боғда.*

*Моҳи мунаввардур юзи,
Шириндур шакардан сўзи,
Маматхон пошшони қизи,
Жонон қиз боғда экан, боғда.*

*Сухбати бор созлар билан,
Ўрдаги бор возлар билан,
Бир бўлакча қизлар билан,
Саёдхон боғда экан боғда.*

*Сийнаси доғларни қори,
Мамаси Ҳиндистон пори,
Қирқ инжа қизнинг сардори,
Истагинг боғда экан боғда.*

*Кел Аҳмад уйгин Оллога,
Юзинг дўндар қиблагоҳа,
Ҳамрожоним, киргил бога,
Истагинг боғда экан, боғда.*

Шул вақтда Ҳамро бу сўзни эшитиб, дарвозага қараб юриш бошлади. Шул вақтда ошик Аҳмад Саёдхоннинг ёнига келди. Саёдхон айтди:-Ўғлингни кичкирддингми? Ошик Аҳмад: -Ҳа, кичкирдим. Саёдхон:-Ундай бўлса канизлар, боғнинг дарвозасини очинг,- дегандан қирқ каниз бориб боғнинг дарвозасини очди. Очиб кўрса Ҳамро от устида дарвозани қоқиб турган экан. Жаҳон каниз Ҳамрони кўрқизмокчи бўлиб алига саз олиб бир сўз айтди:

*Бу боғнинг сайёди кўндир,
Овлаюрлар ўғлон сани.
Ушбу чаманлар қуридир,
Овлаюрлар ўғлон сани.*

*Манинг бу пандимни олсанг,
Оқ қўлинг бўйнига солсанг,
Адаб билан бўса берсанг,
Қўллаюрман ўғлон сани.*

*Отимни десам Жаҳона,
Фаҳм айла яхши-ёмона,
Саҳар вақти бир зиндона,
Солдирурман ўғлон сани.*

Ул вақтда Ҳамро Жаҳон канизга қараб бир сўз айтди:

*Бир қиз билан бир келиннинг,
Зулфи ёноқина душар.
Тақиниб ҳайкал тумоги,
Ҳар дам қучозина душар,
Бу боғларнинг гуллоласи,
Чул даштларнинг қандоласи,
Шириннинг оҳу ноласи,
Фарҳоднинг доғина душар.*

*Манинг қўғлим қайнаб-жўнмас,
Ишқнинг ўтина туташмас,
Ҳамро ўзга ерга тушмас,
Ёрнинг ўтоғина душар.*

Жаҳон каниз ўйландики, Саёдхонни кўрмагунча бўлмайд турган бўлди. Канизлар Ҳамронинг отини жиловлаб Сайёдхоннинг назарига олиб келди. Саёдхон айтди: -Ошиқ Аҳмад, шулми сенинг ўғлинг? -Ҳа, бале, шул.

-Ўғлинг сиз билурми?

-Сал-пал билур.

-Сўз билурми?

-Кам-кам билур.

-Ундай бўлса бизга бир давр сиз, бир давр сўз айтиб берсин. Ул вақтда Ҳамро айтарман бўлди. Ошиқ Аҳмад ўғлига айтди: -Хабардор бўлиб айт. Бунинг кейинда нуқат-нуқат деб тутадиган жанжал касали бор.

Ул вақтда Ҳамро айтди: -Мен нуқат-пуқатини билмасман, -деб алиана сизини олиб Сайёдхона қараб бир сўз айтди:

*Ажаб бога кирдим боғбон туймади,
Қўзларим соташди ёр олмасина.
Гуноҳкорам, гуноҳимни билмасман,
Ал узатсам етмас ёр олмасина.*

*Холли бўлар зулфинг бўёғи найлар,
Хор сапалар зулфинг бўёғи найлар,
Мушкулга бол ўлди бўёғи найлар,
Шодек муродим бор ёр олмасина.*

*Булбулнинг кезгани боғ яхши керак,
Бутун ошиқлара ёр яхши керак,
Жами ошиқлара қиз яхши керак,
Ҳамронинг каж бахтин ёр олмасина.*

Ул вақтда Саъдхон айтди: -Санинг бу гапингдөн нуқат чиқади, маъни бер. Ул вақтда Ҳамро айтди: -Айт деган ўзинг, черт деган ўзинг, мен маънисини билмайман. Агар билсангиз сиз айтинг, -деган вақтда Саъдхон айтди: -Мен айтсам, шодек муродим бор ёр олмасина дейсан, шо дегани бир қўкча қуш бўлади. Сен ўзингни қуш этиб, бизни олма этиб, емак экан хаёлинг. Эй канизлар, йигирманг отасини, йигирманг ўглини ура-ура ўлдиринг, ўлигини кўминг, ҳеч ким билмасин, -деди.

Йигирма каниз ошиқ Аҳмадни таёкнинг тейина олаверди. Ошиқ Аҳмад таёкка пишган қорини қашиб ёта берди. Ҳамро таёкдан кўрқиб канизларга ёлбориб бир сўз айтди:

*Огалар қоши қаронинг,
Дод алиннан, дод алиннан.
Сие зулфи чор поранинг,
Дод алиннан, дод алиннан.*

*Қоши кўзи сузуклининг,
Ўн бармоғи юзуклининг,
Аллари билакузуклининг,
Дод алиннан, дод алиннан,*

*Қиё-қиё боқшилининг,
Жоним ўтга ёқшилининг,
Ўн бармоғи нақшилининг,
Дод алиннан, дод алиннан.*

*Қоғоздан юпқа юзлининг,
Шириннан шакар сўзлининг,
Дол бўйли, жайрон кўзлининг
Дод алиннан, дод алиннан.*

Ул вақтда канизларнинг унга раҳми келиб, Саёдхондан Ҳамронинг гуносини тилади. Саёдхон Ҳамронинг гуносини зўрдан ўтди. Ул вақтда Ҳамро алина соз олиб, Саёдхонни хушомадлаб бир сўз айтди:

*Бир салотин бўйлим, сарви санобар,
Лабларингда сўзинг шақар бол ўлсин.
Қаддинг гула мангзар, қоматинг ар-ар,
Чаманлар ичинда бўйинг дол ўлсин.*

*Сурма чекилибдур шул қора кўзга,
Ёрим ёшинг етсин эллига, юзга,
Ёзилдим, ёнғилдим тақдирим сизга,
Бир галат сўйласам тилим лол ўлсин.*

*Богингда очилмиш ранг баранг гуллар
Шоҳасинда сайрар шайдо булбуллар,
Ё ёнар, гоҳ куяр хизматкор қуллар,
Кеча-кундуз хизматингда бор ўлсин.*

Ул вақтда Саёдхон бунинг гуносини ўтди. Ҳамрони тилла пўш саройга олиб борди. Саёдхон билан Ҳамро иккиси тилла пўш саройда базм қилиб ўлтираберди. Ул вақтда Ҳамронинг отаси Ошиқ Аҳмад саройнинг эшигида туриб “мен боғда бир ўзим қоламанми”, деб кичқираберди. Ҳамро айтди: -Саёдхон, сен шу канизларинга буюр, менинг отамнинг кийим -кечакларини ювиб берсин, -деганда Саёдхон ажаб, деб эшикка етиб Ошиқ Аҳмадга айтди: -Сиз ҳам шу канизлардан биттасини олиб, кийим-кечакларингизни ювдириб базм қилиб ўтираверинг. Ошиқ Аҳмад бу сўзни эшитиб канизларнинг бирисини олиб, бу ҳам бир жойда бўлаверди. Ошиқ Аҳмад 7 кун шу каниз билан бирга бўлди. Етти кундан сўнг Ошиқ Аҳмад юртина кетар бўлди. Ошиқ Аҳмад Саёдхондан руҳеат сўраб кетмокчи бўлди. Саёдхон билан Ҳамро буни йўлга солиб хўшлашиб қолаверди. Ошиқ Аҳмад отни миниб бир манзил йўл юрди. Бир тўқайнинг устидан йўли тушди. Ошиқ Аҳмад караса йўл устида бир ховуз бор. Ховузнинг бўйлари бутун дарахт, оғочлик, тўрт атрофи супа, каравотлар қурилган, кўрпа-тўшак ҳаммаси жойнда. Ошиқ Аҳмад айтди: -Бу ер жуда яхши ер экан, бироз ухлаб кетайин, -деб отни боғлаб, супага келиб ухлаб қолаверди. Бу ер Маматхон подшо кизининг қоровули бўладиган ер эди. Қоровуллар келиб кўрса бир одам ухлаб ётар. Ошиқ Аҳмаднинг ухлаб ўтирган ерида қўлини орқасига боғладилар. Кўзини очиб караса қўли орқасига боғли.

Шул вақтда осмоннан бир турна учиб Ошиқ Аҳмаднинг юзини юрти тарафа қаратиб эли –юртига салом айтиб йиғлай берди:

*Кўждан учган баланд-баланд турналар,
Арзи ҳолим севар ёра дегайсан.
Манинг бу жонимдан йўқди умидим,
Ошиқ Аҳмад дўстинг ўлди дегайсан.*

*Ёмон йўлдан юрган Тангридан топар,
Тонгла бир кун юрсанг аросат кўпар,
Турна менинг саломимни тез опар,
Дийдор қиёмата қолди дегайсан.*

*Мани кўзима Озарбайжон кўринур,
Алим боғли яна бугун эзилар,
Арзим етир ола кўзли ширини,
Йиғлайиб-йиғлайиб қолди дегайсан.*

*Ошиқ Аҳмад ошиқликнинг йўлинда,
Сўналар гарқ бўлар чашимим кўлинда,
Банда бўлдим қоровуллар кўлинда,
Йиғлайиб-йиғлайиб қолди дегайсан.*

Ошиқ Аҳмад бу сўзни айтди. Турналарнинг ҳар юртдан сафар қилиб келганда шу ерга тушиб кетадиган бир бандаргоҳ кўли бор эди.

Турналар кўлга тушаберди. Қоровуллар айтди:

-Бу кишининг айтган сўзи билан турналар бу ерга тушдилар, -деб ошиқ Аҳмаднинг кўлларини дарҳол чечиб, бул бир яхши одам экан, деб дарров ошиқ Аҳмадга қирқиси қирқ танга бериб, отига миндириб, йўлга солиб хўш-хўш деб қолаверди.

Ошиқ Аҳмад бир неча кун йўл юриб юртина бориб қарор топиб ётаберсин. Энди сўзни Ҳамродан эшитинг.

Ҳамро бир неча кун Саёдхон билан тиллапўш саройда базм қилиб ўлтириб эди. Ҳамронинг ичи қисиб боғда чаман боғлаб ўлтириб эди. Шул вақтда гуржи подшосининг кизи Маликахон деган Саёдхоннинг бир дўсти бор эди. Маликахон айтди: Саёдхоннинг ёнина бир юртдан бир яхши йигит келган. Шу йигитни кўриб келайин, деб ёнига ўн икки қаниз олиб Саёдхоннинг боғига қараб юриш этаверди. Буларнинг йўли Ҳамронинг устидан тушди. Ҳамро кўрса бу Маликахоннинг Ҳамронинг юртида қолган Сарви ёрига ўхшаган кўп ерлари бор экан. Ҳамро чаманни кўйиб алина созини олиб Маликахонга қараб бир сўз айтди:

*Эй ёронлар, мусулмонлар,
Бугун бизга жон йўлиқди.
Бизнинг сари қадам босиб,
Кўзлари мастон йўлиқди.*

*Уйдан чиқар қумгон олиб,
Икки кўзи гуржидей ёниб,
Қарчигайдай хиёлалиниб,
Дардима дармон йўлиқди.*

*Ҳамро айтур, ишкастаям,
Ёрнинг бўйига бастаям,
Улгунча мудом хастаям,
Дардима дармон йўлиқди.*

Ҳамро бу сўзларни айтди. Бу кизлар иши бўлмаётган ўтаверди. Маликаҳон канизлари билан Саёдхоннинг саройига борди. Саёдхон буни кўргандан иззага қила берди. Ҳамро буларнинг кейинидан тилла пўш саройига кирди. Ҳамро кириб кўрса, Саёдхоннинг 40 канизи, Маликаҳоннинг 12 канизи, 52 канизнинг шуъласи саройнинг ичига қандил ёққандай бўлди. Саёдхон Ҳамрони ёнина чақириб: -Ҳамрожон, шу гуржи подшосининг кизи Маликаҳонни бизга бир мактаб бер, -деганнан Ҳамро ажаб, деб алиана созини олиб, бир сўз айтди:

*Бир салотин бўйли солланиб келар,
Кўзима соташди холи гуржининг.
Кўрган ошпақ ақли ҳушин йитирар,
Ҳасрати жонимда қолди гуржининг.*

*Бозчасидан шайдо булбул ўтишмас,
Оҳ чекарман нолам ёра етишмас,
Дардим чўхдир дармон алима тушмас,
Кечар эграмчадан бели гуржининг.*

*Кийдиги яшилди, ўртиги ола,
Бўйи дола мангзар, лаблари бола,
Юзи Салбия мангзар, қомати дола,
Кўзима соташди холи гуржининг.*

*Ошиқ Ҳамро гулин терсам боғини,
Тулиб ичсам тиёласин соғини,
Ётсам қотисинда, ёр ўтоғина,
Ман бўлсам ходими, қули гуржсининг.*

Ҳамро бу сўзни айтганнан Маликахон Саёдхондан жавоб сўраб қайтди. Саёдхон Ҳамрожонга: юринг, боғни бир сайр этиб кидирали, деб иккиси боға қараб юраверди. Боғнинг ўртасига келган лайтда Саёдхоннинг бир ховузи бор эди, шул ховузда Саёдхоннинг сўна, каклик қушлари кўп эди. Ул вақтда буларни кўрганнан сўналар Саёдхоннинг олдига чиқаверди. Ҳамро бир сўнага кўлини узатди. Ул сўна Ҳамрожондан кўркиб, ховузнинг тейина чўмиб кетди. Ҳамро айтди: -Водариг, менинг ғайри юртдан келганимни бу жониворлар ҳам билди, -деб Ҳамро хафа бўлди. Саёдхон айтди:

-Ҳамро, сен шу сўнани бир мактаб бер, -деди. Ҳамро алина созини олиб бир сўз айтди:

*Келиб эдим яшия боша учрадим,
Сўна бизни кўриб юзмака тушиди.
Ўзини чўмдириб дарё тубина,
Олиб қаламларни ёзмоқа тушиди.*

*Сўна бизни кўриб чиқди қирога,
Кўзим ёша тўлди, кўнглим фирога,
Сарвидан айрилиб тушдим йирога,
Эерамча парларин юзмака тушиди.*

*Истар эдим шунинг изиннан отам.
Алимки узатиб нариннан тутам,
Бир хаёл айладим тош билан отам,
Дўзмади кейнина дўзаха тушиди.*

Буни мактади. Саёдхон айтди: -Ҳамро, сенинг юртингда ёринг бор экан. Сен сарви деб турибсан. Сенинг Сарви деган ёринг бор экан. Мен сенга беҳуда кўнгил берган эканман. Ҳамро айтди: -Юртимда менинг ёрим йўк. Менинг ҳам сенингадай боғим бор. Шу боғда Сарви деган бир дарахт оғочи бор. Шу эсимга тушиб айтдим. Канизлар айтди: -Саёдхон, сенинг жайрон, каклик, тарлон, қушларинг бор, шуларни ҳам мактаб, шунда ҳам айтаверса ёри борлиғи рост. Дарҳол Саёдхон бир жайронни олиб келди. Ул юртларда жайрон дейди. Бу юртларда кийик деди. Ҳамро алина соз олиб жайронни мактаб бир сўз айтди:

*Сарим қурбон бўлсин сени кўрганда,
Бизнинг элнинг жайронидур бу жайрон.
Ақли кетган жайрон мунда найласин,
Бизнинг элнинг жайронидур бу жайрон.*

*Олисдан кўринган жайроннинг тўзи,
Сарининг устида қўша мўғизи,
Ёрим сурмалимиш шул қора кўзи,
Бизнинг элнинг жайронидур бу жайрон.*

*Оққан чашмаларим сувдан тўлдирон,
Қизил юзим гул бандимни сўлдирон,
Олгир кушим, югурак тозим ўлдирон
Бизнинг элнинг жайронидур бу жайрон.*

*Жайрон кетти тоздан-тошдан дўланиб,
Дўланибон чашмалардан сув олиб,
Ошиқ Ҳамро гадоё каби тиланиб,
Бизнинг элнинг жайронидур бу жайрон.*

Саёдхон бир какликни олиб келди. -Бунни ҳам бир мактанг, -деди.
Ҳамронинг юрти ёдина тушиб бир сўз айтди:

*Манго ҳиммат беринг улуг зот эллар,
Ёраб менинг ҳолим олишар бўлди,
Мағрибда, Машириқда ўтган эранлар,
Кўнглим мақсудина етишар бўлди.*

*Мағрибда, машириқда ўтган эранлар,
Анинг ҳукмидаги замини зарлар,
Бир оҳ урсам ёнар етти қат ерлар,
Жоним ишқ ўтина туташар бўлди.*

*Ўпар эдим лабларингнинг болиннан,
Тутар эрдим ёрнинг инжа белиннан,
Айро тулдим Сарвижоннинг ёниннан,
Жоним ишқ ўтина олишар бўлди.*

*Жам бўлиб келинлар огалар, беклар,
Сурмали кўзларинг мени чўх анлар,
Жилвадан айрилан югурак какликлар,
Хардам қаҳқо қуриб қулишар бўлди.*

Ул вақтда Саёдхон Ҳамронинг Сарви ёрининг борлигини билиб, жула қаҳри келиб, ховузнинг бўйида бир кат жойи бор эди, Ҳамрон жойга солиб устидан илиб Саёдхон саройга жўнай берди. Ҳамро уч кечакундуз очдан оч бир ўзи шу жойда ёта берди. Саёдхоннинг қарори чидамай Ҳамронинг ётган жойининг бир панжараси бор эди. Саёдхон панжарадан қаради. Шунда Ҳамро Саёдхонни хушомадлаб бир сўз айтди:

*Ўғрин-ўғрин панжарадан кўзлан ёр,
Ёр хумор кўзларинг на тилар маннан,
Ширин эсоним шиқ ўтина солан ёр,
Ёр хумор кўзларинг на тилар маннан.*

*Қурбонинг бўлайин гела йўл гела,
Умидвор қўлларинг бўйнима дўла,
Шул хумор кўзларинг эсоними ола,
Ёр хумор кўзларинг на тилар маннан.*

*Шул қора кўзинга банда бўлайин,
Ман сендан айрилиб қайда борайин
Ман бир тилло юзук санда бўлайин,
Шул хумор кўзларинг на тилар маннан.*

*Баланд-баланд тоғнинг кетмас думони,
Мункирнинг кўнглидан кетмас гумони,
Ҳамро Саёдхоннинг севгили ёри,
Ёр хумор кўзларинг на тилар маннан.*

Ул вақтда Саёдхон эшикка келиб, эшикни гоҳ очиб, гоҳ **ёпиб** тура берди. Ҳамро алина саз олиб Саёдхонга қараб бир сўз айтди:

*Устимизда гуржистоннинг тоғидур,
Мангзамишлар бизнинг билан ёғидур,
Саёдхонни қучмоқликнинг чоғидур,
Қизил гулнинг хирмонидур хирмони.*

*Ишқнинг шаробини менам ичибман,
Кунда юз минг ёниб, юз минг ўчибман,
Ота-онам, эл-қунидан кечибман,
Ғариб кўнглим дармонидур дармони.*

*Қизил гулни даста-даста терарлар,
Териб-териб оқ сийнага сепарлар,
Саёдхон қиз панжарадан қарарлар,
Ҳамро айтур кўра келди ёр мани.*

Саёдхон Ҳамрони чиқариб, канизларига буюрди: Ҳамрони ҳаммомга тушириб, яхшилаб мановэг назаримга келтиринг. Канизлар ажаб, деб Ҳамрони ҳаммомга олиб бориб, Ҳамро ювиниб Саёдхоннинг назарига келди.

Саёдхон билан Ҳамро саройнинг ичида завқу сафо суриб ётдилар.

МАЖМУАГА КИРИТИЛГАН ДОСТОНЛАР ҲАКИДА МАЪЛУМОТ

“Юсуф ва Зулайхо” достони ҳақида

“Юсуф ва Зулайхо” достони қўлёзма шаклида Хоразм минтақасида кенг оммалашган. Бизнинг қўлимизда унинг ўнга яқин турли йилларда қўчирилган нусхалари мавжуд бўлиб, аксарияти узук-қолук парчалардан иборат. Унинг муқаммал нусхаси халигача топилмаган. Айрим нусхалар Андалиб достонини айнан такрорлайди. Айрим нусхалар бошқача характерга эга бўлиб оригиналлик касб этади.

Биз бу нашрни йиғма вариант сифатида тайёрладик.

Маълумки, 2011 йилда достоннинг Ниёзжон халфа варианты эълон қилинди. Яна ўша йилда О.Менглибоев ижодига мансуб бошқа бир вариант чоп этилди. Биз ушбу нашрда чоп этилган мазкур вариантлардан фойдаланган ҳолда уларга бошқа нусхалардан парчалар киритиб яхлит ҳолга келтирдик. Бу учала вариант мазмунан ўзаро яқин бўлса-да, ҳажман бир-биридан анча фарқ қилади.

Биз нашрга тайёрлаётган йиғма вариантда 226 мураббаъ, 3 мухаммас, 5 газал, 1 мустазоддан фойдаланилган. Жами мисралар 1074 қатордан иборат.

Бинобарин, асарнинг муқаммал бир варианты яратилди деб ҳисоблаш мумкин.

Биз эълон қилаётган вариантда Суна халфа Ёлматова, Розия Оллоёровалар (Хонка тумани) тақдим қилган парчалар ва бошқа қатор нусхалардан фойдаландик. “Юсуф ва Зулайхо” достони жаҳон бўйлаб шундай кенг тарқалганки, бошқа бирорта достонни бу борада унга тенглаштириб бўлмайди.

“Маликаи Зарнигор” достони ҳақида

“Маликаи Зарнигор” достони ҳам қўлёзма тарзида оммалашган бўлиб, асосан қиссаҳонлар, халфалар репертуаридан жой олган. Бахшиларнинг оғзаки репертуарига ўрмаган. Бу достон ҳам 1978 йилда Ашгабадда чоп этилган. Ўзбекча матн билан солиштирганда муайян вариантчилик кўзга ташланади. Аммо жиддий фарқ йўқ. Чунки, туркманча вариант ҳам эски ўзбек тилидаги нусхадан олинган. Достон дебочаси Худодан фарзанд тилаб олиш мотиви билан бошланади. Битта олмани бўлиб ейиш орқали фарзанд туғилиши яъни партогенез ҳодисаси асар сюжети-нинг асосини ташкил этади.

Достондаги марказий қахрамон Қосим деган йигит бўлиб, асосан ёр ишиқда дарбадар кезади. Бу достон, том маънода романчик характерда бўлиб, унда эртақ мотивлари устувор равишда намоён бўлади. Қосим қушлар билан мулоқотга кириша олади. Турли қароматлар, Дали лақаби

билан кизиқарли ўйинлар кўрсатади. Бу воқеаларнинг барчаси эртақий тасвирнинг бир кўринишидир.

Достоннинг насерий қисми бутунлай қайта ишланган. Унда сажъ элементлари, идиомалар, учиріқ сўзлар туркман вариантига қараганда анча кўп.

Шеърій парчаларла ҳам қайта ишлов берилган оҳангдор мисралар анчани ташкил этади. Буни ўйидаги айрим мисоллар тасдиқлайди:

Туркман варианты:

*Өвал мени нечун ёкдан бар эдинг,
Ахырында бу ғамлара зар эдинг,
Өвалы гул эдинг, ахыр хар эдинг,
Хаста ғовнум нечун эда эйлединг.*

Ўзбек варианты:

*Аввал мени нечун йўқдин бор этиб,
Охирида бу ғамларга ёр этиб,
Аввали гул этиб, кейин хор этиб,
Хаста кўнглим нечун адо айладинг.*

Ушбу тўртликнинг ўзбек вариантыда иккинчи мисрада “зор” сўзи “ёр” сўзига ўзгартирилган. Бу ўзгариш биргина сўз бўлишига қарамай тўртликдаги мазмунни мантиқан кучайтирган. Чунки инсон ҳеч қачон ғамга “зор” бўлмайди, “ёр” бўлиши мумкин.

Бундай ижобий ўзгартишларни бошқа шеърій парчаларда ҳам кўриш мумкин. Бу достонда 304 та мураббаъ, тўртта мухаммас, иккита ғазал ишлатилган. Уларнинг барчаси 1360 мисрани ташкил этади.

Достон сюжети кизиқарли ва ўқимишли. Бадий жихатдан мукамал асар. Унда соф ва эркин севги, вафо ва садоқат улугланади.

Достоннинг ўзбек варианты туркман вариантдан ҳажман кўп. Шеърій парчалар сони анча ошган.

Туркман вариантыда ҳаммаси бўлиб, 796 мисра шеър ишлатилган. Унда 190 мураббаъ, 4 мухаммас, 2 ғазалдан фойдаланилган.

Ўзбекча матн мукамал кўчирилган. Бу достон Хоразмдаги Ниёзжон Мусаева, Сўна Эшматовалар репертуарида ўқилиб келинган. Уни 1982 йилда С.Рўзимбоев хонқалик Сўна халфадан ёзиб олган.

Достон илк маротаба эълон қилинаётир.

“Гавҳарой” достони ҳақида

Хоразм воҳасида китобот қилиниб халқ орасига ёйилган достонлардан бири “Гавҳарой”дир. Бу достон “Ошиқ Ғариб ва Шохсанам”, “Ошиқ Маҳмуд”, “Ошиқ Албанд”, “Ошиқ Нажаб” достонлари каби унчалик оммавийлик касб этмаган. У фақат қиссахонолар, саводхон достон

мухлислари, халфалар репертуарида яшаб келган. Унинг туркманча версияси 1978 йилда Ашгабадда чоп этилган.

Достон “Ошиқ” достонларига караганда ҳажман анча катта. Қолаверса, унда тасвирланаётган воқеалар қахрамонлик-романик характерга эга. Бундай олиб караганда асар “Гўрўгли” туркумининг “Эрҳасан” шохобчасига анча ўхшаб кетади. Шунингдек, достон воқеалари “Тоҳир ва Зухра”даги тафсилотларни ҳам эсга солади. Энг аввало унинг бош қахрамони эпик оти ва қиличига эга. Бу ҳолат бирорта ишқий-саргузашт достонларида кўзга ташланмайди. Достондаги бош эпик қахрамон бўлган Шерали мохир жангчи, унинг Кушканот деган оти ва қиличи ҳам сеҳрли. У маъшуқасини эпик тўсиклар гирдобидан олиб чиқади.

Асарда қахрамонлик достонларига хос жисмоний шартларни бажариш сахналари ҳам берилган. Шералининг Пирназар сардорни курашда енгиб дўст бўлиши Гўрўгли билан Бозиргон саргузаштларига мос келса, Шералининг Хоразмин исмли кўмакчи қахрамон билан бўлган муносабатлари Гўрўгли билан Авазхон ўртасидаги воқеаларга анча ўхшаб кетади.

Достондаги Гавҳаройнинг отаси бўлмиш Суён шох “Тоҳир ва Зухра” достонидаги Бобоҳон подшога деярлик ўхшайди. Асардаги Қийшиқ Сори образи Қоработир образининг муқобили тарзида намоён бўлади. Гавҳарой эса Зухра образининг бошқача бир кўринишидир

Хуллас, асарда қахрамонлик достонлари билан романик достонларга хос хусусиятлар ўзаро уйғунлашган.

Достон туркманча матн билан версия даражасида фарқланмайди. Ўзбекча матн билан ўзаро солиштирганда воқеалар деярлик мос келади. Шеърний парчалар ўзбекча вариантда кўпроқ. Айрим бандлар жиддий ўзгаришга учраган. Буни қуйидаги мисоллар орқали кўриш мумкин:

Туркманча вариант:

*Чекдим бу дунйэниң жебри-жепасын,
Ганым душманларың гырдым көпусин,
Мен билмедим бу дунйэниң вепасын,
Яланчыда хич бир арман галмады.*

Ўзбекча вариант:

*Чекдим бу дунёнинг жабру жафосин,
Энди сурсам керак кайфу сафосин,
Гавҳарой бузмади аҳду вафосин,
Ишқ йўлида ҳеч бир армон қолмади.*

Биобарни, иккала вариантнинг жиддий фаркланадиган жиҳатлари ҳам мавжуд. Бироқ, бундай алоҳидаликлар кўп эмас. Достон қўлёзма тарзида тарқалганлиги сабабли котиблар матни кўчирганда уни ўз тилига мослаган, миллий руҳ беришга ҳаракат қилган.

“Гавҳарой” достони мардлик, жасурлик, дўст-биродарлик, соф севги-муҳаббатни тараннум қилиши билан муҳим тарбиявий аҳамият касб этади.

Достондаги шеърлар асосан мураббаъ шаклида берилган. Уларнинг сони достонда 1384 тани ташкил этади. Шунингдек, унинг таркибида 4 та муҳаммас, битта ғазал бор. Жами шеърлар 1519 мисрадан иборат.

Достондаги шеърлар бадий жиҳатдан мукамал. Ўйноқи, кофиявий жипслашган оҳангдор мисралар катта кўпчилиكنи ташкил этади.

“Гавҳарой” достонини шовотлик Ннэзжон халфа Мусаевдан 1983 йилда С.Рўзимбоев ёзиб олган бўлиб биринчи маротаба эълон қилинмокда.

“Саёд ва Ҳамро” достони ҳақида

Ушбу мажмуага “Саёд ва Ҳамро” достонининг қипчоқлик “Аму - дарё” тумани) Хўжамурод баҳши варианты ҳам киритилди. “Ошиқнома” мажмуасининг 1-китобига достоннинг қўлёзма нусхаси асосида тайёрланган варианты, 5-китобига манғитлик Хударган баҳши варианты киритилган эди. Хўжамурод баҳши вариантини 1938 йил 1 ноябрь куни Буюк Каримий ёзиб олган. Бу қўлёзма лотин алфавитида битилган бўлиб, Ўз Р ФА ТАИ фольклор бўлимининг архивида №620 ракамли инвентарда сақланади. Бу вариант анча қисқа. Унинг ўртасида узилиш бор. Бироқ, бу вариант айрим томонлари билан илмий қимматга эга. Унда сўзлар тўғри талаффуз қилинган. Шеърларда бадийлик анча кучли. Шу сабабли бу матни мажмуага киритишни маъқул кўрдик.

ЛУҒАТ

А

- Абри найсон-ёмғирли булут.
Абри найсондек -жахонни тўлдирадур кўз ёшим (МЗ)
Абасдур-бекор, бехуда.
Агар юз йил жафо чекса абасдур (МЗ)
Атоб (игоб)-таъна.
Маъшуки жафо пеша ҳар лаҳза атоб айлар-(МЗ)
Арок совун-атир совун.
Сен ёримни хаммомга олиб бориб, арок совун билан ювиб орасталаб,
шоҳона кийимлар кийдириб қўшқка олиб кел, деб буюрди малика-(МЗ)
Азми равон-йўл олмоқ.
Чўл сарига азми равон айлади (МЗ)
Аржуманд-азиз.
Дунёни айладинг неча аржуманд (МЗ)
Ахтар-юлдуз
Ўз нуриндин равшан этди ахтари (МЗ)
Афғон-йиғламоқ.
Ўз-ўзимдин бу афғона етишдим (МЗ)

Б

- Ботил-бўм-бўш.
Ботил йўлни обод айлади бугун (Г)
Базми шаро-эсда коларлик базм.
Бўлди қизик базми шаро, ял-яли. (МЗ)
Бўйни ридоли-енгсиз тўн, жанда.
Беш минг эшон керак бўйни ридоли. (МЗ)
Буқиб-писиб.
Шувдан сўнг ҳар бири бир чуқолоққа тушиб буқиб ёта бердилар. (МЗ)
Байроқ-мукофот.
Подшонгизни уч кунда энадин тоза туғилгандек этиб, байроғина от
миниб, тўн кийиб, зар берса олиб, хуржунима солиб кетмакка келдим,
деди Қосим. (МЗ)
Бадар кетди-тез, изига қарамай кетди.
Козим уйдан бадар кетди. (МЗ)
Бир пора-айрим, баъзан.
Бир пора вақтдан кейин ўзига келиб, китобни очиб...(МЗ)
Бўкчиб-сақраб.
Махрамлар бўкчиб туриб икки йигитни излаб кетдилар (МЗ)
Боғи раҳо-сўлим боғ.
Кўрмишам боғи раҳонинг.

Ушалсин орзу армонинг. (МЗ)

Босқи топиб-енгилиб.

Қирқ йигит бўлиб, бир йигитдин босқи топиб келгунча ўлсангиз бўлмайдими, эй сизларнинг отингизга тош, тупрок! (Г)

Бўри доригандай-Бўри теккандай. (Г)

Бир замонда кўйга бўри доригандай бўлди.

Бош бермажак-бўйсунмоқчи эмас. (Г)

Биз бу ўғлонни бир хийла билан тусиб тангимасак бош бермажак.

Баржой-ижобат.

Баржой бўлсин Гавхаройнинг хохиши (Г)

Бодлан-хужум кил.

Душман сари юзинг тутиб бодлангил. (Г)

Бути тарсо-ғайридия бути, санами.

Гул бўлди қамар даргоҳина ул бути тарсо. (МЗ)

Бирён-коврилмоқ.

Ғам ўти бағримни бирён айлади (МЗ)

Бахру бозли-лочин куш.

Майдонга кирганда ҳам бахру бозли (МЗ)

Буроқди-туташмоқ.

Охим ўти тоғдан тошга буроқди (МЗ)

Бўқди-сақради.

Отини ўйнатиб кўшқимдин бўқди (Г)

Буроқ-от

Пириг ҳазрат Али, минганиг Буроқ (Г)

Бад-ёмон.

Рақиб бад айлади мениг ишими (Г)

Бадланиб-ковок уюб.

Шоҳ манго бадланиб боқиб (Г)-

В

Валло-мутлақо.

Ҳақиқий сўзинга валло инондим (Г)-

Варсоқи-гурунг.

Бобо Козимнинг махбуби ёдига тушиб, турналарга қараб бир варсоқи айтди: (МЗ)

Воғурди-шовқин.

У нега мен шунча ухладим, нечун уйғотмадингизлар, деб бироз воғурди қилди. (Г)

Г

Гизлама-яширма

Ростни дегил, мендин сиринг гизлама (МЗ)-

Гунортагача-тушгача.

Маликанинг кўшкига бориб Қосимни гунортагача ўйнатдилар-(МЗ)
Газиклашиб-навбатма-навбат.
40 кун хар жума кунга газиклашиб бориб турунглари-(Г)
Газик-навбат.
Мехмонлигим хурмати бир газик кечир, -деди Қосим. (МЗ)
Гумбази ахзар-қўқ гумбаз
Оҳим ўтидин шохим, гумбази ахзаринг қуяр (МЗ)

Д

Дигар-бошка.
Бир ошиқман, дигар йўқдир гуноҳим (МЗ)
Дўлаб-айлангирмоқ, кўнгила қўймоқ.
Бир-бирова кўнгила дўлаб. (Г)
Дўнмоқ- сўзидан қайтмоқ.
Битирсангда отам дўнар сўзиндин (Г)
Даб-қилиқ маъносида.
Бугун сен бошладинг номардлик дабини (Г)
Дошдин -ташқаридан
Дошдин қамаб тутжак бўлдим мен они (Г)
Дўмарам-чидай олмайман.
Дўмарам айрилиқ ўта (Г).
Далисан-шаддоқ, тентақ.
Девонасан сен ёки бадтар далисан (Г)
Доғишиб кетдилар- тарқалиб кетдилар.
Фарзандига бир қойим от қўё билмадик, деб доғишиб кетдилар. (МЗ)
Доҳил бўлди- етиб борди.
Мисрга доҳил бўлди - (ЮЗ)
Дешон- ташқари.
Хотини ўтин олиш учун дешона чиқади -(МЗ)
Дурри хушоб-реза-реза тер маъносида.
Қатра-қатра оқизиб, гул юзидин дурри хушоб. (МЗ)
Дойисининг -тоғасининг (Г)
Аслида у кечаси мазор ёнида тунашга кўриқиб, дойсининг уйида кечани ўтказиб қайтган эди.
Димодим -жуда-жуда. (Г)-
-Эй ўғлим, Шералибек сенинг бу ишинг димодим қийин масала.
Дўнсам -сўзимдан қайтсам, аҳдимни бузсам. (Г)
Бу йўлдин энди ҳеч дўнсам бўлмас.
Дим оғир -жуда оғир. (Г)
-Эй қизим, сенинг бу ишинг дим оғир, яхшиси сен бу йўлдин қайт.
Диралишма-тортишув. (Г)

Чанг-чанга коришиб, уч кун диралишма этдилар.

Доги дугун-Тугунли дог, хасрат.

Доги дугун армонлар чикқандур бугун тандин (Г)

Дўланмам-қайтмайман.

Жоним чикса қайтмам, дўланмам иза (Г)

Духтар-киз.

Шу ўлканинг султонининг духтари (МЗ)

Дурафшон—дур сочувчи

Шукур-энди дурафшона етишдим (МЗ)

Дўнди-айланди.

Шукур ёзга дўнди туманли қишим (Г)

Дўган-туғишган.

Киёматлик дўганимни кўзлайиб. (Г)-

Е

Ер сорсиб-ер ларза бериб (Г)

Пирназарнинг жуфт ёкасидин тутиб, бошидин ~~ошариб~~ ерга урди, ер сорсиб ларзон берди.

Ё

Ёс тутиб- аза тутиб (Г)-

Бари халқи ёс тутиб, шаҳарнинг қибла тарафидида бир гумбаз бино қилиб, подшони шу ерга жойладилар.

Ёзгит-тақдир (Г)

Ёзгитда бори бузилмас.

Ёлозо-очик (Г)-

Ул тоғнинг бир томони кенг, ёлозо бир жой.

Ёнгадан—қайтадан (Г)

Шерали бўлса, ёнгадан аждарҳога қараб от қўйди.

Ёшулли -ёши улуг.

Ёшуллимсан, муллам, Ок фотиҳа бериб кол энди. (Г)

Ёғдой-аҳвол, имконият.

Ёғдой-аҳволларинг айлагил аён (Г)

Ж

Жонлик-тирик жон, жонивор маъносиди.

Бугундан бошлаб мен бир жонлик олиб, худойи ош берайин. (МЗ)

Жумбурди- титрок

Шул замони йигитнинг ҳам кизнинг ҳам танасига бир жумбурди кирди. (МЗ)

Жони афгорин-хаста жон. (МЗ)

Ишқ ўти ёкибдур жони афгорин.

Зингиб юбормок- отиб юбормок.

Малика сарховуз бўйига бориб, юзларини ювиб, рўмолчасига юз-кўлларини артиб, рўмолни ховузга зингиб юборди. (МЗ)

Зомчадай тумолониб-хаңдалакдай юмалаб. (Г)

Ясовулнинг калласи зомчадай тумолониб кетди.

И

Искни-ҳол

Пиёда йўл юрарга йўк менда искни дармон (Г)-

Искаса-ҳидласа. (Г)

Искаса ёш бўлур, кекса, гулиндин

Ири пиёда, даёв-забардаст, қудратли.

Хохлаганингча курашаман, чик майдонга, сўнг икки ири пиёда, даёв

йигит курашга тушди. (Г)

Илишди-илинди.

Семурғ сув ичиб, тузоқнинг арқонига илишди. (МЗ)

Идирли-яхшироқ.

Аммо 40 кунда подшога идирли бир гап айта олмай ўзаро келишдилар.

(МЗ)

Й

Йитирмок-йўкотмок

Севиб севганини кўлдан йитирган. (ЮЗ)

К

Кишвар-мамлакат

Ҳол ила молнинг ўртаниб, тахт ила кишварнинг кўли (МЗ)

Койиш-гашвиш.

Ўз-ўзинга сотин олдинг койиши (МЗ)

Кадн-қовоқ.

Гавдангдин айрилури кадидек бошинг (Г)

Кушойиш-ёрдам.

Алқисса, ул кийик кушойиш топиб (МЗ)

Кор, манзил —маво-Касбинг, манзил маконинг не?

Коринг не, манзилу маъвонг не? (МЗ)

Кўлагангда-паноҳингда.

Кўлагангда сояладим (Г)-

Кўнгила жўшди-Кўнглим ўсди маъносида.

Кўнгила жўшди юракларим бодланиб (Г)

Л

Ложарам-кўнгли ғаш.

Подшо не дерини билмай ложарам бўлиб колди. (МЗ)

Лофи —каж-хафсаласи пир бўлмок.

Қосимнинг лофи каж бўлди. (МЗ)

Локаток-бутунлай, мутлако.

Бир куни унинг оти, холдан тойиб локаток тўхтаб қолди. (Г)

Ломакон-маконсиз.

Назар этдим ломакона етишдим (МЗ)-

Маъво-макон.(МЗ)

Ишқи юрагимда маъво айлади.

Моҳи анвар-чараклаган ой.

Жамоли фалакнинг моҳи анвари (МЗ)

Махшар-дўзах.

Дор тагида бугун қурилар махшар (Г)

Манзар-чехра

Тўққиз фалак бўлди анинг манзари (МЗ)

Мағас-чивин, пашша.

Ажал етмай ўлмас, билгил, бир мағас (МЗ)

Мужалло-жилоланиш.

Хуршиди юзинг шуъласиди тоқди мужалло (МЗ)

Малойик-фариштасифат.

Малойик суратли ким эшонлар- (МЗ)

Мискириб-масхаралаб.

Шерали бу сўзини айтиб бўлгандин сўнг, сардор бу сўзни эшитиб мискириб қулди. (Г)

Мешкоб-меш. Теридан ишланган сув идиш.

Аммо подшонинг бир мешкоби бор эрди. (МЗ)

Муанбаргина-мушки анбар, муаттаргина.

Не ажаб тоза гулу ёри ситамгаргинайи,

Сочи сунбул, юзи гул зулфи муанбаргинайи. (МЗ)

Мор -илон.

Ишқингда тўлганиб гўё мор эрдим. (Г)

Маълул-хафа

Қосим айтар, бўлма маълул,

Кеча-кундуз ёдинда бўл. (МЗ)

Мискин-гариб, афтода.

Зулайхо маъюс мискин бўлиб, қалби севги изтиробига тўлиб, дилидафи пинхоний кечинмаларини бир-бир баён қилди. (ЮЗ)

Масту хоб-кечаси маст бўлмок.

Шароб ичиб ўзим бўлдим масту хоб (МЗ)

Мискирдинг-масхараладинг.

Қизима ал чўздинг, мискирдинг мани (Г)

Н

Нури афшон-нур сочувчи.

Юсуф каби нури афшон (МЗ)

Нуктадон-маърифатли.

Маърифатли нуктадонлар, хуш қолинг (МЗ)

Навозиш-ардоқлаш.

Навозишлар айлаб ҳолини сўрдим (МЗ)-

Нахли шамшод-шамшод кўчати.

Нахли шамшодим, паризодим, нигорим қандасан (МЗ)

Не кора -канақа.

Ул не кора йигит эркан, тўпла –тўғри қизимнинг ёнига келса, деб
вазирига 40 отлик бериб, Шералининг олдига юборди. (Г)

Нор-ўт, олов

Парвонадек шамъинг норина пишдим (МЗ)

О

Ошоқа-пастга

Юкоридан бошлаб, ошоқа чекиб (Г)-

Ол -қизил

Ғулпоқ киярлар ол билан (МЗ)

Озим-буюк.

Келажаги озим бўлсин (МЗ)-

Оғоч-ёғоч, дарахт.

Бир оғочдим якка ўзим бош чеккан (МЗ)

Ол унда-ундай бўлса энди.

Ол унда биз ўзимиздан хабар берадиган бўлсак, биз Рум элидан
келаётирмиз. (МЗ)

Ошокларида-пастига.

Бизнинг Рум элинда Семурғ куш кўп бўлар, тоғнинг ошокларида ҳам
ўтлаб юришади. (МЗ)

Ола-қийғосдан-тўс-тўполон, шовқин.

Қосим бу ола-қийғосдан четга чиқиб бобога деди. (МЗ)

Онг-тонг-хайратланмок.

Бу хабарни эшитиб, икки йигит онг-тонг бўлиб бир-бирига қарашди. (МЗ)

Онгри –бариларни-ул-бул нарсаларни.

Етти йил ичида кийимлари тўзиб, чўпонлардан чекмон, телпак яна онгри-
бариларни олиб кийди. (МЗ)

Орқайин-хотиржам

Агар отангнинг не шарти бўлса ҳам охирги қоним қолгунча ғайрат
қилурман, сен бундан орқайин бўлавер, деди Шерали. (Г)

Ол-ҳийла

Рақиблар ол билан тангди кўлимни (Г)

Оризи тар-янги пок
Тўни зар, оризи тар, ёқасида тутман зар (МЗ)

II

Пуркитмоқ-окизмок
Тўкарман пуркитиб қирмизи қонинг (Г)-
Пайкон-ўк.
Оху кўзли ул киприги пайкони асаддук (МЗ)
Пуроб-сероб, тўкин.
Жонимни ёқиб хардам дийдамни пуроб айлар (МЗ)

P

Рўйи сиёҳ-юзи кора.
Кўтаринг бошимдин рўйи сиёҳи (МЗ)
Ризвон-беҳишт
Шому сахар ёдинг ила бўлғуси бедор,
Ризвонинг эмасму? (МЗ)

C

Сиринг-артинг.
Кўзларимнинг ёшин сиринг (МЗ)-
Сужуд-сажда
Йўлинда сужуд эмиш хуршиди мири анвар (МЗ)
Саман-ғўзал маъносида
Зулфи сиё мисли саман (МЗ)
Сочоқ-дастурхон
Бир сочоқ кулча берали (Г)
Сар-бош.
Билмам не воқеа кечди сарингдин. (Г)
Фазли илохи-Одлох мархамати
Сизга арзон эрмиш фазли илохи (МЗ)
Навхаш-янги ғунча
Сенсан бу жаҳон гулшанида ғунчаи навхаш (МЗ)
Сар солиб-кузатиб
Сар солиб кўрса хар чинорнинг бошида бир тўти ўтирибди. (МЗ)
Соп бўлиб-тугаб
Озиқлари соп бўлиб, шу чўлу биёбонда йиқилиб қолди. (МЗ)
Солдам-кучли ҳаракат.
Бир вақт сар солса ёри от устида атрофида қирк каниз билан солдам ташлаб келаётир. (МЗ)
Солиғини-маълумини.
Эй дўстлар, сизлар аввало менинг қорнимни тўйдиринг, кейин, йўлнинг солиғини беринг, деди. (Г)
Сайпалиб-озайиб.

Бул тўс-тўполондин кейин одамлар сайпалиб Шерали билан Хоразмин бир-бирини кўриб кучоклашиб кўришдилар. (Г)

Сўмпилдаб-ғўдайиб.

Подшо деган ҳар келган киши олдига сўмпилдаб чқаверадими, сўзинг бўлса менга айт, етказаман. (Г)

Сужи-чучук

Шакардия шарбатдин сужи сўзингдин (Г)-

Т

Туроб-тупрок.

Нозик танни охир туроб айлади (МЗ)-

Тоғ ила дуза- тоғу чўл маъносида.

Кетарман юз уриб тоғ ила дуза (Г)

Тўздирмок-тор-мор қилмок.

Бугун шохнинг қўшинини тўздирдик (Г)

Тар очилган-янги очилган.

Тар очилган гулистонлар омонми? (МЗ)

Тири камон-ўк ва камон, ёй.

Беш минг йигит керак тири камонли (МЗ)

Топ ўзи-худди ўзи

Ундай бўлса сизлар подшомиз излаб юрган одамларнинг топ ўзи экансизлар. (МЗ)

Тўпор-тўда.

Бир тўпор отликлар кўринди, ҳар томондан "Йўл бер", "Йўл бер", деган амрона овозлар эшитиларди. (ЮЗ)

Тархон-озод қилмок, ўз ихтиёрига қўймок.

Подшо етти йилчи дардидан қутилгани учун 40 кеча-қундуз тўй бошлади, одамларни тархон қилди. (МЗ)

Торпа-бирдан.

Охири семурғнинг куч-мадори тугаб, бир чўлистонга йиқилди ва торпа жон берди. (МЗ)

Тискиниб-сесканиб.

Шу вақт тискиниб уйғонди, кўрса тонг отибди, ёнида қиз-да йўк, зот-да йўк. (Г)

Тимтирс-жимжит.

Гулжамол айтдики, мендин сўрасангиз бу гап шу ерда тимтирс қолсин, уйдаги гапни кўчага чиқармайлик. (Г)

Топ -айнан.

Шерали сал тисланиб, унинг топ энгасидин қилч урди, қалласи зомчадай юмаланиб кетди. (Г)

У

Угринда-максадида.

Мен шу кизни олиш **угринда юрибман.** (МЗ)

Ф

Фарёди рас-фарёд етишиши

Сенки фарёдим эшитгил, менладур **фарёди рас** (МЗ)

Х

Хўстор-хомий

Ошикларга хўстор бўлган бек йигит (Г)-

Хору хас-ўт-чўп маъносида.

Оҳ чексам ҳасратимдин туташурлар **хору хас** (МЗ)

Хорош-хижил.

Дарди ишқдин сийна чок, мен яна кўнгли **хорош** (МЗ)

Хусурини-қасдини.

Сал ўтмай бир кўшин билан келиб мендин **хусурини** олишлари ҳеч гапмас. (Г)

Ч

Чойлашиб-еб ичиб.

Кулиб-ўйнаб, **чойлашиб** кечарман яна санди (Г)

Чархи гардон-ўткинчи дунё.

Йиқилсин, юмрулсин бу **чархи гардон** (МЗ)

Чўх-кўп.

Бизга давлат **чўх** сафоли керакдур (МЗ)

Чўп-чор-хас-хашак.

Семург учун тузоқ куришга **чўп-чор** йиғиб энди ўтираётганида каршисида бир хушсурат йигит пайдо бўлди. (МЗ)

Чуколокқа-ўйилган ер

Шундан сўнг ҳар бири бир **чуколокқа** тушиб букиб ёта бердилар. (МЗ)

Чонок-товоқча.

Ошик-маъшуқалар қўл туттишиб, боғни сайр этдилар, сўнг беш юз зинали тилло тахтнинг устида ўтириб, тилло **чоноқда** тўққиз турли гаом едилар.

(Г)

Чошди-тарқалди.

Кўриб ақлу хушим **чошди**, ёронлар (Г)

Чўлашди-илашди.

Бора -бора бобо бир дарахтнинг устидан келиб, ип дарахтга **чўлашди.** (МЗ)

Ш

Шамъи анвари-нурли шам

Сунгиндин яратди **шамъи анвари** (МЗ)

Шотир-жиловдор.

Белин боғлаб шотир ўлди (МЗ)

Шамъи сўзона-шам ёлкини

Шамъи сўзона келмишам (МЗ)-

Шабон-шабон-кеча, аргувон-кизил гул.

Шабон билан ҳам аргувон яратди (МЗ)-

Ў

Ўнгарса-ўнгидан келса

Ўқудин бор айлаган ўнгарса ишим (Г)

Ўжашар-хазиллашмоқ.

Ўжашар боғбона кизлар (МЗ)

Ўрасидай-устундайд.

Қосим қараса, кушнинг ҳар оёғи мачитнинг ўрасидай гавдаси қора уй билан баробар, тумшуги чўкморга мангзаш, кўзлари чирроғдай. (МЗ)

Ўкта-кучли.

Биз бир дали йигитни тутиб олдик, ўзи ўйинчи, соз билан сўзда ўкта, хушсуратгина йигит. (МЗ)

Ўкчани кўтарди -тезда жўнаб кетди маъносида.

Бу гални эшитган замон ўғлон шаҳарга қараб ўкчани кўтарди. (Г)

К

Қора дар-қора тер.

Йўл юриб қора дар билан (Г)

Қопи-эшик.

Дўст тенгладинг қопи кезган гадоё (Г)

Қутордим-тугатдим.

Доно мулла деяр, қутордим сўзим (Г)

Қойим-мос.

Гулшанимга қойим бўлсин (МЗ)

Қахбо фалак-бевафо дунё.

Қахбо фалак ёкмиш мулку молимни (МЗ)-

Қоптолина-ёнбошига.

Она семурғ дархол тошни узокқа отиб, ўзи Қосимнинг қоптолина кўнди. (МЗ)

Қўнди-кўзғолди.

Ул шу вақтда “Ох, Шерали” деб йиглаб ўрнидин қўпди. (А)

Қарашиг-химоя қилиш, едириб-ичириш.

Чилтанлар дуосини олгандин сўнг хотинига яхши қарашиг этиш учун одамлардан ул-бул қарз этадиган бўлди. (МЗ)

Ғ

Ғайри хаво-ўзгача фикр.

Менинг кўнглим **ғайри хаво** айлади (МЗ)

Ғалат-гаажуб.

Аmmo бир гапинг **ғалат** бўлди. (МЗ)

Ғалмағал-ташвиш.

Энди шодлиққа чиққанымда яна бир **ғалмағал бўлмасин.** (МЗ)

Ҳан-сўз, товуш.

Кулок кўйғил ушбу **ҳанга** (Г)

Ҳасари-таъсири.

Парининг **ҳасари** етишди жона (МЗ)

Ҳўкмон-мутлако, албатта.

Эй нозанин, мен сени **ҳўкмон** топарман. (МЗ)

Ҳазатиб-маза қилиб.

Бобо кизни кучоғига олиб лабина лаб, холина **ҳол, боллина бол кўйиб,** ҳазатиб ёта берди. (МЗ)

Ҳовой – сиёсат -дўк-пўписа.

Улар орасида бир йигит чиқиб менга **ҳовой-сиёсат урди.** (Г)

Э

Эяриб-эргашиб.

Унинг изидан 40 муллаваачча ҳам **эяриб йўлга тушдилар.** (МЗ),

Эглади-гўхтатиб турди.

Турли емиш бериб уни **эглади** (МЗ)

Эй гўччоқ- эй забардаст, жасур

Тавба қилдим, айбим кечир, **эй гўччоқ** (Г)

Я

Янго-ҳалигина.

Мен **янго** айтдим. (МЗ)

МУНДАРИЖА

1. Сўз боши.....	3
2. Юсуф ва Зулайхо.....	20
3. Маликан Зарнигор.....	78
4. Гавхарой.....	138
5. “Саёд ва Ҳамро”.....	235
6. Мажмуага киритилган достонлар ҳақида маълумот.....	253
7. Лугат.....	257

Ошиқнома

6-КИТОБ

(Адабий-бадиий нашр)

Мухаррир *Холжон Ёқубова*
Тех мухаррир *Баҳодир Отматжонов*
Саҳифаловчи *Ойшажон Юсупова*
Рассом *Раббина Отматжонова*

Нашриёт лицензияси: АІ № 107, 15. 07.2008
Босмахонага берилди 25.06. 2013 йил
Босишга рухсат қилинди 15.07. 2013 йил
Қоғоз бичими 60x84 ¹/₁₆.
Офсет босма. Ҳажми 16,8 босма тобок.
Адади нусха 100
Буюртма № 117

“Хоразм” нашриёти
Урганч шаҳри, Ал-Хоразмий кўчаси, 23- уй.

“Эътиқод” хусусий фирмасининг
матбаа корхонасида чоп этилди.
Хонқа шаҳарчаси, Охунбобоев кўчаси 2-“В” уй.

ISBN 978-9943-314-88-7

978 9943 314 88 7